AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE.

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1910.

II. RÆKKE.

25. BIND.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.



INDHOLD AF AARGANGEN

1910.

Mønterne ere tegnede af T. Helliesen, Oldsagerne af B. Müller. Samtlige Textfigurer ere zinkætsede og Tavlerne lithographerede ved Pacht & Crone.

SANDHED OG DIGT OM OLAV TRYGGVASON.

AF

PROF. ALEXANDER BUGGE

Middelalderens mennesker forstod ikke som vi at skjelne mellem sandhed og digt. De troede paa det overnaturlige, paa Guds personlige indgriben i menneskenes skjæbne. Og naar de ikke vidste noget om afsnit af sin helts liv, havde de en ukuelig hang til at digte, de lod sin helt opleve en række eventyr, som var digtede i overensstemmelse med faste episke love og oftest efter forbillede af eventyr. Desuden var middelalderen selvsagt endnu mere end vore dage vandresagnenes tid. Sagn og eventyr vandrede fra land til land og fra mund til mund og blev henført snart til den ene, snart til den anden historiske person. Følgen er, at næsten ingen middelalderlige skrifter er fuldt paalidelige som historiske kilder. Dette gjælder ikke mindst sagaerne, som er ført i pennen saa længe efter de hændelser, de skildrer[1]. Dog er det ogsaa merkeligt, hvor trofast overleveringen ofte kan bevare mindet om de virkelige hændelser, som vi kan se ved sammenligning med samtidige skaldekvad. Dette gjælder, hvor sagaens fortælling stammer fra øienvidner. Hvor det gjælder at forklare motiver og aarsager, hvor der ingen øienvidner har været eller hvor troen paa Guds underfulde styrelse kommer til, blir derimod sagaen fuld af digt og eventyr.

[1] Jfr. A. Bugge, Entstehung und Glaubwürdigkeit der isländischen Saga, Zeitschr. f. deutsches Altertum 1909.

Det, som her er sagt, gjælder alle de ældre kongers sagaer, ikke mindst Olav Tryggvasons. Om hans barndoms og ungdoms aar vidste folk ikke stort mere end hvad Fagrskinna (k. 21) fortæller, at »han i barndommen fór med sin mor til ukjendte lande«. Selv om hans glimrende bedrifter paa de Britiske Øer vidste folk i Norge og paa Island kun lidet. Sagaskriverne kan ikke ha havt mange hjemmelsmænd for sin fortælling om disse aar af Olav Tryggvasons liv, siden de ikke nævner kampen ved Maldon eller Olavs møde med kong Æthelred og hans konfirmation. I fortællingen om Olavs styre som konge har, som rimelig kan være, kristendommens indførelse fortrængt alt andet og blandet digt og legender ind i sagaen. Ligedan er det med fortællingen om Olavs fald. Til selve skildringen af kampen ved Svold fandtes der gode hjemmelsmænd og samtidige skaldekvad. Men at forklare grundene til denne store kamp og kong Olavs pludselige reise til Østersjøen, det laa udenfor sagafortællernes synskreds. Dér maatte digtningen tages til hjælp. Derfor er store dele af Olav Tryggvasons saga overgrodd af digt og eventyr; og der maa luges ordentlig op, før den historiske sandhed kan findes. Desværre kan ikke, som ved Haakon Ladejarls eller Olav den helliges saga, skaldekvad tages tilhjælp. Olav Tryggvason havde bare to hirdskalde, Bjarne[1] og Hallfrød Vandrædaskald. Bjarnes kvad er tabte og Hallfrøds fortæller kun om Olavs ungdomsaar og om kampen ved Svold (hans Ólafsdrápa af 996 og hans erfidrápa af 1001). Desuden gir Hallfrøds og andre lauseviser gode bidrag til forstaaelse af kristendommens indførelse i Norge og paa Island; men for Olav Tryggvasons egen historie har de ikke betydning.

Det er efter dette ikke vanskeligt at skjønne, at de fleste nyere historieskrivere blindt og troende følger sagaerne, uagtet

---

[1] Finnur Jónsson, Den oldnorske og islandske litteraturs historie I, 555 f.

det er let at se, at meget af hvad disse fortæller er digt, ikke historie. Alt P. A. Munch har sét, hvor fuld Olavs ældste levnetsskildrer, Odd munk, er af eventyr og legender, men er dog i de fleste stykker en troende følger af sagaerne. Den, som især har søgt at rydde op i Olav Tryggvasons saga, er Gustav Storm i hans afhandling om »Aarstallet for Trondhjems grundlæggelse« (i »Festskrift udgivet i anledning af Trondhjems 900 aars jubileum 997«, af det kgl. norske Videnskabernes selskab i Trondhjem). Desuden maa nævnes professor Bjørn Magnusson Ólsens grundlæggende afhandling, »Kronologiske bemerkninger om Olav Tryggvasons regjeringshistorie« (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1878). Endnu mangler dog en systematisk redegjørelse for hvad der i sagaerne om Olav Tryggvason er historie og hvad der er digtning, legende og eventyr. I det følgende skal jeg søge at give nogle faa bidrag til besvarelsen af dette spørgsmaal[1].

Olav var søn av kong Tryggve i Viken, som Gunhildssønnerne ved svig havde dræbt. Hans mor hed Aastrid og var datter av Eirik Bjodaskalle paa Oprustader. Sagaskriverne lægger denne gaard paa Oplandene; men det maa, som Oluf Rygh først har paavist, være gaarden Obrestad paa Jæderen. Eirik Bjodaskalle var saaledes ikke en østlandsk, men en vestlandsk høvding. Han tilhørte Vikinge-Kaares æt, af hvilken en anden gren var herser paa Voss[2].

---

[1] Jeg henviser ogsaa til min afhandling »Havelok og Olav Tryggvason« (Aarbøger 1908), hvor jeg har søgt at udskille enkelte eventyr fra fortællingen om Olavs ungdom. [2] Heimskringla, Ólafs s. helga k. 69; Eirik Bjodaskalle (far til Aastrid, Olav Tryggvasons mor) og Bodvar (far til Aalov, mor til Gissur Hvite, Vilborgs far) var brødre, sønner af Viking-Kaare, lendermand paa Voss. — At Olav Tryggvasons mor tilhørte en vestlandsk herseæt, kan ogsaa have gjort sit til at hans halvsøster Aastrid blev gift med Erling Skjalgsson paa Sole. (Snorre, Olav Tryggvasons saga k. 56, gjør Aastrid til Olavs helsøster, men Odd munk 1 [ed. P. A. Munch], k. 21, kaldes hende — sandsynligvis rigtigere, datter af Aastrid Éiriksdatter og Lodin, Aastrids anden mand. Desuden havde Aastrid og Erling Skjalgsson en søn ved navn Lodin, Den udførligere saga om Olaf den hellige, k. 30).

Odd Munk og efter ham Snorre og den yngre Olavs saga fortæller, at da kong Tryggve døde, gik hans hustru Aastrid med barn. Hun drog i hemmelighed hjem til sin far; paa veien fødte hun sit barn i en holme ude i et vand; det var en gut, som fik navn Olav efter sin farfar. Vandet kaldes Rǫnd eller Randsfjorden. Men Gunhild kongemor tragtede det nyfødte barn efter livet og sendte mænd for at dræbe det. Tjodrek og Odd Munk lader det være Haakon jarl, som paa Gunhilds bud drager efter gutten Olav[1]. Aastrid maatte flygte hjemmefra — bare fulgt av sin fosterfar Torolv Luseskjæg og dennes unge søn Torgils. Sagaerne skildrer utførlig deres færd gjennem Skaun (eller Stange præstegjæld) ved Mjøsen og til Sverige. Efter mange farer og gjenvordigheder kom de endelig frem til Haakon den gamle, en høvding i Svitjod. Men ogsaa der sender Gunhild to gange mænd, som skal lokke Olav fra hans mor. Saa drager Aastrid med gutten over til Rusland, for hendes bror Sigurd tjente i hirden hos storfyrsten i Novgorod. Paa veien blev de overfaldt av sjørøvere. Aastrid blev ikke længe efter løskjøbt av en mand fra Viken ved navn Lodin; han tog hende med til Norge og ægtede hende med hendes frænders raad. Olav kom i trældom i Estland og blev solgt fra den ene til den anden. Navnene paa hans herrer gjengis lidt forskjellig av Odd og Snorre. Hos Odd heder de Klercon, Klerkr og Eres; den sidstes hustru het Recon og hans søn Reas. Snorre har Klerkon, Klerkr og Reas med hustruen Reas og sønnen Rekone. Tilslut fandt Sigurd sin søstersøn og løskjøbte gutten og tog ham med til Holmgard (saa kaldte vore forfædre Novgorod). Olav stod en dag paa torvet. Da saa han Klerkon, som havde dræbt hans fosterfar Torolv Luseskjæg, fordi han var for gammel til at arbeide, og straks satte han sin øks i hovedet paa ham. Folk

---

[1] Odd Munk I (utg. av P. A. Munch), k. 3. Snorre kalder ham (Hskr., Ólafs s. Tr., k. 3) »Haakon, en ven af Gunhild«.

stimlede sammen og vilde dræbe gutten. Men Sigurd førte ham til dronningen; hun kaldes Allogia. Siden blev Olav Tryggvason opfostret i Holmgardskongens hird. Saa fortæller sagaerne.

Hele fortællingen om Aastrids og Olavs flugt gjennem Norge er digt og eventyr; Gunhild kongemor har laant træk fra den onde stedmor i eventyret, som ligeledes tre gange søker at lokke sin vakre steddatter til sig[1]. Aastrids far bodde, som nævnt, paa Jæderen, ikke paa Oplandene; saa flugten over land til Sverige er geografisk sét høist usandsynlig. Desuden fortæller Historia Norvegiæ (Mon. hist. Norv., ed. G. Storm, s. 111) og Ágrip (k. 14) anderledes om Olavs første aar. Begge lader de Aastrid flygte til Orknøerne; efter Historia Norvegiae fødte Aastrid sin søn paa Orknøerne; Ágrip lader ham derimod være tre aar, da kong Tryggve døde. Dette sidste er vistnok det rigtige.

Olav havde, da han kom hjem til Norge, en søster Ingebjørg, som i 999 blev gift med Ragnvald jarl i Skara (Snorre, Ólafs s. helga, k. 67; jfr. et vers af Sigvat skald i hans flokk om Erling Skjalgsson, Skjaldedigtning udg. af Finnur Jonsson, s. 230). Olav Tryggvason var født i 960-aarene (i 963 efter Aagrip og Are frode, i 968 efter Ágrip og Snorre). Jeg tror snarest, det har været i 963. For hans mor Aastrid havde tre eller to giftefærdige døtre med Lodin, da Olav i 995 kom hjem til Norge. Men havde Olav været født i 968 og regner vi, at Aastrid var to-tre aar i utlændighed, blir der ingen plads for tre voksne og giftefærdige døtre i 995. Er altsaa 963 Olavs fødselsaar, da kan ikke hans helsøster Ingebjørg ha været endda ældre; for da vilde hun ha været temmelig gammel til at giftes bort i slutningen av 990-aarene. — Endnu paa Olav Haraldssons tid skildres hun som en forholdsvis ung kvinde. — Om Olav i sine første aar var paa Orknøerne eller i Sverige, er derimod uvisst, ligesaa om

[1] Jfr. Havelok og Olav Tryggvason (Aarbøger 1908), s. 250 f.

han har været i trældom i Estland. Navnene paa Olavs herrer i Estland er ialfald forvanskede. Det meste af det, som fortælles om Olavs ungdom i Gardarike, er ogsaa digt og eventyr[1]. Dog har Olav Tryggvason sikkerlig været i Gardarike og er, tror jeg, blevet opdraget i storfyrstens hird. Hallfrød Vandrædaskald siger i sin Ólafsdrápa (996):

> Tolf vas elds at aldri
> ýsetrs hati vetra,
> braustr þás herskip glæsti,
> Hǫrða vinr ór Gordum.

D. e.: »den gavmilde mand (d. e. Olav Tryggvason) var tolv aar gammel, da Hordernes tapre ven (d. e. Olav) udrustede hærskibe [til færd] fra Gardarike«[2]. Men i saa ung en alder maa det ha været med en fyrstes hjælp, at Olav kunde udruste hærskibe. Holmgardskongen (eller storfyrsten i Novgorod) kaldes i sagaerne Valdemar, d. e. Vladimir den store (storfyrste i Novgorod fra 970, i Kijev 980—1015). Dronningen kaldes Allogia[3]. Det heder om hende, at »hun var den forstandigste kvinde«[4]. Desuden nævner sagaerne Holmgardskongens gamle mor, som var spaakyndig og bl. a. fortalte om den kongesøn, som var født i Norge og skulde komme til Rusland. Om Vladimir den store fortæller Nestor i sin krønike (k. 38), at han foruden fem hustruer havde 300 friller i Vysjegrad, 300 i Belgrad og 200 paa Berestov. At Holmgardskongens hustru optræder selvstændig, har sin egen hird og tager Olav til sig, synes derfor noget problematisk. Jeg tror, at den kloge dronning i Holmgard, Allogia, og Holmgardskongens gamle, fremvise mor er én og samme person, som i sagnet har spaltet sig i to. Navnet Allogia er, tror jeg, en forvanskning av Olga. Saa kaldtes Vladimirs farmor; hun styrede i lang tid med kraftig haand for sin

---

[1] Jfr. A. Bugge, Havelok og Olav Trygvesøn [Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1908, s. 251 f.]. [2] Den norsk-islandske Skjaldedigtning, utg. av Finnur Jonsson, B. s. 148. [3] Aurlogia hos Odd Munk (I), udg. af P. A. Munch, k. 6. [4] Odd Munk (II) i Fornmannasögur X, s. 225.

søn Svjatoslav, siden drog hun i 957 til Konstantinopel og blev døbt; hun døde i høi alder i 969; eftertiden ærede hende som helgen og ingen kvinde i Ruslands gamle historie har saa stort et navn som hun. Til at mindes en af Vladimirs mange hustruer var der ingen grund. Olga er vort Helga; Grækerne kaldte hende Ἔλγα[1]; Allogia kan vel være en forvanskning av Olgas navn[2].

Da Olav Tryggvason var i viking, herjede han i førstningen rundt om i landene ved Østersjøen. Han havde, fortæller sagaerne, vintersæde i Rusland og tog ogsaa del i mange kampe for storfyrsten. Hallfrød Vandrædaskald, som dog kjender lidet til Olavs ungdomsaar og visst bare har hørt derom paa anden haand, nævner kampe ved Bornholm (at Holmi), øst i Gardar, paa Gotland, i Skaane og Vendland, ja endog kampe med indbyggerne i Jemtland (Jamta kindir). Dette sidste maa vel være en feiltagelse. Jemtland havde ligesaa lidet dengang som nu nogen skibsfart. Og Olav gjorde ingen tog gjennem Sverige til Norge. Odd munk nævner ogsaa (I k. 8), at Olav drog til Grækenland og hentede Paal biskop, som døbte kongen og dronningen i Holmgard. Men dette er umuligt, for Vladimir blev først døbt i 988, da Olav havde forladt Rusland. Fortællingen, om Olavs drøm, stenen som vokser til himmels og røsten, som taler til Olav, er legende (jfr. Jakobs drøm)[3].

Siden var Olav, fortælles det, længe i Vendland og blev der gift med Geila eller Geira, datter av kong Burislav. — Sagaernes Burislav er, som bekjendt, ikke Polens konge Boleslav I Chrobri (992—1025), men dennes far Miesco, den

---

[1] Jfr. Nestors russiske Krønike, overs. af C. W. Smith, anm. 60 (s. 271) og V. Thomsen, Ryska rikets grundläggning, 123. [2] Om Olavs ophold i Holmgard fortælles ogsaa en hel del andre sagn, som i virkeligheden er laant fra eventyr, jfr. min avhandling om Havelok og Olav Tryggvason (Aarb. for nord. Oldk. 1908, s. 251 f.). [3] A. D. Jørgensen fremstiller det som sandsynligt, at Olav var i Grækenland (Den nordiske kirkes Grundlæggelse, s. 313).

første kristne hertug i Polen (964—992). — Agrip og Historia Norvegiae nævner dog intet om dette, men bare at Olav havde vintersæde i Jomsborg[1]. Og det er det sandsynligste, tror jeg. Geila eller Geira er heller ikke noget slavisk navn; Geila brugtes derimod i Tyskland[2]. Olav Tryggvason underholdt hele sit liv igjennem forbindelse med Jomsborg. I Jomsvikingers følge var det rimeligvis, at han drog til Vesterlandene[3]. — Olavs senere forbindelse med kong Boleslav gjorde det naturligt, at hans hustru i sagnet blev til en vendisk (d. e. polsk) kongedatter.

Snorre fortæller (k. 26), at da keiser Otto II drog til Jylland og kjæmpede ved Danevirke mod Harald Gormsson, fulgte kong Burislav keiseren med en stor hær og med ham hans maag Olav Tryggvason; han citerer en halvstrofe af Hallfrøds draapa. »Hærskibenes styrer nedhugg krigerne i Danmark syd for Heidaby«[4]. Olav Tryggvason var dog, da keiser Otto 974 gjorde sit tog, et barn. Men Hallfrøds vers viser, at kong Olav har fortalt sin skald om kampe syd for Hedeby.

Nu ved vi at der i slutningen av det 10de aarh. (sandsynligvis i slutningen av 980-aarene) var store kampe ved Hedeby. Runestene, reist av Svein Tjugeskjæg og hans huskarler, minder endnu om denne tid, »da drenge sat om Hedeby«[5]. Biskopen i Slesvig ved denne tid het Ekkehard; han maatte flygte fra sit bispedømme og var i en lang række aar i Tyskland. I aar 1000 var han tilstede ved et kirkemøde i Gandersheim, som stedfortræder for biskopen i Hildesheim. Da han blev spurgt, hvorfor han ikke var i sit bispedømme, svarede han: »Termini episcopatus mei barbarica sunt feritate depopulati, civitas deserta,

---

[1] Agrip, k. 16; Hist. Norv. (Mumenta historica Norvegiae, ed. G. Storm), s. 113. [2] Geilan, navn paa en hertuginde i Lothringen, Mon. Germ. hist., Script., ed. Pertz, III s. 735. [3] Hist. Norv., s. 113, vidner om at der i vikinghæren var mænd fra Jomsborg. [4] Heimskr., Olavs s. Tr., k. 28. [5] Jfr. Danmarks Riges Hist., I 370 f.

ecclesia desolata; sedem non habeo (mit bispedømme er herjet med barbarisk vildhet, byen øde, kirken tom, jeg har intet sæde)[1]. Steenstrup gjætter paa, at det var Svea-kongen Eirik Seiersæl og hans krigere, som lagde Hedeby øde, eller ogsaa kan det, mener han, have været vendiske urostiftere (Danmarks riges historie I, 371 f.). Men Erik Seiersæl døde omkr. 993. Efter hans død vendte Svein Tjugeskjæg tilbage til Danmark, ægtede Erik Seiersæls enke Sigrid Storraade og forsonede sig med hans søn, Olav Skotkonung, som opgav sine krav paa Danmark. Kong Svein var selv kristen. Havde han været herre i Hedeby eller Slesvig, vilde der ikke ha været nogen grund for byens biskop til at leve landflygtig fra sit bispedømme. Det maa snarere ha været Vender, som havde faat Slesvig i sin vold. I disse kampe kan Olav Tryggvason ha været med. Jeg kan føie til, at ifølge Adam av Bremen var det Svensker under Erik Seiersæl og Vender under kong Boleslav, som sammen krigede mot Danmark (Schol. 25).

Da Geila døde, skal Olav have forladt Vendland. Sagaerne lader derpaa Olav herje først i Frisland, dernæst i Saksland og i Flandern. Derfra lader de ham drage til England og kjæmpe dér[2]. Finnur Jonsson i sin ellers saa fortrinlige utgave af »den norsk-islandske skjaldedigtning (B., s. 149) følger i sin ordning av Hallfrøds draapa sagaerne og lader Olav kjæmpe først i Saksen og Nederlandene og siden i England, Skotland og Irland. Dette tror jeg er galt. Hallfrøds vers lyder i Finnur Jonssons oversættelse: »Fyrsten, Tryggves søn, huggede til slutning tidt og ofte Sakserne ned til (føde for) den sky, stygge ulv; den venneglade konge gav videnom blodet av mange Friser de mørke ulve at drikke. Den mægtige fredsstifter forvandlede Walcherns indbyggere til lig; hærføreren gav ravnene Flamlændernes kropper«. Derpaa følger to strofer om Olavs kampe paa de

---

[1] Scriptores, ed. Pertz IV, s. 768 (Theodbrandus, Vita Bernhardi Episcopi). [2] Heimskr., Ol. s. Tr., k. 30.

Britiske Øer: »Den unge konge reiste en uskaansom strid med Anglerne«, osv. I disse strofer er særlig følgende ord at lægge merke til:

Tiðhǫggvit let Tyggi,
Tryggva sonr, fyr styggvan
Leiknar hest á lesti
ljótvaxinn hræ Saxa.

D. e. »Tidt og ofte huggede fyrsten, Tryggvessøn, til slutning Sakserne ned til føde for Leiknes sky, stygge hest (d. e. ulven)«. Ordene á lesti (av lǫstr, m.) betyder »til slutning, tilsidst«. Efter dette skulde Olavs bedrifter udenlands have endt med toget til Saksland. Dette er, tror jeg, virkeligheden nærmere. Olav Tryggvason kjæmpede, tror jeg, i England, før han drog til Saksen. Olav Tryggvason kom, ifølge den angelsaksiske krønike til England i 991[1]. Vikinghæren havde iforveien holdt til i landene ved den irske sjø og der har Olav rimeligvis sluttet sig til den. I hæren var der ogsaa andre Jomsvikinger. I deres følge er Olav sandsynligvis kommet til Britannien[2]. Han nævnes i krøniken som hærens fører i 991; andre høvdinger var i samme aar Justin og Guðmund Stegitan sunu. Justin er efter al sandsynlighed sagaernes Jostein, Olav Tryggvasons morbror; Guðmund har rimeligvis været dansk. Stegitan gen. af Stegita er nord. Stigande eller Skjeggi. Olav var efter al sandsynlighed, som den angelsaksiske krønike (haandskrift A.) siger, med i den store kamp ved Maldon 11 aug. 991, hvor Østsaksernes ealdorman, den tapre Byrhtnot faldt. Derefter sluttede Olav sammen med Jostein og Gudmund fred med

---

[1] Der er, saavidt jeg kan skjønne, ingen grund til at tvivle paa, at den ags. krønikes Anlaf virkelig er Olav Tryggvason. Alt, som i engelske kilder fortælles om Anlaf, passer udmerket paa Olav Tryggvason, fremfor alt hans afreise fra England og hans optræden sammen med Justin eller Jostein. Liebermann i sin afhandling om Byrhnoth forholder sig vel lidt tvivlende, men begrunder ikke sin tvivl (Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen 101, s. 21). [2] Historia Norvegiae, Monumenta hist. Norv., s. 113. [3] Anglesey herjes, Geventian Chron 993, Brut 992.

kong Æthelred, som betalte en gjald paa 10000 pund til hæren. I fredsslutningen staar det: Þis synd þa friðmal and þa forword, þe Æthelred cyng and ealle his witan wið þone here gedôn habbad, þa Anlaf and Justin and Guðmund Stegitan sunu mið wæron (»dette er de fredsmaal og aftaler, som kong Æthelred og alle hans witan har gjort med den hær, som Olav, og Justin og Gudmund, Stegitas søn var med«)[1]. Det er almindelig antat, at denne Olav er Olav Tryggvason og at Justin er hans morbror Jostein. Liebermann i sin avhandling om Byrhtnoth stiller sig lidt tvilende og siger, at det bare er ved kombination man faar dette til. Men jeg tror ikke, at han har ret. Florentius Wigorniensis kalder Olav rex Norreganorum, medens Svein kaldes rex Danorum. Vikinghæren talte mænd og høvdinger fra alle tre nordiske lande (jfr. O. v. Friesen, Historiska runinskrifter).

I den følgende tid kan vi følge vikinghæren til Wales (992) og derfra til Nord-England, hvor Bamborough blev taget med Storm og Lindsey herjet (993). Mellem 993 og september maaned 994 hører vi intet til Olav Tryggvason. Hvor var i mellemtiden han og vikinghæren? Jeg tror, at idetmindste en del af hæren har seilet over Nordsjøen til Frisland og Saksen og at det er til 994, at Olavs kampe i Nederlandene og Saksen maa henføres. Disse lande havde i nær hundre aar været forskaanet for indfald av vikinger. Men i juni 994 kom flere store vikingflaader og herjede ved kysterne av Saksen og Frisland og trængte op over elvene, særlig Elben og Weser[2].

---

[1] Med hensyn til ordene friðmal og forword, saa oplyser Steenstrup (Normannerne IV, s. 55) at de er nordiske, eller snarest danske. Friðmál findes dog ikke i dansk, men i gammelnorsk; Fritzner oversætter det med »tale, underhandling om fred« (Ordbog over det gamle, norske sprog I, 489). Fororð (»aftale«) findes i »Norsk diplomatarium« IX, 369. Begge ord kan derfor godt være laan fra gammelnorsk. Fredsslutningen er trykt hos Schmid, Gesetze der Angelsachsen, 204, og hos Liebermann, Gesetze der Angelsachsen, I. [2] Om disse tog se nærmere i

Disse tog nævnes utførlig, baade af Adam af Bremen (l. II c. 29—31) og af den ældre og paalideligere Thietmar af Merseburg (Pertz, Scriptores III), som bl. a. nævner en datum (23 juni 994). Vi kan se at der i aarene før 994 ikke var nogen indfald i disse egne. Adam af Bremen nævner Svensker og Dansker (Sueones et Dani) mellem dem, som særlig var med paa toget. Men der maa ogsaa have været Nordmænd med; for Adam fortæller et mirakel om en af vikingerne, »som siges at være død i Norge« (Quorum unus fertur in Norvegia defunctus). Professor Otto von Friesen i Uppsala har nylig i en interessant afhandling, »Historiska runinskrifter« (Fornvännen 1909, s. 74 ff.) fremdraget en runesten fra Grinda i Sødermanland, som i oversættelse lyder: »Griotgard og Eindride, sønnerne (til Gudvir) beviste sin kjække fader den sidste tjeneste. Gudvir (faderen) var vesterpaa. I England fik han del i (dane)gjælden; i Saksland stormede han med dygtighed borger«[1]. Denne indskrift stiller v. Friesen sammen med fortællingerne om togene til Saksen i 994. Men kan vi ikke, foruden de slutninger v. Friesen drager, ogsaa slutte, at Gudvir først har tjent i vikinghæren i England og faat del i den danegjald, som Æthelred gav efter kampen ved Maldon i 991, og at han siden er draget til Saksen? Med andre ord, vi her her et vidnesbyrd om, at mænd fra vikinghæren i England virkelig tok del i togene til Saksen og Frisland sommeren 991? Friesen gjør ogsaa (s. 85) opmærksom paa, at den ene av Gudvirs sønner bærer et norsk navn, Griotgard, og gjætter paa at han er opkaldt efter en nordmand, som Gudvir havde kjæmpet sammen med i Vesterlede.

Fra Frisland eller Saksen er Olav vendt tilbage til Eng-

Steenstrups Normannerne III, 244 ff. samt Adam af Bremen l. II c. 29—31 og Thietmar av Merseburg i Scriptores, ed. Pertz, vol. III, 2. IV c. 16.

[1] Indskriften lyder: kriutkarþr : ainriþi : suniʀ : kiarþu : at : faþur : snialan :|: kuþuiʀ : uaʀ ·|: uastr : a : aklati : kialti : skifti : burkiʀ : a : sahks | lanti : suti : kaula :

land; dér har han forenet sig med Danekongen Svein Tjugeskjæg, som ogsaa var kommet til Vesterlandene. Sammen kom de 8 sept. 994 foran London og prøvede at tænde varme paa byen. Men bymændene slog dem tilbage og hæren drog saa til Sydengland. Ikke længe efter kjøbte dog Æthelred paany fred med hæren, mod at give en gjæld paa 16000 pund. Vinteren 994—995 havde Olav med flaaden vinterkvarter nede ved Southampton. — Han og ikke kong Svein synes fremdeles at have været den øverste høvding for hæren. — Da var det, at kong Æthelred (tidlig paa aaret 995) sendte biskop Ælfheah i Winchester og ealdorman Æthelward ned til Olav Tryggvason; de stillede gisler paa skibene og ledede Olav med stor hæder til kongen i Andover. Der sluttede Olav fred med kong Æthelred »og kongen modtog ham siden af biskopens haand, efterat Sigeric, erkebiskop i Canterbury og Ælfheah, biskop i Winchester, havde lært ham«, siger krøniken. Olav blev med andre ord konfirmeret (ved paasketider, 21 april 995). Kong Æthelred var hans fadder »og gav ham kongelige gaver«, som det heder. »Olav lovede, og det holdt han ogsaa, at han aldrig mere vilde komme til England med ufred«, siger krøniken. Olav Tryggvason har altsaa sluttet særfred med kong Æthelred og mod en stor sum penge lovet ikke mere at herje paa England. Han var nu, maa vi tro, en overmaade rig mand. Men hvor skulde han bruge sine penge? Sommeren 995 forlod han England og kom om høsten til Trøndelagen og blev taget til konge, samtidig med at Haakon jarl blev dræbt.

Sagaerne fortæller, at Olav var i Dublin hos sin maag Olav Kvaaran, da der kom bud til ham fra Norge. Olav var i England blevet gift med Olav Kvaarans søster Gyda. Fortællingen om dette giftermaal findes i sin oprindelige skikkelse hos Odd munk (I k. 10, II k. 14). Det heder hos ham, at da Olav kom til England, var der en rig og gjæv

---

[1] Two Saxon Chronicles, ed. Earle and Plummer, s. 126 f.

enke ved navn Gyda; hun var enke efter en engelsk jarl og søster af kong Olav Kvaaran. Til hende beilede en kjæmpe og holmgangsmand ved navn Alpin eller Alfvini[1]. — Alpin maa være den rigtige form; det er et piktisk navn. — Gyda svarede, at hun vilde stevne ting og selv vælge sig en mand. Olav og hans mænd kom ogsaa til tinget, hvor ingen kjendte dem. Olav var i lodden kappe med hatten ned over panden. Gyda red tre gange rundt tinget; tredje gang saa hun en mand i lodden kappe staa langt ute paa pladsen; hun saa ind i øinene paa ham og sagde: »Her er han, som jeg vælger mig til mand«. Siden dræbte Olav kjæmpen Alfvini i holmgang og blev gift med Gyda; deres søn var Tryggve, siges det, som i 1033 søgte at vinde Norge. Siden hører vi intet om Gyda; hun fulgte ikke med Olav til Norge. Snorre gjengir hele Odds fortælling om Olavs giftermaal; han bare udelader, at Gyda red tre gange rundt tinget. Fortællingen om dette ting forekommer ogsaa en gang før i Olavs saga. Spaamænd i Gardarike havde talt om en mand, som var kommet til landet og fra hvis hamingja der skinnede et lys over hele verdens østre halvdel. Dronning Allogia i Holmgard fik høre om dette og stevnede et ting; paa den tredje dag fik hun øie paa en gut i usle klær; hun saa, ligesom Gyda, ind i øinene paa ham og skjønte, at han var den, som spaamændene havde talt om. Saa kom Olav til dronningens hird og blev opfostret dér (Odd munk II, k. 5).

Tinget og de tre gange og Olav i usle klæder er eventyrtræk, ikke historie; det viser sig bedst deraf, at det er indtaget to gange i Olavs saga. At Olav var ukjendt i England, er ogsaa uhistorisk. Gyda kan heller ikke have været søster til Olav Kvaaran; thi han døde som 70–80 aar gammel mand i 981. Paa denne maade falder ethvert grundlag for fortællingen om Olavs giftermaal med Gyda bort. Tilbage staar kun, at Tryggve, som kaldte sig Olavs søn, en

[1] Alpin i Odd II, k. 14 (Fornm. X s. 254).

menneskealder senere gjorde krav paa Norge, og at denne Tryggve rimeligvis kom fra Vesterlandene. Han har kanske fortalt om sin mors giftermaal med Olav Tryggvason og paa denne vis er sagnet opstaat. Havde Gyda været Olavs hustru, vilde hun vel have fulgt ham til Norge.

Sagaerne fremstiller det, som om Haakon jarl lokkede Olav Tryggvason hjem til Norge. Haakon jarl havde faat høre, at der i Vesterlandene færdedes en mand, som kaldte sig Ole den gerdske. Han grundede paa, om det ikke var Olav Tryggvason og sendte en mand ved navn Tore Klakka til Dublin for at lægge svigraad op mod ham og faa ham til Norge, saa jarlen kunde faa tat ham avdage. Ifølge Tjodrek og Odd Munk tvinger endog jarlen Olavs to morbrødre, Jostein og Karlshoved, til at være med paa færden. Odd fortæller ogsaa, at jarlens sendemænd først drog til England, men dér hørte de, at Olav var i Gardarike; did styrede de saa og traf ham dér (maaske et minde om at Olav Tryggvason en tid havde forladt de Britiske Øer). Olav drog avsted, seilede forbi Orknøerne, kom til Moster, hvor han først landede i Norge, og seilede derfra nord til Agdenes. Imens var Haakon jarl paa gjæstning i Guldalen. Han var paa sine gamle dage blit kvindekjær og vellystig og tog bøndernes hustruer og døtre hjem til sig. I Guldalen tog han først mod hendes vilje den vakre hustru til en mand ved navn Brynjolv hjem til sig. Saa sendte han sine træller efter Gudrun Lundesol, Orm Lyrgjas hustru. Men Orm skar op hærpil, bønderne samlede sig, Haakon maatte flygte sammen med sin træl Kark. Først gjemte de sig i Jarlsdalen, saa laa de i Jarlshellen. Der var det, at Kark drømte, at han saa en svart og fæl mand, og sagde, at »Ulle« var død. Jarlen sagde, at nu var nok hans søn Erlend død. Lidt efter drømte Kark, at den samme mand kom og sagde, at nu var alle sund lukket. Saa kommer Haakon og Kark frem til Remol. Jarlens gamle kjæreste, Tora, skjuler dem i en grav under svinebølet. Imens har

Olav Tryggvason seilet ind over Trondhjemsfjorden og havt en kamp med Haakons søn Erlend, som blev dræbt. Saa kommer han ind til Lade, mødes med bønderne og drager sammen med dem op gjennem Guldalen. Han kommer til Remol, staar op paa en sten lige ved svinebølet, holder en tale og lover gods og guld til den, som bragte ham jarlens hoved. Da var det jarlen sagde til Kark: »Hvorfor er du saa bleg, men stundom saa sort som jord? Du vil vel ikke svige mig«. »Nei«, siger Kark. »Vi to var født i én nat«, siger jarlen, »og det vil bli kort mellem vor død«. Efter dette dræbte Kark sin herre og bragte hans hoved til Olav Tryggvason. Men Olav lod hugge hovedet af Kark. Siden blev begges hoveder ført ut til Nidarholmen og sat op i en galge og jarlens krop blev bragt ned fra Guldalen og brændt som en anden troldmand.

Faa optrin i sagaerne er saa dramatiske og virkningsfulde som fortællingen om Haakon jarls død. Men denne fortælling er ikke historie, den er digtning. Det er selvsagt og forlængst set, at Haakon jarl ikke kunde have nogen fordel af at lokke Olav til Norge for at dræbe ham. Munch, Sars og A. D. Jørgensen tror, at Olav Tryggvason er kommet til Norge ukaldet og af egen drift. Munch tænker sig (I_2, 257) nærmest, at Haakon jarl har sendt Thore Klakka for at utspeide Olav og at Olav opfordret av sine morbrødre er draget til Norge. — Men Olavs morbrødre havde ingen forbindelser med Trøndelagen. Det maa ha været Trønderne selv, som sendte bud efter Olav. Haakon jarl havde vundet magt som talsmand for stormændenes reaktion mot kongedømmet. Men efter kampen i Hjørungavaag søgte han selv paany at indføre Harald haarfagres enevælde. Han begyndte, som det heder i Fagrskinna (k. 20), at blive haard mod sine landsmænd, blive graadig efter gods og ænsede ikke lovene. Eller som det heder hos Odd Munk (I k. 13): »Mod slutningen af sit liv begyndte Haakon at blive meget streng og at tænke paa ære og gods«. Trønderne kunde til nød finde

sig i en konges strenge styre; men af jarlen, deres ligemand, vilde de ikke taale det; derfor sendte de i hemmelighed Tore Klakka til Olav. — Tore Klakkas navn nævnes i alle kilder og tilhører rimeligvis den ældste overlevering[1]. Tore mødte Olav i England, som Tjodrek siger (k. 7). At Olav mødte ham i Dublin er en følge af fortællingen om Olavs ægteskab med Olav Kvaarans søster. Olav har fulgt kaldelsen og Trønderne har i hemmelighed faat vide derom; saaledes kunde Olav komme til Trøndelagen, netop som opstanden mod Haakon jarl var begyndt. Var Olav kommet til Norge ukaldet, havde han styret til Viken eller til Rogaland, hvor han siden altid havde sin bedste støtte. I Trøndelagen var altid hans stilling svag og Trønderne vendte sig snart paany imod jarlerne. At kvindegalskab og vellystighed var skyld i Haakon jarls død er ligeledes høist tvivlsomt. Haakon var en troende asadyrker, »blotteinernes herre (teinlautar Týr)« kalder Einar Skaalaglam ham (Vellekla, str. 30). Han holdt fret til guderne og saa sendebud fra Odin i ravnene, som kredsede rundt det blodige offer. Han var den sidste store maalsmand for hedenskapet. Hans bolig stod nær ved kristendommens senere hovedsæde i Norge. Nidaros reiste sig paa Lades ruiner. Derfor lod ogsaa Haakon jarls sønner Nidaros forfalde. Intet under, at nidkjære præster og munker tilsølede Haakons minde og skildrede ham med sorte farver som baggrund mod Olavs lyse helteskikkelse, repræsentanten for den seirende kristendom. Det er intet tilfælde, at særlig de norske geistlige krønikeskrivere er haarde mod Haakon jarl og giver ham tilnavnet »den onde«[2]. Som hundhedning blev Haakon naturligvis tillagt alle de laster, som knyttedes til hedenskabet: grusomhed, svigefuldhed og vellystighed. Fortællingen om Gudrun Lundesol lyder ikke meget sandsynlig. Fortællingen om Haakons flugt er ialfald sikkert digtning.

[1] Ogsaa for Olavs morbrødres vedkommende har sagaerne stillet forholdet paa hovedet. [2] Tjodrek, k. 5 »de Hacone malo«, Hist. Norv. (s. 117): nequam.

Der fandtes jo ingen øienvidner, som kunde fortælle om jarlens flugt og om hans og trællens ophold i hulen og i svinebølet. Navnet paa hans træl, Kark, er ikke norsk, men keltisk (jfr. det kymr. navn Caradic »amatus«). Kark var altsaa rimeligvis født i udlandet og det er kun sagnet som ved, at han var født samme nat som Haakon.

Fortællingen om, at Olav kommer til Remul og stiger op paa en sten ved svinebølet, hvor jarlen ligger skjult, og derfra taler til folket, er heller ikke historie, men symboliserer kristendommens seir over asatroen. Dog tror jeg, at Haakon virkelig blev myrdet av sin træl, som vel haabede at vinde løn for det av Olav. Saa siger alle sagaer og desuden legenden om Seljemændene (fra 1170). Navnet Kark kunde man heller ikke let finde paa. Det eneste gamle vidnesbyrd[1] om Haakon jarls død har vi i Tord Kolbeinssons Belgskakadrápa (digtet i 1001), hvor det i Finnur Jonssons oversættelse heder: »Kriger (d. e. Eirik jarl), kort efter gjorde mændenes svig ende paa Haakons liv; menneskenes skjæbne volder meget (skǫp manna fýsa margs); jeg ved, at Tryggves søn, da hæren[2] (Olavs hær) kom vestenfra, kom til det land, som den tapre kriger (Haakon) havde tilkjæmpet sig«. I det følgende vers heder det bl. a., at »den trøndske jarl søgte vred den svenske konge for at raadspørge ham; Trønderne var trodsige; det kunde ingen forhindre«. Det fremgaar af dette digt: 1) at Haakon jarl mistede livet ved mændenes (d. e. Trøndernes) svig, 2) at der var store omskiftelser i Haakon jarls skjæbne (med andre ord at hans død ikke var saa glimrende som hans tidligere liv), 3) at

---

[1] Jeg tager her intet hensyn til Rekstefja, som Finnur Jonsson (Den islandske litteraturs hist., s. 182) sætter til begyndelsen af 12te aarh. Rekstefja nævner dog flere ting, som sagaerne ikke kjender, bl. a. strofe 5, at Olav i Vesterlandene hevnede sin fader. Dette er ikke urimeligt; for Erik Blodøkses æt havde, synes det, grundet et rige paa Suderøerne og Man. [2] Dette udtryk skulde vel tyde paa, at det var med flere end 6 skibe, som sagaerne nævner, at Olav Tryggvason kom til Norge.

dette skede, da Olav Tryggvason med sin hær kom vestenfra. Jeg tror ikke, skalden vilde have brugt disse ord, hvis Trønderne havde reist sig, fordi jarlen tog deres kvinder; de passer bedre paa hemmelige underhandlinger mellem Trønderne og Olav og vidner om at Haakon ikke faldt i aaben kamp.

Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa Olav Tryggvasons styre i Norge og hans kristendomsforkyndelse. Ogsaa i fortællingen om disse for Norges senere udvikling grundlæggende aar er sandheden blandet med digt og tidsregningen er ofte vanskelig at følge. Gustav Storm følger i sin før nævnte afhandling »Om aarstallet for Trondhjems grundlæggelse« i hovedsagen Odd munks tidsregning. Ifølge Odd munk og Tjodrek munk, som skrev omkring 1177—1180 (k. X), landede Olav paa sin reise fra England til Norge først ved øen Moster i Søndhordeland. Dér holdt han i følge Odd (I k. 17) sit første ting med bønderne og fik hjælp af den hellige biskop Martin, som havde víst sig for ham om natten. Derfra seilede han nordover til Trøndelagen. Her var han, mener Storm (s. 11) vinteren 995—996. Odd lader Olav begynde sit kristendomsbud paa Vestlandet, først holder han ting med bønderne paa Dragseid (Odd I k. 26) og finder Seljemændenes ben (I k. 19 f.). Derpaa stevner han bønderne til Gulating og indleder underhandlinger med Horda-Kaares mægtige herseæt, som lover ham sin støtte mod at Erling Skjalgsson paa Sole bliver gift med Olavs halvsøster Aastrid. Derpaa drager Olav til Viken og kristner folket dér (I k. 21). Denne fremstilling mener Storm er rigtig; han tror ikke paa Snorre, som lader Olav begynde sin kristendomsforkyndelse i Viken; derefter lader Snorre ham drage til Rogaland, hvor et mirakel foregaar, som Odd henfører til Moster; siden holder Olav Gulating og tilsidst ting paa Dragseid (Heimskr., Olav Tryggvasons saga, k. 53—59). Mig forekommer det, at Snorre her maa være rigtigere end den

forvirrede Odd munk, om end Snorre heller ikke i alt kan være rigtig.

At Snorre alt paa sin vei fra Vesterlandene har landet ved Moster er, tror jeg, legende og ikke historie. Skulde Olav komme uforvarende over Haakon jarl, maatte han seile saa hemmelig som mulig og ikke stanse paa sin færd. Ialfald er det selvsagt, at Olav ikke — som Odd munk mener — har stevnet bønderne til ting paa Moster og budt kristendommen; han var jo endnu ikke taget til konge. Sammenhængen maa være, at Olavs første ting paa Vestlandet blev holdt paa Moster og at den første vestlandske daabskirke blev bygget dér. Omvendelsen gik let paa grund af tilslutning fra Horda-Kaares æt. Dette har legenden udsmykket med jertegn og undere og gjort det til, at Olav Tryggvason alt paa sin hjemreise gik iland paa Moster. Men er kristendomsforkyndelsen begyndt længst syd paa Vestlandet, da synes det rimeligt, at Olav er kommet did fra Viken, hvor han altsaa har begyndt. Dette er i sig selv det sandsynligste; ti i Viken var Olavs fædrenerige og der havde alt danske eller nordtyske missionærer virket. At Olav paa Vestlandet begyndte sin kristendoms forkyndelse i Rogaland eller Søndhordeland er ogsaa sandsynligt; for dér havde han sin moders slægt. Først kommer altsaa, tror jeg, paa Vestlandet tinget paa Moster, saa fundet af Seljemændenes ben og tilsidst Gulatinget som den naturlige afslutning. At Vestlandets omvendelse kanske alligevel ikke er foregaaet saa hurtig, viser sig af at Olav julen 997 (Odd) eller paasken 998 opholdt sig paa Avaldsnes paa Karmøen.

Gangen i det nordenfjeldske Norges omvendelse er det næsten umulig at udrede. Og her er fortællingen endnu mere opfyldt af legender og eventyr. Dertil maa henregnes fortællingerne om Roald eller Raud den ramme paa Godø i Salten, om Eyvind Kinnrifa og om Tore Hjort, som i skikkelse af en hjort bliver dræbt af Olavs hund Vige (I k. 33). Desværre eier vi dog ingen samtidige skaldekvad, som for-

tæller om Olavs kristendomsforkyndelse. Vi ser kun af kjenninger i Hallfrøds første Ólafsdrápa som »horgbryderen« (hǫrgbrjótr, str. 3) og »den mod helligdommene grumme konge« (végrimmr allvaldr, str. 4), at Olavs virksomhed for en stor del gik ud paa at udrydde alle synlige minder om hedenskabet. Meget vil derfor i dette afsnit af Olav Tryggvasons liv altid være tvivlsomt og usikkert. Og Konrad Maurers, A. D. Jørgensens, Gustav Storms og andres arbeider har, saa godt det lader sig gjøre, belyst denne tid. Derimod er kampen ved Svold og grundene til Olavs fald ikke tilstrækkelig forklaret.

Sagaerne fremstiller det, som om kvinder voldte Olav Tryggvasons undergang, ligesom de havde voldt Haakon jarls. Men det er visst ikke tvivlsomt, at sagnet har udsmykket og overdrevet den rolle, Sigrid Storraade og dronning Tyre har spillet i Olavs liv. Vi kan føre det tilbage til Adam af Bremens fortælling om, at Tyre ikke vilde overleve Olav, men sultede sig ihjel (l. II c. 38). Merkeligt er det at hverken Hallfrød eller nogen anden skald nævner Sigrid Storraade eller Tyre i forbindelse med Olav.

Sigrid Storraade var enke efter Eirik Seiersæl i Sverige. Siden beilede to konger til hende, Harald Grenske — Olav den helliges far — og Vissavald fra Gardarike. Hun brændte dem begge inde og sagde, at »saa skulde hun vende smaakonger af med at fare fra andre lande og beile til hende«. Fra den tid fik hun navnet Storraade. Saa bad Olav Tryggvason om Sigrids haand og sendte hende den store guldring, som havde staat i hovdøren paa Lade — Ringen skulde være hendes »fæsteguld«, siger Odd (I k. 25). — Der blev aftalt møde mellem Olav og Sigrid ved Gantelven. Sigrid lod siden ringen bryde i sønder og fandt, at der var kobber indeni den. Da Olav og Sigrid mødtes i Konghelle, krævede Olav at Sigrid skulde lade sig døbe, men Sigrid vilde ikke. Da blev Olav vred, slog hende i ansigtet med sin handske og sagde: »Hvorfor skulde jeg ville ha dig, din hundhedning, til

kone?« Da sagde Sigrid: »Dette kunde vel blive din bane«. Næste aar ægtede Sigrid Svein Tjugeskjæg i Danmark. Sigrid æggede meget kong Svein til at holde kamp med Olav Tryggvason. »Og hun kom med sine overtalelser saa langt, at kong Svein var fuldt villig til at lægge raad herom«. Saa sendte Svein bud til Sigrids søn, Olav Skotkonung i Sverige og til Olavs andre uvenner. De samlede sig og kampen stod ved Svold. Saaledes er i korte drag Snorres fortælling om Sigrid Storraade[1].

Professor R. C. Boer har nylig i tredje bind av sine »Untersuchungen über den Ursprung und die Entwicklung der Niebelungensage« (s. 147—179) i en lang og skarpsindig gjennemgaaelse søgt at vise, at den historiske Sigrid Storraade er forbillede for digtningens Brynhild, Sigurd Fafnesbanes elskede. Professor Boer har i hovedsagen ret, naar han (III, 147) om Sigrid Storraade siger: »Ihr lebensroman ist mit dem der Brynhildr so vollständig gleich, dass man nahezu von identität sprechen kann. Die möglichkeit, dass diese gleichheit ganz auf zufall beruhen sollte, scheint mir ausgeschlossen zu sein«. Vi kan, som Boer viser, følge ligheden gjennem begge kvinders hele liv. Baade Brynhild og Sigrid er stolte kvinder, som ikke vil vide af beilere, men dræber dem (Brynhild i Niebelungenlied); begge trolover de sig med den tapreste af heltene, Sigrid med Olav, Brynhild med Sigurd. En ring er troskabspant. Baade Olav og Sigurd Fafnesbane bryder trolovelsen; Sigrid ægter Svein Tjugeskjæg og Olav dennes søster Tyre; Brynhild ægter Gunnar og Sigurd dennes søster Gudrun. Hverken Brynhild eller Sigrid kan glemme sin tidligere elskede og ophidser begge sine mænd mod ham, deres husbonds svoger, og volder hans død.

Men ligheden strækker sig endnu videre end til Brynhild og Sigrid Storraade. Jeg lægger mindre vægt paa at Volsungasaga (k. 22) skildrer Sigurd Fafnesbane paa lignende

---

[1] Heimskringla, Olav Tryggvasons Saga, k. 43, 60, 61, 91, 98.

maade, som sagaerne skildrer Olav Tryggvason, og fremhæver Sigurds mandige skjønhed, hans vakre haar, hans hvasse øine og hans dygtighed i alle idrætter, hans veltalenhed, vennesælhed og gavmildhed. Jeg skal siden gjennemgaa sagnet om Olav og Tyre. Her skal jeg kun nævne, at Olav Tryggvason mod Svein Tjugeskjægs vilje ægter dennes søster Tyre. Svein er Olavs uven og vil tage ham afdage; derfor sender han Sigvald jarl med svigefuldt budskab til Olav, saa denne giver sine mænd hjemlov og bare med faa skibe kommer til møde med kong Svein og falder i kampen (Odd I k. 53). Gunnar er den kjækkeste og ridderligste af Gjukes sønner. Han elsker Atles søster Oddrun; men Atle nægter ham at faa hende. Saa mødes de i løndom. Atle faar vide det. Samtidig vil han hevne sin hustru Gudrun; derfor sender han svigefulde bud til Gunnar og Hogne. De kommer til Atle og blir dræbt (jfr. eddakvadet Oddrúnargrátr). Men er det saa, at ligheden mellem Sigurdsdigtningen og sagaen om Olav Tryggvason strækker sig videre end til de to kvindeskikkelser Brynhild og Sigrid, da skulde det vel alt af den grund være sandsynligt, at Sigrid Storraades skikkelse i sagnet er udviklet under paavirkning af Brynhild og ikke omvendt. Sagnet om Sigrid Storraade kan vel ikke ha begyndt at faa fast form før i anden halvdel af 11te aarh. Men paa den tid maa alt Brynhilds skikkelse forlængst have faat fast form i digtningen. Jeg tror ikke, at Finnur Jonssons datering af Eddakvadene saa let lader sig rokke; men er det saa, maa Brynhild være ældre end Sigrid Storraade.

Jeg er enig med Boer i at Brynhild-skikkelsen er skabt af vikingtidens friere forhold, som sønderrev saa mange af hjemmets baand og ogsaa gjorde kvinden fri og selvstændig handlende. Men jeg er ikke rigtig enig med Boer, naar han siger (III, 146): »Die freie phantasie erschaffte keine Brynhild«. Brynhild har ligesaa lidt som f. eks. Ibsens Hedda Gabler ett bestemt historisk forbillede. Hun er digtningens legemliggjørelse af en bestemt kvindelig afart i vikingtidens

sidste del. Hun minder om Erik Blodøkses og dronning Gunhilds datter Ragnhild, som voldte sine to første mænds bane og bragte strid og splid ind i Orknøjarlernes æt; hun minder om den irske dronning Gormflaith, sagaernes Kormlød, som voldte kampen ved Clontarf i 1014, og om de islandske sagakvinder Hallgerd og Gudrun Osvifsdatter. Og Sigrid Storraade er ikke den eneste kvinde, hvis skikkelse sagaerne har uddybet under paavirkning fra Brynhild.

Jeg er enig med Vigfusson, hvis ord Boer citerer: »In the Laxdoela Saga we have historic personages shining with a light borrowed from the Sigfred story«. Ogsaa dronning Kormlød skinner i lys af Sigurdsdigtningen, naar det f. eks. i Njála heder om hende, at hun var »den skjønneste af alle kvinder og den bedst udrustede i alt, som hun selv ikke eiede nogen magt over; men hun handlede ilde i alle ting, hvorover hun selv havde nogen indflydelse«. Ligedan heder det f. eks. i Guðrúnarkviða I str. 24 om Brynhild: »Þegi þú, þióðleið! þeirra orða! urðr ǫðlinga hefir þú æ verit, rekr þik alda hverr illrar skepnu, sorg sára siau konunga og vínspell vífa mest« (jfr. Helreið Brynhildar str. 4).

Sigrid Storraade har uden tvivl været en myndig kvinde; hun tilhørte en krigersk æt, som stod under valkyrjernes gunst; hendes far kaldtes Skoguls-Toste (efter valkyrjen Skogul). Kanske har hun ogsaa brændt to af sine beilere inde; dette har vel gjort, at hun i sagnet er omdigtet under indflydelse fra velkyrjen Brynhild Budlesdatter.

Sikkert ved vi om Sigrid ikke andet end hendes tilnavn »den storraade« (d. e. »hun, som giver sig af med store planer«) og at hun først var gift med Erik Seiersæl i Sverige og siden med Svein Tjugeskjæg i Danmark og havde store eiendomme (sandsynligvis i Vestergøtland); endnu i Valdemars Jordebog nævnes »Sigridlev«. Hverken Adam af Bremen eller Tjodrek Munk og Historia Norvegiae kjender noget til Olavs trolovelse med Sigrid Storraade. Selv om Olav virkelig har været trolovet med Sigrid Storraade, saa er dog

fortællingen om Olavs møde med Sigrid og om hendes hevnplaner efter al sandsynlighed uhistorisk. Det er muligt, at Sigurd Fafnesbanes møde med Brynhild, kort før han blev dræbt, har foresvævet sagafortælleren. Men det er et vanligt sagamotiv, at helten gir heltinden en ørefig og at hun mindes dette og siden volder mandens død. I Njála giver Gunnar paa Lidarende Hallgerd en ørefig. »Hallgerd sagde, at det slag skulde hun huske og lønne ham, saasandt hun kunde«. Hun mindedes det, da Gunnar blev dræbt. I Laxdoela (k. 39) volder en kindhest bruddet mellem Gudrun og hendes mand. I den irske saga om Clontarfslaget giver kong Sigtryg sin irske hustru en ørefig.

Boer tænker sig, at digterne bevist har omdigtet Brynhild i Sigrid Storraades billede. Efter min mening er omdigtningen foregaat lidt efter lidt og ubevist næsten. Folk i den tid eiede ikke evnen til at skjelne mellem digt og sandhed, mellem naturligt og overnaturligt. Derfor kom i tidens løb sagn og eventyr fra alle kanter til at bli hængende ved navnkundige personer. Endnu den dag idag kan vi se det samme med morsomheder og vandresagn, som tillægges snart en, snart en anden navngiven person. Vi maa huske paa, at fortællingen om Olav Tryggvasons søn har været fortalt paa hundreder av læber, før den blev nedtegnet.

Ligesom med Sigurd Fafnesbane er det ifølge sagaerne én kvindes had og skuffede kjærlighet og en anden lykkelig kjærlighet som volder Olav Tryggvasons død. Danekongen Svein Tjugeskjæg havde giftet sin søster Tyre med kong Burislav i Vendland. Men han var gammel og hundhedensk og Tyre vilde ikke have ham. Hun tog ikke imod mad og drikke i syv nætter, tilsidst rømte hun og hendes fosterfar bort i skogen og fór i hemmelighet til Norge; Olav saa, at hun var vakker og giftede sig med hende. — Tyre klagede ofte til Olav over, at hun havde store eiendomme i Vendland, og bad om at Olav skulde skaffe hende dem tilbage. En vaar (efter Odd, I k. 50, en palmesøndag) gik Olav fra

messen; da kom en mand mod ham med mange kvanner og han kjøbte en ualmindelig stor kvannestilk. Den gav han til Tyre. Men hun slog til den og sagde: »Større gaver gav Harald Gormsson, men mindre ræddedes han for at fare fra landet og søke sin eiendom, end du gjør nu, og det sandedes, da han fór hid til Norge og ødede største delen av dette land og tilegnede sig det med skatter og skylder; men du tør ikke fare gjennem Danevælde for bror min, kong Svein«. Kong Olav sprang op ved disse ord og raabte høit og svor dertil: »Aldrig skal jeg fare ræd for din bror, kong Svein, og hvis vi mødes, da skal han vige«. Saa samler Olav mænd og skibe, drager til Vendland og falder ved Svold.

Om kampen ved Clontarf i 1014 fortælles det, at dronning Gormflaith havde været gift med Olav Kvaaran i Dublin, siden blev hun gift med kong Brian i Munster, men var skilt fra ham. Hun bodde fremdeles i kongeborgen, men hadede Brian. Saa hændte det, at Gormflaiths bror, Leinsterkongen Maelmordha, kom med tre furustammer som skat til Brian. Paa veien mistede han en sølvknap i sin silkekjortel og bad sin søster sy den i. Men Gormflaith kastede kjortelen paa varmen, og begyndte at irettesætte sin bror, fordi han vilde gi skat til Brian, det hverken hans far eller farfar havde gjort. Maelmordha blev heftig vred, brød med Brian og samlede alle hans fiender. Siden forsvinder Maelmordha af sagaen; Brians vigtigste modstander blir Gormflaiths søn kong Sigtryg i Dublin. Han samler rundt om hjælpetropper mod Brian og lover flere høvdinger (bl. a. Orknøjarlen Sigurd Lodvesson og vikinghøvdingen Broder) sin mors haand. Sigtryg var gift med Brians datter. Det fortælles, at de saa paa kampen fra murene om Dublin. Ved begyndelsen af kampen sagde Sigtryg: »Vel høster vikingerne marken, mangt et aks kaster de tilside«. »Ved kveldstid vil udfaldet ses«, svarede hans irske hustru. Da solen gik ned, var nordboerne slagne og flygtede ut i sjøen. »Det synes mig, at vikingerne har vundet sin arvelod«, sagde Sigtryggs hustru. »Hvad mener

du?« spurgte han. »Vikingerne gaar i sjøen, deres naturlige arvelod; de er vel varme, men de venter ikke paa at bli melket«. Kongen blev saa sint, at han gav hende et slag i ansigtet.

Jeg har alt før pegt paa, at mødet mellem Olav og Tyre, hvor han gir hende kvannestilken, rimeligvis er laant fra optrinet mellem Gormflaith og hendes bror, hvor hun kaster kjortelen paa ilden[1]. Men Sigrid Storraade har ogsaa træk tilfælles med Gormflaith. Begge volder de den mands død, som de først har elsket, men siden hader, og samler hans fiender til en stor kamp; begge har de en ung søn, som er konge og er med at samle uvennerne, men ikke personlig tager del i kampen. Sigrids søn faar sin mor gift med en af Olavs vigtigste modstandere, Gormflaiths søn tilbyder sin mors haand til Brians fiender. Endelig skal jeg nævne den ørefig, Olav Tryggvason gir Sigrid; den minder om det slag, Sigtryg Silkeskjæg gir sin hustru, Brians datter.

Fortællingen om dronning Gormflaith og kampen ved Clontarf kjendes nu dels fra den irske saga om »Irernes kampe med Nordboerne« (Cogadh Gaedhel re Gallaibh, udg. af dr. Todd i Rerum Britannicarum medii ævi scriptores) og dels fra de islandske kilder Njála og Þáttr af þorsteini Siðuhalssyni. Begges kilde har for en stor del været en nu tabt i Dublin fortalt norrøn saga (jfr. S. Bugge, Norsk Sagafortælling og Sagaskrivning i Irland). Gormflaith, som har sidestykker i keltisk digtning, er rimeligvis blevet en sagnfigur paa Island tidligere end Sigrid Storraade; Islændinger tog jo del i det store Brians-slag. Gormflaith kom til paa Island ved siden af Brynhild at bidrage til udformningen af Skikkelser som Hallgerd i Njála og Gudrun i Laxdoela. Det er da heller ikke noget urimeligt i at fortællinger om Gormflaith og slaget ved Clontarf kom til at paavirke fortællingen om kampen ved Svold og om grundene til denne. Udgiveren

---

[1] Zeitschr. f. deutsches Altertum, b. LI, s. 34.

af den irske saga, dr. Todd, anser denne for sikker historie, blevet til kort tid efter kampen. Efter min mening kan skriftet om »Irernes kampe med Nordboerne« først være blevet til mod slutningen af 11te aarh., og det er ligesom Olav Tryggvasons saga fuldt af eventyr og unøiagtigheder.

Fortællingen om dronning Tyre, som av sin bror blev tvunget til at ægte den gamle og hundhedenske kong Burislav, men ikke vilde ha ham og rømte til Olav Tryggvason, er heller ikke historie. Sagnet har, kan vi se, udviklet sig lidt efter lidt. Historia Norvegiæ (Monumenta, ed. G. Storm, 117) og Ágrip (k. 17) ved bare, at Tyre nødtvungen havde ægtet en hertug i Vendland[1]. Odd fortæller, at Tyre efter bryllupet ikke vilde spise eller drikke, og at Burislav frivillig sendte hende hjem til Falster, hvor Olav egtede Tyre mod hendes brors raad. I sin fulde udformning findes sagnet først i Fagrskinna (k. 221) og hos Snorre. Det er en gjenklang af eventyret om kongsdatteren, som skal giftes med troldet, men reddes af gutten. Alt Giesebrecht har nævnt, at kong Burislav (d. e. Boleslav I Chrobri af Polen) ved denne tid hverken var gammel eller hundhedensk. Han var født i 967 og kristen. Men Boleslavs far Miesco blandes i sagaerne stadig sammen med sin søn; Miesco var længe hedning, han blev døbt omkr. 985 og døde i 992. Han havde flere hustruer; Thietmar av Merseburg nævner to, Dobrawa († 977) og en nonne ved navn Oda[2]. Desuden var Miesco ikke konge, men hertug; Ágrip og Historia Norvegiae kalder ogsaa Tyres vendiske husbond hertug. Jeg tror altsaa, at Tyre tidligere havde været gift med hertug Miesco. Som Miescos enke havde hun naturligvis krav paa eiendomme i Vendland. Forud havde Tyre muligvis været gift med Styrbjørn, som var jarl i Jomsborg og faldt paa Fyrisvoldene omkr. 988[3].

---

[1] Monum. hist. Norv., ed. Storm., s. 117: Thyri, quam prius dux quidam de Sclavia desponsaverat invitam. Ágrip k. 17: þyri .., er hertogi neqverr i Vendlandi hafþi fest nauþga, ok heldosc fur þvi eigi festarmaul. [2] Mon. Germ., Scriptores, ed. Pertz, IV s. 784. [3] Jfr. Fagrskinna, k. 17.

Hverken Tyre eller Sigrid Storraade har saaledes været helt unge, da Olav Tryggvason mødte dem. Olav havde, medens han friede til Sigrid og blev gift med Tyre, en frille ved navn Gudrun, datter af Jernskjegge, som var herse paa Ørlandet yderst ude ved Trondhjemsfjorden[1]. Hans giftermaal var rent politisk; Tyre var et godt parti og havde mægtige forbindelser i Vendland og Olav trængte til forbundsfæller. At Tyre ikke elskede sin halvbroder kong Svein er rimeligt; han havde jo voldt Tyres og sin egen far Harald Blaatands død; han havde forstødt Miesco av Polens datter Gunhild og mod Jomsvikingerne havde han ogsaa vist sig svigefuld. Derfor kan det godt være sandt, som alt Adam af Bremen fortæller, at Tyre ophidsede Olav til krig mod sin bror, kong Svein.

Men Danekongen havde ogsaa skjellig grund til at regne Olav for sin fiende. Olav havde taget Viken, som var dansk, og jaget de danske sysselmænd bort. I Sverige havde Haakon jarls sønner forbundet sig nøie med Olav Skotkonung og Svein jarl ægtede dennes søster Holmfrid. Der dannede sig saaledes av rent naturlige grunde et stort forbund mot Olav Tryggvason. Overfaldet kom ikke rent overraskende. Gjennem de tre sidste aar af sit liv rustede Olav sig; han byggede bl. a. de tre store krigsskibe, Ormen korte, Tranen og Ormen lange. Saa seilede han ned til Vendland for at knytte aftaler og vinde nye forbundsfæller. Han har rimeligvis i Polen sluttet forbund med Boleslav, som var uven af Danekongen, fordi denne havde forstødt hans søster[2]. Ogsaa Sigvalde jarl i Jomsborg har vistnok først sluttet sig til Olav. Men han sveg ham siden, gik over til fienden og voldte der-

---

[1] Jfr. Odd Munk I k. 41: Ok Olafe konunge hafðe fyikt dottir Jarnskeggia af Yriom. Efter drabet paa Jernskjegge sender Olav hende hjem.

[2] I Thietmar l. VII c. 38 (Pertz IV, 848): de . . filiis Suenni persecutoris pauca edissero. Hos peperit ei Miseconis filia ducis, soror Bolizlavi successoris eius et nati; quae a viro suimet din depulsa, non minimam cum caeteris perpessa est controversiam.

ved Olavs undergang. Om Sigvaldes svig vidner et vers av Stevne Torgilsson[1]. — Det heder der:

»Jeg vil ei nævne
(nær vil jeg stævne:
nedbøiet er næsen
paa nidingen)
ham, som Svein konge
sveg fra lande
og Tryggves barn
i baghold drog«.

Ellers nævner ingen skaldekvad noget om svig mod Olav Tryggvason. Muligt er det dog, at Hallfrød har tænkt derpaa, naar han i sin erfidrápa (str. 22) taler om »Tryggves svigfrie søn« (ævi læstyggs sonar Tryggva).

Men Olav Tryggvason havde rimeligvis ogsaa en anden grund end rent politiske til at seile sydpaa til Østersjøen: Han vilde udbrede den kristne tro i Østersjølandene. Der var, fortæller Historia Norvegiæ, 40 præster ombord paa Ormen lange under kampen ved Svold[2]. Alle disse præster var jo til ingen nytte ombord paa Ormen. Olav maa have taget dem med, fordi hans færd ogsaa var en missionsfærd. Vi bør ogsaa mindes, at Olav Tryggvasons modstandere ved Svold var den hedenske Olav Skotkonung og Svein Tjugeskjæg, som ialfald af Adam af Bremen (l. II c. 28) fremstilles som hedning. Var kampen ved Svolder en kamp mellem hedenskab og kristendom?

Skaldekvadene giver desværre ingen oplysninger om grunden til Olavs vanskelig forstaalige færd til Vendland, heller ikke om det var Olavs hensigt at drage hjem, da han faldt ved Svold, eller om hvem det var som begyndte krigen. Adam af Bremen siger, som bekjendt, at det var Olav Trygg-

---

[1] Skjaldedigtning, udg. av Finnur Jonsson, B. 146. [2] Mon. hist. Norv., s. 118: clericos etiam xl in xxx spatiolis puppi proximis continebat, qui indocti ad pugnam plus in deprecando quam debellando laborabant.

vason som paaførte kong Svein krig (l. II c. 38: Collecta igitur classe innumera bellum intulit regi Danorum). Skaldekvadene viser dog, at ogsaa Olav Tryggvasons uvenner, særlig Erik jarl og Svenskerne, længe havde rustet sig til kampen. Derimod giver skaldenes kvad, som vi nu kan læse i professor Finnur Jonssons ypperlige udgave (»Den norsk-islandske skjaldedigtning«), os udmerkede oplysninger om selve kampen ved Svold. Disse kvad er digtet af mænd baade blant Olavs venner og hans modstandere. Vi har Hallfrød Vandrædaskalds lange Erfidrápa, digtet i 1001. Hallfrød var dog ikke selv med i kampen, men han har nøie udspurgt de overlevende Nordmænd; en af hans hjemmelsmænd var vistnok, som Finnur Jonsson mener, Olavs halvbror Torkel Nevja. De andre skalde, alle Islændinger, tog selv del i kampen og kjæmpede under Erik jarl, — en enkelt, Skule Torsteinsson, ogsaa under Sigvalde jarl. Vigtigst er Halldor Ukristnes Eiríksflokkr (fra omkr. 1010). Tord Kolbeinssons ellers saa vigtige Eiríksdrápa (1007) taler kun i forbigaaende (str. 5) om kampen ved Svold. Skule Torsteinssons digt om kampen ved Svold (fra omkr. 1020) er ufuldstændig bevaret, men giver enkelte vigtige oplysninger.

Halldor Ukristnes kvad viser os, hvordan Olav Tryggvason (»Øynernes gjæve konge«, som skalden kalder ham, kanske paa grund af hans optræden paa Mære) kommer til kampen med en og sytti krigsskibe (Mætr konungr Eyna fór sunnan sjau togum skeiða ok einur, str. 2). Skalden siger udtrykkelig, at Olav kom sydfra (sunnan), altsaa fra Vendland eller Jomsborg. Imidlertid havde Olavs uvenner samlet sig. Om Eirik jarl siger Halldor (str. 1), at han »bød ud, kamplysten, en stor hær fra Svitjod; fyrsten styrede sydpaa til kamp«. Hallfrød siger (str. 3), at Olav »kjæmpede alene mod to modige konger og en jarl som den tredje«; han mener Danekongen Svein Tjugeskjæg, Sveakongen Olav og Eirik jarl. Snorre fortæller (k. 99), at Sigvalde jarl i Jomsborg kom til møde med Olav Tryggvason

og dér opholdt hans færd, til Olavs uvenner havde samlet sig, og at han saa seilede nordover sammen med Olav og lokkede ham i bakhold ved Svold. Det er mulig, at Halldor tænker paa det samme (str. 2), naar han siger, at Olav kom sydfra, »da Skaaningernes jarl havde samlet skibene til møde« (þás jarl Skǫnunga hafði of krafða lagar húnhreina fundar). Finnur Jonsson mener, at Skaaningernes jarl er Sigvalde, som efter kampen ved Hjørungavaag blev jarl i Skaane, vistnok efter sin far Strut-Harald (Heimskringla IV, 96). I det hele er Vendernes og Jomsvikingernes forhold under kampen ikke let at skjønne. Det ser, som Finnur Jonsson siger (IV, s. 101), ud som om Halldors vers antyder noget andet end prosaen. Snorre siger bare (k. 112), at Sigvalde jarl kom til kampen i Olavs følge med 10 skibe og det 11te, som jarlens hustru Astrid var ombord paa. Da Olav var sprunget overbord, raabte hæren seiersraab. Derpaa citerer han en strofe av Halldor og nævner saa rygtet om, at Olav reddede sig ombord paa Astrids vendiske snekke. Halldors vers synes imidlertid at antyde, at der er kommet mange vendiske skibe til kampen og, merkelig nok, at Eirik jarl har kjæmpet mot disse.

Ordenes rækkefølge i strofen er ifølge Finnur Jonssons gjengivelse: Vinda skeiðr drógusk vítt at vígi ok þunn gǫlkn Þriðja hauðrs ginðu iarmmunnum á þjóðir; gnýr sverða varð á sæ; dyrr drengja stjóri vá — ǫrn sleit gera beitu — mǫrg drótt kom á flótta. Dette oversætter han: »Vendernes skibe kom langveisfra til kampen og de tynde økser gabede med deres jernmunde mod mændene; der blev sverdgny paa søen; mændenes herlige fiende fældede (fienderne) — ørnen sled i ulvens føde — mange tog flugten«. Halldors strofe kan ikke godt forstaas anderledes end at der til kampen ved Svold kom vendiske krigsskibe (Vinda skeiðr), ikke bare som passive tilskuere, men som deltagere paa Olavs side; thi Eirik jarl (dýrr drengja stýri) kjæmpede mod dem. Disse vendiske skibe

kan ikke godt have tilhørt Sigvalde jarl, som sveg Olav; de har været sendt av hans maag kong Boleslav av Polen. Dog er jeg ikke overbevist om, at Stevnes vers om Sigvaldes forræderi virkelig er ægte. Det er underligt, at Hallfrød intet nævner derom. Paa den anden side synes et vers av Skule Torsteinsson at vise, at Eirik og Sigvalde jarl har kjæmpet sammen ved Svold. Det heder i Finnur Jonssons oversættelse: »Jeg fulgte Frisernes fiende (Eirik jarl) og Sigvalde, hvor spydene sang, da vi bar blodigt sverd i kampen mod krigeren sydpå foran mundingen av Svolder« (Hskr. IV s. 97; Skjaldedigtn., 283).

Kampen stod, kan vi se af Skule Torsteinsson, om morgenen (of morgin, str. 5).

Endvidere kan nævnes, at Kvadene bestyrker sagaernes fortælling om, at Eirik jarl paa Barden ryddede Ormen lange. Det siges tydelig av Hallfrød (str. 17): »Krigeren lod kampen blive haard, før Eirik vandt Ormen og vandt seir«. Ligesaa kan vi se af Hallfrød (str. 16), at Ormen lange har ligget mellem Tranen og Ormen korte, saaledes som sagaerne siger. Fra Hallfrød (str. 16) er det ogsaa Snorre har oplysningen om, at Olavs halvbror Torkel Nefja var en af de sidste, som flygtede fra Ormen. »Den kampdjerve, modige, kloge Torkel« har kanske, som Finnur Jonsson mener (Hskr. IV, 100) været en af Hallfrøds hjemmelsmænd for hans skildring af kampen. Tord Kolbeinsson fremhæver derimod Olavs maag Hyrning (str. 5): »Hyrning fik godt ord, da han vergede gramen med sit mørkblaa sverd«.

Derimod er der i sagaernes skildring og kampen ved Svold mange træk, som ikke er historie, men digt, f. eks. Einar Tamberskjelves ord, da hans bue brast, og Olav Tryggvasons udtalelser om Danskerne, Svenskerne og Eirik jarl før kampen. Før slaget staar Danekongen og Sveakongen paa holmen og taler med Eirik jarl; for hvert nyt skib, som kommer, siger de, at nu kommer visst Ormen lange med Olav Tryggvason; men Eirik jarl belærer dem om det mod-

satte. Dette er, som alt andre har paavist, et laan fra St. Gallermunkens skildring af longobarderkongen Desiderius, som fra sit taarn ser Karl den stores hære nærme sig og stadig tror, at med den hærafdeling, som nu kommer, er Karl selv; men Otkar oplyser ham om, at saa er det ikke, indtil de tilsidst ser en sort havbølge svulme sig op mod Pavias mure; det er Karl (l. 2 c. 17).

Kampen skal have staat 9 sept. aar 1000. Den almindelige mening, klarest fremsat av Munch (I_2, 386) er, at kampen stod etsteds nær Rygen. Vanlig kaldes det kampen ved Svold eller Svolder, som alt av Tjodrek munk kaldes en ø nær Vendland (Monumenta, s. 24). Saxo nævner, at under et af Absalons tog var Vendernes flaade Swaldensi in portu og agtede sig over til Møen (II 874). Svold har altsaa egentlig været navn paa en elv eller fjordmunding; for ogsaa Skule siger, at kampen stod »i syd foran mundingen av Svolder« (sunnr fyr mynni Svǫlðrar)[1]. — Efter dette skulde Svolder være den rigtige form. — Desuden nævner skaldene en holme, som kampen stod ved; Halldor siger (str. 3): jarl vann hjalms at holmi hríð (»jarlen havde en kamp ved holmen«). Ifølge Hallfrød (str. 17) stod kampen á víðu holms sundi (»paa det vide sund ved holmen«). Halldor siger ogsaa, at Ormen under kampen kom »i en meget haard fjord« (heldr i harðan fjǫrð). Kampen har altsaa staat i sundet mellem en holme og en havbugt, snarest ved mundingen af en elv. Dette kunde passe godt til Munchs mening, at kampen stod »i den til Greifswald indgaaende fjord mellem Rygen og Peene-mundingen«. Men Halldor siger, at Vendernes skibe »kom langveisfra til kampen« (drógusk vítt at vígi). Og fra Oder til Peene er veien ikke lang. Dog kan kanske *vitt* betyde »vidt og bredt«. At kampen, som mester Adam siger, stod i Øresund, strider mod skaldekvad og sagaer.

---

[1] Jfr. »áin Svöldr«, Klyttingas. k. 112, og »Svaldrar vágr«, Flateyjarb. II, 522.

LANDNÁMA
OG GULL-ÞÓRIS (ÞORSKFIRÐINGA) SAGA.

AF

BJÖRN MAGNÚSSON ÓLSEN[1].

Ligesom de fleste islandske sagaer begynder vor Gull-Þóris saga (»GÞ.«) med en personliste, der giver kortfattede oplysninger om de i sagaen optrædende personer. Disse stammer alle fra de egne, som omgiver Bredefjordens nordlige hovedarm, hvis inderste del kaldes for Gilsfjörðr, og da sagaen tænkes at foregå i landnamstiden, kommer den her ind på disse egnes landnamshistorie. At den her har benyttet en Landnáma-tekst, er indlysende. Den omtaler landnamsmændene Hallsteinn Þórólfsson, Þorbjörn loki, Úlfr skjálgi, Gils skeiðarnef, Óláfr belgr og Steinólfr lági omtrent med de samme ord som vore Landn.-håndskrifter og tillægger dem væsentlig det samme landnam[2]. At Landn. skulde have lånt disse for dens recensioner fælles notitser fra GÞ., kan der fornuftigvis ikke være tale om.

---

[1] Nærværende afhandling er den 5te i rækken af de i Årb. f. nord. oldk. og hist. 1904 s. 167 anm. 1 bebudede undersøgelser af Landnámas tilblivelse og forhold til andre kilder. Tidligere er offentliggjort: 'Landn. og Egils s.' i Årb. 1904, 'Landn. og Hœnsa-Þóris s.' og 'Landn. og Eyrbyggja s.' i Årb. 1905, og 'Landn. og Laxdœla saga' i Årb. 1908. [2] GÞ., Kålunds udg. s. 3^1, 4^3, 4^{15}, 6^1, 6^5, 6^7. Jfr. Mb. k. 36, 37, 35, 34, 33, 31; Stb. k. 123, 124, 122, 119, 118, 116; Hb. k. 95, 96, 94, 91, 90, 88. Også Kr. Kålund (GÞ. indl. s. XVII) antager i disse tilfælde benyttelse af Landn. Af en modsat mening, dog tvivlende, er Finnur Jónsson i Lit. hist. II s. 457. I det følgende henvises til Kålunds udg. af GÞ., når ikke andet udtrykkelig bemærkes.

På den anden side står det fast, at Landn.-recensionen Stb.-Hb. har benyttet en GÞ. eller Þorskfirðinga saga, idet denne ligefrem citeres under navnet Þorskfirðinga saga — et andet navn for GÞ., som forekommer i vor GÞ.'s slutning (udg. s. 48, note 3 u. t.) — i Stb. k. 114, Hb. k. 86, hvor begyndelsen af sagaen kortelig refereres overensstemmende med vor sagas hovedindhold, men noget afvigende i enkeltheder. Den plads, hvorpå dette referat står i Stb.-Hb., er påfaldende. Da det går ud på, at Oddr skrauti og hans sön Gull-Þórir efter deres ankomst til Island »tog land« (námu land) i Þorskafjörðr, skulde man vente, at dette stykke havde stået på den plads, hvor landnamene ved denne fjord behandles, nærmere bestemt i kapitlet om Úlfr skjálgi (Stb. k. 122, Hb. k. 94), idet gården Skógar[1], hvor Oddr siges at have bosat sig, ligger inden for Úlfs landnam. Her står notitsen imidlertid ikke i Stb.-Hb., men knyttes til kapitlet om Þrándr mjóbeinn, der besatte Flatey og de omliggende bredfjordske øer. Derved røber notitsen sig som et senere indskud, hvilket også tilstrækkelig tydelig fremgår af henvisningen til Þorskfirðinga saga. Dette resultat støttes af *Mb.*, *som hverken indeholder noget referat af GÞ. (Þorskfirðinga saga) eller nogen henvisning til denne*, og som derfor — i hvert fald på dette sted — er uberørt af GÞ.

Inden jeg går over til enkeltheder, har jeg ment at burde fremhæve dette almindelige forhold, nemlig dels at der i vor GÞ. findes notitser, der stammer fra en Landn.-tekst, dels at Stb.-Hb. notorisk har benyttet en GÞ. eller Þorskfirðinga saga, idet vi herved har vundet et orienterende holdepunkt for den påfølgende undersøgelse.

Af Stb.-Hb.'s referat ser vi, at den GÞ. eller Þorskfirðinga saga, som den havde for sig, på flere til dels vigtige punkter har afveget fra den bevarede GÞ. Disse afvigelser er fremhævede af Kålund i indledningen til hans udg. af GÞ.

---

[1] = Uppsalir GÞ. k. 1 s. 5^{19}.

s. XV—XVI, og jeg er i det hele enig med ham i, at sagnet om Gull-Þórir, således som det refereres i Stb.-Hb., gör et mere primitivt og oprindeligt indtryk end vor GÞ.'s fremstilling af samme sagn. Men til dels beror dog vistnok afvigelserne på uddragets kortfattethed og deraf følgende unöjagtighed i Stb.-Hb.

Den vigtigste afvigelse består i, at Stb.-Hb. lader Gull-Þórir komme til Island sammen med sin fader, medens faderen i følge GÞ. kommer alene og — efter at have bosat sig i Þorskafjörðr — gifter sig med Valgerðr Eyjólfsdóttir, med hvem han får sönnen (Gull-)Þórir. Denne er altså i følge Stb.-Hb. født udenfor Island, i følge GÞ. derimod på Island. Som Kålund har påvist, er Stb.-Hb.'s fremstilling her mere sandsynlig, og derfor sikkert også mere oprindelig, end den tilsvarende i GÞ. Når vor GÞ. (i overensstemmelse med Halfdans saga) giver Oddr skrauti en fabelagtig afstamning i modsætning til Stb.-Hb., som ikke har noget om hans herkomst, er det vel sandsynligst, at fremstillingen i GÞ. beror på senere tildigtning eller udsmykning, men Stb.-Hb.'s tavshed *kan* dog i dette tilfælde også bero på et flygtigt uddrag eller kritisk sigtning af en med vor GÞ. stemmende tekst. Når Stb.-Hb. om Gull-Þóris udenlandsrejse bemærker, at han »gik på hærtog« (var í hernaði), kan dette efter min mening forklares som et mindre nöjagtigt uddrag. Men når recensionen tilföjer: »hann fekk gull mikit á Finnmörk«, befinder den sig i en virkelig uoverensstemmelse med vor GÞ., som forlægger Valshule-æventyret til fabelagtige egne *nord for* Finmarken ved fjældet »Blesavergr« (el. »Blesanergr«) i nærheden af Dumbshaf[1]. Her gör fremstillingen i Stb.-Hb. ubetinget indtryk af at være mest oprindelig. Når Stb. beretter, at Oddr skrauti (og Gull-Þórir) »tog land« (námu land) i Þorskafjörðr, medens han i følge GÞ. »køber«

[1] GÞ. s. 12^{3-6} og 11^{2}.

land hos Þuríðr dritkinn[1], synes denne afvigelse at kunne bero på et mindre nöjagtigt uddrag i Stb.-Hb., og det samme gælder Stb.-Hb.'s bemærkning om, at stridighederne om skatten mellem Gull-Þórir og Hof-Hallr gav anledning til (de begivenheder der skildres i) Þorskfirðinga saga (»af því gerðist Þorskfirðinga saga«). Som deltagere i Gull-Þóris udenlandsrejse nævner GÞ. hans otte fostbrødre, af hvilke kun *én* er en sön af Hof-Hallr. Af disse omtaler Hb. kun »Halls sön«, Stb. kun »Halls sön*ner*« (i flertal). Det sidste håndskrift befinder sig altså i ligefrem modsigelse med GÞ. Men det er sandsynligt, at dets læsemåde er forvansket, og at Hb. her har bevaret den for recensionen Stb.-Hb. oprindelige tekst (»var sun«)[2]. Stb.-Hb.'s tavshed om de andre deltagere kan ikke opfattes som uoverensstemmelse med GÞ., men skyldes sikkert et flygtigt ekscerpt, som kun medtog hvad der havde betydning for begivenhedernes senere udvikling i GÞ.

En af hovedpersonerne i GÞ. er Þórarinn krókr, som faldt mod Steinólfr lági i kampen ved Fagradal. På sagaens personliste opføres han som landnamsmand i Króksfjörðr (som åbenbart er opkaldt efter ham), mellem Hafrafell og Króksfjarðarmúli, to fjælde, der begrænser fjorden, det første mod nord, det sidste mod syd. Også i Stb.-Hb. opføres Þórarinn krókr som en selvstændig landnamsmand indenfor de samme grænser[3], hvortil föjes en kort beretning om Þórarins kamp

---

[1] GÞ. s. 5^{17-18}. [2] Jeg skal dog göre opmærksom på, at membranen til vor GÞ. på listen over deltagerne foruden Hyrningr, sön af Hof-Hallr. opfører en Óttarr »Hallz son«. Udgiverne har sikkert ret i, at dette er en fejl for Óttarr »Skallz (d. v. s. Skálds) son«, sön af Vaði skáld (jfr. GÞ. s. 8^{11} med note). Hvis denne læsemåde allerede har foreligget i den Þorskfirðinga saga, som forfatteren til recensionen Stb.-Hb. havde for sig, er det muligt, at den ligger til grund for afvigelsen i Stb. [3] Stb. k. 120. Hb. k. 92. Bægge håndskrifter har Króksfjarðar*nes* som sydgrænse, hvilket ikke gör nogen væsentlig forskel, idet næsset er en fortsættelse af bjærget Króksfjarðar*múli* ud mod havet (jfr. Kålund, Island I s. 508). »Króksdal« i Hb. er en fejl for »Króksfjörð«, som står i Stb.

mod Steinólfr, som åbenbart er hentet fra den recensionen foreliggende GÞ. (eller Þorskfirðinga saga)[1]. Indholdet stemmer i hovedtrækkene med vor GÞ., men viser dog flere til dels vigtige afvigelser, der er fremhævede af Kålund (GÞ. indl. s. XVI). Stb.-Hb. omtaler slet ikke Gull-Þórir som deltager i kampen, der udkæmpes mellem Þórarinn og Steinólfr som hovedpersoner, i GÞ. stilles Gull-Þórir derimod i forgrunden som leder for det parti, hvortil Þórarinn senere slutter sig som deltager i kampen. Også anledningen til kampen fremstilles i GÞ. på en anden måde end i Stb.-Hb., således at den fremragende rolle, Gull-Þórir spiller, motiveres. Ligeledes er antallet af dem, der deltager i kampen i Fagradal på Steinólfs side, meget höjere i følge GÞ. end i følge Stb.-Hb., og antallet af de faldne stemmer ikke[2]. Fremstillingen i Stb.-Hb. gör ubetinget indtryk af at være mere ædruelig og oprindelig end den tilsvarende i GÞ., hvis forfatter her åbenbart har gjort sig skyldig i en bevidst omarbejdelse af den tekst, der foreligger i Stb.-Hb., hvorved han lægger an på at forherlige sagaens helt ved at göre ham til hovedmanden i denne kamp. Vi får altså atter her et bevis for tilværelsen af en ældre Gull-Þóris eller Þorskfirðinga saga, som vor bevarede GÞ. har udvidet ved fabelagtige tilsætninger og overdrivelser. Denne ældre tekst af sagaen, som repræsenteres af Stb.-Hb., vil vi i det følgende, for at undgå forveksling, betegne ved ÆGÞ., idet vi beholder betegnelsen GÞ. for den opbevarede saga.

Den kendsgærning, at Stb.-Hb. har lånt skildringen af Þórarins og Steinólfs kamp fra ÆGÞ., gör det sandsynligt, at *hele kapitlet* om Þórarinn er et senere indskud i Landn., lånt fra ÆGÞ. Og denne sandsynlighed bliver til vished, når vi sammenligner Mb.'s tekst, som slet ikke kender

---

[1] Også Kr. Kålund antager her lån fra Þorskfirðinga saga i Stb.-Hb., se GÞ. indledn. s. XVI. [2] I følge Stb.-Hb. har Steinólfr kun 7 mænd hos sig ved kampens begyndelse, i følge GÞ. 25. Antallet af de faldne er i følge Stb. (4 + 7 =) 11, i følge GÞ. (9 + 5 =) 14.

Þórarinn krókr som landnamsmand, ja ikke en gang nævner ham ved navn. Dertil kommer, at Mb. i kapitlet om Gils skeiðarnef har en bemærkning, der går ud på, at denne landnamsmands område stødte op til Úlfr skjálgi's[1]. Ved denne notits, som sikkert er oprindelig i Landn., er Þórarinn krókr udelukket som selvstændig landnamsmand, da det ham i GÞ.-Stb.-Hb. tillagte område ligger imellem Úlfs og Gils' landnam. Vel udelades notitsen i Stb.-Hb.[2], men dette er ligefrem en følge af, at denne recension imellem Úlfr og Gils indskyder ikke blot Þórarinn krókr, men også en anden landnamsmand, nemlig Ketill ilbreiðr, som i den oprindelige Landn. sikkert ikke har stået på dette sted, hvor vi også forgæves søger ham i Mb.

Denne Ketill ilbreiðr tog i følge Stb.-Hb. land i Berufjorden[3]. I vor GÞ. omtales han *ikke;* derimod nævner sagaen en enke ved navn Bera som boende i Berufjord. Det er indlysende, at sagaen tænker sig fjorden opkaldt efter denne Bera, der opregnes *blandt Úlfr skjálgi's klienter*[4]. Dette stemmer også med den begrænsning, sagaen giver af Úlfs landnam. Det hedder nemlig i sagaen *i ordret overensstemmelse med Stb.-Hb.:* Úlfr enn skjálgi, son Högna ins hvíta, nam Reykjanes allt milli Þorskafjarðar ok Hafrafells. Da Hafrafell, sydgrænsen for Úlfs landnam, ligger syd for Berufjorden, på grænsen mellem den og Kroksfjord, falder hele Berufjordsbygden inden for Úlfs område, og sagaen har her altså slet ikke plads til Ketill ilbreiðr som selvstændig landnamsmand. Stb.-Hb., som også lader Úlfs landnam strække sig mod syd til Hafrafell, gör sig her skyldig i en selvmodsigelse, idet den tillægger Ketill ilbreiðr som selvstændig landnamsmand den sydlige del af det område, som den i følge grænsen Hafrafell tillægger Úlfr skjálgi. Heraf fremgår tydelig nok, at kapitlet om Ketill ilbreiðr i

[1] Mb. k. 34: Gísl skeiðarnef nam Gilsfjörð inn frá Óláfsdal, en fyrir norðan til mótz við Úlf skjálga. [2] Stb. k. 119. Hb. k. 91. [3] Stb. k. 121. Hb. k. 93. [4] Gþ. s. 5[6].

Stb.-Hb. her er et senere indskud. Dette kan dog ikke være lånt fra den Stb.-Hb. foreliggende ÆGÞ., da denne sikkert med hensyn til Úlfr skjálgi og Bera har stemt med vor GÞ. og ligesom denne ikke kendt noget til Ketill ilbreiðr. Men hvorfra er da indskudet taget? Der kan ikke være den ringeste tvivl om, at det er lånt fra et andet Landn.-sted, hvor den samme person, Ketill ilbreiðr, omtales i *alle* Landn.-håndskrifter, og som derfor sikkert er oprindeligt i Landn., nemlig fra Stb. k. 133, Hb. k. 105, Mb. k. 46. Her berettes, at Ketill ilbreiðr, efter først at have taget Arnarfjordsdalene i besiddelse, *senere tog land i Berufjord ved Reykjanes.* I overensstemmelse med dette sted har forfatteren til recensionen Stb.-Hb. ment at burde indsætte Ketill også på den plads, der tilkom ham som landnamsmand i Berufjord, men har glemt at forandre sydgrænsen for Úlfs landnam i overensstemmelse dermed.

At kapitlerne om Þórarinn krókr og Ketill ilbreiðr er senere indskud i Stb.-Hb., fremgår også klart af Stb.'s tekst, hvor de på en höjst stødende måde afbryder opregningen af Gils skeiðarnefs börn. I slutningen af kapitlet om Gils (Stb. k. 119) omtales først hans sön Heðinn med efterkommere, derpå følger kapitlerne om Þórarinn og Ketill, og først i slutningen af kapitlet om denne sidste (Stb. k. 121) opregnes Gils' andre börn, en datter gift med Þrándr mjóbeinn, Þorbjörg knarrarbringa og Herfiðr. Angående denne sidste bemærker Stb., at han »boede i Kroksfjorden«, hvad der taler for, at hans faders landnam i følge den oprindelige Landn. har omfattet Kroksfjordsbygden.

Mb. indtager en ejendommelig stilling til Ketill ilbreiðr og hans landnam i Berufjorden. Ligesom GÞ. udelader den Ketill på det sted, hvor han skulde stå som landnamsmand i denne bygd, og repræsenterer for så vidt den oprindelige, ikke interpolerede Landnámatekst. Men mærkelig nok afviger den både fra GÞ. og fra Stb.-Hb. med hensyn til sydgrænsen for Úlfs landnam. Det hedder nemlig i Mb. k. 35:

»Úlfr inn skjálgi, son Högna ins hvíta, fór af Rogalandi fyrir ófrið Haralds ins hárfagra til Íslands ok nam land *á milli Berufjarðar* ok Þorskafjarðar[1]. Berufjorden — d. v. s. fjorden selv, ikke bygden — göres altså til sydgrænse, således at Úlfs landnam ikke omfatter, hvad der ligger syd for fjorden, mellem denne og Hafrafell. Det kan ikke være tvivlsomt, at Stb.-Hb. her har bevaret den oprindelige læsemåde, tilmed da den støttes af GÞ., samt at Mb.'s læsemåde er forvansket. Grunden til forvanskningen er let at indse. Ved nedskrivningen af Úlfr skjálgi's landnam har skriveren af Mb. (eller dens moderhåndskrift) erindret det senere sted, hvor det omtales, at Ketill ilbreiðr tog land i Berufjord, og derfor ment ikke at burde regne Berufjordsbygden til Úlfs landnam. Således måtte han komme til at flytte grænsen mod nord. Men i öjeblikket huskede han ikke på, hvad han selv havde skrevet på et tidligere sted (Mb. k. 34), at nemlig Gils skeiðarnef tog land »til mótz við Úlf skjálga«, således at håndskriftet, når det sætter sydgrænsen for Úlfs landnam ved Berufjord i stedet for ved Hafrafell, i virkeligheden tillægger Gils, og ikke Ketill ilbreiðr, det mellem fjorden og fjældet liggende stykke land, hvad dog vel ikke var meningen.

Bægge recensioner, både Stb.-Hb. og Mb., har altså i dette tilfælde gjort sig skyldige i forvanskninger af den oprindelige Landn.-tekst, Stb.-Hb. ved at indskyde Ketill ilbreiðr, Mb. ved at flytte sydgrænsen for Úlfr skjálgi's landnam mod nord. Den af kilderne, som her faktisk nærmer sig mest til det oprindelige, er, mærkelig nok, GÞ., som ikke omtaler Ketill ilbreiðr og sætter sydgrænsen for Úlfs område ved Hafrafell. Herved spredes et nyt lys over GÞ.'s forhold til vore Landn.-recensioner. Den kan hverken gå tilbage til

[1] Notitsen om, at Úlfr stammede fra Rogaland, står kun i Mb. Dette er et af de mange tilfælde, hvor Mb. har bevaret en i Landn. sikkert oprindelig bemærkning om, hvorfra vedkommende landnamsmand stammede.

Mb. eller til Stb.-Hb., men må, selvfølgelig *med ÆGÞ. som mellemled*, have hentet sine landnamshistoriske notitser fra et Landn.-håndskrift, der ligger bagved de bevarede Landn.-recensioner og som, her i hvert fald, har haft en *mere oprindelig tekst end disse.* Den kendsgærning, at notitsen om Úlfr skjálgi's landnam har været optaget i ÆGÞ., viser tillige, at denne må have haft omtrent de samme fra Landn. hentede landnamshistoriske notitser, som vi nu genfinder i vor GÞ. 1. kap. Dog kan vi se, at ÆGÞ. ingenlunde slavisk har holdt sig til det landnamshistoriske stof, som den fandt i sit Landn.-håndskrift, men ganske som vor GÞ. har forøget det med tilsætninger, hentede fra lokalsagn i den egn, hvor sagaen spiller. Således har sagaen bevislig tilföjet Þórarinn krókr som selvstændig landnamsmand. Og overhovedet er jeg tilböjelig til at antage, at vor GÞ. i sit første kapitel gengiver den ældre sagas personliste nogenlunde uforandret.

Med hensyn til landnamsmanden Steinólfr lági, sön af Hrólfr hersir på Agðir[1], og landnamet i Saurbœr findes der flere vigtige uoverensstemmelser mellem vore Landnáma-håndskrifter. På det sted, hvor hans landnam behandles (Mb. k. 31. Stb. k. 116. Hb. k. 88), har *Mb. alene* en notits om hans moder, Hrólfs hustru, som sikkert er oprindelig på dette sted, at hun nemlig var en søster til Ölvir barnakarl. Stb.-Hb. har en notits af samme indhold i det i denne recension stærkt interpolerede kapitel om Geirmundr heljarskinn, hvor den ligesom dens omgivelser er et senere indskud, som ikke findes i Mb.[2] Grænserne for Steinólfs landnam stemmer ikke, idet Mb. sætter grænsen mod vest ved Búðardalsá, mod øst ved

[1] Denne Steinólfr må ikke forveksles med Steinólfr lági, sön af Ölvir barnakarl, der boede i Hrísey i Eyjafjörðr (Stb. k. 234, jfr. k. 379. Hb. k. 184, jfr. k. 334). [2] Stb. k. 112. Hb. k. 86. Mb. k. 30. Jfr. også Stb. k. 81. Hb. k. 72 om Steinólfs søster Ástríðr. Mb. er her defekt, men synes at have haft en tilsvarende notits. Vi lærer heraf, at Steinólfr Hrólfsson og hans navne i Hrísey var fættere, hvorved navneligheden bliver mindre påfaldende, idet nemlig både navne og tilnavne ofte gik i arv i slægten.

Tjaldanes, medens Stb.-Hb. har Klofasteinar som den vestlige og Grjótvallarmúli som den østlige grænse[1]. Med hensyn til vestgrænsen bemærkes, at Búðardalsá kun ligger ubetydelig længere mod vest end Klofasteinar[2], så at grænsen på denne side næsten er den samme. Derimod ligger Grjótvallarmúli — som Kr. Kålund sikkert med rette identificerer med det fjæld, der nu kaldes Holtshyrna[3] — langt østligere (og nordligere) end Tjaldanes, adskilt derfra ved hele den mellemliggende bygd Saurbœr, som altså i følge Stb.-Hb. er medindbefattet i, i følge Mb. derimod holdt udenfor Steinólfs landnam. Denne samme bygds vestlige del — »inn vestra dal í Saurbæ« (nu kaldet Staðarhólsdalur) — tillægger i øvrigt Stb.-Hb. Sleitu-Björn[4] som landnam, men tilföjer udtrykkelig, at han tog land med Steinólfs tilladelse (»með ráði Steinólfs«), betragter altså denne sidste som den egentlige landnamsmand i Saurbœr. Sleitu-Björn er i følge

[1] Mb. k. 31. Stb. k. 116. Hb. k. 88. I overensstemmelse hermed lader Mb. nabolandnamsmanden mod vest, Geirmundr heljarskinn, tage land til Búðardalsá som østgrænse, Stb.-Hb. derimod til Klofasteinar.
[2] Kålund, Island I s. 493. [3] S. st. I s. 497. Jfr. Sigurður Vigfússon i Safn til s. Ísl. II s. 575 n. u. t. [4] Denne mand, som ikke må forveksles med den skagfjordske landnamsmand af samme navn (jfr. min afhdl. om Laxd.'s forhold til Landn. i Årb. f. nord. oldk. og hist. 1908 s. 181 n. 4 u. t.), synes ligesom hans skagfjordske navne (se Årb. l. c.) at have båret navnet Sleitu-Björn. Derfor taler GÞ.-membranen, som på 2 af de 3 steder, hvor navnet forekommer, har Sleitu-; på det tredje sted (GÞ. 45^{10}) har den rigtignok »sletv«-, men da membranen hyppig skriver e for ei (f. eks. »vedina« 7^{19}, »hetir« 26^{4}, »resti« 26^{19}, »slett« 38^{14} — jfr. indledn. s. V), er dette i virkeligheden d. s. s. Sleitu-. Stb.-Hb. har gennemgående Slettu- (= Sléttu-), se Stb. k. 117 og 156. Hb. k. 89 og 126, jfr. k. 110. I Mb.'s membranfragment er navnets første led med undtagelse af det sidste bogstav (-u) bortsmulret på det eneste sted, hvor navnet forekommer (Mb. k. 32). Den yngre Mb., som gennemgående har Sliettu, er rimeligvis påvirket af Stb.-Hb. Gården »Sléttu-Bjarnarstaðir ovenfor Þverfell«, hvor manden i følge Stb.-Hb. skal have bosat sig, ved man nu ikke noget om (jfr. Safn til s. Ísl. II s. 576—577); nuværende udtale kan altså ikke yde nogen vejledning. Mb. har intet om mandens bosættelse på »Sléttu-Bjarnarstaðir«, ja kender ham, som vi snart skal se, ikke en gang som landnamsmand.

Stb.-Hb. Steinólfr lági's svigersön, gift med hans datter Þóríðr, med hvem han får sönnen Þjóðrekr. Om Steinólfr beretter Stb.-Hb., at han var gift med Eirný Þiðrandadóttir og havde med hende sönnen Þórsteinn og datteren Arndís (foruden den omtalte datter Þóríðr)[1].

Mb. kender slet ikke Sleitu-Björn som landnamsmand i Saurbœr, men *tillægger hans sön Þjóðrekr hele denne bygd* mellem Tjaldanes og Múlafell (der åbenbart er identisk med Stb.-Hb.'s Grjótvallarmúli) *som selvstændigt landnam.* Þjóðreks moder, Sleitu-Björns hustru, er i følge Mb. *ikke en datter af Steinólfr lági Hrólfsson,* men af en *anden Steinólfr, sön af Ingjaldr hvíti*[2]. Hverken Þjóðrekr eller hans fader Sleitu-Björn står altså i følge Mb. i nogensomhelst forbindelse med nabolandnamsmanden Steinólfr lági. Heller ikke omtaler Mb. denne sidstes hustru Eirný eller deres börn.

Stb.-Hb. har en notits om, at Steinólfr lági foruden sit egentlige landnam også tog Steinólfsdalr i Kroksfjorden i besiddelse. Dette ved Mb. ikke noget om.

I kapitlet om Óláfr belgr — Stb. k. 118, Hb. k. 90 — beretter Stb.-Hb., at denne landnamsmand, som først bosatte sig i Óláfsvík på Snæfellsnes, efter at være fordreven derfra, tog land i Belgsdalr, indtil Þjóðrekr og hans fader[3] jog ham bort herfra, hvorpå han flyttede til Óláfsdalr og tog det omliggende land indenfor (ɔ: øst for) Grjótvallarmúli i besid-

---

[1] Stb. k. 116—117. Hb. k. 88—89. [2] Mb. k. 32. Membranfragmentet er her beskadiget og til dels ulæseligt, men den yngre Mb. har bevaret dets tekst, idet afskriveren (Þórðr Jónsson) den gang har kunnet læse lidt mere af teksten, end vi kan nu. I øvrigt er Mb.'s tekst åbenbart noget forvansket. Når man stiller, hvad der må suppleres fra den yngre Mb., i parentes, ser teksten således ud: Þjóðrekr son .....u-Bjarnar kom ungr til Íslands ok Þóríðr (Steinólfsdóttir Ingjalds-sonar hins hvíta. nam Saurbœ allan &c. Men der kan ikke være tvivl om, at denne Þóríðr, datter af Steinólfr Ingjaldsson, her betragtes som Þjóðreks moder ligesom den tilsvarende Þóríðr, datter af Steinólfr Hrólfsson, i Stb.-Hb. [3] Der står i bægge hdskrr.: »Þeir Þjóðrekr«, men sammenhængen viser, at der menes Þjóðrekr og hans fader Sleitu-Björn i forening.

delse. Mb. har et tilsvarende kapitel om Óláfr belgr, hvor det hedder, at han, efter fordrivelsen fra Óláfsvík, tog land i Óláfsdalr »indenfor Múlafjall« (= Grjótvallarmúli i Stb.-Hb.), men om det mellemliggende landnam i Belgsdalr og fordrivelsen derfra synes denne recension ikke at vide noget[1], hvad man heller ikke kan vente, da Mb. i det nærmest foregående kapitel har tilegnet Þjóðrekr hele Saurbœr mellem Tjaldanes og Múlafjall uden nogen indskrænkning, og Belgsdalr — en lille sidedal til Saurbœ-bygdens østlige hoveddal (Hvolsdalr) — ligger indenfor disse grænser.

Hvorledes stiller nu GÞ. sig til de fremhævede uoverensstemmelser mellem Landn.-recensionerne? Den stemmer i det hele taget med Stb.-Hb. Ligesom denne recension lader den Steinólfr lági tage land mellem Grjótvallarmúli og Klofasteinar[2]. Ejendommeligt for sagaen er, at den slet ikke omtaler Sleitu-Björn eller hans sön Þjóðrekr *som landnamsmænd*, hvilket også er naturligt, idet den egn, hvortil de hører, i følge sagaens fremstilling falder indenfor Steinólfr lági's landnam. Dog omtales bægge disse mænd i sagaen, Sleitu-Björn som Steinólfr lági's svigersön, gift med hans datter Þóríðr, og Þjóðrekr som en sön af dette ægtepar, bægge dele overensstemmende med Stb.-Hb. Foruden Þjóðrekr nævner sagaen »Knvtr«, d. v. s. Knútr, som sön af *Sleitu-Björn* og Þóríðr[3]. Denne Knútr kender Landn.-recensionerne ikke noget til. Derimod har de en *Knöttr* som sön af *Þjóðrekr.* Maurer har i sin udg. af GÞ. fremsat den mening, at GÞ.'s »Knvtr« er en fejl for Knöttr, men at sagaen i øvrigt har ret i, at denne Knöttr var en sön af Sleitu-Björn og ikke af Þjóðrekr, samt

[1] Mb. k. 33. Også her er membranfragmentet beskadiget, men kan udfyldes ved hjælp af den yngre Mb. (se Landn. FJ. s. 260 nederst) og de andre håndskrifter. Når man stiller det således supplerede i parentes, lyder den rekonstruerede tekst som følger: »(Óláfr belgr, er) Ormr inn mjóvi rak á braut ór Óláfs(vík, — hann nam Óláfsd)al fyrir innan Múlafjall« osv. Til en notits om landnamet i Belgsdalr og fordrivelsen derfra er der ikke plads. [2] GÞ. s. 6^{10-11}. [3] GÞ. s. 6^{14-15}.

at fejlen i Landn.-recensionerne stammer fra en marginalnotits, der er indsat på et forkert sted[1]. Jeg har tidligere været tilböjelig til at slutte mig til denne anskuelse. Men da Mb. — som her rigtignok er defekt — synes at have haft den samme tekst som Stb.-Hb.[2], har jeg fået betænkeligheder, og tror nu, at læsemåden Knútr i GÞ. kan være rigtig, samt at denne Knútr ikke er identisk med Knöttr, Vatnsfjordingernes stamfader, men derimod måske med den »Knútr bóndi á Knútsstǫðum«, som forekommer senere i sagaen (GÞ. s. 35^{4-15}). Gården Knútsstaðir omtales allerede i Arne Magnussons jordebog[3] som en ødegård hørende til gården Tjaldanes, altså beliggende i Saurbœr. Den ligger ikke langt fra Fagridalr, hvor Steinólfr lági boede, og derfra kommer Knútr ham til hjælp med *15 mand* i hans kamp med Þórarinn krókr. Deraf kan man slutte, at han ikke betragtes som nogen almindelig bonde i sagaen, og det er i følge hele hans optræden ikke usandsynligt, at han for sagaskriveren har stået som identisk med den s. 6^{14} omtalte Knútr, Steinólfs dattersön[4]. Hvis dette er rigtigt, findes der i virkeligheden ingen modsigelse mellem kilderne med hensyn til denne mand og Knöttr[5]; de supplerer kun hinanden. — Af Steinólfs familie nævner sagaen, foruden den omtalte

---

[1] GÞ. Maurers udg. s. 44 n. 2 u. t. [2] Jfr. Stb. k. 117, Hb. k. 89 med Mb. k. 32. Af Þjóðreks sönner opregnes (Víga-)Sturla først i alle håndskrifter; derpå følger et ok, også i alle hdskrr.; efter ok følger i Stb.-Hb. navnet Knöttr, i Mb., når man følger FJ.'s udgave, en lakune. Men Jón Sigurðsson, som synes at have kunnet læse lidt mere af membranen end FJ., fordi den da var lidt mindre beskadiget, læser i sin udg. et K efter ok (Landn. udg. 1843 s. 349^{13}, jfr. s. 127 n. 7 u. t.). Der kan næppe være tvivl om, at dette K er begyndelsesbogstavet til navnet Knöttr. [3] Kålund, Island I s. 496 n. u. t. Johnsen, Jarðatal s. 171. [4] Sagaens »Knútr bóndi« taler ikke derimod. Jfr. »Þorsteinn bóndi« i Stb. k. 116, Hb. k. 88 om Steinólfs sön. Det bör også fremhæves, at denne Knútr, hvis han ikke er identisk med den s. 6^{14} omtalte K., mod god sagaskik optræder uanmeldt, uden foregående præsentation. [5] Mb. afviger dog fra de andre med hensyn til Þjóðreks (og Knúts) moders herkomst (se ovenfor).

datter Þóríðr, hustruen Eirný Þiðrandadóttir, sönnen Steinn, som også kaldes Þorsteinn, og datteren Arndís — alt overensstemmende med Stb.-Hb. — og desuden sönnen Helgi, som Stb.-Hb. ikke omtaler[1]. Ligesom i Stb.-Hb. omtales selvfølgelig Steinólfs landnam i Steinólfsdalr i Króksfjörðr, da det har stor betydning for de senere i sagaen fortalte begivenheder[2]. Óláfr belgr, som tilligemed sine sönner[3] spiller en vis rolle i sagaen, får naturligvis også særlig omtale i personlisten (1. k.). Sagaen kender hans ophold i Belgsdalr og fordrivelse derfra, og stemmer for så vidt med Stb., men her er det *Sleitu-Björn alene*, der jager ham bort, *ikke*, som i Stb.-Hb., »þeir Þjóðrekr«, d. v. s. Þjóðrekr som hovedperson og hans fader som biperson[4]. Som det fremgår af citaterne, står alle disse for det meste med Stb.-Hb. stemmende enkeltheder i sagaens 1. kapitel, personlisten, der som sagt synes at være optaget i vor GÞ. nogenlunde uforandret fra ÆGÞ., og oprindelig udarbejdet på grundlag af et gammelt Landn.-håndskrift med tilföjelser og ændringer, hentede fra lokalsagn.

Hvorledes bör nu kildernes forhold til hinanden opfattes? Alt taler for, at Mb. her i det hele taget repræsenterer den oprindelige Landn.-tekst, som ÆGÞ. derpå har udvidet og omarbejdet i overensstemmelse med mundtlige sagn. Fra ÆGÞ. er så den omarbejdede tekst dels gået over i vor GÞ., dels i recensionen Stb.-Hb., som åbenbart er en kompilation af ÆGÞ. og den oprindelige ved Mb. repræsenterede Landn.-tekst. Forholdet er her ganske det samme som ved kapitlet om Þórarinn krókr, som Stb.-Hb. har optaget fra ÆGÞ. og indarbejdet i den oprindelige Landn.-tekst. Under forudsætning af, at kilderne forholder sig på den angivne

---

[1] GÞ. s. 6^{12-14} med note. [2] GÞ. 6^{17}. [3] I følge sagaen har Óláfr 3 sönner, Þórgeirr, Jósteinn og Þórvaldr. Af disse kender Landn.-recensionerne (både Mb. og Stb.-Hb.) kun den sidste. Vi har her en af sagaens selvstændige tilföjelser til Landn.-teksten, åbenbart, som sædvanligt, stammende fra lokalsagn. [4] GÞ. 6^{5-6}.

måde, lader Stb.-Hb.'s tekst sig let forklare i alle enkeltheder, hvorimod man, hvis Stb.-Hb. sammen med GÞ. antages at repræsentere den oprindelige tekst, ikke på nogen måde kan forstå, hvorledes Mb. er kommen til sine til dels meget vigtige afvigelser.

At notitsen om Steinólfs besættelse af Steinólfsdalr i Króksfjörðr fra først af hører hjemme i (Æ)GÞ., er indlysende, idet den udgör et vigtigt motiv i sagaen. Ligeså klart er det, at denne notits ikke fra først af kan have stået i Landn., da den i følge sit indhold står i nær forbindelse med kapitlet om Þórarinn krókr, der bevislig er et indskud i Stb.-Hb., hentet fra ÆGÞ. Notitsen har også i denne recension fået plads allersidst i kapitlet om Steinólfr, hvilket tyder på, at den er en senere tilföjelse.

For det meste har Stb.-Hb. optaget ÆGÞ.'s (ved GÞ. bevarede) tekst væsentlig uforandret uden at bryde sig om Landn.-teksten (repræsenteret ved Mb.). De få afvigelser fra GÞ. lader sig let forklare *som indrömmelser til en med Mb. enslydende tekst*, hvilket i höj grad støtter den fremsatte opfattelse af kildernes gensidige forhold. Dette skal vi nu i al korthed søge at påvise.

Med hensyn til begrænsningen af Steinólfr lági's landnam støttes Mb.'s tekst af Sturl.'s Geirmundarþáttr, som i dette punkt fuldstændig stemmer med Mb.[1] Når Stb.-Hb. gör Grjótvallarmúli i stedet for Mb.'s Tjaldanes til landnamets østgrænse og altså tillægger Steinólfr hele Saurbœr, er dette ligefrem optaget fra ÆGÞ. Følgen heraf var, at recensionen måtte forkaste Landn.-tekstens med Mb. enslydende bemærkning om, at Þjóðrekr, sön af Sleitu-Björn, tog hele Saurbœr mellem Tjaldanes og Múlafjall (= Grjótvallarmúli) i besiddelse *som selvstændigt landnam*. Alligevel finder recensionen ikke tilstrækkelig grund til helt at forkaste Landn.-tekstens beretning om, at Sleitu-Björns slægt

[1] Sturl. [1]I s. 6. [2]I s. 5. [3]I s. 6[18-20].

har spillet en vis rolle med hensyn til landnamet i Saurbœr, og den griber da til den udvej at *lade Sleitu-Björn besætte dette landnam med Steinólfs tilladelse.* Dette ved GÞ. ikke noget om, og det er åbenbart *en indrömmelse til Landn.-teksten.* Grunden til, at Stb.-Hb. indsatte faderen Sleitu-Björn, og ikke sönnen Þjódrekr, som en Steinólfr underordnet landnamsmand, er indlysende. I sine to kilder fandt recensionen to hinanden modstridende beretninger om Þjódreks moder Þóríðr, Sleitu-Björns hustru. I følge Landn.-teksten var hun en datter af Steinólfr, sön af Ingjaldr hvíti, i følge ÆGÞ. derimod en datter af Steinólfr lági, sön af Hrólfr hersir. Af disse angivelser foretrak recensionen den sidste, fordi den fandt det rimeligere, at Þóríðr var en datter af nabolandnamsmanden Steinólfr lági end af en ellers ubekendt Steinólfr Ingjaldsson. Heraf slutter så kompilatoren, at landnamet i Saurbœr fra den oprindelige landnamsmand Steinólfr *først* må være gået over til hans *svigersön* Sleitu-Björn, og *fra denne igen* til *hans sön* Þjóðrekr. En bekræftelse herpå finder kompilator i et par (gennem vor GÞ. bevarede) notitser i ÆGÞ., i følge hvilke Sleitu-Björn dels optræder selvstændig (ved fordrivelsen af Óláfr belgr fra Belgsdalr, jfr. GÞ. s. 6[6]), dels i forening med sin sön (som hævner af Steinólfs drab, jfr. GÞ. s. 45[9-10]). Dette tydede på, at fader og sön en tid lang havde levet og virket i fællesskab, og når den ene af dem — i henhold til Landn.-teksten — skulde indsættes som landnamsmand i Saurbœr, faldt det da naturligst dertil at vælge *faderen.* Når Stb.-Hb. kun tillægger Sleitu-Björn »den vestlige dal« i Saurbœr, og ikke som Landn.-teksten (Mb.) hele bygden, skyldes dette åbenbart ÆGÞ.'s notits (= GÞ. s. 6[6]) om, at Sleitu-Björn fordrev Óláfr belgr fra Belgsdalr. Heraf sluttede kompilator, at den østlige dal, hvortil Belgsdalr hører, ikke fra først af kunde have hørt til Sleitu-Björns landnam, men måtte betragtes som en senere erhvervelse. Dette fremhæver han ved at optage den nævnte notits, dog således forandret, at ÆGÞ.'s (= GÞ.'s) »Sleitu-Björn«

forandres til »þeir Þjóðrekr«, således at fordrivelsen bliver et værk af fader og sön i forening — ligesom påtalen af Steinólfs drab i ÆGÞ. (= GÞ.) — hvilket er *en indrömmelse til den ved Mb. repræsenterede Landn.-tekst*, for så vidt som denne nemlig tillægger Þjóðrekr alene landnamet med udelukkelse af faderen.

Hvorledes forholder det sig med notitsen om Steinólfr lági's hustru og börn, som findes i Stb.-Hb. og GÞ., men savnes i Mb.? Har Mb. her bevaret det oprindelige, og er notitsen først tilföjet af ÆGÞ. og derfra gået over i Stb.-Hb. og GÞ.? Eller hører notitsen oprindelig hjemme i Landn. og er derfra optaget dels i Stb.-Hb., dels (gennem ÆGÞ.) i GÞ., men udeladt i Mb.? Med hensyn til Steinólfs foregivne datter Þóríðr er spörsmålet allerede afgjort. Notitsen om, at hun var en datter af Steinólfr *lági*, stammer, som allerede fremhævet, fra ÆGÞ. og er derfra gået over i Stb.-Hb. og GÞ., hvorimod Mb. her repræsenterer den gamle Landn.-tekst, i følge hvilken hun var en datter af Steinólfr Ingjaldsson. Dermed er det dog ingenlunde givet, at det forholder sig på samme måde med hensyn til Steinólfs hustru og hans andre börn. Det bör nemlig fremhæves, at i Stb.-Hb. *opregnes Þóríðr ikke sammen med de andre börn således som i vor GÞ.*, men i det påfølgende kapitel om Sleitu-Björn, som dennes hustru og Þjóðreks moder, hvilket stemmer med, at Mb. omtaler den samme person Þóríðr — men som datter af Steinólfr Ingjaldsson — i det tilsvarende kapitel, der handler om Þjóðreks landnam. Dette taler snarest imod, at Stb.-Hb. har lånt notitsen om de andre börn fra ÆGÞ. — i så fald skulde man nemlig vente, at Þóríðr (ligesom i vor GÞ.) havde fået plads sammen med de andre börn — og den omstændighed, at Stb.-Hb. fra datteren Arndís udleder en slægtrække, som ikke findes i vor GÞ., peger i samme retning. Jeg er derfor tilböjelig til at tro, at Stb.-Hb. og GÞ. (denne sidste selvfølgelig med ÆGÞ. som mellemled) her bægge har øst af en fælles kilde — den oprindelige Landn.-

tekst — og at Mb. har gjort sig skyldig i en udeladelse. Det er i denne henseende ikke uden betydning, at Sturl.'s Geirmundarþáttr — der med hensyn til grænserne for Steinólfs landnam støtter Mb.'s tekst — i dette tilfælde støtter Stb.-Hb., idet den opregner to døtre af Steinólfr lági, nemlig Arndís — fra hvem der udledes en med Stb.-Hb. stemmende[1] slægtrække — og en ellers ubekendt Helga. Hvorvidt sönnen Helgi, som *kun* GÞ. kender, har været omtalt i den oprindelige Landn., lader sig nu ikke afgöre[2]. I øvrigt bör det fremhæves, at den særstilling, Þóríðr indtager blandt Steinólfr lági's börn i Stb.-Hb., bekræfter det ovenfor vundne resultat, at hun i den oprindelige Landn. *ikke* betragtedes som en datter af Steinólfr lági.

Om landnamsmanden Hallsteinn Þórólfsson hedder det i Mb. k. 36: Hallsteinn son Þórólfs Mostrarskeggs nam Þorskafjarðarströnd ina nyrðri til mótz við Úlf. I Stb.-Hb. lyder den tilsvarende notits således: Hallsteinn son Þórólfs Mostrarskeggs nam Þorskafjarðarströnd (sål. Hb., Þorskafjörð Stb.). Denne recension synes altså at tillægge Hallsteinn hele bygden rundt om fjorden, den sydlige kyst medregnet[3]. Mb.'s tekst, som indskrænker Hallsteins landnam til fjordens nordlige (= vestlige) kyst, bekræftes af GÞ., som har følgende tekst: Hallsteinn son Þórólfs Mostra(r)skeggja nam allan Þorskafjörð fyrir vestan[4], hvor »Þorskafjörð **fyrir vestan**« åbenbart er ensbetydende med Mb.'s »Þorskafjarðarströnd **ina nyrðri**« og betegner den fjorden mod nord eller vest begrænsende kyststrækning. Til dels bekræftes også Mb.'s tekst

---

[1] I Stb.-Hb. føres slægtrækken ned til lovsigemanden Snorri Húnbogasons hustru, i Geirm. þ. to led længere ned (til Skarð-Snorri). Sturl. [1]I s. 6. [2]I s. 5. [3]I s. 6^{20-26}. [2] Det er ikke umuligt, at denne Helgi er indkommen i sagaen (ÆGþ. eller Gþ.?) ved en misforståelse eller fejllæsning i stedet for Geirm. þ.'s Helga, der synes at være ægte nok, idet der fra hende udledes en slægtrække ned til Þorgils Oddason. [3] Stb. k. 123. Hb. k. 95. [4] Gþ. k. 1 begyndelsen.

af Hb., som har Þorskafjarðarströnd (Stb.'s Þorskafjörð synes at være nærmere beslægtet med GÞ.). At Hallsteins landnam i den oprindelige Landn. var indskrænket til fjordens nordlige (vestlige) kyst, fremgår ligeledes af den kendsgerning, at det tilgrænsende landnam mod syd, nemlig Úlfr skjálgi's, i følge alle kilders enstemmige vidnesbyrd har Þorskafjörðr som nordgrænse[1] og altså synes at indbefatte fjordens sydlige kyststrækning. Med denne grænse for Hallsteins og Úlfs landnam stemmer det også, når GÞ., som opregner forskellige personer, der kom til Island i følge med disse to landnamsmænd, lader alle Hallsteins klienter bosætte sig på gårde, der ligger nord (vest) for fjorden (Grímkelsstaðir, Gröf, Múli, Þorgeirsdalr)[2], hvorimod de personer, der siges at have bosat sig på kyststrækningen syd for fjorden (Hallr på Hofsstaðir, Þóríðr dritkinn på Kinnarstaðir), hører til Úlfs følge[3]. Mb. har altså her bevaret den oprindelige Landn.-tekst, og Stb.-Hb. gjort sig skyldig i en udeladelse.

I kapitlet om Hallsteinn har Stb.-Hb. en notits om hans giftermål med Ósk, datter af Þorsteinn rauðr, som ikke findes i Mb. GÞ. har en notits af samme indhold som Stb.-Hb., og det kan ikke være tvivlsomt, at den stammer fra den oprindelige Landn.-tekst[4]. Derimod er det ikke sikkert, at den har stået *på dette sted* i den oprindelige Landn. Vi genfinder nemlig den samme bemærkning på et andet Landn.-sted[5], hvor den sikkert er oprindelig[6].

I kapitlet om Hallsteinn finder vi også i Stb.-Hb. sagnet om det af guden Tor sendte drivtömmer, hvoraf Grenitrésnes

---

[1] Stb. k. 122. Hb. k. 94. Mb. k. 35. GÞ. k. 1 s. 4^{16}. [2] GÞ. 1. k. s. 3^{5-13}. [3] GÞ. k. 1 s. 4^{18} og 5^{2}. Også gården Uppsalir (= Skógar), som Oddr skrauti køber af Þóríðr dritkinn (GÞ. s. 5^{17}), ligger syd (øst) for fjorden. [4] Stb. k. 123. Hb. k. 95. GÞ. k. 1 s. 3^{4}. Jfr. Mb. k. 36. [5] Stb. k. 108. Hb. har her en lakune, og Mb. er defekt. [6] Se min afhdl. om Laxd.'s forhold til Landn. i Årb. for nord. oldk. og hist. 1908 s. 167 fgg. Som en selvstændig tilföjelse, hentet fra stedlige sagn, bör det betragtes, når GÞ. nævner 2 af Hallsteins börn, som ingen af Landn.-recensionerne kender, nemlig Þórarinn og Þóríðr.

fik navn. Mb. har ikke noget tilsvarende. Alligevel er jeg tilböjelig til at antage, at sagnet er oprindeligt i Landn. og udeladt i Mb. I GÞ. finder vi nemlig også en hentydning til dette sagn[1], men den er så flygtig og kortfattet, at den umulig kan være kilden til den mere udførlige tekst i Stb.-Hb., men må antages at gå tilbage til en fælles kilde, nemlig til den oprindelige Landn.-tekst[2].

Alle kilder er enige i, at landnamsmanden Þorbjörn loki tog Djúpifjörðr og Grónes[3]. Mb. tilföjer en bemærkning om, at hans landnam på den ene side stødte op til Hallsteins, på den anden side til Gufas område. Til denne bemærkning, som sikkert er oprindelig, svarer i Stb.-Hb. ordene »til Gufufjarðar«, som mindre nöjagtig betegner grænsen, og kun mod vest. GÞ. har ikke noget tilsvarende. Fra Þorbjörn udleder bægge recensioner en slægtrække. Af denne udelader Mb. — åbenbart ved uagtsomhed — et led, nemlig Þorbjörns sön Þorgils, som omtales ikke blot i Stb.-Hb., men også i GÞ. (1. k. s. 4^{12-14}). I Mb. føres slægtrækken ikke længere ned end til Snorri Jörundarson og afsluttes med en bemærkning om, at denne »var kynsæll ok átti mart barna«. Denne afslutning findes ikke i Stb.-Hb., som til gengæld fører slægtrækken fra Snorri videre ned og slutter med Hvamm-Sturla. At denne række fra Snorri er en senere tilföjelse, er indlysende. I øvrigt bemærkes, at Mb. i denne slægtrække har en notits om, at Jörundr, sön af Atli den røde, var gift med Þórdís Þorgeirsdóttir. Dette udelades her i Stb.-Hb., men i kapitlet om Atli den rødes fader, Úlfr skjálgi, finder vi i Stb. (k. 122) en bemærkning om, at Atli den rødes sön Jörundr var gift med Þórdís, datter af Þorgeirr

---

[1] GÞ. k. 7 s. 18^5. [2] I den större Gísla saga Súrssonar, udg. 1849 s. 140, findes sagnet også, rigtignok med enkelte afvigelser (træets længde 60 alen; forvanskning af navnet Grenitrésnes til Nesgranatré!), men da denne recension også andre steder har benyttet Landn., kan det ikke være tvivlsomt, at den her, ligesom Stb.-Hb.-GÞ., går tilbage til en Landn.-tekst. [3] Stb. k. 124. Hb. k. 96. Mb. k. 37. GÞ. k. 1 s. 4^4.

suða, og fra dette ægtepar føres så slægten ned gennem de samme led som i kapitlet om Þorbjörn loki til den ovenfor omtalte Snorri[1], *med hvem den slutter på dette sted i Stb.* Dette bekræfter, at ledene fra Snorri nedover i kapitlet om Þorbjörn loki er senere tilföjede i Stb.-Hb.[2]

Som ovenfor fremhævet knytter recensionen Stb.-Hb. sit referat af ÆGÞ.'s begyndelse til kapitlet om landnamsmanden Þrándr mjóbeinn (Stb. k. 114. Hb. k. 86). Dette kapitel mangler helt i Mb. Det ligger da nær at antage, at kapitlet i sin helhed, ligesom dets slutning, er lånt fra ÆGÞ. i Stb.-Hb. og altså ikke oprindeligt i Landn., tilmed da vor GÞ. i k. 6 s. 17[17] omtaler Þránds sön Hergils og i k. 10 s. 21[15-22] giver forskellige meddelelser om hans efterkommere, som nogenlunde overensstemmende genfindes i Stb.-Hb.[3] i kapitlet

[1] I slutningen af kapitlet bör der sikkert læses: Jörundr var son þeirra (ɔ: Oddkatla's og Þorgils'), faðir Snorra (Stb. har: Jörundr var ok faðir Snorra). Så stemmer slægtrækken fuldstændig med den samme række i kapitlet om Þorbjörn loki, hvor den støttes ved alle håndskrifters enstemmige vidnesbyrd. Hverken Hb. eller Mb. omtaler Jörundr Atlason i kapitlet om Úlfr skjálgi eller udleder nogen slægtrække fra ham på dette sted, hvor slægtrækken altså sikkert er et indskud i Stb. Jfr. Hb. k. 94. Mb. k. 35. [2] Med hensyn til Jörundr Atlason skal jeg i forbigående tillade mig at göre opmærksom på, at når Stb. k. 89. Hb. k. 77 beretter, at han var gift med Þorbjörg Knarrarbringa og svigerfader til Erik den røde, så beror dette på en forveksling med hans farbroder af samme navn, Jörundr Úlfsson (skjálga), som i følge Stb. k. 122. Mb. k. 35 var gift med Þorbjörg og svigerfader til Erik den røde. Fejlen i Stb. k. 89. Hb. k. 77 synes at stamme fra benyttelse af en ældre Eiríks s. rauða, hvad jeg håber at kunne påvise i en monografi om denne sagas forhold til Landn. Fra Stb.-Hb. er fejlen gået over i den store Ólafs saga Tryggv. (Fms. II s. 213; Flat. I s. 429, hvor dog Jörunds fader ikke nævnes). [3] Den eneste virkelige uoverensstemmelse består i, at Stb.-Hb. beretter, at Ingjaldr Hergilsson, efter at være fordrevet fra Hergilsey, købte gården Hlíð i Þorskafjörðr, hvorimod han i følge GÞ. flytter til »Þorskafjarðardalir« og tager ophold på Ingjaldsstaðir. Men Kr. Kålund (Island I s. 519—520) har påvist, at »Þorskafjarðardalir« i sagaen ikke passer og derfor må være forvansket, samt at gården Hlíð til en tid kan have båret det nu ukendte navn Ingjaldsstaðir.

om Þrándr mjóbeinn. Dette kapitel vilde da i Stb.-Hb. være et indskud af samme art som kapitlet om Þórarinn krókr, der bevislig er lånt fra ÆGÞ. Mod denne opfattelse af kildeforholdet kunde man indvende, dels at Þrándr mjóbeinn slet ikke omtales i vor GÞ. samt at ÆGÞ. — forudsat at den med hensyn til dette punkt stemte med GÞ. — ikke kan have tjent Stb.-Hb. som kilde med hensyn til denne person, dels, hvad Kålund også har fremhævet[1], at meddelelserne om Hergils og hans efterkommere står temlig umotiverede i sagaens 10. kap., og altså der gör indtryk af at være et senere indskud. Men der er grunde, der taler for, at ÆGÞ. virkelig har omtalt Þrándr mjóbeinn, samt at en notits om ham tilligemed meddelelserne om hans efterkommere (Hergils &c.) der har stået på et mere passende sted end de sidste nu står i vor GÞ. Stb.-Hb. begynder netop sit referat af ÆGÞ.'s indhold med følgende ord: »Þá bjó Þrándr mjóbeinn í Flatey, er Oddr skrauti ok Þórir son hans kvámu út«. Denne sætning må naturligvis, ligesom hele det følgende referat, stamme fra ÆGÞ. Det viser sig altså, at denne må have omtalt Þrándr, og det i ord, som *bestemt antyder, at Oddr og Þórir ved deres ankomst til Island har gæstet Þrándr i Flatey,* inden de nedsatte sig i Þorskafjörðr. Som en indledende bemærkning til en beretning om et sådant besøg er ordene først rigtig forståelige. Vor GÞ., som lader Oddr komme alene til Island og gå direkte til Þorskafjörðr, efter at han er landet i Vaðill, måtte selvfølgelig forkaste beretningen om et besøg hos Þrándr og udelod derfor den indledende notits om ham, som i følge referatet i Stb.-Hb. må have stået på det sted i ÆGÞ., hvor denne omtalte Odds (og Þóris) ankomst til Island, altså på det sted, der svarer til vor GÞ. k. 1 s. 5[14]. På det samme sted må vi antage, at ÆGÞ. har givet de meddelelser om Þránds slægt, som vi finder næsten ordret overensstemmende dels i Stb.-Hb., dels

---

[1] GÞ. indledn. s. XVII.

i GÞ. Denne sidste omtaler første gang Þránds sön Hergils i k. 6, udg. s. 17[17], og anledningen er, mærkelig nok, *et besøg, Gull-Þórir aflægger i Flatey hos Hergils' moder, Þránds enke, Hallgríma ved sin hjemkomst fra den bekendte udenlandsrejse.* Til beretningen om dette besøg i Flatey knytter sagaen en bemærkning om, at den gang (ɔ: ved Gull-Þóris hjemkomst fra rejsen) »*boede Hallgríma der*«, ganske på samme måde som Stb.-Hb. til notitsen om Odds og Gull-Þóris ankomst til Island knytter bemærkningen om, at *Þrándr den gang boede i Flatey.* Ved denne lejlighed, hedder det i vor GÞ., så Þórir første gang sin senere hustru Ingibjörg, Hallgrímas søster. Med de fremhævede ligheder for öje er det vel næppe for dristigt at antage, at fortællingen om Þóris besøg i Flatey hos Þránds enke i vor saga er et slags genganger af beretningen om hans og hans faders besøg i Flatey hos Þrándr, således som den fandtes i ÆGÞ. Vi må huske på, at i følge ÆGÞ. var Gull-Þórir en voksen mand, da han kom til Island med sin fader. Hvis den ældre saga, som Stb.-Hb. antyder, har haft en beretning om deres besøg hos Þrándr, er det da rimeligt, at der også har stået en (ikke i Stb.-Hb. refereret) bemærkning om, at Gull-Þórir ved denne lejlighed første gang så sin tilkommende hustru, Þránds svigerinde. Vor GÞ. — som lader Gull-Þórir fødes på Island — *måtte* naturligvis forkaste denne beretning, men den har ment at burde henføre Gull-Þóris besøg i Flatey til et senere tidspunkt, efter at både Oddr skrauti og Þrándr var døde, og valgte da at knytte det til Þóris hjemkomst fra hans udenlandsrejse, ligesom det i den ældre saga var knyttet til hans ankomst til landet; i Flatey træffer han så Þránds enke og hendes søster. På dette sted omtaler GÞ. Þránds og Hallgrímas sön Hergils kun løselig. Men senere, efter at sagaen har berettet om Gull-Þóris giftermål med Ingibjörg (k. 9), vender den, i k. 10, tilbage til den slægt, med hvilken Gull-Þórir var bleven besvogret, og omtaler Hergils og hans efter-

kommere[1]. Som tilknytningspunkt benytter sagaen Gull-Þóris erhvervelse af Flatey ved Hallgrímas død, hvorved Hergils bliver henvist til Hergilsey. Det må indrömmes, at notitsen ikke er videre heldig anbragt på dette sted, men dette er kun naturligt, hvis den her er et senere indskud, hentet fra et andet sted i den ældre saga. Den fremsatte opfattelse af kildeforholdet giver os altså tillige en naturlig forklaring af denne lille ujævnhed i sagaens komposition, hvilket kun kan tjene til yderligere bekræftelse af, at vi er på det rigtige spor.

Af disse grunde turde det ikke være for dristigt at antage, at hele kapitlet om Þrándr mjóbeinn er en interpolation i Stb.-Hb., hentet fra ÆGÞ., som må have haft et tilsvarende stykke om Þrándr og hans efterkommere på det sted, hvor den fortalte om Gull-Þóris og hans faders ankomst til Island, samt at meddelelserne om Hergils og hans slægt i vor GÞ. går tilbage til det nævnte stykke. Mb. viser sig da her som andre steder at være fuldstændig uberørt af ÆGÞ. (og GÞ.), og repræsenterer overfor Stb.-Hb.-GÞ. den oprindelige Landn.-tekst.

Landnamsmanden Kjallakr gamli spiller en vis rolle i GÞ., idet han stadig optræder sammen med Steinólfr lági, som sagaen kalder hans måg, dog uden nærmere angivelse af svogerskabsforholdet. I følge *alle* Landn.-håndskrifter var Kjallakr gamli (sön af Björn austrœni) i Bjarnarhöfn gift med Steinólfs søster Ástríðr[2], og det synes altså at være denne Kjallakr, der menes. Men som Guðbrandur Vigfússon og Kr. Kålund har påvist[3], taler sammenhængen i sagaen snarere for, at det er den anden Kjallakr, den såkaldte Barna-Kjallakr, som sagaen har for öje, idet denne boede

---

[1] Om Þórarinn Ingjaldsson jfr. min afhdl. om Laxd.'s forhold til Landn. i Årb. for nord. oldk. og hist. 1908, s. 228—229. [2] Mb. k. 24. Stb. k. 84. Hb. k. 72. I Hb. er Astrids navn oversprunget og Mb. er her beskadiget, men der kan ikke være tvivl om, at alle håndskrifter i det væsentlige stemmer overens. [3] Safn til s. Ísl. I s. 352. GÞ. Indledn. s. XVI—XVII.

på Kjallaksstaðir på Meðalfellsströnd, langt nærmere ved Steinólfr end Kjallakr i Bjarnarhöfn. Sagaen synes altså, ligesom Mb. k. 28, at have forblandet de to Kjallaker med hinanden. Heraf har Kr. Kålund villet slutte, at vor GÞ. har benyttet Mb. Dette kan ikke være rigtigt. De notitser, GÞ. har optaget fra Landn., har den, som ovenfor påvist, ikke taget direkte derfra, men fra ÆGÞ., som igen har hentet dem fra et gammelt Landn.-håndskrift, ældre end både Stb.-Hb. og Mb. Der findes heller ikke nogen andre grunde, der taler for, at GÞ. har benyttet Mb.[1] Tværtimod er der grunde for, at dette ikke er tilfældet. Vi har ovenfor fremhævet, at Mb. i den slægtrække, som den udleder fra Þorbjörn loki, *udelader* hans sön Þorgils, hvorimod GÞ. har slægtrækken fuldstændig med Þorgils på den rigtige plads. Som vi ovenfor har vist, har sagaen lånt hele slægtrækken, Þorgils indbefattet, fra ÆGÞ., som igen har taget den fra en gammel Landn.-tekst. At Mb. ikke kan være GÞ.'s kilde, er indlysende. Overensstemmelsen mellem dem med hensyn til det her foreliggende spörsmål (forvekslingen af de to Kjallaker) må derfor bero på fælles kilde. Jeg har i min afhdl. om Eyrb.'s forhold til Landn. påvist, at bægge Kjallaker vistnok har haft tilnavnet »den gamle«, at bægges fædre hed det samme (Bjórn) og kunde bægge med rette göre krav på til-

---

[1] Til støtte for denne påstand anfører Kålund. at GÞ. på et sted (s. 3[1]) har formen Mostra- for Mostrar- i landnamsmanden Þórólfs tilnavn, samt at denne form genfindes på et sted i den *yngre* Mb. (Landn. udg. 1843 s. 96 n. 10; jfr. Stb. k. 85. Hb. k. 73 i FJ.'s udg.). Heldigvis har vi her den *ældre* Mb. til sammenligning (Mb. k. 25). I følge FJ.'s udgave har håndskriftet nu »most..skegg«, idet der inde i ordet er et hul i membranen, hvorved et par bogstaver er bortrevne. Jón Sigurðsson, på hvis tid membranen synes at have været lidt bedre bevaret, idet han på nogle steder har kunnet læse lidt mere end FJ., har i sin udg. (1843) s. 346[21] »mostrarskegg« uden nogen anmærkning. Den yngre Mb.'s læsemåde synes altså at bero på fejlskrift eller urigtig læsning. På et andet sted, Mb. k. 36, har membranbrudstykket tydelig »Morstrar skeggs« (FJ., »monstrar-« udg. 1843). Dette er altså uden betydning.

navnet austrœni, og endelig, at bægge havde en sön ved navn Þorgrímr. Der var altså grunde nok til at forveksle disse to personer. På det anførte sted har jeg antaget, at den oprindelige Landn. har skelnet mellem dem. Men GÞ. synes at tale for, at den ikke har gjort det tydelig nok, samt at denne uklarhed har givet anledning til, at de blev forvekslede allerede i gamle Landn.-håndskrifter[1].

Ret interessant er det at sammenligne den orden, hvori GÞ. i sin personliste (k. 1) opregner landnamsmændene, med ordenen i Landn. Denne sidste retter sig efter sit sædvanlige ordensprincip og følger kysten fra syd til nord: Steinólfr lági, Þjóðrekr (Mb.; — Sleitu-Björn Stb.-Hb.), Óláfr belgr, Gils skeiðarnef, [Þórarinn krókr, Ketill ilbreiðr Stb.-Hb.], Úlfr skjálgi, Hallsteinn, Þorbjörn loki. GÞ. har derimod anset det for mest passende at begynde med den bygd, hvortil sagaen og dens helt nærmest var knyttet, nemlig Þorskafjörðr, og tager først Hallsteinn, gör så en lille afstikker mod nord til Þorbjörn loki i Djúpifjörðr, og opregner derpå landnamsmændene syd for Hallsteinn i følgerigtig række fra nord til syd: Úlfr skjálgi, Þórarinn krókr, Gils skeiðarnef, Óláfr belgr, Steinólfr lági. Denne orden er let forklarlig ud fra sagaskriverens standpunkt.

Resultatet af vor undersøgelse kan i al korthed sammenfattes i følgende sætninger:

1. Vor GÞ. er en ved flere fabelagtige udvidelser udsmykket omarbejdelse af en ældre Gull-Þóris eller Þorskfirðinga saga (ÆGÞ.) og har fra denne hentet sine landnamshistoriske meddelelser.

2. ÆGÞ. har lånt sine landnamshistorien vedkommende notitser fra et gammelt Landn.-håndskrift, som må have været ældre end recensionen Stb.-Hb. og, til dels i hvert fald, have

[1] Jfr. Årb. for nord. oldk. og hist. 1905, s. 97 fgg.

haft en mere oprindelig tekst end bægge de opbevarede Landn.-recensioner. Dette landnamshistoriske stof har ÆGÞ. udvidet og til dels omarbejdet ved hjælp af mundtlige sagn fra Þorskafjörðr og tilgrænsende bygder. Således har den tilföjet et par nye landnamsmænd, som den oprindelige Landn. ikke kendte (Þórarinn krókr og Þrándr mjóbeinn), forandret den østlige grænse for Steinólfr lági's landnam o.s.v.

3. Recensionen Stb.-Hb. har på flere steder benyttet ÆGÞ., som har udøvet indflydelse på dens fremstilling af landnamene (Þórarinn krókr, Steinólfr, Sleitu-Björn, Þrándr mjóbeinn), og afgivet stof til et par indskud (om Oddr skrauti og Gull-Þórir, om kampen i Króksfjörðr-Fagridalr).

4. Mb. er fuldstændig uberørt af GÞ. og ÆGÞ. og repræsenterer i det hele taget bedst den oprindelige Landn.-tekst.

DALVÍK-FUNDET.

EN GRAVPLADS FRA HEDENSKABETS TID PÅ ISLAND.

AF

DANIEL BRUUN OG FINNUR JÓNSSON.

På gården Brimnes i Dalvík, yderst i Svarfaðardalen (på den vestlige side af Øfjorden, i det nordlige Island), var der i året 1908 ved udjævning af et stykke jordsmon, nærmest kysten, fundet nogle grave med knogler af menneske og hund, som derefter straks var bleven tildækket igen. Da vi dengang lå ved Mývatn for at udgrave hovtomten på gården Hofstaðir (se dette tidsskrift 1909), fik vi gennem provst Árni Jónsson på Skútustaðir meddelelse herom. Vi besluttede da at søge tilladelse til nærmere undersøgelse, for så vidt det måtte vise sig, at meddelelsen var rigtig. F. Jónsson indhæntede da på stedet oplysninger, efter hvilke det måtte anses for meget ønskeligt at foretage en udgravning af pladsen. En af de omtalte grave (dysse VII) blev nemlig nu atter åbnet, og i den fandtes, som angivet, rester af et menneske, der tilsyneladende havde været anbragt i sammenböjet eller omtrent i siddende stilling. Mellem benene fandtes rester af en hund. Der blev nu gjort aftale om, at pladsen, på hvilken der skönnedes at være adskillig flere lignende grave, skulde få lov til at blive liggende urört til sommeren 1909, der da bl. a. skulde anvendes til dens udgravning.

Undersøgelsen fandt da sted i dagene fra den 25. juli til den 5. august, hovedsagelig ved Daniel Bruun, idet F. Jónsson først kunde komme til stede ved undersøgelsens slut-



Fig. 1. Dalvík, set fra nord mod syd.

I forgrunden gården Upsir med kirke (1). I mellemgrunden Brimnesá (2). S. for den gården Brimnes (3). Noget længere tilbage, ved stranden, ligger Höfn og gravpladsen (4). På Dalvikens sandede bund ses handelshusene.

ning, således at vi i forening kunde gennemgå fundet og besigtige fundforholdene på stedet. Den stedlige distriktslæge, Sigurjón Jónsson, tilkaldtes gentagne gange og deltog velvilligst i bedömmelsen af fundforholdene for menneskeknoglerne.

Dalvík er en större bugt, der på Øfjordens vestside skyder sig ind i landet mod sydvest. I den udmunder Svarfaðardalur, skuepladsen for Svarfdœlasagas og Valla-Ljóts sagas begivenheder[1]. I dem bægge, som også i Landnámabók, omtales gården Upsir, der endnu er til og ved hvilken der findes en kirke. Den ligger på underlandet ved Dalvikens bund og på dennes vestside i en afstand af omtrent 1 kilometer. Tæt syd for gården kommer Brimnesá ned fra fjældene gennem en kløft og løber mod nordøst ned til kysten. Mellem Brimnesá og stranden, nærmest førstnævnte, ligger gården Brimnes, som ikke omtales i sagaerne og som åbenbart er af senere oprindelse[2]. Dalvikens bund optages af en flad, sandet kyst, der i Svarfdœlasaga nævnes Sandr og hvor der nu er bygget handelsetablissementer og boliger for fiskere, altsammen på jordsmon, der endnu tilhører gården Böggu-staðir (ældre: Böggvis-), hvilken ejes af den islandske landskasse, således at tilladelse til husenes opførelse er givet af denne. Noget lignende er tilfældet for et par handelshuse, der ligger på Brimnes' ejendom. Et af disse er bygget af Sigurður Jóhannesson. Det kaldes Höfn og ligger tæt ved kysten lige ved en *dœld*, der nu kaldes *lág* (bægge ord betyder det samme: »fordybning, lavning«), i hvilken der synes at have været afløb for Brimnesá. I denne lavning, nærmest kysten, har der været god plads for både, og her må vistnok søges de i Svarfd.saga omtalte Hyltinganaust[3], hvor Karl den røde blev dræbt (herom senere). De antages at have ligget

---

[1] Íslenzkar fornsögur II—III (1881, 1883; udg. af F. Jónsson). [2] Jfr. Jarðatal (1847) s. 309, hvor gården regnes til dem, der hører sammen med hovedgården Upsir. [3] Jfr. Fyrir neðan Brimnesá ok til dælar þeirar, er ofan er ok suðr frá ánni, Svarfds. 89.

i mundingen af lavningen, lige ved stranden, hvor der nu er bygget nogle skur. Nord for lavningen ligger huset »Höfn«, ca. 40 meter fra stranden. Sidstnævnte optages af store og små rullesten, der er ualmindelig glatte og afrundede. Ovenfor den ganske smalle fjære (forstrand) står en gennemgående 8 à 10 meter höj skrænt, fra hvis overkant terrænet går jævnt ind efter mod fjældene, idet det først i större afstand fra kysten hæver sig op mod dem. Kun hvor Brimnesåen løber gennem landskabet, findes en större sænkning. Lige nord for lavningen, fra Höfn og i en linje langs med stranden, kun i kort afstand fra denne, er overfladen svagt bølgeformet, ligesom der N-V for huset ligger to små grusbanker[1], således som det fremgår af kortskitsen (fig. 2) og afbildningen (fig. 3). På hver af disse banker (dysse XII og XIII) fandtes en grav fra hedenskabets tid, ligesom der i en række fra disse i retning N-Ø, langs stranden, på det omtalte let bølgeformede terræn fandtes 11 andre grave (dysse I-XI) — altså ialt 13 dysser eller grave.

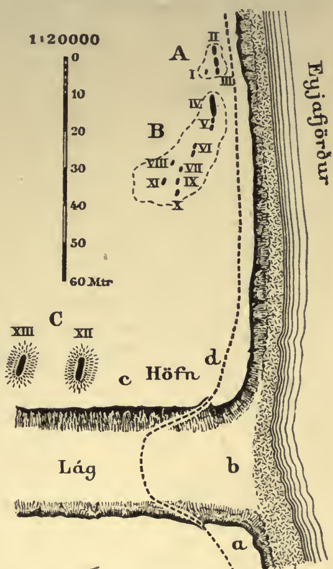


Fig. 2. Gravpladsen ved Höfn.
a, b, c, d huse og skur fra nutiden.
A, B, C grupper af dysser. I-XIII dysserne.

Undersøgelsen begyndte i de nordligste dysser og strakte sig sydefter til dysserne på de to småbakker. Sig. Jóhannesson havde, som berørt, i sommeren 1908 begyndt at rydde en del af partiet langs stranden nord for de to banker, for dér at anlægge et tun. Det havde vist sig, at store dele af

[1] De *hólar*, der nævnes l. c.



Fig. 3. Gravpladsen ved Höfn, set fra Dalvikens bund.

1 Höfn. 2 mundingen af dælden, hvori skur. 3 gården Karlsá ses langt borte som en hvid prik. I-XIII dysser.

jordoverfladen var dækkede af hidførte lag af rullesten (fig. 4). En stor del af disse lag var blevet bortryddet, ved hvilken lejlighed det, som antydet, var blevet opdaget, at der under stenlagene fandtes begravelser, åbenbart stammende fra den hedenske tid. Men desværre var der, som det siden viste sig, samtidig sket nogen forstyrrelse af disse, idet man under rydningsarbejdet var kommen lidt ned i den øvre del af en og anden af gravene. Gravgods var dog efter sigende ikke optaget.



Fig. 4. Stendækket i dysse II för udgravningen.

Undergrunden på stedet viste sig at være blåt moræneler, blandet med store og små sten. I dette var gravene anbragte; i og over dem var der fyldt med gullig jord og jordtörv, hvorover der igen var anbragt et eller flere lag af rullesten fra stranden. Derover var yderligere dækket med græstörv. Begravelserne dannede på denne måde flere lave, meget flade dysser, som yderligere gruppevis synes at have været forenede ved lag af rullesten, hvorom straks nedenfor. I tidens løb var åbenbart lagene sunkne sammen, således at det ikke længere var muligt at skælne de enkelte dysser eller begravelser som særlige forhöjninger i terrænet. En undtagelse herfra dannede dog de to sydligst beliggende dysser (XII og XIII), ti her var det åbenbart, at der af menneskehånd var anbragt stensætninger på toppen af de små bakker (fig. 5). De fremtrådte tydelig som to små langhöje. En arbejder, som havde udført det meste rydningsarbejde, forklarede vedrørende de omtalte rullestenslag, at han havde bortryddet store mængder af sten, hvilke havde

dækket jordoverfladen i et som oftest enkelt lag (sten ved sten), især på to steder: ved A og B (jfr. fig. 2). Det viste sig ved nærmere undersøgelse, at der netop indenfor hver af de af ham angivne begrænsninger for disse lag fandtes en gruppe dysser, medens ingen fandtes udenfor, hvilket tyder på, at hans iagttagelse har været rigtig.



Fig. 5. Dysse XIII för udgravningen.

Gruppe A omfattede 3 dysser (I-III) under et fælles stendække, der i retning langs stranden var omtr. 11½—12 meter langt og hvis störste bredde var omtr. 8—9 meter.

Dysse nr. I (fig. 6). I moræneler- og gruslaget var gravet et foroven nærmest ovalformet, 1,36 m. langt og 0,7 m. bredt hul, der grubeformet sænkede sig i jordsmonnet til en dybde af 0,45 m. Hovedsagelig i grubens nordlige halvdel fandtes knogler af et voksent menneske og af en hund. Øverst lå menneskekraniet (hovedskallen for sig, underkæben for sig), til siden og under dette lå dele af de øvrige menneskeknogler på en sådan måde, at det må formodes, at liget var blevet begravet i siddende stilling med front mod nordøst — altså i retning ud efter fjordmundingen, hvilken tydelig ses fra gravpladsen. Gravens længde var i sig selv for

ringe til, at et voksent menneske kunde ligge udstrakt; men hertil kom, at den måde, hvorpå knoglerne lå i graven, lod formode, at skeletdelene var sunkne sammen og skredne fra hverandre fra en oprindelig siddende stilling eller en stilling

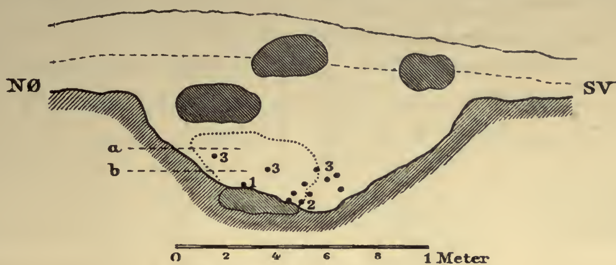


Fig. 6. Dysse I, snit.
Indenfor den punkterede linje er fundet menneskeknogler (a) og hundeknogler (b). 1 vægtlod af bronce, 2 træ, 3 glas- og ravperler.

på hug. Det var i øvrigt öjensynligt, at rydningsarbejdet ikke havde forstyrret denne grav.

Nederst mellem menneskeknoglerne fandtes knogler af en hund. Spredt ved knoglerne i lidt forskellig dybde fandtes: 10 perler, rimeligvis af et halsbånd; 1 större, rund, skiveformet ravperle (1,7 cm. i diameter og indtil 0,5 cm. tyk), — 1 ottekantet, flad ravperle med hul i den ene ende til ophængning (fig. 7); 2,7 cm. lang og 8 cm. bred foroven ved hullet, 1,2 cm. bred forneden, samt 0,5 cm. tyk, — 2 runde perler af blåt glas (1 cm. i diameter og 0,6 cm. tykke), — 1 cylinderformet perle af blåt glas med en indsnevring eller rille på midten (1,2 cm. lang, 0,7 cm. i diameter), — 5 små runde perler af grönt glas, hvoraf én itubrudt og én fastsiddende på følgende stykke (c. 0,7 à 0,8 cm. tykke og c. 1,2 cm. i diameter). Foruden disse perler fandtes: et næsten kugleformet metalstykke (fig. 8), der synes at være støbt om en kærne af jærn, meget lig et vægtlod (1,5 cm. à 2 cm. i diameter).

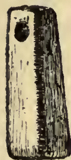


Fig. 7.



Fig. 8.

På dette stykke var, som anført, fastsiddende en glasperle, ligesom rester af noget töj og jærn. I perlens hul sås rester af den snor, som havde holdt perleraden sammen; den var gennemtrukken af jærn.

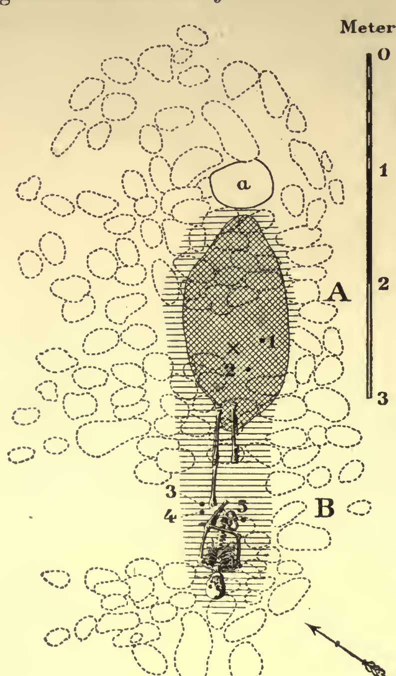


Fig. 9. Dysse II.
Dobbeltgrav for hest (A) og mand (B). Dobbeltskravering antyder området, indenfor hvilket hesten fandtes med hovedet ved ×. 1 spydblad, 2 jærnnagler, 3 blylodder, 4 jærnkniv med træskede (?), 5 brynesten. a stor sten ved hestegravens ende.

Endelig fandtes et par brudstykker af træ; gennem det ene sås rester af en jærnnagle, måske fra en kasse. Efter gravgodset at dömme synes dysserne at indeholde liget af en kvinde, der her har været begravet med sin hund.

Dysse II. Tæt N-Ø for foregående og nordligst i gruppen A fandtes en grubeformet fællesgrav (fig. 9), hvori skelettet af et fuldvoksent menneske i liggende stilling (sydligst), samt en hest (nordligst). Gravens længde var ialt 3,5 m., bredden varierede fra 0,8 m. i søndre ende til 1,35 m. i den nordre ende, hvor der måtte være lidt mere plads til hesten. Dybden var indtil omkr. 0,45 m. Fællesgraven var i nordenden afsluttet med större sten. Menneskeskelettet var endnu for en del ret vel bevaret, idet som regel kun de mindre knogler var ødelagte. Det lå åbenbart på ligets oprindelige plads. Hovedet var drejet lidt til venstre, og höjre underarm var anbragt tværs over den nederste del af brystet. Höjre bens lårknogle fandtes dog ikke på stedet, men var opgravet og bortkastet til siden, da

arbejderen foretog den første rydning af overfladens stenlag; det fandtes et stykke vest for graven. Som det ses på grundplanen er stendækket i dyssen også borttaget netop her.

Ved ligets höjre side, omtrent ved hoften, fandtes en tynd, flad, aflang, i enderne afrundet brynesten med hul i den ene ende til brug ved ophængningen (7,3 cm. lang, 1,6 cm. bred, 0,7 cm. tyk).

Ved ligets venstre side lå: en enægget, stærkt forrustet jærnkniv med træskaft; spidsen af bladet var afbrudt (det hele 9 cm. langt); tæt derved fandtes

8 stykker af bly, utvivlsomt vægtlodder:



Fig. 10.

1 större dambrikformet (fig. 10), 1,8 cm. i diam., 0,9 cm. höj og med vægt 23,45 gr.

1 mindre dambrikformet, 1 cm. i diam., 0,4 cm. höj og med vægt 3,47 gr.

1 mindre dambrikformet, 1 cm. i diam., 0,4 cm. höj og med vægt 3,15 gr.

1 cylinderformet, 0,35 à 0,4 cm. i diam., 1,7 cm. lang og med vægt 2,63 gr.

1 cylinderformet, 0,5 cm. i diam., 1 cm. lang og med vægt 1,7 gr.

1 prismatisk (noget afrundet), 0,65 à 0,7 cm. i diam., 1,3 cm. lang og med vægt 6,25 gr.

1 afrundet kalotformet, 0,7 cm. i bunden, 0,45 cm. höj og med vægt 1,64 gr.

1 afrundet kalotformet, 0,8 cm. i bunden, 0,4 cm. höj og med vægt 0,56 gr.

De fleste af disse lodder er iltede op. Førstnævnte er støbt over en kærne af oprullet kobber- eller broncetråd, hvilken lå blottet på den ene side; flere af de andre stykker bærer vidne om noget tilsvarende. Der sporedes således forirrede pletter på blyets overflade.

I bunden af fællesgraven på dennes østlige side og under hesteskelettet fandtes: et i fire dele brudt spydblad af jærn (23,5 cm. langt), forsynet med dølle (7 cm. l., 2,7 cm.

i diameter), i hvis hulhed sad rester af spydskaftet og gennem hvilken var anbragt en nagle. Spydbladet lå i flugt med gravens; spidsen fremad. Afstanden fra ligets hoved var omtr. 2 m. Det lå utvivlsomt på den plads, hvor det oprindelig havde været anbragt. Der kan næppe være tvivl om, at spyd med spydstage oprindelig har været lagt ved ligets höjre side, forinden hesten blev nedlagt i graven. Derved er spydbladet blevet dækket.

Det fremgår i det hele af menneske- og hesteknoglernes indbyrdes beliggenhed, at hesten blev lagt ned, efter at manden var blevet anbragt. Dele af hesteskelettet ragede nemlig ud over den nederste del af mandens ben.

Nogle få jærnnagler eller rester af sådanne, blandt hvilke en omtr. 4 cm. lang dobbeltnagle, fandtes ikke langt fra spydbladet mellem hesteskelettets knogler. Måske hidrører de fra en mandssadel af træ *(söðull, hnakkur)*. Det skal i den anledning bemærkes, at hestens ryg netop lå langs gravens østside. Hvad hesteskelettet i øvrigt angår, var det straks påfaldende, at hovedet var løsnet fra halsen og anbragt ved bugen. Dette gentog sig ved alle de senere fundne hesteskeletter på en sådan måde, at der ingen tvivl kan være om, at hovederne med forsæt har været aftagne og anbragte under bugen eller midt på kroppen. Der skal her erindres om, at afhugning af en hests hoved, når denne skulde dræbes, omtales i Njálssaga kap. 59, der handler om Gunnars hestekamp[1].

Den her nedlagte hest var sandsynligvis dræbt og falden sammen på stedet, idet nemlig benene, både for- og bagben, delvis var trukne ind under kroppen, der lå på höjre side, halsen noget fremefter mod nord.

---

[1] »Torgeir Starkadssön slog til Gunnars hest, så dens ene öje gik ud. Gunnar slog igen til Torgeir med sin stav, så han faldt sanseløs om; men Gunnar gik til sin hest og sagde til Kolskegg: »Slå du hesten ned, ti lemlæstet skal den ikke leve«. Kolskegg hug hovedet af hesten«.

I øvrigt havde arbejderen taget enkelte spadestik ned i hestegraven, hvorved et par knogler var fremdragne. De fandtes i nærheden på overfladen af jorden. Ribben og andre mindre modstandsdygtige knogler var her, som ved de fleste hesteskeletter, forsvundne eller kun tilstede i meget medtagen tilstand. I øvrigt lå skelettet på den oprindelige plads og havde ikke været genstand for forstyrrelse. Hovene manglede her som ved alle andre dysser med heste; sandsynligvis er de smulrede hen.

Ligesom ved alle andre dysser var graven fyldt med gullig muldjord, samt store og mindre sten, hvorover jordtörvlag og stenlag. Af dette var der endnu tilbage, da undersøgelsen begyndte, en ikke ringe mængde rullesten, der havde dannet en ovalformet dysse.

Dysse III (fig. 11). Tæt syd for II og øst for I fandtes en 1,6 m. lang, i grundplanen ovalformet grav, hvis största bredde foroven var c. 0,9 m. Den sænkede sig grubeformet indtil 0,5 m. i den nordlige ende, medens den i den sydlige kun var nogle få cm. dyb. Ved gravens nordvestlige hjörne fandtes en stor sten, og langs randen — især mod øst — nogle mindre sten.

I graven fandtes knoglerne af et menneske på en sådan måde, at det sandsynligvis må have siddet halvt oprejst i graven. Som det fremgår af grundplanen fandtes kraniet liggende med pandeskallen nedad i den ene ende af graven, medens underkæben lå hen mod den anden ende. Dele af bækkenet fandtes endvidere adskilte ved en afstand af 0,6 m. Arm- og lårknogler lå endelig krydsvis ud til bægge sider. Distriktslæge Sigurjón Jónsson, som var tilstede ved udgravningen, mente, ligesom vi, at liget måtte have været anbragt i siddende stilling, og udtalte yderligere, at knoglerne vistnok var af en mand, hvilket han navnlig sluttede af det höjre lårben.

Måske har liget været omgivet af en træbeskyttelse,

t. eks. et halvtag eller lignende. Rester af træ fandtes i gravens vestlige udkant; der har været plads for knoglerne

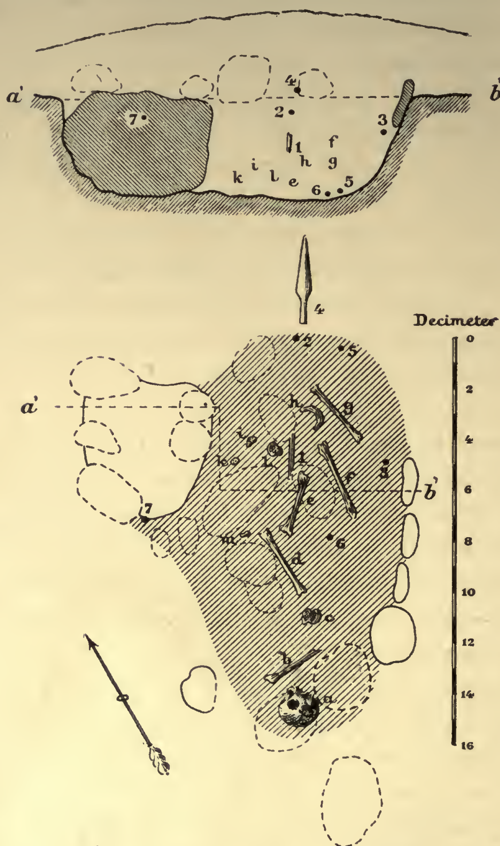


Fig. 11. Dysse III, snit og grundplan.

1 træ af spydstage (?), 2 jærnnagle, 3 jærnstykke, 4 spydblad, 5 blylodder, 6 spor af jærn, 7 do. af træ. a menneskehoved, b nederste del af overarm, c del af bækken, d øverste skinneben, e lårben, f höjre lårben, g underarm, h underkæbe, i underarm, k del af bækken, l finger.

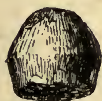
til at glide bort fra hverandre efter ligets forrådnelse og under trykket fra de ovenpå hvilende jord- og stenmasser.

Ned i denne grav havde arbejderen ikke gravet under rydningsarbejdet, og der sås i det hele taget i gravfylden

ikke tegn til, at graven tidligere havde været forstyrret. Af gravgods fandtes rester af træ, sikkert af en spydstage, der havde været anbragt efter gravens længderetning. Det dertil hørende spydblad (1) (fig. 12) fandtes udenfor den egenlige grav, indelukket i moræneleret, lige under dettes overflade, således at spydspidsen vendte mod N. Spydstage med spydblad havde åbenbart været lagt tæt hen ved siden af liget i dets halvt siddende stilling. Spydbladets længde er 36,5 cm., bladets störste bredde 5,8 cm., dets længde 20 cm.; døllen er 16 cm. lang, og forsynet med en nagle. I dens hulhed sad rester af spydstagen.


Fig. 12.

I graven fandtes endvidere: en dobbeltnagle af jærn (4 cm. lang) ved nordenden; — et forrustet stykke jærn, rimeligvis af en jærnnagle, nær østsiden, ligesom der sås spor af jærn, omtrent midt i graven. Endelig fandtes ved nordenden af den tre blystykker, der utvivlsomt er vægtlodder; ét bikubeformet (fig. 13), bredest på midten, 1,4 cm. i diameter forneden, 1,5 cm. höjt; dets vægt er 23,36 gram. På underfladen skælnes kobber fra en indre kærne, — det andet dambrikformet, 1 cm. i diameter, 0,7 cm. höj, vægt 5,5 gram, — det tredje et uregelmæssig formet, fladt stykke, der åbenbart var støbt om en oprullet kobbertråd, 2 cm. langt, 1,4 cm. bredt og 0,7 cm. höjt, vægt 6,78 gram.


Fig. 13.

Graven indeholder utvivlsomt liget af en mand.

Gruppe A indeholder altså 3 dysser, forenede under et fælles stendække. Gravene kan med sikkerhed bestemmes som to mandsgrave og én kvindegrav. To af ligene,

den ene mand og kvinden, synes at have været anbragte i halvt siddende stilling, medens den ene mand öjensynlig har været lagt omtrent udstrakt i graven. Kvinden har fåt sin hund med i graven, den ene af mændene sin hest.

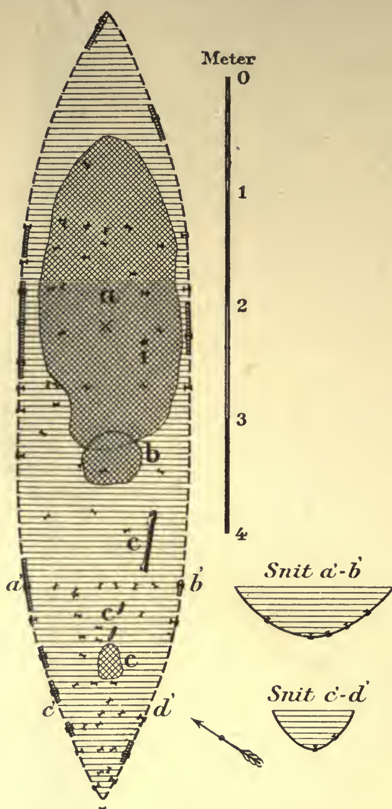


Fig. 14. Dysse IV, båd.
a Knogler af hest, hovedet ved ×, b af hund, c af menneske. Findested for jærndobbeltnagler er angivet, ligeså for træværk i bådens ræling.

Gruppe B, hvis nordligste grav begyndte c. 10 meter syd for gruppe A, indeholdt, ligesom den förste gruppe, en del begravelser under et fælles dække af rullesten. Nordligst blandt disse fandtes:

Dysse IV. Den indeholdt rester af et i en båd (fig. 14) begravet lig af et menneske sammen med hund og hest. Undergrunden var udgravet nöjagtig i bådform, og her havde været opstillet en klinkbygget båd, hvis længde var godt 7 m., og hvis största bredde på midten havde været 1,50 m. Den erkendtes under udgravningen gennem en mængde dobbelt-jærnnagler (fig. 15) af samme slags som de, der bruges i både nu til dags og som også kendes fra de norske og danske båd- og skibsfund (klinksöm, *hnoðsaumr*). Ved de fleste af naglerne sås endnu rester af træ, ligesom der især sporedes træ langs bådens ræling, men også på flere andre steder. Bådformen kunde på denne måde med til-

strækkelig sikkerhed konstateres, navnlig ved den søndre ende og i et parti i midten, skönt bådens træ i sin helhed var rådnet væk, så at der ikke kunde blive tale om at optage selv mindre dele af fartöjet. De forefundne trærester i forening med jærnnaglerne var dog tilstrækkelige til at få et formentlig rigtigt billede af den oprindelige båd. Dybden af udgravningen til båden i undergrunden oversteg intetsteds 0,5 m., men det kan vel antages, at bådens ræling har raget noget op over grunden, således at dens dybde har været större end de 0,5 m. Meget kan det dog næppe have været, eftersom rælingen, tiltrods for det svære tryk af de overliggende stenlag, dog ikke er bleven ødelagt ret meget. Grundplan og snit viser dette. Rimeligvis har agterstavnen været i bådens sydligste ende og forstavnen i den nordlige. Bådens retning har været SV-NØ, og stævnen har peget lige mod Øfjordmundingens østlige begrænsning.


Fig. 15.

Partierne nærmest nord for midten og ved agterstavnen havde lidt mindst, og her fandtes mange af naglerne siddende omtrent på den oprindelige plads eller i alle tilfælde kun i mindre grad forskubbede nedad og til siden. Forinden den hele afdækning var sket, kunde man tydelig se agterstavnens ræling. Ikke blot fandtes der her nagler i samme plan og med omtrent samme indbyrdes afstand (25 à 30 cm.), men ved at skrælle jorden plan kunde man ganske tydelig skælne bådformen derigennem, at, medens jordsmonnet udenfor bådens begrænsning (ræling) havde undergrundens blågrå farve, var alt indenfor den opfyldt af gullig-brun jord, der tilligemed större og mindre sten sås at være fyldt inden i båden efter dens hele længde. I alt fandtes 52 hele og c. 70 brudstykker af nagler, der vistnok alle har været klinknagler med uregelmæssig kantede og flade hoveder. Enkelte större nagler var 5 cm. lange, men gennemgående var længden 2,5 cm. à 3,5 cm. (fig. 15).

Ved langs siderne at sætte små hvide pinde (fig. 16) ind på de steder, hvor nagler fandtes, kunde man — efter at hele bådens indre var tömt for jord, sten, knogler m. m. — se bådformen (fig. 14).

Fartöjet har kun haft ringe dybde. Selv om man antager, at bådens øverste rand oprindelig har ligget höjere,



Fig. 16. Dysse IV, bådplads efter udgravningen.

og at den er trykket endel ned, bliver dybden dog næppe mere end c. $^3/_4$ meter. Naglernes ret regelmæssige afstand på agterstavnens sideflader viser, at der næppe har været mere end fire sidefjæl fra køl til ræling. Kun på et enkelt sted i agterstavnen sås spor af kølen. Forstavnen var kun kendetegnet ved nogle få nagler, der lå i niveau med agterstavnens ræling. I partiet mellem bådens midte og forstavnen var der på en længde af 1,6 m. ganske tydelige spor af ræling, ligesom der her sås nagler ned mod bådens bund.

Således som man efter det foregående er i stand til at karakterisere båden, har den åbenbart været en såkaldt seksåring til 3 mand, idet det på grund af den ringe bredde må anses for udelukket, at to mand kunde sidde ved siden

af hinanden og ro. Den synes at have været af en lignende form som Færøbåden i vore dage — men den repræsenterer jo også oldtidens bygningsskik sammen med Nordlandsbåden fra Norge. At båden heller ikke er islandsk, men udenlandsk, og da vel snarest norsk, er heldigvis sikret ved docent, dr. Kolderup-Rosenvinges undersøgelse af lævnede trærester; herved er det godtgjort, at båden er af eg; altså kan den ikke være islandsk, hvad man heller ikke på forhånd måtte være tilböjelig til at tro. Men i dette tilfælde var det særlig vigtigt at få sagen fastslået, da netop Svarfdœlasaga omtaler et skib, bygget i Svarfadardalen[1], af træer, der skulde have vokset i en »stor og tæt skov, men til kølen anvendtes den 'eg', som stod nede i Eikibrekka ovenfor Blakksgerði. De førte 'egen' i det vandløb, som er syd og nedenfor Grund, og som kaldes Eikisík osv«. Hele denne beskrivelse er imidlertid vistnok kun digt; så meget er sikkert, at egetræer ikke har eksisteret i dalen; *eik* brugtes (og bruges) om træer i almindelighed.

I bådens agterende fandtes, som berørt, knogler af et menneske. De var dog kun få og indskrænkede sig til en enkelt benknogle, som lå temlig langt nede i båden, nær bunden — og til nogle hensmulrede rester i agterstavnen, i höjde med rælingen, hvilke antagelig hidrører fra kraniet. Afstanden mellem dette og benknoglerne var c. 1,5 m., så at et voksent menneske ikke på den afstand kunde ligge helt udstrakt. Der er derfor en vis sandsynlighed for, at liget her har siddet op i bådens agterstavn med benene skudt frem for sig. Den omstændighed, at kroppen måske har raget noget op over rælingen, kan let forklare, at liget i tidernes løb så at sige er forsvundet på svage rester nær. Våben eller smykker var der ej heller noget af. Om de i sin tid er plyndrede, kan nu ikke siges. Måske har arbejderne også (i 1908) forstyrret graven noget. I øvrigt var

[1] Ísl. fornsögur III, 43.

der fyldt en mængde sten, både store og små, i bådens agterstavn[1], — ligesom også i den øvrige del af båden. Ved liget lå nogle rester af et hundeskelet, repræsenteret bl. a. ved en af kæberne. Dette lå nær bunden af båden, hen imod dens midte. Herfra til hen mod bådens forstavn, i en længde af c. 3 m., lå skelettet af en hest. Ligesom på den i grav II omtalte hest var hovedet aftaget og lå imellem knoglerne i midterpartiet. Halsen har vendt frem efter i båden. Såvidt skönnedes, manglede der en del knogler både af hest og hund.

Af oldsager fandtes kun: Et buggjordsspænde (4,8 cm. × 5 cm. i tværmål) af jærn, hvilket lå omtrent midt imellem hesteknoglerne.

Det skal sluttelig anføres, at båden har været støttet af småsten udvendig.

Da der ikke er fundet nævneværdigt gravgods, kan man ikke sige, om det har været en mand eller kvinde, som har været höjsat i båden, dog vel nærmest det første. Det er første gang, man med sikkerhed har konstateret denne begravelsesmåde på Island. I sagaerne derimod omtales den for höjbårne hövdinger, hvorom nærmere nedenfor.

Dysse V (fig. 17). Godt 3 meter syd for grav IV lå nordenden af den dysse, som indesluttede to grave, hvilke bægge, ligesom de andre på gravpladsen, var orienterede i NØ-SV. Nordligst lå en 1,5 m. lang, 1 m. bred og indtil 0,45 à 0,5 m. dyb, grubeformet grav, indesluttende skelettet af en hest, hvis hoved (35 cm. langt) var aftaget og anbragt ved bugen på samme måde som for de to foregående. Underkæben var stærkt sammenpresset, ved tryk fra stenlaget over graven. Hestens hals vendte mod NØ. Skelettet var i det hele meget opløst.

---

[1] Jfr. Gísli Súrssons saga (Tvær sögur) s. 31, ifølge hvilken Gísli tager en stor sten og lægger i båden, i hvilken Torgrim blev höjlagt; ved den lejlighed ytrede han: »Ikke forstår jeg at fæste et skib, hvis storm kan løfte dette«.

I hestegraven fandtes: En nagle og et söm af jærn i gravens nordende (henholdsvis 3,5 cm. langt med et 3 cm. bredt hoved og 5,8 cm. langt samt 1,3 cm. bredt foroven), — et buggjordsspænde af jærn (fig. 18), ganske vel bevaret (5,7 cm. × 5 cm.), — og et större brudstykke af et andet (4,7 cm. bredt), bægge ved gravens østside. Omtr. 50 cm. syd for hestegraven og orienteret i samme retning som denne lå en grubeformet grav med menneskeskelet, 1,8 m. lang, 0,8 m. br. og indtil 0,4—0,5 m. dyb. Den indesluttede skeletdele af et lig, som havde været anbragt i liggende stilling — måske dog med hovedet lidt höjere end kroppen. Kraniet og en del af benknoglerne forefandtes, foruden at der sås opløste rester af det øvrige skelet.

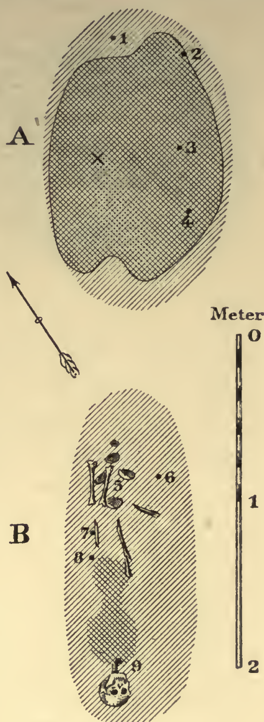


Fig. 17. Dysse V.
A Knogler af hest, hoved ved ×. 1 og 2 jærnnagler, 3 og 4 jærnspænder. — B skelet af et menneske (kvinde). 5 kar af blød stenart, 6 jærnstykke, 7 forrustet jærn, 8 jærnkniv med træskaft, 9 skålformet spænde.

Ved ligets venstre side, omtrent ved hoften, fandtes: en forrustet jærnkniv med træskaft og stærkt slidt, enægget blad (ialt 13,3 cm. lang, bladets længde 5,3 cm.). — Tæt op til kraniet fandtes: et smukt, skålformet bronzespænde (fig. 19) med løs overflade (11 cm. langt, 6 cm. br. og 3 cm. höjt), af den slags, som brugtes i hele Norden og hvoraf der tidligere er fundet en del, også på Island. Det havde på den gennembrudte, ornamenterede overflade, hvorpå sås rester af forgyldning, 5 knopper. I den hule bagside fandtes ikke helt ubetydelige rester af vævet uldtöj af to slags, et finere og et grovere, hørende til en klædning, samt af flettede snore, hvilke

sad fast ved en jærntorn med tilhørende bronzeskede, ganske på samme måde som ved et spænde fra Brú[1]. Spændet fandtes således liggende under kraniets hage, at dets længderetning var på tværs af ligets længde. — Brudstykker af en gryde af blød stenart, hvoraf der dog manglede en del af den ene side, fandtes nordlig i graven. De manglende stykker er rimeligvis afhuggede af spaden ved den ofte omtalte bortrydning 1908. Grydens dimensioner var: 22 cm. bred foroven, 10 cm. höj; dens tykkelse var foroven ved randen 1 cm., i bunden 2 cm.

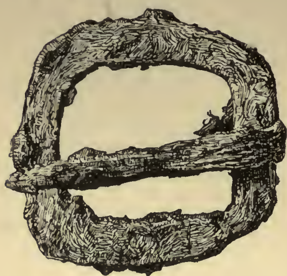


Fig. 18.

Endnu skal omtales, at der i graven fandtes: et stykke forrustet jærn, ikke langt fra 5 (8,4 cm. langt, 1,9 cm. bredt og 0,5 cm. tykt), måske af en kniv.

Dyssen må antages at indeholde et kvindelig, begravet sammen med en hest.

Dysse VI var c. 5 m. lang, orienteret NV-SØ. Den indeholdt en dobbeltbegravelse, beliggende c. 7 m. SV for foregående. Nordligst lå

a) en grubeformet 2,1 m. lang, c. 1 m. bred og 0,4 m. dyb grav, hvori skeletdele af en hest, der havde ligget på höjre side med halsen frem



Fig. 19.

[1] Daniel Bruun: Udgravninger på Island osv., Geograf. Tidsskrift 1904.

efter mod NØ. Dele af hovedet fandtes også her i gravens midte imellem knoglerne og ikke på plads ved halshvirvlerne. I graven fandtes ellers intet.

b) sammenhørende med denne grav var den SV derfor beliggende menneskegrav (c. 1,5 m. lang, c. 1 m. br. og c. 0,4 m. dyb), i hvilken der fandtes menneskeknogler, men ellers intet.

Manglen på bevaret gravgods var ikke blot karakteristisk for denne dysse, men også for de følgende 5:

Dysse VII. Graven heri (1,6 m. lang, 0,8 m. bred og c. 0,2 m. dyb) var, som berørt, delvis udgravet 1908, hvorefter knoglerne var blevne tildækkede igen. Der forefandtes bl. a. kraniet af et menneske, samt knogler af en hund. Liget havde været anbragt i siddende stilling med hunden mellem benene. Gravranden mod N og NØ havde været støttet af mindre, noget flade rullesten, stillede på höjkant.

Dysse VIII, SV for foregående, havde — ligesom de tidligere omtalte — en grubeformet (1,9 m. lang og c. 1 m. bred) grav, i hvilken der havde været nedlagt et menneske i udstrakt stilling med hovedet i SØ. Dele af kraniet og knoglerne skælnedes, ligesom lidt træ; ellers intet.

Dysse IX indeholdt en grubeformet grav (2 m. lang, c. 1,2 m. bred og c. 0,4 à 0,5 m. dyb), hvori skeletdele af en hest. Hovedet var aftaget og anbragt ved bugen. Sandsynligvis hører denne grav sammen med den følgende, fra hvilken den var adskilt ved nogle få meter.

Dysse X indeholdt en grubeformet grav (2,3 m. lang, 1,2 m. br. og indtil en dybde af c. 0,5 m.). Der fandtes nogle rester af et menneskekranie i gravens søndre ende. Ellers intet.

Dysse XI lå vest for VII og indeholdt en grav i grubeform (1,8 m. lang, 0,9 m. br. og 0,4 m. dyb), hvori spor af menneskeknogler, samt lidt jærn i bunden. Desuden enkelte trækulstykker.

Gruppe C. Omtrent 50 meter SV for foregående gruppes sydligste dysse (X) ligger der to — forhen omtalte — små grusbakker, hvis höjde over havfladen er c. 15 meter. Den ene (XII) ligger nær det omtalte hus, Höfn, den anden (XIII) lidt vestligere. Tæt syd for dem bægge går den, ligeledes omtalte, lavning *(dæld)* ned til stranden. Ved velvilje fra bonden på Brimnes erholdtes tilladelse til udgravning, eftersom jorden her endnu hørte ind under gården.

Dysse XII, nærmest huset, viste sig, forinden udgravningen, som en i grundplanen ovalformet, godt 6 m. lang og på midten c. 2 m. bred langdysse på bakkens overflade. Den var kendelig ved et lag af större rullesten, af hvilke der i tidens løb var borttaget enkelte. Dyssen indesluttede to begravelser, en i hver sin ende (fig. 20):

Sydligst lå en 2,15 m. lang og 1,2 m. bred, samt c. 0,45 m. dyb grubeformet grav, hvori rester af et menneskeskelet (jfr. Herluf Winges meddelelse om knoglerne i fundet, bilag I). Sydligst i graven lå hovedskallen og nærmest t. h. derfor höjre overarm, höjre lårben og höjre underarm, medens venstre lårben lå mere t. v., derimod havde v. overarm og v. skinneben forskudt sig noget fremad t. h., hvilket måske er fremkommet ved, at liget oprindelig har været anbragt med overkroppen i lidt hævet stilling. Ved ligets side fandtes: en brynesten (11,5 cm. lang, 1,6 cm. à 2,3 cm. br. og 1 cm. tyk). På to steder fandtes rester af jærn, i det ene tilfælde rimeligvis af en kniv. Ved ligets fødder fandtes liggende i en klump, stærkt sammenfiltret med jordtörven: 19 drejede benbrikker til brætspil eller stykker deraf — af lidt forskellig störrelse, alle med cirkelrund underflade og hævende sig skjoldbuleformet op efter, nogle endende i en lille spids eller knop. Brikkerne bestod af: 8 mindre, hele og beskadigede (gennemgående c. 2 cm. i tværmål forneden og c. 3 cm. höje; fig. 21—22) med et i underfladens midte boret indtil 1,5 cm. dybt hul, vistnok bestemte til at fæstes på stifter i spillebrættet, således som



Fig. 20. Dysse XII efter udgravningen, set fra S mod N.
A knogler af menneske, B af hest. 1 brynesten, 2 jærn, 3 do., 4 knogler af hundehoved samt spillebrikker af ben, 5 gryde af sten. I B er fundet et stangbid.

de er fundne i Danmark og Norge. Underfladerne var i øvrigt glatte; — 1 lille, forholdsvis höj (bunden 1,7 cm. i tværmål, 1,9 cm. höj) med korsformet indridsning på bundfladen (fig. 23); — 1 lidt bredere (bundens tværmål 2,5 cm.,

höjden 1,8 cm.) med korsformet indridsning, som foregående, noget beskadiget; — 1 större (bunden 2,2 cm., höjden 2,8 cm.), på hvis bund: 2 parallele linjer, der skæres af to andre under en ret vinkel (fig. 24); — 1 större (bunden 2,6 cm., höjden 2,5 cm.), på hvis bund: 3 parallele linjer, der skæres af to parallele under ret vinkel (fig. 25); — 1 större (bunden



Fig. 21.

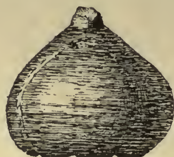


Fig. 22.



Fig. 23.

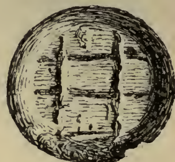


Fig. 24.

2 cm., höjden 2,6 cm.), på hvis noget ødelagte bundflade der ses rester af 3 parallele linjer; om de har været skårne af én (eller to?), kan ikke siges (fig. 26); — 1 större, hvoraf godt halvdelen forefindes (bundfladens tværmål har været 2 cm.



Fig. 25.



Fig. 26.

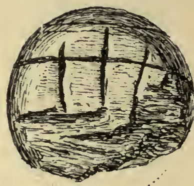


Fig. 27.

höjden 2,3 cm.); på bundfladen ses 3 parallele linjer, der ved den ene side har været overskårne af en linje (fig. 27); — 1 större (bundflade 2,6 cm., höjde 1,9 cm.), på hvis bundflade, der er medtaget, ses rester af en radius; — 1 mere pæreformet, hvis bund er 2,5 cm. i tværmål og som höjere oppe har 3,4 cm. i tværmål; höjden er 2,8 cm. Det er den störste af samtlige brikker; på bundfladen ses 3 streger, ikke helt parallelt løbende og stående på en dyb tværfure; — 1 brudstykke af en c. 2 cm. höj brik af pæreform, hvis bund er ødelagt; — 1 brudstykke af en henved 2 cm. höj brik; — 1 brudstykke af en i bunden c. 2,2 cm. bred brik.

Af brikkerne er der således: a) 8 små uden streger på bunden og forsynede her med et hul til en tap, — b) 8 er



Fig. 28. Dysse XII, hesteskelettet set fra N mod S.
Halsen ses formeden t. h., hovedet midt i dyngen.

af noget vekslende störrelse og alle forsynede med streger på bunden, medens c) 3 kun forefindes i sådanne brudstykker, at det ikke kan afgöres, om de har haft streger på bunden; for to's vedkommende kan det dog med sikkerhed siges, at de ikke har haft hul i bunden, medens dette ikke kan afgöres for den tredje.

I graven fandtes endvidere: rester af en gryde af lignende art som den fra dysse V.

Endelig lå længst mod nord, nærmest gravens rand, rester af et hundehoved (jfr. bilag I).

Omtrent 0,8 m. nordligere lå den anden begravelse, som dyssen indesluttede. Den var dog ikke som førstnævnte uddybet i undergrundens moræneler, men på dennes overflade sås skeletdele af en hingst (jfr. bilag I). Den lå på venstre side med halsen strakt frem efter mod NØ og med hovedet aftaget og anbragt ved bugen, hvilket ses på det på stedet tagne fotografi (fig. 28). Skeletdyngens længde var 1,8 m., bredden fra 0,6 til 0,8 m. Mellem hovedet og bugen lå dele af et jærnstangbid; den ene ring (7 cm. i diameter) og et stykke af stangen forefandtes.

I dyssen har rimeligvis været höjsat en kvinde med sin hund og hest. Ligesom ved de tidligere omtalte dysser var der fyldt muld og sten (disse dog i mindre grad) i graven og på ligene, hvorpå der var anbragt et lag af store rullesten som dække.

Dysse XIII, ikke langt vest for foregående, lå på toppen af en grusbakke og var af ganske lignende art. Den langagtige, for enderne afrundede dysse var 7,5 m. lang og godt 2 m. bred.

a) Sydligst lå en i undergrunden anbragt grav, hvori rester af et menneskeskelet (hovedskal og enkelte andre knogler), liggende NØ-SV. Ved skelettets sydligste dele fandtes 5 glasperler, hvoraf en större kugleformet med riller og af hvid farve (1,5 à 1,7 cm. i diam.), samt 4 mindre (c. 1 cm. lange og 0,5 cm. brede), indknebne på midten; blandt disse var 2 blå, 1 grön og 1 gul. Endvidere fandtes i graven et forrustet jærnstykke (c. 5 cm. langt, 1 cm. bredt og ganske smalt), måske af en kniv, — et c. 2 cm. langt benstykke, med et hul igennem, rimeligvis en knap; endelig stykker af en muslingeskal. Graven lå noget til den ene

side af dyssen; dens længde, bredde og dybde var ret ubestemmelig, da den gik jævnt over i jordoverfladen.

b) Nordligst lå et hesteskelet på undergrundens overflade. Hovedet var, ligesom i de andre grave, aftaget og anbragt ved bugen, men halsen vendte sydefter og ikke, som ellers, nordefter.

Gruppe D. Nord for Brimnesá, på Lækjarbakki, ikke langt fra åens udløb i fjorden og c. 500 m. nord for gruppe A, lå en i grundplanen ovalformet dysse af lignende udseende som XII og XIII. Den var noget ødelagt, $5^1/_2$ m. lang, $2^1/_2$ m. bred på midten og c. $^1/_2$ m. höj. Den var orienteret i NØ-SV og indesluttede i den sydligere halvdel en $1^1/_2$ m. lang, 1 m. bred og indtil 0,4 m. dyb, grubeformet grav, hvori fandtes rester af et menneskeskelet (kranie og enkelte benknogler), der havde ligget udstrakt i NØ-SV. I øvrigt fandtes intet i dyssen.

Syd for Brimnesá sås på et par steder lignende dysser, men gravning i dem gav intet udbytte.

Det vil af foranstående redegörelse fremgå, at der ved Höfn i Dalvík er fundet 12 menneskegrave, hvortil kommer graven ved Brimnesá. Efter gravgodset at dömme kan to af disse med sikkerhed betegnes som mandsgrave (II og III), eftersom der i disse er fundet våben, medens 3 må bestemmes som kvindegrave (I, V og XIII), eftersom der i disse er fundet kvindesmykker; hertil kommer én (XII), der nærmest må antages at være kvindegrav; mangelen på våben og tilstedeværelsen af gryde kunde tyde derpå.

Tilstedeværelsen af flere mands- og kvindegrave på samme plet gör det i höj grad sandsynligt, at vi her har at göre med en begravelsesplads, på hvilken efterhånden befolkningen fra et bestemt område er bleven begravet. At dette har været gården Upsir, på hvis oprindelige grund gravene ligger, må betragtes som utvivlsomt.

Dr. K. Kålund har (i Aarbøger 1882) gjort opmærksom på, at man på Island kendte et fælles begravelsessted for frænder, hvilket antydes i Vatsdœla saga kap. 41, men ellers ikke.

Dertil kommer, at der efterhånden på Island er blevet påvist, gennem fund af grave, större samlede gravlægninger (jfr. Kålunds afhandling). Ved Berufjord (på Vestlandet) konstaterede Daniel Bruun f. eks. 28 grave i 4 nærliggende grupper[1]; andre steder har man truffet noget lignende, om end ikke et så stort antal. Det må i så henseende erindres, at noget meget stort antal grave på et og samme sted kan man ikke vænte at træffe, eftersom det tidsrum, i hvilket hedensk gravskik anvendtes på Island, kun var kort, i det hele kun godt og vel 100 år. Men da landet først ved år 930 siges at have været fuldt bebygget, vil det for forskellige egnes vedkommende ikke engang dreje sig om så mange år. Det er derfor ikke så underligt, at hedenske grave ikke træffes i större antal på Island. Da gravene fra hedensk tid som regel kun er lave og flade, stundom helt sammenfaldne dysser, er det tilmed kun lejlighedsvis, at de opdages ved arbejde i jorden, eller når sandflugt eller vandet har blottet dem. At der på steder, hvor der er opdaget endel sådanne grave, ofte findes forholdsvis lidt gravgods, bör ikke forundre, eftersom ikke alle grave behøver at indeslutte höjbårne mænd eller kvinder; de kom tidt rimeligvis ofte til at gemme husbond og tyende, hvortil da föjedes heste og hunde, som havde tjænt ejeren i livet og måske var bestemt til at göre det samme efter døden.

Svarfadardalen blev, efter hvad der kan antages, taget til bebyggelse henimod slutningen af 9. årh. Tidsrummet skulde altså for dens vedkommende være c. 100 år, hvilket svarer til omtrent 3 menneskealdere; man måtte altså vænte

[1] Arkæol. undersøgelser på Island 1898. Geogr. Tidsskr. XV (også i særtryk).

at træffe 6 til 8 höjbårne mænd og kvinder foruden endel andre af den pågældende gårds beboere. Men et omtrent dertil svarende antal grave er jo nu fundet ved Dalvík. Til disse gravlægninger, som fandt sted under mere almindelige forhold, kunde komme gravlægninger af mere tilfældig art, som når drab fandt sted i nærheden. Ifølge Svarfdœla saga fandt der nu netop en kamp sted lige ved gravpladsen, måske endog tildels på samme.

Blandt gården Upsir's ejere i hedenskabets tidsrum var hövdingen Karl den røde, en sön af dalens første landnamsmand (født c. 910—20, død c. 960—70), den mærkeligste. Det siges om ham, at da han aner sin forestående død, giver han sin hustru, Torgerd, besked om, at hun, hvis han bliver dræbt, skal føre hans lig »ud på stranden, hinsides den derværende å (Brimnesá) og begrave det der på et sted, hvorfra han kunde se de ind og ud gennem fjorden sejlende skibe«. Det gik som han havde formodet, og sagaen siger derefter, at han blev ført op til Karlsá og lagt i et skib (båd) og begravet med meget gods sammen med nogle med ham faldne nordmænd, »stedet kaldtes derefter Karlsá«, hedder det udtrykkelig[1]. Karlsá er i vore dage en gård, hvis bygninger ses fra vigbunden (jfr. fig. 3); den ligger ved elven af samme navn ½ à ¾ times ridt fra Upsir mod nord. Denne gård ejedes også af Karl den røde. Efter denne bestemte udtalelse i sagaen skulde Karl altså ikke være begravet på gården Upsir's grund. Man påviser endnu i Karlså land tæt ved stranden på et sted, hvor der er god udsigt til fjordmundingen, den höj, hvori Karl skal være lagt i skib. Tæt syd for en topformet grusbakke, lige ved stranden, ligger en lav gravhöj, der er dækket af lidt jord, sparsomt bevokset med græs. Her påpeger traditionen Karl den rødes gravhöj; men ved foretagne gravninger på stedet, hvilke dog ikke kunde foretages mere indgående, var det ikke muligt at kon-

[1] Ísl. fornsögur III, 89—90.

statere nogen kunstig opført höj eller dysse, sålidt som der i øvrigt fandtes noget, der tydede på, at der her overhovedet var begravet nogen. Ikke heller i egnen deromkring var det muligt at påpege noget sådant sted.

Hvordan man nu end vil bedömme forholdet, ét er mærkeligt, at just den eneste höjlægning i skib (båd), som hidtil med sikkerhed er konstateret på Island, knytter sig til en lokalitet, som har tilhørt Karl den røde, om hvem det i sagaen udtrykkelig siges, at han höjlagdes i skib. Denne begravelsesmåde, som jo har sine ypperste repræsentanter i de store norske skibsfund (Gokstad, Tolne, Oseberg) og i norske og svenske bådfund (f. eks. Gloppen i Norge, Vendel i Sverrig), omtales også for Islands vedkommende i sagaerne, således, foruden nys nævnte tilfælde, i Gísla saga Súrssonar (Torgrim Torsteinsson), i Landnámabók (Ásmundr Atlason og flere), i Laxdœlasaga (Auðr, Ketil flatnefs datter) osv.[1]

Hvis dysse IV skulde have indeholdt lævningerne af Karl den røde, måtte det antages, at sagaens fremstilling af Karlsá som stedet for hans gravlægning var urigtig. Da sagaen er meget ung og meget upålidelig (jfr. F. Jónssons afhandling i Aarbøger 1884), vilde det ikke være synderlig vovet, at antage, at så var tilfældet. Det skal i så henseende bemærkes, at stedet passer lige så godt til sagaens udtryk om udsynet over fjorden som det ved Karlsá. Vilde man nu henføre Karl den rødes og Nordmændenes grave til Höfn, lå det nærmest at antage, at de grave, i hvilke der intet gravgods er truffet, har indeholdt de sidstnævntes lig, eftersom de forefundne mandsgrave med våben på grund af deres beliggenhed nærmest synes at høre sammen med de nærliggende kvindegrave, altså at skrive sig fra gårdens egne beboere. Det får imidlertid stå hen, hvorvidt gravpladsen ved Höfn gæmmer den bekendte hövdings og

[1] Jfr. Kålund: »Familjelivet på Island«, Aarb. 1870 s. 370. 376.

Nordmændenes lig eller ikke. Gravpladsen er den största hidtil på Island fundne, som det er lykkedes at få udgravet således, at en nöjagtig beskrivelse kunde gives. Den er, som allerede berørt, især mærkelig derved, at der her findes en dysse, i hvilken der fandtes rester af et menneskeskelet nedlagt i en egetræs båd (jfr. bilag II), sammen med hest og hund; men også ved den, som det synes, nogle gange gentagne skik, at liget ikke har været anbragt i vandret, men i siddende eller böjet stilling.

Dette kan ikke forbavse, eftersom en sådan gravlægning kendes fra sagaer. I Njála (kap. 79) hedder det således, at Gunnar på Hlíðarendi begravedes på den måde: »De kastede höj efter Gunnar og lod ham sidde op i höjen«; i Fornaldarsagaerne omtales en sådan skik nogle steder (som i Hrómundarsaga). Adskillige gange har det endvidere været berettet, at sådan gravlægning har været iagttaget på Island[1]. Dette var også tilfældet på Valtjovstad i Nordre Mulasyssel, hvor der i sin tid gjordes et fund, der nu beror i Nationalmuseet i København[2].

Gravpladsen ved Dalvík frembyder også megen interesse ved den flere gange gentagne skik, at heste og hunde har fulgt menneskene i graven. Tidligere er der, som berørt, vel konstateret noget tilsvarende på Island (jfr. Kålunds afhandlinger), men ikke i et så stort omfang.

I de senere år var det blevet godtgjort, at hesten ikke blot var nedlagt sammen med lig af mænd, men også med kvinder, stundom i en særlig rund dysse ved siden af kvindens dysse; således som ved Sturlaflötur i Nordre Mulasyssel, eller i samme dysse således, som ved Brú, samme syssel[3].

---

[1] Jfr. Kålund: Familjelivet på Island, og Islands Fortidslævninger, Aarbøger 1870 og 1882. [2] Jfr. D. Bruun: Udgravninger på Island, Geogr. Tidsskr. XVII. [3] D. Bruun: Ved Vatnajökuls Nordrand, Geogr. Tidsskr. XVII, jfr. Árbók hins ísl. fornl. fjel. 1903.

Det har også her på Upsir været en almindelig skik, at ikke blot mænd, men også kvinder fik deres mest skattede husdyr, navnlig ridehesten, men også hunden, med i graven. I samtlige tilfælde har hestene her været nedlagte i deres helhed, som oftest i samme dysse som mennesket, ja i et enkelt tilfælde i samme grav. Kun i ét tilfælde var der en særlig dysse til hesten. Den andensteds fra på Island kendte skik, at kun hestens hoved var nedlagt i graven[1], blev ikke truffet her. Derimod var i samtlige tilfælde fra Upsir hestenes hoveder aftagne og nedlagte ved bugen.

Hvorledes det forholder sig med aftagningen af hestehovederne har foreløbig ikke kunnet afgöres, idet man på det eneste her til København midlertidig fra musæet i Reykjavík udlånte hesteskelet ikke har kunnet skælne spor af hug (jfr. bilag I). Mulig vil man senere, når undersøgelse af de øvrige hesteskeletter, som beror i Reykjavik-musæet, har fundet sted, kunne få løsningen på spörgsmålet.

Hestekroppene var öjensynlig som regel væltede om på den ene side med halsen strakt frem efter i retning fra dens herre (ud mod fjórden); kun i et enkelt tilfælde vendte halsen imod hestens herre.

Hestene er formodenlig bleven dræbte ved eller i graven, efter at deres herre var höjlagt. I grav II sås det tydelig, at hesten var bleven nedlagt efter manden, eftersom den ikke blot dækkede over mandens nederste del, men også hans spyd.

Af de fundne rester af hunde i gravene ses det, at dette husdyr i 3 tilfælde har været nedlagt i hel tilstand, medens det i ét tilfælde (XII) er tvivlsomt, om der har været dysset mere end hovedet (jfr. bilag I). I alle 4 tilfælde lå hunden i samme grav som dens herre.

I en enkelt grav (dysse IX) fandtes på bunden trækulrester, hvilket, såvidt vides, er enestående på Island. Fra

[1] Jfr. D. Bruun: Arkæolog. undersøgelser på Island 1898, Geogr. Tidsskr. XV.

Norge omtaler O. Rygh, at man enkelte gange har fundet kul ved ubrændte lig (jfr. Aarbøger 1877 s. 168).

Selv gravgodset er i øvrigt ret fattigt. Der er dog i sig selv ingen grund til derfor at antage, at gravpladsen har været genstand for plyndring, ti de øvrige fund fra Island viser som oftest kun det samme forhold, en gennemgående tarvelighed i udstyr.

Enkelte stykker af gravgodset skal nærmere omtales.

Det skålformede spænde, som utvivlsomt er kvindesmykke, hører til de forholdsvis almindeligere på Island. Det findes her som i det øvrige Norden ofte parvis og har da, som S. Müller udtaler (Ordningen af Danmarks Oldsager) formentlig været anvendt til »at fastholde en overklædning på bægge sider af brystet«. Men i adskillige tilfælde er smykket fundet enkeltvis på Island, således f. eks. i den för omtalte grav ved Brú og i Dalvík gravpladsens dysse V. Da der ikke er grund til at antage, at der oprindelig har været to smykker i disse grave — dette må i alle tilfælde bestemt udtales vedrørende dysse V —, må slige smykker have været anvendte også enkeltvis. I dysse V fandtes det, som anført, höjt på brystet ved halsen.

Såvel i dette smykkes hule bagside som og i det tilsvarende fra Brú fandtes, foruden rester af vævet uldtöj af mindst to slags (snarest til kjole og overkappe?), uldne flettede snore, som var fastgjorte til den i hulheden siddende torn. Som det tydelig fremgår af afbildningen af Brú-smykkets bagside, var snorene anbragte på en ejendommelig måde, der gjorde det sandsynligt, at de enten havde omsluttet midjen, eller været anbragte på brystet for at holde et overstykke sammen. Efter spændets beliggenhed i dysse V må det antages, at det i det foreliggende tilfælde har fastholdt en overklædning höjt oppe på brystet ved halsen, idet snorene da må være udgåede fra overstykkets to sider.

Til kvindeudstyr må dernæst henregnes de fundne perler, som har været anbragte i halsbånd. De er, som

bemærket, enten af glas eller rav. Endvidere jærnknive og endelig gryder af blød stenart.

At Nordmændene til Island overførte brætspil og tavl fremgår af fund af spillebrikker; således f. eks. af Baldursheim-fundet (en tærning, 24 brikker)[1]; herom vidner også de mærkelige brikker, 19 i alt, der fandtes i dysse XII ved Dalvík. Bortset fra hvad der er fundet i Danmark[2], har man også enkelte fund af brikker i Norge; herom har musæumsbestyrer K. Rygh givet os en velvillig meddelelse. I et fund fandtes 8 sorte brikker af ensartet glas (endel gul- og blåstribede), i et andet 13 brikker af ben, störst vidde ved midten og lidt smallere forneden, omtrent 3 cm. i tværmål; disse stemmer ikke synderlig med de islandske. Större lighed er der med et fund på 13 (mulig 14, en ikke indkommet til musæet) kalotformede benbrikker med hul på undersiden, en dobbeltring (på de fleste) på oversiden om en grube. Det er dog klart, at der ikke foreligger det samme brætspil som det på Island fundne. Ser vi os om i litteraturen for om muligt der at få klaret, hvad for et spil der her kunde være tale om, bliver vi også dér ladt i stikken. Vi skal her give en kort oversigt over, hvad litteraturen i så henseende byder.

Der er, bortset fra skakspil, der ikke her kommer i betragtning, egenlig kun tale om ét slags brætspil, det såkaldte *hnefatafl* eller *hneftafl* (stammen *hnefa-* forkortet til *hnef-*, jfr. *bogmaðr* og lign.); ved assimilation blev *hneftafl* til *hnettafl* (også skrevet *nettafl*). Ordet findes følgende steder: *konungr sat ok tefldi hneftafl* (Fms. VI 29; der er tale om kong Magnus den gode); *teflig hneftafl betr* (Mork. 186; kong Eysteins ord under mandjævningen); *þær léku at nettafli* (Gullþ. 27; der er tale om to jættekvinder); S. og H. *sitja at hneftafli* (Ragnarss. 161—62); *þat* (*tanntafl*; et spillebord af tand)

[1] Se Skýrsla um forngripasafn 37 ff. [2] I en grav i Danmark har man fundet et lignende antal, i en anden 15 brikker; S. Müller: Ordning af Danmarks oldsager II, jærnalderen nr. 621.

var bæði hneftafl ok skáktafl (Krókar. 23; der er her tale om et dobbelt spillebord). Om Fridtjov hedder det, at da kongernes sendemænd kom til ham, sad hann *at hnefatafli* (Fas. II 67, Larssons udg. s. 5). Her er der særlig tale om en *hnefi*, hvoraf det fremgår, at dette er navnet på en hovedperson i spillet; her hentydes der ved *hnefi* til kong Ring, der bejlede til Ingeborg. Men desuden er der tale om »den røde (eller fagre) brik«, hvorved der sigtes til Ingeborg. Herved synes en (den?) anden hovedperson i spillet at være antydet. Det samme fremgår af en gåde blandt de såkaldte Heidreksgåder. Den lyder: »Hvilke er de kvinder, der uden våben kæmper omkring deres herre? de brune værger ham alle dage, medens de lysere stormer frem (til angreb)«; løsningen er: »det er *hneftafl*; brikkerne slår hinanden våbenløse ihjæl omkring *hnefi*, og de røde (ɔ: brune) følger ham«. Så meget er klart, at der er tale om to partier, der bekæmper hinanden, og hovedpersonen på den ene side synes *hnefi* at være; til det parti synes også den brik at høre, der repræsenterer »dronningen«. I en anden gåde, samme samling, hedder det: »Hvad er det for et dyr, der dræber folks fæ, og som er udvendig beklædt med jærn; det har 8 horn og intet hoved og løber, når det kan?« Løsningen lyder: »det er *húnn* i hnefatafl, den hedder som björnen« (*húnn* = björneunge). Det ligger nær at antage, hvis stedet er rigtigt, at det er denne »björn«, der er hnefi'ns (og hans partis) modstander. Om brikkernes form gives der, for et enkelt tilfældes vedkommende ialfald, i Grettissaga (s. 161; Sagabibliotheksudg. s. 251) en oplysning; her kaldes hneftafl for *halatafl*, fordi de enkelte brikker havde en »hale«, ɔ: en spids; en kvinde siges at have taget en af brikkerne og kastet den således, at »halen« ramte en mand i kinden og öjet, så at dette sprængtes ud.

Det ved Dalvík fundne spil kunde for en del svare til, hvad der her er fremført. Som det af den ovenfor givne beskrivelse fremgår, synes brikkerne at falde i to partier, 9

(med hul i bunden) mod 9 (der har forskellige streger eller mærker på bundfladen; — desværre kan der her være lidt tvivl tilstede, fordi 2—3 er beskadigede), foruden den 19. og störste; denne kunde svare til hnefi (og den næststörste til »dronningen«?). Men der er en ting, der strider imod at identificere vort brætspil med hnefatafl, den, at de fundne brikker ikke bærer præg af at have været forskellig farvede; muligheden for, at farven, hvis den har været tilstede, helt er ødelagt ved den lange henliggen i jorden, turde dog være ret stor. De tvivl, der således kan siges at være knyttede til disse brikker og den måde, hvorpå de har været brugte, må blive stående, indtil andre fund mulig kan give nöglen til den rette forståelse. Til trods for denne mangel må disse brikker siges at høre til det værdifuldeste, Dalvík-fundet har ydet.

Til mandsudstyr må selvfølgelig regnes spyd, hvortil kommer jærnknive, brynesten og vægtlodder af bly. I dysse II findes 8 sådanne, i dysse III 3. Det mindste lod vejer, som anført, 0,65 gram, de 2 störste 23,36 gr. og 23,45 gr., med andre ord: næsten 42 gange så meget. De mellemliggende lodder repræsenterer, som det ses af fortegnelsen s. 71, forskellige mellemliggende værdier, hvilke ikke nöjagtig er et multiplum af den mindste vægtværdi, men af hvilke flere dog tilnærmelsesvis er det. Der findes således 2 lodder, et på 1,64 og et på 1,7 gr., hvilket omtrent er 3 gange så meget (1,68 gr.) som mindste vægt osv. Blylodderne er for de flestes vedkommende iltede en del op, hvorved vægten er bleven mindre, hvilket også gælder det mindste lod.

Medens samtlige blylodder ses at være knyttede til mandsgrave, hører det store metallod, hvis overflade er bronze, men hvis kærne åbenbart er jærn, til en kvindegrav (I). Med påsiddende glasperle vejer det 40,95 gr. Perlen vejer (efter vægten af en tilsvarende løs glasperle) omtrent 2 à 2,5 gr., hvorefter selve loddets vægt bliver 38,95 à 38,45 gr.

Kun i én grav (XII b) er fundet rester af jærn-stangbid; i flere andre (II, III, V) er fundet rester af jærnnagler og lign., som muligvis er fra sadler af træ. Ved hestene er i to tilfælde (IV og IV b) fundet buggjordspænder, hvilket altsammen lader formode, at ridetöj er fulgt med i graven. Stigböjler er ikke fundne, ej heller beslag til hovene. Beslag har da næppe heller været benyttede af folkene på Upsir i hin ældste tid på Island, i hvilken jærn havde stor værdi. Stigböjler kan derimod godt have været brugte f. eks. af horn, således som de også i senere tider har været benyttede, hvilket bl. a. fremgår af eksemplarer i musæet i Reykjavik[1].

Dalvík-fundet vil blive indlemmet i Oldsagsamlingen i Reykjavik. Dette sker ikke blot ifølge den sædvane, som vi hidtil ved vore udgravninger ufravigelig har benyttet, men også ligefrem fordi en ny lov påbyder, at slige fund ikke må føres ud af landet for bestandig. Straks efter udgravningen blev största delen af knoglerne afleveret til musæet i Reykjavik, hvor de vil blive sagkyndig undersøgte; kun knoglerne fra dysse XII, hvor hesteskelettet syntes at være bedst bevaret, blev foreløbig medtaget til København, for at blive undersøgte (jfr. bilag I), hvorefter de vil blive sendt tilbage til Island. Det samme gælder om samtlige stykker gravgods, som ligeledes har været medbragt herned.

Bilag I. Knogler fra grav XII, Dalvík, Øfjord. Hund, af middelstörrelse. Stykker af höjre mellem- og overkæbe og af venstre underkæbe. Længden af nedre rovtand $19^1/_2$ millim.

Hest, lille. De væsenligste dele af et helt skelet, af en hingst. Af hovedskallen mangler det meste af overansigtet og hjærnekassen, af halshvirvlerne mangler to; af ribben findes kun endel stumper; af bækkenet findes kun venstre halvdel; af alle fire lemmer mangler de yderste tåled. Skelettet er en del större end det tidligere hjembragte skelet fra en grav i Fljotsdalen

[1] Jfr. D. Bruun: Hesten i Nordboens tjæneste.

(længden af 3. mellemfodsben, i midtlinjen, 266 millim. mod omtrent 243; hos en islandsk hest, han, fra nutiden er længden omtrent 244); derimod stemmer det så godt som ganske med det störste af skeletterne fra Nydam-fundet; knoglerne er lidt sværere end hos Nydam-skelettet.

Menneske. Det meste af en hovedskal, uden underkæbe; stump af et höjre skulderblad, bægge over- og underarme, bægge lårben, venstre skinneben.

Alle knoglerne er meget forvitrede, delvis opløste.

På hesteskelettet er der ingen mærker af snit eller hug. Særlig er der intet tegn på, at hovedet har været afhugget. Den bageste del af nakkebenet og de to forreste halshvirvler foreligger, men uden snitmærker af nogen slags, såvidt det kan skönnes for forvitringen.

1/11 1909. *Herluf Winge.*

Bilag II. Fra hr. kaptajn Daniel Bruun har jeg modtaget til undersøgelse nogle træprøver af et gammelt skib fundet på Island. Skönt de er i höj grad destruerede, viser de dog endnu sådanne bygningsforhold, at der kan være tale om at bestemme træets art. En undersøgelse med blotte öjne eller med lup viser tydeligt, at træet indeholder store kar, at det altså må være et løvtræ, og på en velbevaret træsnitsflade i nærheden af en af jærnnaglerne ses karrenes dimensioner og ordning at være de samme som hos eg. Ved den mikroskopiske undersøgelse viste en stor del af veddets substans sig at være opløst, så at mange strukturforhold var gået tabt eller var stærkt forandrede. Dog var det muligt at erkende flere forhold, hvorved overensstemmelsen med eg bekræftedes, således navnlig ringporerne (eller deres udfyldninger), deres störrelse og fordeling på karrenes og trakeidernes vægge, og der fandtes intet, som talte imod antagelsen af at træet var af eg. Af andre nordiske træer kan der kun være tale om at sammenligne det med ask, men dette kan det ikke være, på grund af den skarpe modsætning mellem karrene i vårveddet og i høstveddet, og på grund af de forholdsvis store ringporer, medens disse er meget små hos ask. Det må således antages, at det foreliggende træ er egetræ.

4. marts.

L. Kolderup Rosenvinge.

LUNDS DOMKYRKAS ÄLDSTA ORNAMENTIK.

EN STUDIE AF

E. WRANGEL.

Mycket är skrifvet om Lunds Domkyrka, icke minst under det sista årtiondet. Men många frågor om dess tillblifvelse och stilkarakter stå ännu olösta. Det stora byggnadskonstverket måste i alla detaljer än mera ingående studeras och de litterära källorna än mera noggrannt graderas och granskas än hvad hittills skett; likaså det jämförande konsthistoriska materialet i än större omfattning begagnas.

Jag har för några år sedan i en uppsats i Kirkehistoriske Samlinger (5 Række 4 Bind s. 21—22) framhållit, att man först genom ett detaljeradt, jämförande studium af ornamenterna och särformerna kan nå längre fram i kännedomen om Domkyrkans arkitektoniska väsende och betydelse. Ett sådant studium är en nödvändig förutsättning för verkets konstvetenskapliga tolkning. Det är ett litet bidrag till detta studium jag nu vill lämna genom en stilkritisk undersökning af den äldsta ornamentiken i Domkyrkan.

Efter en beskrifning af de viktigaste ornamenterna kommer jag till en jämförande framställning af den föregående och samtida, för Domkyrkan betydelsefulla stilutvecklingeu i utlandet, för att därefter, med nyvunna resultat, belysa dess tillblifvelse och äldsta historia.

I. Deskriptiv afdelning.

De gångna seklen ha farit omildt fram med den gamla Lundadomen. Redan 1234, då den ännu icke var fullt färdig, härjades den af en förödande eldsvåda, efter hvilken (nya) hvalf inslogos i tvärhuset och midtskeppet, nya bågar spändes och andra stora förändringar vidtogos, de där bära vittne om en ny tidsriktning: öfvergången från den romanska stilen till gotiken. I gotik gjordes sedan inbyggnader och utbyggnader (kapell och sträfpelare). Och till gotik förvandlades flere äldre partier af Domkyrkan, särskildt mot medeltidens slut genom ärkebiskop Birger och mäster Adam van Düren. Renässansen och därur utvecklade stilarter ha sedan gifvit sin prägel åt det inre genom nya inventarier, predikstol, altarprydnad, läktaren m. m., och äfven delvis åt det yttre t. ex. genom nya tak och nya tornbetäckningar. Men de våldsammaste förändringarna gjordes under 1800-talet genom de s. k. restaureringarna under Brunius och Zetterwall.

Det östra partiet, som ända till 1833 var afskildt från lekmannakyrkan, förblef jämförelsevis mest orördt; men äfven där ha stora ombyggnader skett t. ex. å korsgaflarna, och en mängd stenar ha borttagits samt — där »stilrenheten« så medgaf — ersatts af andra. Emellertid finnas, trots allt detta, i både krypta, kor och långhus samt äfven i det yttre en hel serie af de äldsta ornamenterna bevarade, några omflyttade men de flesta på sina ursprungliga platser. För dessa ornamenter skall jag nu i korthet redogöra.

I kryptan äro flere kolonnskaft ornerade med refflor i spiral, vinklar etc. Detta gäller särskildt den östra delen. Några stå äfven i den norra och den södra armen. Där märkas också två kolonnskaft med figurer, kallade »Jätten Finn« samt hans »hustru och barn«. Baserna äro s. k. attiska utan hörnblad, men förete några variationer. Kapitälerna äro halftärningformiga, typiskt romanska. De kapi-

täler, som höra till halfkolonnerna vid de fristående pelarne, ha å rundningarna repstafsornament. Ett af dem (se fig. 1), sittande på östra sidan af den norra pelaren vid ingången till kryptans högkor, är särskildt vackert utsiradt: de vertikala repstafvarna sluta sig till ett horisontalt repstafsband, och tärningens främre sköld har tvårefflade bandslingor (omkr. 2 cm. breda) med tvärband vid öfvergångarna samt stiliserade liljeartade, bakåtböjda blad i låg relief[1]. Ett annat, än rikare dekoreradt kapitäl finnes i kryptan: det som hör till Finnpelaren (fig. 2). Det prydes af bandslingor liknande det förra kapitälets men merendels något bredare och i högre relief och skenbart mera oordnade. Slingorna sammanhållas af små människofigurer i de fyra hörnen. En af dessa figurer tyckes skola föreställa en kvinna, de öfriga män. — Tärningformen är visserligen i detta kapitäl ännu förhärskande men börjar upplösas; i den öfre kyrkan skola vi finna detta än oftare vara fallet (genom slingor och särskildt genom bladverk samt djur- och människofigurer), men öfvergången från enkelt tärningkapitäl



1: Kapitäl i kryptan.

[1] Ytan är å tärningens rundade delar mera rått behandlad, å sköldarnas kanter fint huggen. I allmänhet är kvaderstenen i kyrkans äldsta partier — för så vidt man kan döma af hvad som finns kvar — så behandlad att kanterna äro finhuggna med vertikala streck, under det att det inre står något mera rått med sneda streck, hvilket ger en vacker glansskiftning åt väggytan. På sina ställen förekomma finhuggningar å ytans inre parti, bildande t. ex. korsformer. Jfr. F. Seesselberg, Die skandinavische Baukunst Taf. XII Fig. 5—8 (ej fullt noggranna afbildningar; se vidare nedan).

(»tektoniskt« kapitäl) till bladverkskapitäl (antikiserande) eller blad- och figurkapitäl är äfven där flerstädes märkbar



2: Kryptan med Finnpelaren.

genom själfva grundformen af det senare eller genom påbörjad uthuggning af det förra.

Frågan om de stora »Finnfigurerna«, som ornera två kolonnskaft i kryptan, är här icke platsen att vidlyftigt be-

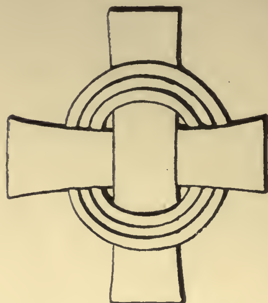
röra, äfven om det kunde lämnas nya bidrag till dess lösning. Här vill jag endast påpeka den i Domkyrkans äldre ornamentik talrika förekomsten af människofigurer, ej sällan anordnade parvis som man och kvinna (hvarom mera nedan). Annars har man nyligen velat bevisa att också »Finns hustru« skulle vara en manlig figur[1]; den lilla figuren bredvid henne blir då än mera gåtlik. Hvad symboliken i Lunds Domkyrka i allmänhet beträffar, så ha nog sådana gestalter som lejon, grip, drake etc. ursprungligen inneburit en bestämd hänsyftning; men denna har rätt snart blifvit bortskymd och så småningom mer eller mindre bortglömd, och man är därför icke berättigad att ständigt i djur och figurer se afsiktliga symboler. Likväl synas de två s. k. Finnpelarnes figurer vara alldeles för starkt markerade och framträdande och deras förekomst i hela den samtida konsten så enstaka[2], att de icke kunna vara endast dekorativa. Om de nu, placerade som de äro vid kryptans ingångar, häntyda på den kristna församlingen såsom botgörande eller såsom uppehållande, må vi här lämna därhän. Kanske skola dessa figurer alltid förblifva gåtor för forskningen — och detta skulle icke minska det intresse, som knyter sig till Lunds Domkyrkas krypta.

Vi vända oss nu till det norra sidokoret eller kapellet i kryptan. Strax till höger och vänster sitta ej långt från marken två rundbågsnischer med hjälmhvalf. Af dem har den högra å flere stenar, särskildt i omfattningen, (i ytan) finhuggna andreaskors och rutornament (jfr. ofvan noten s. 103). I själfva nischen är i låg relief inhugget ett litet

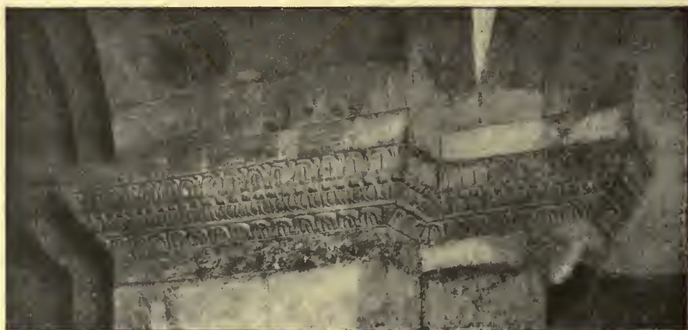
---

[1] Axel Nilsson i Fataburen 1908. [2] Det finnes flera exempel på med djur och fantastiska figurer dekorerade pelar- och kolonnskaft. Om sådana s. k. Bestiensäulen se Dehio-von Bezold, Die kirchliche Baukunst des Abendlandes I s. 664. Bland de märkligaste äro kryptpelarne i domen i Freising (se H. Bergner, Handbuch der kirchlichen Kunstaltertümer in Deutschland s. 81). En relief liknande »Finn« anträffas i Rydaholms kyrka i Småland, där äfven andra skulpturer erinra om Lund. Någon klarhet rörande Finnfigurerna torde kunna vinnas genom att från olika håll uppsöka analogier till enskilda drag, i klädedräkt, ställning m. m.

grekiskt kors med en cirkelgloria omkring (fig. 3). Denna senare — hvars diameter är ej fullt 10 cm. (slingbandets bredd är i allmänhet i kyrkan c. 2 cm.) — visar samma behandlingssätt, med två refflor, som det ofvan först omtalade kapitälets slingband. — Å ömse sidor vid nischens bas sitta små lejonfigurer halft utskjutande. Med sina tjocka käftar och läppar, platta näsa, uppstående spetsade öron, gapande mun och utsträckta tunga ha de ett mopsartadt utseende. I den öfre kyrkans många lejonfigurer ha de inga egentliga motsvarigheter; närmast likna de två metallejon, som äro stöd för änglabärande kolonner (draperihållare), Domkyrkans äldsta inventarier, nu placerade å stora trappan till koret.



3: Glorie-kors i kryptan.



4: List vid norra uppgången från kryptan.

Slutligen märka vi i kryptan till vänster om norra uppgången ett listverk på murpelarens vederlagskrans (fig. 4). Det visar tre rader stiliserade blad, den öfre uppåtstående med smärre blad emellan, påminnande om det s. k. doriska kymation, den nedre liknande fast enklare, den mellersta åter



5: Norra kryptportalen.

påminnande om det s. k. joniska kymation eller äggstafven. Mellan denna och den öfre är kanten upplöst i tandsnitt.

Utåt långhuset äro båda kryptportalerna ornerade. Den norra (fig. 5) har öfverst en rak omramning med två påbörjade bladlister af liknande prägel som det nyss skildrade listverket. I den inre kanten öfverst till höger ser man en likaledes blott påbörjad figurfris. (Det är här af särskildt intresse att iakttaga mönsterutritningen och arbetssättet.) Därunder märkes ett inom en rätvinklig triangel inramadt fält. I portalens hörn stå kolonetter med enkla baser utan hörnblad. Den södra (högra) har skaftet dekoreradt med flätmönster af tvårefflade band; den motstående med rundlar af liknande band sammanhållna af tvärband och med fyllningar af blad och drufvor. Kapitälerna prydas af romerska (uggleliknande) örnar och fortsättas i pelarnes kragband. Utåt ha dessa stående lejonfigurer med kattlika hufvuden; på postens innersida stå till höger två liknande lejon i affronterad, liksom stångande ställning, och till vänster hopslingrade drakar. Här märkas (å tvärband) hålfördjupningar som mönster. Dylika hålmönster förekomma för öfrigt flerstädes i den öfre kyrkans dekoration, däremot icke i kryptans; särskildt må hänvisas till norra sidoportalens yttre och inre figurer, sidoskeppskapitälernas listverk samt absidens bildstenar.

I bägen öfver den södra kryptnedgången synas två listverk, det öfre af hjärtformiga, omramade blad (»omskrifven palmett«) i sammanhängande serie, det nedre med liljeartade blad i rundlar af tvårefflade band, förbundna — liksom i den öfre serien — med tvärband. Reliefen är låg i båda listerna, såsom å det först beskrifna kryptkapitälet. Här må anmärkas, att det i allmänhet icke kan sägas vara någon bestämd skillnad i Lunds Domkyrka mellan den låga reliefens område och den högre reliefens. Figurerna äro vanligen i hög relief, där de icke äro nästan eller fullständigt fritt skulpterade; de antikiserande listverken, som uppåt afsluta ett byggnadsled, ha merendels låg relief. — Öfver bågen sitter en relief föreställande en ärkeängel med äpple (»glob«)



6: Norra korkapellet.

i ena handen och liljespira i den andra. (En liknande men troligen senare huggen änglafigur finnes ibland fragmenterna i kryptan; den synes hafva tillhört västportalen.)

Gå vi nu till högkoret, så kunna vi bakom korstolarna upptäcka ingångar till de två ursprungliga sakristiorna. Den södra, som är enklare, har omkring bågen en rik och vacker bladranka med oregelbundna slingor liknande Finnkapitälets. Den norra, till ärkebiskopens sakristia gående, har en rikt profilerad omramning med rester af figurskulpturer. Den nedre hörnstenen till höger är dekorerad med ett lejon å den yttre och en grip å den inre posten. Den vänstra hörnstenens bilder äro nu utplånade (»förbrända« enligt Brunius). Ungefär midt på de inre dörrposterna synas på hvar sida en grundt inristad lejonfigur med kattlikt hufvud, erinrande om de vid norra kryptnedgången nyss omtalade. Å murpelaren till vänster om denna portal sitta ej långt från golfvet två groft huggna hufvuden.

Om högkorets dekoration nu synes föga rik[1], så visa sidokoren en så mycket märkligare.

I det norra kapellet (fig. 6) se vi å tunnhvalfvets vederlagskransar ett listverk af tre bladstafvar mycket påminnande om det nyss beskrifna i kryptan men rikare och kraftigare; det är icke helt igenom lika utan har några variationer. En vacker större bladlist, liknande det s. k. doriska kymation, pryder fönsteromramningens karnis (fig. 7); den omgifves å ena sidan af en rundstaf med slingband i flätovaler, som ha blad- och druffyllningar, och å den andra, yttre sidan af ett listverk på flat sten, som också visar slingor i ovaler men med annan sammanflätning och med kraftiga tvärband samt fyllningar af liljeformiga (hela och halfva) blad. Denna sista list är kortare än de inre och utgår från fantastiska djur (i låg relief), till höger en dubbeldrake, till

[1] Eldsvådan år 1234 synes särskildt ha härjat i högkoret, se Brunius, Lunds Domkyrka 2 uppl. 1854 s. 80 och 131. En hypotes om en rikare utsmyckning af detta kor skall strax nedan framställas.

vänster ett af en drakorm omslingradt lejon med kattlikt hufvud (af samma art som de nyss vid norra kryptnedgången och norra sakristians portal omtalade). Vid kapellets öppning åt tvärskeppet (fig. 6) märkes till höger under rundstafven en påbörjad liknande relief af två vid halsarna förbundna fantastiska djur. Kapellets yttre båge har två lister, nederst en ranka med halfblad, fåglar och drufvor, därutanför å rundstafven ett flätverk med ovaler fyllda af drufvor och liljeblad.



7: Norra korkapellets fönster.

Framför kapellet står en baldakin, hvilken illa synes passa till bågöppningen i kapellet. Dess båge prydes af ett tredubbelt listverk: innerst en bladranka, så en kymationliknande bladlist och ytterst en praktfull rundelserie med fyllningar af blad, fåglar och fantastiska djur af olika slag samt en människofigur. Kolonnernas kapitäler äro korintiserande med tre rader akantusblad och rosetter. Bladen ha nerverna inskurna som refflor; flikarna skära djupt in och äro skarpt tandade. För öfrigt visa kapitälerna vissa variationer. Det högra (södra) har bladens eller bladknopparnas skaft ornerade med spiraler (repstafvar) eller med horisontela spiralband. Däröfver märkas hackliknande ornament, som gå ut i små voluter.

Inunder baldakinens båge äro inmurade en sexvingad kerub med ett människopar vid fötterna och under detta två bestier samt på hvar sida en väldig liggande lejonfigur. Denna lejontyp är afvikande från de förut skildrade: långsträckt, med mer eller mindre öppen mun och korta, föga framträdande och mindre spetsiga öron, lockig man samt uppåtstående svans.

På ornamenter och figurer i detta sidokor märkas spår af målning. Säkerligen har en sådan flerstädes i kyrkan förhöjt skulpturens verkan[1].

Midt emot detta kapell står nu i norra korsarmen en annan, mindre baldakin vid väggen (fig. 8). Den står framför ett slags (ursprunglig?) nisch; man har än gissat att den hört till en altarutsmyckning än till ett grafmonument[2]. Det faller lätt i ögonen huru de båda kolonnernas dekorationer afvika från hvarandra. Den dubbelvingade keruben (till höger) med sitt lejon ansluter sig närmast till nyss beskrifna öfver norra kapellet (vingfjädrarna äro på båda keruberna lockiga etc.); orneringen af kapitälet med bandslingor och blad öfverensstämmer också med nyss beskrifna rundelserie, den erinrar äfven om Finnpelarens kapitäl t. o. m. genom människoansiktena i hörnen. Den andra ängeln — i nyare tid starkt restaurerad — har enkla vingar med raka fjädrar; dess lejon är så att säga mera bestialiskt och klumpigare; dess kapitäl är ett slags kompositkapitäl. Äfven förkroppningarna öfver kapitälerna visa olika höjd och olika profilering.

Detta sista kapitäl (det vänstra) har stor likhet med

---

[1] Den västra portalens bågfält har haft en rik sådan färgbeläggning, såsom Otto Rydbeck visat i Historisk tidskrift för Skåneland 1901.

[2] Det synes mig icke omöjligt, att denna baldakin ursprungligen haft sin plats på annat ställe, och man skulle då kunna framställa den förmodan, att den dekorerat någon af sakristiornas portaler i högkoret — måtten synas passa härför. Måhända ha keruben och lejonen, som nu sitta öfver norra kapellet, prydt ingången till den andra sakristian. På detta sätt har korets utsmyckning icke varit så fattig som det nu ser ut.

kapitälerna å södra sidokorets baldakin (fig. 9), särskildt dess vänstra (norra) med akantuskrans och voluter,



8: Lilla baldakinen i norra korsarmen.

stjärna (rosett) och därunder utskjutande, rundad bladstaf; här har dock stenhuggaren fått rum med ett djurhufvud (lejon? varg?) mellan bladen. Det andra kapitälet å denna

baldakin har under rosetten ett fågelbröstliknande ornament. Denna liksom de andra baldakinernas öfre kant har en upprättstående bladlist i låg relief; de öfriga äro nyhuggna, denna mera ursprunglig: den visar liljor och veckade blad i ett dels rundadt dels skarpvinkligt slingband. I kapellets bågöppning stå rundstafvar eller kolonetter med tärningkapitäler; det ena af dessa (det vänstra) är orneradt på insidan med ett par hopgående, veckade blad, liknande baldakinlistens, och på den yttre sidan med en vacker fläta (fig. 19). I bågen är rundstafven prydd med en dubbelranka och kantstafven därutanför med ett flätverk utan fyllningar. Emellan dessa stafvar synes en smal list, hvars ornering påminner om det antika lotus-palmett-bandet (antemion). — Å detta kapells yttre fönsterbåge (fig. 16) finnas liknande listverk, ett antemion-band och en vacker rundelserie af flätverk (härom mera nedan, likasom om den lilla midt emot stående baldakinen)[1].

Vid bågöppningen från södra korsflygeln till södra sidoskeppet ligger å den södra väggpelarens krans en lejonfigur, som med lockig man och öppen mun liknar det ena lejonet öfver norra kapellets båge. Men ännu större likhet finnes mellan detta lejon och ett å norra sidoportalens insida såsom kapitäl eller vederlagsmärke placeradt lejon i hög relief, som i gapet bär ett människohufvud. (Detta hufvud liknar kvinnohufvudet under keruben öfver norra kapellet.) På andra posten i denna portal midt emot lejonet finnes en gripfigur med en vädur i liknande ställning.

Den norra sidoportalen (fig. 10) har i det yttre en

[1] Kapellernas kolonnbaser ha hörnblad (flera baser äro nu omhuggna). Och så är äfven förhållandet med den kolonn, som står i den första sidoskeppsafdelningen åt söder i hörnet intill pelaren. Sidoskeppens halfkolonner och portalkolonner ha också hörnblad. Dessa hörnblad äro enkla, på sockeln utskjutande »näsor«. Någon eller några af midtskeppets stora halfkolonner ha, såsom rester i kryptan visa, vid basen haft rikare, mera utsirade hörnprydnader. Absidens yttre rundpilastrar och kolonnstöd sakna åter hörnbladen, liksom kryptans.



9: Södra korkapellet.

förbyggnad på kolonner. Liknande lejonfigurer som de nyss nämnda ligga på kapitälplattorna; den ena har et par djur

i och vid gapet och under sig en skäggig man. Kapitälet under det vänstra lejonet visar stor öfverensstämmelse med det vänstra i södra korkapellets baldakin, men har fåglar å hörnen. Det andra kapitälet har på hvar sida två bestier (lejon med varglikt hufvud), sirade dels med lockman dels med hålmönster. De stå upprätt med tassarna mot hvar-



10: Norra sidoportalen.

andra, men ha hufvudena bakåtvända och förenade med de andra sidornas bestiehufvuden. Dessa hufvuden hålla i gapet människofigurer, som omfatta djurens kroppar. I kapitälets nedre kant sitta en rad små hufvuden.

Portalens tympanon företer en Simsonscen: en människofigur med långa lockar sitter på en bestie (lejon), som har lockig man och svansen slutande i en drake, som biter efter mannens hår; bestien lägger ena framtassen på en vädur, som kröker sig under slaget.

Portalen har en rik, perspektivisk anordning af fyra kantstafvar och tre rundstafvar i växling. Vederlagskransarna



11: Södra sidoportalen.

orneras af änglar, örn, vädurar och andra bestier (lejon). I bågen ha kantstafvarna mer eller mindre sammansatta, delvis upplösta rankor, med bladverk och djur, i variationer.

Två af rundstafvarna ha slingovaler — den ena i dubbel serie — fyllda af drufklasar och blad; den tredje (yttersta) har en dubbelsidig (antemionliknande) vinbladsranka.

Den södra sidoportalen (fig. 11) har en analog anordning, men är icke fullt så rik. Baldakin eller förbyggnad fattas numera, men har sannolikt funnits[1]. Dess tympanon, som visar en ganska hög grad af konstskicklighet, företer slingrundlar, mellan hvilka ytorna fyllas af fåglar, bandslingor och liljeblad af vanlig art. I slingrundlarna sitta lammet med korsfanan — som uppgår i en öfre rundel och där omgifves af fyra stjärnor — och däromkring de fyra evangelistsymbolerna. — Kragbandet har å de inre dörrposterna drakfigurer och bestier i lägre relief; å kant- och rundstafvarna sitta bestier, örnar (delvis nyhuggna) och ett par akantusartade blad. En synnerligen vacker akantuslist fyller bågens karnis närmast tympanon. De två rundstafvarna i bågen prydas af flätverk, där den tillspetsade eller hjärtformiga ovalen med liljeblad och drufvor bildar hufvudornamentet. Af de två kantstafvarna har den inre rankor och slingrundlar, den yttre mer eller mindre upplösta rankspiraler, med blad- och djurfigurer. — I flere fall visar denna portals utsmyckning likhet med den norra kryptnedgångens ornamentik, äfvensom med den norra sidoportalens samt med det norra korkapellets och dess baldakins — den senare har måhända just hört hit.

Öfver denna portals inre öppning märkes ett vinkelfält, något mera spetsigt än det öfver norra kryptportalen.

Vi gå nu till långhusets ornerade kapitäler. Tre bland halfkolonnerna vid midtskeppets pelare ha korintiserande kapitäler, däraf på södra sidan två och på den norra en. De visa — särskildt de två förra, det senare är något friare behandladt — stor likhet med baldakinkapitälerna vid

[1] Se Otto Rydbeck, Baldakinen öfver nordöstra kapellet i Lunds Domkyrka, i festskriften till O. Montelius 1903.

norra korkapellet, framförallt det högra kapitälet där. A ett fjärde kapitäl i midtskeppet (i södra raden längre mot väster), som nu företer den vanliga tärningformen, ser man början till en bearbetning i korintiserande form — ett bevis på den flytande gränsen mellan de båda kapitälslagen.

Sidoskeppens (mot yttermurarna stående) halfkolonner med dekorerade kapitäler, sju till antalet i hvart skepp, äro något mera utförda i det södra än i det norra, men annars hafva de motstående en viss öfverensstämmelse med hvarandra. Det mellersta kapitälet i hvart skepp samt de två längst åt väster sittande — alltså 4, 6 och 7 från öster räknadt — äro anlagda som korintiserande, och två bland dem i södra sidoskeppet, som äro utförda, likna rätt mycket midtskeppets. Märkligt nog är det längst åt väster i norra raden sittande något mera utfördt både än de två andra där och än motsvarande i den södra raden. — För öfrigt ha sidoskeppens kapitäler följande former: i södra raden visar det första (från öster) öfver repstafvar och liljor hopflätade drakar med hufvudena (i hörnen) bitande i ett djur, samt svansarna slutande i små hufvuden, som i gapet hålla repstafvar (fig. 12); det andra har fåglar med drufklasar i munnen samt repstafvar och tvårefflade band med blad i liknande behandling; det tredje har stående lejon med hufvudena å hörnen hopgående med de andra sidornas lejonhufvuden på samma sätt som i det nyss skildrade baldakinkapitälet vid norra sidoportalen — de hålla öfver bladslingor ormar eller drakar i gapet; det femte kapitälet (fig. 13) prydes af halffigurer af


12: Första kapitälet i södra sidoskeppet.

man och kvinna öfver en rad akantusblad — kvinnan bär under hakan ett reffladt band, likasom kvinnahufvudena öfver norra korkapellet och innanför norra sidoportalen. I norra sidoskeppet visa första och femte kapitälerna en egendomlig dekoration: öfver en bladkant står en människofigur emellan två örnar, hållande om deras vingar, inunder sitta små hufvuden[1]. Det andra kapitälet liknar motsvarande i södra raden, och det tredje har slingor och fåglar med blad i munnen samt därunder en rad akantusblad.



13: Femte kapitälet i södra sidoskeppet.

I båda sidoskeppen ha de tre första kapitälerna täckplattorna dekorerade med antikiserande bladlister, afläggare af det s.k. doriska kymation, med hålornering; i den södra raden märkes en smal tandlist emellan de båda mot hvarandra stående bladlisterna (se fig. 12). Det femte kapitälet där har öfver två spiralstafvar en rosett och en profilering af plattan liknande de korintiserande kapitälernas (se fig. 13).

Vända vi oss nu till absidens yttre dekorering, så se vi på de sex kragstenarna i den nedre afdelningen — några af dem möjligen omhuggna i senare tid — fantastiska djurfigurer med bandslingor och liljor. Fem kragstenar prydas med par af djur (på den ena lejon med framtassarna mot hvarandra, på två andra bevingade vädurar); den sjätte prydes af ett lejon med liljestänglar.

---

[1] På det första kapitälet synas blott två af dessa små hufvuden vara utförda; på det femte alla tre. Det ena af dessa sista, det åt väster sittande, hör till en hare, som är utförd å kapitälets sida.

Den andra våningen har dekorerade kapitäler på de sex väggkolonnerna, som, två och två, omrama de tre fönstren och uppbära deras yttre bågar. De flesta af dessa kapitäler visa två mot hvarandra stående eller från hvarandra vända djur, såsom fåglar, bevingade vädurar (fig. 14) etc., uppstigande ur en krans akantusblad; på ett förekommer också bandslingor med liljeblad, ett annat har mellan akantusbladen ett hufvud af en vargliknande bestie, hvilket erinrar om det vänstra kapitälet vid södra korkapellet (se fig. 9). Öfver detta sistnämnda absidkapitäl äro plattorna släta, men öfver de fem öfriga dekorerade med antikiserande bladlister. Dessa kapitäler visa stora likheter med sidoskeppens både i anordning och delvis äfven i figur- och bladutsmyckning; om de nu göra intryck af en viss urartning, beror detta kanske till en stor del på att somliga äro rätt spolierade, andra åter i nyare tid omhuggna. — Spår af en påbörjad dekoration påträffas på två af de yttre fönsterbågarna i denna afdelning: bandslingor i rankor eller rundlar, med blad- och djurfyllningar.



14: Kapitäl i absidens 2a afdelning.

Öfver den vackra rundbågsfrisen (se nedan fig. 28) höjer sig tredje afdelningens eleganta kolonettgalleri, ett öppet deambulatorium, sedan gammalt kalladt »väktaregången«. Kapitälet å hvar tredje kolonett — som står ungefär midt öfver

en af andra våningens väggkolonner — är dekoreradt. Af dessa sex kolonettkapitäler visa tre bandslingor med bladfyllningar — sådana som redan mött oss i kryptan. Ett visar ett människopar med utåtvända ansikten (fig. 15); de hålla om grenar med stora blad af samma slag som förekommer på de nedre två afdelningarnas bildstenar. Ett kapitäl har två fåglar och ett (påbegynt) kompositkapitälets former. De två sistnämnda öfverensstämma ganska noga med kapitälerna på den ofvan i korthet omtalade lilla baldakinen i den södra korsarmen (se nedan fig. 27). Också plattornas profilering är öfverensstämmande. I denna baldakin visa både kapitälerna och de lejonfigurer, hvarpå kolonetterna hvila, starka spår af förstörelse, liksom absidens nu beskrifna ornamenter; måhända har också baldakinen ursprungligen haft sin plats i det yttre — man skulle då kunna antaga ej långt från absiden. Vi återkomma nedan till denna fråga.



15: Kapitäl i absidens 3e afdelning.

Det södra kapellets yttre fönsterbåge (fig. 16) siras af ett par fina lister i låg relief: i karnisen en lotusakantusstaf och därutanför en typisk s. k. rutflätning af bandslingor med inåt öppnade halfrundlar[1]. Detta listverk öfverensstämmer med dekorationen af kapellets inre bågöppning.

[1] E. A. Stückelberg, Longobardische Plastik, 2 Aufl. s. 29 och 86, har afbildning däraf efter Seesselberg.



16: Södra korkapellet utifrån.

Öfver rundbågsfrisen är vid detta kapell den vackra taklisten delvis bevarad (en del är ny). Den visar lik-

nande kymationartade former, som mött oss flerstädes i det inre ända från kryptan. En sådan gesims finnes också kvar öfver det norra sidoskeppets portalparti och angränsande fönster. Bland de lösa resterna i kryptan påträffas flere dylika listverk med något varierande former.

I de fem frisbågarna å det nämnda portalpartiet sitta reliefplattor med par af djur, fåglar med drufvor etc.; i en



17: Norra lilla sidoportalens tympanon.

båge ser man ett stående människopar, måhända framställande syndafallet (kvinnan bjuder äpplet). I kryptan finnas några bildstenar, som kunna hafva hört till en liknande fris, kanske öfver södra sidoportalen.

Sidoskeppen hade fordom portaler äfven i kyrkans västra del. Några rester återstå af den norra. Det andra fönstret från väster räknadt har å rundstafven till vänster en lejonfigur, som liknar den innanför norra stora sidoportalen sittande; den högra rundstafven har ett kapitäl med två fågelartade djur, hvilket erinrar om ett af den andra absidvåningens kapitäler. Själfva bågen prydes af en rundelslinga med tvärband samt fyllningar af liljeblad. Det till denna portal hörande tympanon (fig. 17), som nu är insatt öfver dörren till norra tornet, visar oregelbundet löpande

bandslingor, som i midten sammanhållas af ett vargartadt hufvud, samt fåglar, drufvor och en hare — en hare är, såsom jag nyss anmärkt, inne i kyrkan skulpterad på ett sidoskeppskapitäl nära det fönster, som nu ersätter denna lilla sidoportal.

En motsvarande liten portal i södra sidoskeppet, som troligen refs redan på 1400-talet, då S. Görans kapell byggdes, har kanske haft till bågfält det tympanon, som nu i fragment bevaras i kryptan och visar en ridande man med en falk. Det bågfält åter, som nu sitter öfver södra tornets ingång och har två lejonfigurer med gemensamt hufvud och en ros eller stjärna däröfver i en ram af repstafvar, har ursprungligen icke hört till Domkyrkan; sannolikt är det samma tympanon, som en gång suttit i den forna Helgeandskyrkan (Brunius s. 101).

Denna nu beskrifna dekoration har med sina enhetliga drag genomförts i hela kyrkan fram mot västpartiet. Detta åter har — såsom resterna i kryptan samt gamla afbildningar visa — både i portalutsmyckningen, med klockformiga kapitäler[1] och gördelband på rundstafvarna, och i de öppna gallerierna, hvilka bl. a. lära haft pip- eller veckkapitäler, företett helt andra drag, som innebära dels en urartning af äldre romanska motiv dels en begynnelse till en ny stil.

Slutligen ha vi rester af den dekorativa arkaturen å Jakob Erlandssons utbyggnad i lekmannakoret (där stora trappan nu är). Den härstammar från tiden efter 1234[2]. I

[1] De smyckas af vindrufsblad, som röja ansats till naturalistisk uppfattning, men i tekniken visa spår af den gamla skolans behandlingssätt. Ytterst i kapitälkransen på norra sidan sutto två fåglar hackande på drufklasar. [2] Vid rifningen af denna utbyggnad fanns därbakom i muren intill kryptan en altarnisch, till hvars utsirning hört några ornamentstenar, hvilka af Brunius med ett par ord beskrifvas (s. 120 f.): de ha prydts af fåglar, lejon, människor samt fantastiska

midten stod en bågställning hvilande på pelare sammansatta af fyra kolonetter. Den omgaf en dörröppning till rummen i utbyggnaden; öfverst i dörrposterna sutto två stödjande hufvuden, långskäggiga, i naturlig storlek (Brunius s. 126). På ömse sidor om denna bågställning stodo två andra på kopplade kolonetter. (Den förra finnes nu i Lundagårdshusets museum, resterna af de senare i kryptan.) De för resp. fyra och två skaft sammansatta kapitälerna betäckas af spetsflikiga akantusblad grundt skulpterade och af urartad karakter. Omkring bladen löpa slingor, stundom med tvärband: här är tvårefflingen öfvergifven, i det att dessa slingband i regeln ha blott en midtskåra. På ett par kapitäler märkas mellan bladen sittande små hufvuden. Ett af dessa kapitäler har hufvudena differentierade som manligt (med skägg) och kvinnligt — människoparet genomgår dekorativt, som vi se, hela kyrkans ornamentik under de första två århundradena af dess tillvaro.

II. Komparativ afdelning.

Till denna nu beskrifna ornamentik är det icke svårt att uppvisa analogier i de stora kulturländernas konst. Emellertid har man hittills icke så mycket undersökt ornamentiken i dess helhet som fästat sig vid en eller annan detalj och resultatet har därför icke kunnat bli riktigt eller gifvande.

figurer i »löfverk« och målade i rödt på svart botten. Brunius påstår, att dessa »groteska sirater«, som troligen omgifvit nischbågen, varit »omsorgsfullare utarbetade än kyrkans alla öfriga prydnader«. En i kryptan bevarad sten, som visar två fåglar i en slinga, har antagligen hört hit (jfr. Otto Rydbeck i festskriften till O. Montelius s. 59); kanske också ett par andra stenar (en med en drake, som biter sig i svansen). Skulpturen i hög relief tyckes visa en säker och fin behandling. Emellertid äro dessa stenar nu så mutilerade, att man svårligen kan bilda sig en fullt säker föreställning om deras stil; den tyckes icke väsentligen afvika från det bästa af den öfriga äldre ornamentiken. — När altarnischen tillkommit, är ovisst; man kan blott sätta 1100-talets senare del som det sannolika.

Man har försummat att genomforska och bestämma den lundensiska ornamentikens hufvuddrag och så eftersöka deras förekomst i utlandets arkitektur för att kunna där konstatera en särskildt stark och tydlig öfverensstämmelse med Lundadomen. Till en sådan undersökning skall jag här lämna några bidrag.

De hufvuddrag, som jag uppvisat i Lunds Domkyrkas ornamentik, äro följande: den tvårefflade bandslingan, den antikiserande bladlisten och akantusmotivet samt de fantastiska djur- och människofigurerna.

Hvar finna vi nu deras närmaste motsvarigheter?

Gå vi tillbaka till den romanska konstens upprinnelse och då vända oss till Italien, så finna vi de nämnda dragen flerstädes, i all synnerhet i de norditalienska områdena, som nu började bli de ledande.

Akantusmotivet och det kymationliknande listverket lefva i den kristna konsten alltjämt kvar från antiken, men få mer eller mindre urartade former; därbredvid uppträder tidigt bandslingan i rankor, rundlar och flätverk.

Rörande uppkomsten af detta flätverk, som starkast framträder i den longobardiska konsten från och med 700-talet, gå meningarna alltjämt mycket i sär. Somliga forskare utgå ifrån textilkonstens betydelse för utvecklingen af just detta slags ornamentik och rikta då gärna blickarna på Orienten som ursprungslandet. Andra peka på de i den antika konsten förekommande flätmotiverna och mena att utvecklingen direkt därifrån fortlupit. Andra slutligen betrakta bandslingan såsom en särskild egendomlighet för germanernas konst, som självständigt utbildat den långt innan de kommo i närmare beröring med den klassiska antiken; hos longobarderna skulle flätverket endast vara en fortsättning och en direkt utveckling af denna germanska tradition.

Några af de nyaste utslagen för dessa olika uppfattningar skall jag nu i korthet anföra.

Åtskilliga italienska forskare t. ex. R. Cattaneo (L'architettura in Italia dal secolo VI al mille circa, 1888), som betraktar allt germanskt som »barbariskt«, förnekar alldeles att germanerna haft något inflytande på den äldre medeltidskonstens utveckling; hvad den longobardiska ornamentiken beträffar, betecknar den snarast ett förfall. Professor L. Heiberg står denna uppfattning nära. I sitt vackra arbete Italien (1904) genomgår han i uppsatsen Longobarderne (s. 173—178) flätverkets förekomst i antiken, där det har uppkommit ur repslingan flätad om naglar eller knappar och där det har en sträng och sluten karakter, och betraktar så dess senare utveckling. Han vill ej erkänna, att longobarderna skulle uppfunnit det för dem egendomliga flätverksornamentet, men väl att de skaffat detta ornament in som ett betydande element i medeltidens arkitektur, utvecklat det och gifvit det en särskild karakter »i öfverensstämmelse med sin hela flacka, träsnidarmässiga behandling af reliefen«. De i ändarna lösa banden sluta hos longobarderna ofta i grenar eller bladflikar. I deras förkärlek för flätverket vill Heiberg emellertid icke se något specifikt germanskt drag.

Bland konstskriftställare, som däremot tro på flätverkets specifikt germanska karakter, är F. Seesselberg i arbetet Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker (1897, dithörande planschverk ofvan citeradt). Han fasthåller motivets samband med textilkonsten; och han anser det vara möjligt, att beröringen med orientens och med antikens konst på senare stadium kunnat inverka i viss mån på motivets utveckling hos germanerna. Men hos desse är det ursprungligt; och ur skandinavernas förhistoriska konst framdrar han prof, som skulle bevisa detta. — Hans framställning är, såsom kritiken visat[1], icke minst här på ornamentikens område synnerligen fantastisk, godtyckligt konstruktiv och blottad på historisk förståelse.

[1] Bl. a. P. Johansen i Tidskrift for Kunstindustri 1898. — Seesselberg framställer den nordisk-germanska ornamentiken såsom i allmän-

Med större skarpsinne och lärdom upptages den germanska teorien af Albrecht Haupt i Die älteste Kunst insbesondere die Baukunst der Germanen (1909). Han tillbakavisar skarpt (s. 60 f. och s. 158 f.) uppfattningen af det longobardiska flätverket som en blott fortsättning af antikens. Detta var endast ett flätadt frisband, som stelnade i stereotypa former och icke kunde ur sig alstra något nytt. Det longobardiska slingbandet utgör åter en ny positiv insats i konstutvecklingen, en storartad utbildning af ett med största sannolikhet urgermanskt motiv, som uppkommit ur det geometriska snittet och den ytan med ett virrvarr af krälande former betäckande djur- och drakornamentiken. Från det germanska norden gick denna ornamentik tidigt till Irland, där den upptogs i illuminationskonsten (miniatyrmåleriet). Folkvandringstiden medförde också på detta område ett germanskt inflytande till och med i den klassiska konstens hemland. —

Uppfattningen om flätmotivet i Norditalien, att det har ett urgermanskt ursprung, står för mig ännu som en obevisad hypotes. Med ett eller annat utplockadt exempel åstadkommer man ingen bevisning; och en verklig kontinuerlig utveckling från den skandinaviska och urgermanska djurornamentiken till det i romansk konst förekommande, från longobarderna kvarlefvande sling- och flätverket synes man mig icke hafva uppvisat. Några af de fibulor och andra föremål från Nordens förhistoriska tid, som afbildas hos Sophus Müller, Dyreornamentiken i Norden (Aarbøger 1880 s. 340 och 353) och Vor Oldtid (se t. ex. s. 355 schemata från bronsålderns slut), samt hos Bernhard Salin, Die altgermanische Tierornamentik (spännet s. 240 med refflade bandslingor, band med pärl- eller knappmönster s. 249, tvårefflade band samt flätverk s. 263), kunna visserligen förete likheter med detta sling- och

het starkt influerad af orientalisk väfnadskonst och särskildt af »det heliga trädets« symbol, som i orienten tidigast uppdyker; men han är icke konsekvent, och hans bevisning icke bindande.

flätverk; men dessa likheter synas mig — ännu åtminstone — vara tillfälliga. Bryggan mellan den gammalnordiska, från djurformer utgående ornamentiken och den med vegetabiliska motiver sammanhängande longobardiskt-romanska formvärlden har, som sagdt, icke blifvit slagen[1].

Men det må visserligen vara riktigt, att för longobardernas germanska sinne något tilldragande låg just i sling- och flätmönstren, att de ägt smak särskildt härför och att denna smak blifvit betydelsefull för konstens utveckling. Denna germanska smak för flätmönstret har också med styrka framhållits af K. Mohrmann och F. Eichwede i texten (s. xv ff.) till det vackra arbetet Germanische Frühkunst (utg. 1906—1907). I sin undersökning af det allmänt germanska flätverket förneka de icke möjligheten af att en första impuls kan vara kommen utifrån — från Orienten — och medgifva att man äfven sedan måste räkna med en viss växelverkan; men man bör, säga de, erkänna »en självständig och följdriktig utveckling af detta ornament« hos germanerna. — I flera fall ansluta sig desse forskare till den framställning, som lämnats af M. G. Zimmermann i hans intressanta arbete Oberitalienische Plastik (1897). Zimmermann, som (s. 6 ff.) betonar,

[1] På några nordiska run- och bildstenar från den senare vikingatiden och den första kristna tiden förekomma stundom slingor, som erinra om de longobardiska motiverna; den förnämsta bland dessa stenar är Jellingestenen i Danmark. Dess ornamenter visa dock icke utprägladt nordiska drag utan inflytande från de brittiska öarne (se Müller, Vor Oldtid s. 679 f.; andra ornamentstenar från Skandinavien och från Skotland i Germ. Frühkunst T. 114 och 119). Till de brittiska öarne, där liksom i Skandinavien spiralornamentet var urgammalt, infördes (enligt J. Romilly Allen) på 300- och 400-talen nya ornamentsmotiver från Orienten, närmast genom bokillustrationen; dit höra flätverket och det hakeformiga ornamentet. På 600-talet voro dessa motiver i vidsträckt användning. — Omöjligt synes icke att nu under den första kristna tiden här uppe den gammalnordiska slingornamentiken blifvit uppblandad med sling- och flätmotiver från den öster- och sydländska konsten. En liknande blandning se vi också i Norges äldsta kristna arkitektur, en blandning af den romanska bladslingan och den inhemska drakslingan.

att flätverket spelar hufvudrollen i den longobardiska ornamentiken, är för öfrigt en målsman för den uppfattningen, att flätmönstret, som upptogs med förkärlek i metallarbetet, så öfverfördes på trä och slutligen på sten, ytterst kan härledas från verklig flätning af riskvistar.

Den, som starkast framhållit longobardernas insats på sling- och flätornamentikens område, är E. A. Stückelberg i det lilla förtjänstfulla arbetet Longobardische Plastik (2 uppl. 1909). Självständigt och utan direkt eller bindande tradition hafva dessa ornamenter af longobarderna användts, menar han och gör gällande (s. 5) att »den longobardiska plastikens elementer icke (såsom den nordiska och den keltiska) ha framgått ur en annan teknik, hvarken ur träsnideri eller ur miniatyrmåleri, utan uppfunnits enkom för framställning i sten«.

Det synes mig vara otvetydigt och fullt bevisadt, att flätslingan i sin särskilda form af tvåreffladt — liksom af tre remmar sammansatt — band just i longobardernas konst fått en genomgående karakteristisk användning. Att de skulle vara uppfinnare däraf, kan väl däremot näppeligen fasthållas. Flätmönstret såsom den mer eller mindre sammansatta flätan förekommer i medelhafsländernas konst från urgamla tider. Och det vegetabiliska rankmotivet har ända från den mykeniska kulturens dagar varit i vidsträckt användning, än mera naturalistiskt än mera stiliseradt. I det gammalgrekiska vasmåleriet, likasom hos etruskerna, utbildas detta motiv vidare. I samband med spiralen bildar rankan här bl. a. en sammanhängande serie af hjärtformiga figurer med bladfyllningar. Så uppstår också det dubbla flätbandet. Den s. k. omskrifna (af ett band omgifna) palmetten uppträder nu också i serier. Vågrankan förekommer äfven intermitterande (d. v. s. att rankan i vågornas berg- och dalpunkter afbrytes af blomstermotiver). Rankan kan slutligen öfvergå i stänglar eller kombineras därmed[1]. — De i dessa figurer och vid

[1] Jag följer här den intressanta typologiska utredningen hos Alois

rankorna sittande bladknippena eller »blommorna« gå tillbaka till ett trebladsmotiv, som har sitt ursprung i den gamla egyptiska ornamentiken (palmettvariant med voluter, Riegl s. 64): två mer eller mindre volutformiga blad tjäna såsom kalk, ur hvilken det tredje bladet höjer sig som krönande svickelfyllning[1]. Detta trebladsmotiv öfvergick med rankornamentet från den antika konsten till den gammalkristna, där det utbildades särskildt i det östra området och fick utseendet af en heraldisk lilja. Sidoflikarnas antal fördubblas stundom, då »trebladet« öfvergår till »femblad« (jfr. ofvan fig. 1). Liksom rankornamentet i synnerhet i den östromerska (»bysantinska«) konsten åter lefde upp och vidare utbildades, så ock flätbandet: strängarna i detta band bli talrikare, och flätan användes icke blott till omramning eller bord utan också som fyllning.

Huru starkt den gammalkristna konsten i de östra Medelhafsområdena inverkat på de medeltida stilförhållandena i Europa, har J. Strzygowski i flera skrifter uppvisat[2]. Jerusalem, Syrien och Mindre Asien hafva enligt denne varit än

Riegl, Stilfragen (1893); särskildt må hänvisas till s. 120 ff., 157 f., 180 f., 194 f. samt 267 f., 278 f., 293 ff.

[1] Riegl s. 129 f. — Vi sakna här anledning att ingå på Riegls förklaring af akantusmotivets uppkomst (»akantus är palmetten i plastisk perspektivisk uppfattning«, s. 218 ff.). Ända från den grekiska konstens dagar framträder akantusbladet såsom ett utpräglad, från palmetten skildt motiv, likasom denna senare i Egyptens konst framträder skild från lotus (jfr. lotus-palmett-bandet, det grekiska antemion). En kontamination af motiver synes mig här icke oantaglig. [2] Se bl. a. Orient oder Rom. Beiträge zur Gesch. d. spätantiken u. frühchristl. Kunst (1901) samt Kleinasien ein Neuland der Kunstgeschichte (1903). Jfr. i sistnämnda arbete s. 119 kapitäler från Kairo med flätverk af tvårefflade band, s. 129 från El Aksa i Jerusalem rena akantuskapitäler omväxlande med kapitäler prydda nederst af en rad akantusblad och däröfver af rankverk; s. 167 om Spalato. — Äfven Riegl framdrar flera för den senare konsten betydelsefulla motiver från S. Sergius och Bacchus samt Sofiakyrkan i Konstantinopel. Hos Rivoira möter oss också på spridda ställen jämförelsematerial från Jerusalem, Syrien, Konstantinopel, Saloniki äfvensom Athen.



18: S. Eleucadius' ciborium, Ravenna.

mera impulsgifvande än det egentliga Bysans. Redan Dioeletianspalatset i Spalato visar afgjordt syrisk egenart. Bredvid rena antika drag, akantus etc., förekomma flätverk och

slingband i rik omväxling. Italien och själfva Rom undgick icke detta inflytande; i Ravenna framträdde det starkast och med egendomlig prägel.

Den ravennatiska konstens betydelse för den följande utvecklingen och särskildt för den longobardiska och efterlongobardiska (lombardiskt-romanska) arkitekturen har framhållits senast af G. T. Rivoira, Le origini della architettura lombarda (I-II, 1901, 1907), som också erkänner det bysantinska inflytandet[1]. Den nog så »barbariska men originella« konsten i longobardriket hade enligt Rivoira just till uppgift att till vidare utveckling i västerlandet förmedla den ravennatiska och bysantinska konsten.

Att den nya konst, som i longobardernas rike framträdde, i mångt och mycket uppvuxit ur östromerska traditioner — till en början barbariserade —, synes mig otvifvelaktigt. Men för öfrigt kan jag icke se, att den ravennatiska konsten varit öfver hela linien tongifvande. Den bysantinska ytdekoration, med genombrutna spetsmönster, som är för nämnda konst utmärkande, upptogs icke i större omfattning af longobarderna, liksom icke heller den tärningformiga förkroppningen öfver kapitälet; de antikiserande dragen uppträda också vida mindre talrikt hos longobarderna än i Ravenna. Däremot äro bandslingorna i flät- och nätverk hos de förre mycket mera framträdande. När därför något dekorativt verk i Ravenna särskildt karakteriseras genom dessa flata tvårefflade bandslingor, måste man — omvändt — antaga en longobardisk inverkan. Så t. ex. i S. Eleucadius' ciborium (nu S. Felicolas altare, fig. 18) i S. Apollinare in classe (från 800-talet; jfr. A. Haupt s. 164 f.); kolonnskaften äro på senantikt sätt spiralrefflade (till öfre delen) och de rundade kapitälerna betäckta af urartade akantusblad med i voluter utgående grenverk, men så kommer i bågen ett rikt

[1] Öfvergången från den ravennatiska till den longobardiska arkitekturen skulle då bildas af sådana byggnader som kyrkorna i Parenzo och Grado, Rivoira I s. 85 ff.

flätmönster och däröfver i hörnen vinrankor, också dessa stiliserade på longobardiskt sätt[1].

Förhållandet med det longobardiska sling- och flätverkets ursprung har sannolikast varit detta, att longobarderna på flera håll sett bandslingsornamenter användas och på olika sätt behandlas: hos sina germanska förfäder och grannfolk, i den senantika konsten och särskildt i den östkristna kyrkans arkitektur, och så upptagit denna ornamentik, närmast i anslutning till den sist nämnda, med fät- och rankverk af tvårefflade band, samt utvecklat den på ett synnerligen karakteristiskt sätt och i en rikedom af variationer, som förut icke mött oss i konsten.

Bese vi nu närmare Norditalien och särskildt det gamla Lombardiet, så finna vi — oaktadt det mesta af longobardernas konst är förstördt — ännu åtskilliga minnesmärken från 600- och 700-talen kvar: i Cividale, Aqvileja, Valpolicella, Brescia m. fl. ställen[2]. Motiverna sprida sig till när-

[1] Hos Hans Dütschke, Ravennatische Studien (1909), förekomma (t. ex. s. 36 och 79) några sarkofager, hvilkas ornamentik — slingrundlar med svängande stjärnor eller rosetter (»hjulblommor«, stundom i serier som »hjulrankor«) — ofta återfinnes i den longobardiska konsten (se t. ex. Haupt T. XIII en bildsten från Como). Stückelberg anser (s. 44 f.) detta ornament vara gemensamt för ravennater och longobarder, dock snarast af germanskt ursprung. [2] Se, jämte Rivoira, A. Venturi, Storia dell' arte italiana II (1902) s. 115 ff. och bilderna s. 126 ff. samt s. 176—188. Venturi betraktar äfven han longobardernas konst öfvervägande som en barbarisering af antika motiver; dock tillerkänner han flätverket stundom ett visst värde. — Se också A. Haupt s. 60 ff. och 154—183. Haupt påvisar bl. a. (s. 63), att »germanernas glädje vid parallel mönstring« tidigt visat sig i själfva huggstenens ytbehandling eller tillhuggningen. Man kan också erinra om tegelstenstekniken, som i Lombardiet utvecklades, med liniemönstring i ytan. I Lund ha vi ofvan s. 103 noten anmärkt en sådan ornamentel behandling af kvaderstenen.

liggande och äfven längre bort belägna trakten (jfr. t. ex. S. Pietro i Toscanella, S. Sabina m. fl. kyrkor i Rom). Ja, också utanför Italiens gränser hafva de säkerligen framträngt redan före det första kristna årtusendets utgång.

De stenhuggarskolor, som utbildat denna ornamentik, voro måhända inhemskt italienska — »maëstri comacini« (från trakten af Como) nämnas i detta sammanhang — men de »barbariska« longobarderna hafva säkerligen i mångt och mycket, enligt sin egendomliga läggning, tryckt sin prägel på deras produktion.

Stückelberg har i ofvan omtalade arbete uppställt de mångfaldigt skiftande arter och varieteter af flät- och nätverk, hvari denna longobardiska bandslinga förekommer. Det regelbundna flätverket är ej sällan upplöst till en kedjeform med större och mindre länkar. Ofta synes det bildadt af en serie mer eller mindre konstrikt sammansatta — genom knutar eller tvärband förenade — ovaler, rundlar, rutor, kvadrater etc. Ändarna äro merendels lösa och sluta i knopp-, blad- eller grenformer, ej sällan ett flikigt blad i half eller hel (heraldisk) liljeform. Det urgamla trebladsmotivet synes här ofta sammansmälta med vinbladet. Detta framträder stundom vid drufrankor i mera naturalistisk gestalt. I andra ornamenter öfvergår det i akantus (jfr. Haupt s. 135 f.). Dylika blad förekomma också vid rankorna, särskildt halfblad, ofta bakåtböjda (volutartade). Rankorna utvecklas, i all synnerhet i de öfre listverken, till rankspiraler. Liljeblad fylla äfven ovaler, rundlar o. s. v. Därjämte förekomma vid slingorna drufklasar samt fåglar och andra djurgestalter äfvensom människofigurer.

De liljeartade bladen eller stänglarna utvecklas stundom till fristående »träd«, ej sällan omgifna af djurbilder; och häri har man gärna velat se en reminiscens från det orientaliska motivet: lifsträdet omgifvet af adorerande figurer. Vidare visar den longobardiska ornamentiken kors af olika

slag — äfven hakekors — refflade eller fyllda af flätverk, samt stjärnor och rosetter.

Rundstafvarna äro ofta prydda af spiralformiga refflor (»repstafvar«); stundom af perlor eller knappar, hvilka äfven någon gång å de flata banden ersätta refflorna.

Rankmotivet är ju en öfverlefva från antiken, likasom motivet med fåglar hackande på drufvor. I antiken är rankverket fullt utprägladt som vinranka med drufklasar och flerflikiga blad. I den östromerska konsten blef emellertid det gamla trebladsmotivet också här användt; och äfven halfbladsmotivet blef en stående form[1]. Nu upptagas trebladet och halfbladet hos longobarderna, och — hvad som är det viktiga och egendomliga här — rankmotivet sammansmälter nu med slingbandsornamentiken och blir en af dess mångskiftande användningar[2]. Denna rankslinga kan förekomma, i synnerhet i den efterlongobardiska (romanska) konsten, i en mångfald olika vindlingar; när djurgestalter genomgå den, blir den vanligen upplöst eller bortskymd[3]. —

---

[1] Jfr. C. Enlart i Manuel d'archéologie française I, 1 s. 349—351.
[2] I Dehio-Bezold, Die kirchlische Baukunst des Abendlandes I s. 658 antydes detta: »stänglar och rankor förvandla sig oförmärkt i stickade band«. I detta arbete betonas f. ö. textilkonstens betydelse för den gammalkristna och äfven för den romanska ornamentiken, som i flera fall är en fortsättning af den förra. De allmänna dragen äro dessa (l. c. s. 124 f. och 657 ff.): de textila mönstren öfverföras till stenen utan hänsyn till de struktiva förhållandena, ytan inspännes i ett ramverk af lister och band, och fyllningen öfverdrages med ytornamenter. Den plastiska utsmyckningen är tapetartadt hållen: konturerna inristas i stenen och modelleringen följer i enkla rutor på hvarandra (jfr. fig. 5 ofvan). Formerna framhäfvas genom bemålning i milda toner. Elfenbens- och metalltekniken, liksom vägg- och bokmåleriet, hafva — efter väfveri och stickeri — förmedlat mönstren, som till större delen fortlefde från antiken. Hvad Lombardiet beträffar, hafva emellertid icke blott västromerska utan också östromerska inflytanden gjort sig gällande. De löpande banden och fyllningsmotiverna härska. — Orätt är det emellertid, då det här hos Dehio-Bezold tillägges, att »kymatier och fria slutlister försvinna«; jag har från Lund framhållit en mängd sådana och kommer strax till andra exempel. [3] Med de longobardiska bygg-

Longobardernas rike föll för Karl den store, men deras insatser i konsten gingo icke förlorade. Ornamentiken lefde kvar, och med de gamla formerna blandade sig nya — eller äldre, f. t. åsidosatta — som upptogos från andra håll och delvis sammansmälte med och bidrogo att fortbilda de förra. Genom den »karolingiska renässansen« kommo de antika mönstren åter till användning i renare typer och i större utsträckning. I denna antikiserande rörelse ingingo äfven östromerska (»bysantinska«) drag. En kraftig utveckling af det rent arkitektoniska, i planläggning som i uppbyggnad, gjorde sig också gällande mot det första tusentalets slut. Detta blef särskildt fallet i Norditalien, i och omkring det gamla longobardriket, men äfven i vissa delar af Frankrike och af Tyskland. Ur dessa rörelser utvecklade sig nu den s. k. romanska stilen.

Det stora katedralsystemet — en från alla håll synlig byggnad, där torn och utsprång gifva en rik indelning, ända från den praktfulla, galleriprydda absiden i öster till det med två resliga torn krönta västpartiet — har fått sin egentliga, mest typiska utbildning i Tyskland, där äfven det inre trätakets ersättning med stenhvalf tidigt genomfördes. Här följde tydligen Lunds Domkyrka sina tyska systrars mönster; för absidens system t. ex., med en blindarkadvåning, en fönstervåning med väggkolonner och en öppen gallerivåning, äro analogierna närmast att söka vid Rhen, i Köln, Bonn etc.

På några punkter anses emellertid Norditalien också i planläggningen ha utöfvat inflytande; detta gäller t. ex. om anläggningen af sidoabsider, hvilken — efter östkristet mönster — där först synes blifvit upptagen och utbildad i västerlandet.

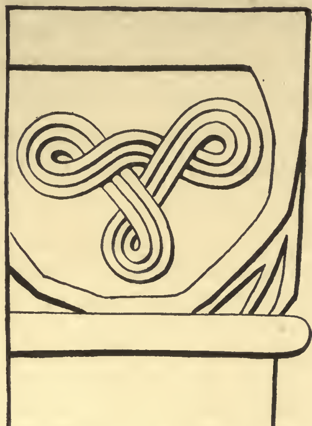
De byggnadens yttre — stundom äfven dess inre — så förskönande små väggarkaderna och kolonettgallerierna

---

nadsformerna hafva vi här icke vidare att sysselsätta oss; jag vill blott i förbigående påpeka det i Lombardiet med förkärlek använda trapezkapitälet, som blef af särskild betydelse för tegelarkitekturen.

(»dvärggallerierna«), som redan förekommit i senantikens byggnadsverk, t. ex. i Spalato, hafva också i Lombardiet upptagits och konsekvent tillämpats. Likaså bågfriser och lisener samt hörnblad och andra basutsmyckningar[1]. Ett annat i hög grad dekorativt element, som utvecklades i Norditalien, är den tabernakelartade förbyggnaden framför portaler, kapellöppningar eller fönster. Den har form af en baldakin med fristående kolonner, ofta hvilande på lejon- eller andra djurfigurer, och är rikt utsmyckad i bågen med listverk i ytmönster[2]. — Öfver portalen anbringas stundom ett trekantigt fält — en reminiscens från den antika tempelgafveln[3].

Utom i dylika arkitektoniska detaljer är det framför allt i ornamentiken, som Lombardiet nu blef tongifvande både söder och äfven på många håll norr om Alperna.



19: Flätornament från Lund (och Ascona).

Det longobardiska slingbandet bibehölls alltjämt och utvecklades vidare, såsom jag anmärkt. Och dess inflytande och betydelse blef nu med den romanska konstens utbredning än större[4]. Det bevarar i flera fall sina gamla former — ett exempel ger fig. 19[5]

[1] Vi följa här i regeln utredningen hos Dehio-Bezold I kap. 15 och 16. Rörande rundbågsfrisen, som redan af longobarderna användts, se också A. Haupt l. c. s. 156 f. och bilden s. 87. [2] Venturi III s. 29 ff. behandlar baldakinportalen och påvisar det italienska inflytandet på Spanien och Frankrike (S. Gilles s. 34). [3] Se t. ex. S. Pietro i Pavia och S. Nicola i Bari. Kathoveddörren i Ribe har ock ett (spetsvinkligt) gafvelfält. Två exempel från Lund äro ofvan anförda. [4] Se t. ex. Enlart l. c.; om »plates-bandes dites bandes lombardes« s. 207. [5] Flätan å fig. 19 påträffas i den longobardiska konsten t. ex. i Ascona, med alldeles samma användning, som utsirning af kapitäl (Stückelberg s. 84).

— men ingår äfven nya förbindelser. Flätverket användes alltjämt icke blott som »flackt ramverk« utan också såsom fyllning.

Jämte bandslingan och flätverket framträder nu akantusbladet[1], som åter upptages i större omfattning. Korintiserande och kompositkapitäler börja på nytt att rikligt och i mera rena former användas i Italien, snart också (från 1000-talets slut) i Tyskland. Bladet blir ofta på östromerskt sätt djupt flikigt och liksom upplöst i flera småblad. Äfven i listverk begagnades sedan gammalt akantusblad i serier. Likaså blefvo de stiliserade bladlister, som ingå i de olika slagen af kymation, doriskt, joniskt och lesbiskt, nu åter vanliga. Vidare astragalen samt rosetten (äfven i serier).

En något enklare fläta pryder ett kapitäl i Vä (Seesselberg T. XIII). — Äfven rutflätningen från Lund (ofvan s. 122) är ett exempel på bibehållna gammallombardiska mönster.

[1] Ofta förekomma öfvergångsformer från tärningkapitäl till bladkapitäl, såsom vi också funnit i Lund. — Tärningkapitälet anses ju vara en germansk skapelse. Det uppträder emellertid mycket tidigt och i många skiftande former i Lombardiet. — Det ofvan omtalade hack- (hake-) motivet förbinder sig med akantus och bildar en särskild form af kapitälutsmyckning: öfver bladkransarna skjuta bara stänglar, ofta från gemensam stam, upp åt hörnen slutande i små, voluterna ersättande knoppar, som hacklikt bilda vinkel mot stänglarna. Det är ett slags urartning och förflackning af kompositkapitälet och förekommer under gammalkristen tid t. ex. i den ravennatiska konsten (flera ex. hos Dütschke l. c.). Hos longobarderna blir det särskildt karakteristiskt (Stückelberg s. 83 f.; se också fig. 18 ofvan, jfr. ock Rivoira I s. 106, 110 och flerst. samt Venturi t. ex. III s. 125; vidare Dehio-Bezold planschverket Taf. 33 från Brescia och Pavia, T. 322 från Milano, T. 324 från Modena). Det uppdyker också norr om Alperna och anträffas än på kapitäler med få och enkla blad, än på mera rent korintiserande kapitäler. Exempel föreligga både från Frankrike (t. ex. Caen) och från Tyskland (t. ex. Speyer, se Meyer-Schwartau, Der Dom zu Speyer s. 105 f. samt T. XX-XXII och XXV, se ock de med repstaf prydda skaften å det egendomliga kapitälet s. 166). I Dalby s. k. krypta förekommer motivet å enklare bladkapitäler; i Lund å rika, rent antikiserande, såsom vi sett. Å några sidoskeppskapitäler i Lunds Domkyrka, hvilka annars icke ha akantusblad, ser man slingor på liknande sätt uppgå och vid öfre kanten utbreda sig.

Bland bysantiniserande motiver återse vi nu palmettlisten med hjärtformiga blad »inskrifna« i sammanhängande rundlar, samt rankan med bakåtböjda blad[1], hvilken nu, såsom ofvan skildrats, får formen af tvårefffladt band och då går ihop med meromtalade longobardiska motiver.

Slutligen ha vi djur- och människofigurer — som i longobardernas konst mera sparsamt framträdt — nu i rik omväxling, i synnerhet fantastiska gestalter, »bestier« och blandformer. Dessa motiver, ofta förbundna med eller utgående i slingor, utmärkte ju tidigt den germanska, liksom den keltiska smaken, och det kan måhända på denna väg uppvisas något sammanhang mellan germanernas järnåldersornamentik och den romanska stilens (jfr. ofvan noten s. 130). I Frankrike framträda dessa djurmotiver synnerligen rikt, men Lombardiet står icke mycket efter. Lejonet intar den förnämsta platsen. Ej sällan framträda djuren parvis, motstående eller bortvända från hvarandra. Motstående djur, stundom ställda på ömse sidor om en pelare eller ett träd, förekomma redan i den mykeniska konsten och i den äldre orientaliska. Hos etruskerna t. ex. se vi också motstående djur med gemensamt hufvud. Äro djurkropparna bortvända från hvarandra, bli hufvudena stundom bakåt riktade och således åtvända. —

Vi vilja nu göra en liten rond bland minnesmärken, som bära den nu senast skildrade, lombardisk-romanska ornamentikens drag och vända oss då först till *Italien.*

Det har redan visats ett prof af den gammallombardiska

---

[1] Enlart l. c. s. 349—351. — En palmetten närstående form, som kanske utgår från akantusbladet eller från »trebladet« (lotus): två flikiga halfblad förenade nedtill i en rundning, synes också vara östromersk (Riegl s. 278, jfr. ofvan). Rivoira l. c. I s. 11 och 247 meddelar prof därpå från Ravenna och Milano (S. Ambrogio). Vi ha också funnit den i Lund, i ett listverk öfver det södra korkapellets baldakin och i ett kapitäl där.

(longobardiska) konstens alster (fig. 18). Ett par andra må här inledningsvis nämnas. I Cividale visar det lilla eleganta baptisteriet i Domen en ornamentik af flera sorters



20: Från ambonen i S. Ambrogio, Milano.

flätverk samt vindrufsranka, rosett, vidare repstaf, kymation, astragal, jämte korintiserande kapitäler, slutligen också fantastiska djur. S. Abbondio i Como har bland de äldre ornamenterna kvar rankor och rundlar, med djurfyllningar,

samt flätverk — äfven å fönsteromramningar — vidare dekorerade kolonnskaft samt örnar m. m. å kapitälerna. I



21: Hufvudportalen i S. Ambrogio, Milano.

Milano, som redan tidigt blef hufvudorten för den senare lombardiska konstutvecklingen, finnas flere kyrkor med gammalromansk ornamentik af betydelse. S. Ambrogio är bland

dem märkligast. Dess från äldre tid härstammande ambon har omkring bågarna listverk med rankor (rankspiraler) och flätverk samt äfven akantusblad, kapitälerna ha akantusblad i olika former samt örnar m. m., den öfre gesimsen fantastiska djur, drakar etc. i rank- eller flätverk; fig. 20 visar också två lejon med gemensamt hufvud öfver hörn samt en stödjande människofigur inunder. I hufvudportalens (något yngre) utsmyckning härskar slingbandet och flätverket ännu mera utprägladt (fig. 21); liljeartade blad, drufklasar, fåglar samt symboliska och fantastiska djur utgöra fyllningarna. Äfven hörnkolonetterna prydas här af flätverk — man erinras frappant om den norra kryptportalen i Lund (fig. 5). Den yttersta listen öfver bågen liknar det antika antemionbandet, en annan list har hjärtformiga blad. — På pelarkapitälerna i S. Ambrogio märkas också liknande växlande motiv, slingbanden i flätmönster etc. och de fantastiska djuren dominera; här förekomma bl. a. lejon med långa svansar, som sluta i draklika hufvuden. Också akantusbladet uppträder här, fastän ofta i urartad form.

Gå vi nu till Pavia, så tilldraga sig både S. Pietro in ciel d'oro och isynnerhet S. Michele maggiore vår uppmärksamhet. Pavia var en gång longobardernas hufvudstad och den nuvarande S. Michele reste sig på 1000-talet i stället för den nedbrunna longobardiska katedralen. I denna kyrka är särskildt den vänstra korsarmens portal typiskt lombardisk (fig. 22) med sina rund- och kantstafvar prydda af rundlar och rankor o. s. v. Äfven de öfriga portalerna prydas af hjärtformiga listverk och fantastiska djur m. m. dyl. Här i dessa Pavia-kyrkor, liksom äfven annorstädes i den italienska arkitekturen, förekomma öfver portalerna bilder af en ärkeängel med liljespira och äpple, såsom vi också funnit på två ställen i Lund.

Från Verona och det venetianska området kunna också en mängd exempel framdragas, hvari de olika grupperna ornamenter uppträda både för sig och blandade. De vackra

baldakinportalerna i Veronas två hufvudkyrkor hafva till upphofsman en mäster Nicolaus, som i början af 1100-talet var verksam också i Modena och Ferrara samt äfven i Tysk-



22: Sidoportal i S. Michele, Pavia.

land, såsom vi skola se. I Modena verkade något tidigare en mäster Wilhelm, från hvilken Domens baldakinportal härstammar med sina kolonner å lejonfigurer; där hänvisa vi vidare på kapitälutsmyckningen i kryptan och i den öfre

kyrkan, där akantusbladen omväxla med fantastiska djurmotiver[1].

De drag, som konstituera den romanska stilens ornamentik i Lombardiet, återfinnas nu äfven i angränsande trakter: i Toscana, i Genua, i Rom, vidare utefter den östra kusten t. ex. i Ancona och Bari samt midt emot på andra sidan Adriatiska hafvet i Dalmatien, där t. ex. Domen i Zara så sent som på 1200-talet visar de beskrifna olika slagen af ornamenter i förbindelser och blandning: akantusblad, bandslingor, djurfigurer; och slutligen se vi dessa drag utmärka en lysande rad af byggnadsverk från den normandiska tiden i södra Italien och på Sicilien. Särskildt måste jag peka på det starka lombardiska inflytandet i Bari. S. Nicola har ännu en mängd intressanta partier kvar från 1000-talets slut och 1100-talets början: kryptan med dekorerade kolonnskaft och rikt utsirade komposit- o. a. kapitäler, portaler med baldakiner på lejonfigurer och andra bärande bestier, vidare listverk med palmettmotiver etc. samt bågfriser jämte andra ornamenter af bandslingor. Hufvudfasadens portalkolonner ha öfver kapitälerna plattor med antikiserande lister. På dessa täckplattor förekomma äfven liggande djurfigurer. Domen i Bari, som blifvit grundligt ombyggd, har ännu kvar å absiden en gammal fönsteromramning med portalartad baldakinställning samt flätverkslister m. m.; ytterst i bågens karnis synes en vacker list af akantusblad[2].

---

[1] Afbildningar från Cividale t. ex. hos Dehio-Bezold T. 29, Venturi II s. 130 ff., Rivoira I s. 116 ff. — Från Como hos Dehio-Bezold T. 323, Germ. Frühkunst T. 91. — Från Milano hos Dehio-Bezold T. 322, 323, Germ. Frühk. T. 25, 27, 54. Rivoira I s. 246 f., 321 — på sista stället afbildas ett kapitäl från S. Ambrogio, hvars flätmönster (med rundlar och spetsovaler) delvis är utfördt, delvis påbörjadt, delvis slutligen blott uppritadt. — För Pavia, Modena och Verona må hänvisas till Zimmermanns ofvan anförda arbete, till Rivoira I s. 253 ff. och II s. 205, 238 samt Venturi II s. 151 ff., III s. 165 f., 258 och 225 (nedgången till kryptan, S. Zeno). [2] Rörande Bari hänvisas till Rivoira II s. 463 ff., Venturi III s. 709, Dehio-Bezold T. 327 samt Heibergs Italien s. 276, 279, 273.

Också i *Frankrike* hade med Karl den stores renässanssträfvanden en ny anslutning till antiken gjort sig gällande, och beröringen med Italien hade särskildt i Sydfrankrike varit liflig. En kraftig utveckling förspordes särskildt från 900-talet äfven där, med vissa egendomligheter utpräglade i de olika lokalskolorna. Flerstädes blef emellertid ett inflytande märkbart från Norditalien eller — som Rivoira (II s. 1 ff.) menar — från den »lombardisk-normanniska« arkitekturen. Äfven Enlart (Manuel I s. 207 ff.) erkänner ett sådant inflytande från Lombardiet, särskildt i Burgund och äfven i trakter norr därom. Flätmönster och bandslingor förekomma här och där i hela Frankrike, t. ex. i gamla kyrkor i Toulouse, Angers och Souvigny — alltså i vidt skilda delar af landet. Bland resterna från de gammalromanska kyrkorna i Paris träffar man både slingmotiver och sådana antikiserande motiver (i kapitäler etc.), som äro analoga med ofvan omtalade[1]. I Burgund samt i Normandie och äfven i landskapen öster därom, t. ex. Hennegau, är emellertid, såsom Rivoira visar, anslutningen till den lombardiska stilen mest märkbar[2]. Också personliga förbindelser förmedlade inflytandet. S. Guillaume (Guiglielmo di Volpiano) blef t. ex., efter att hafva varit munk i Cluny, i slutet af 900-talet abbot vid S. Benigne i Dijon, och dess märkliga och inflytelsesrika kyrka anlades under de första åren af det följande århundradet; kryptan (i rundkyrkan) har från omkring 1100 intressanta kapitäler med fantastiska hufvuden mellan hörnfigurer (Rivoira II s. 6—7). Om kryptan i Rolduc (Hennegau) heter det i en gammal krönika, att den år 1107 anlades »scemate longobardino«.

---

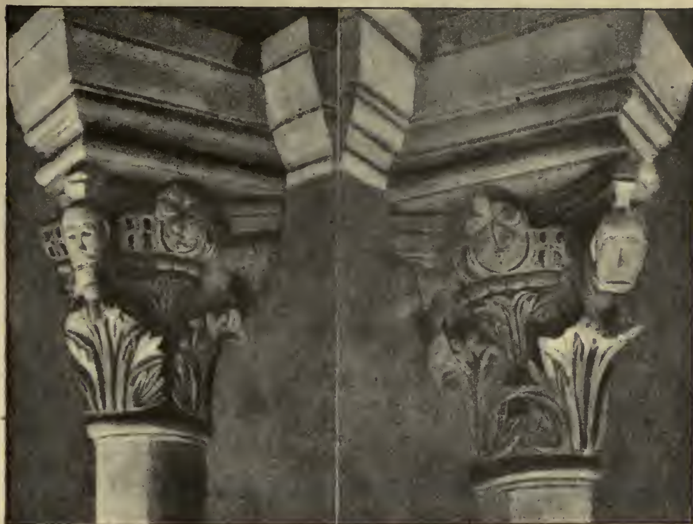
[1] I Clunymuseet är åtskilligt däraf bevaradt, något också i Louvren. Dehio-Bezold T. 345 har ett kapitäl med slingmönster från S. Martin; T. 343 visar intressanta figurstenar, bl. a. från S. Généviève en Simson med lejonet och en vädur; på en annan synes syndafallet. Jfr. om den förra bilden Fr. Beckett i Histor. Tidsskr. f. Skåneland 1904 s. 94 f. [2] L. Cloquet har påvisat den lombardiska förbindelsen med Tournai-skolan.

I de *tyska* alpländernas tidiga romanska konst gå flere drag från Lombardiets stil igen i portaler med baldakiner på kolonner å lejonfigurer m. m. Liknande förhållande finner man i Schwaben samt vidare i de sachsiska länderna och särskildt i Rhentrakterna. Såsom tyske konstforskare häfda, har väl redan nu på 1000- och 1100-talen icke blott en inverkan från Italien ägt rum utan ock en växelverkan mellan Tyskland och det förra landet; Tyskland har då sannolikt gifvit mest på det rent arkitektoniska området, Italien på det ornamentela. Från Italien upptogs bland dekorativa elementer gallerisystemet och tillämpades konsekvent å absiden, där nu, såsom ofvan nämnts, ett schema med tre afdelningar utbildades.

Det ornamentela inflytandet från Italien finner man tidigt t. ex. i Köln, vidare i Speyer, Mainz och Worms samt i Hildesheim. Vid Speyer och Mainz vilja vi här dröja.

Den vidsträckta kryptan i Speyer från 1000-talets början står i Tyskland rätt ensam; man har förmodat att främmande inflytande där gjort sig gällande och då framhållit S. Benigne i Dijon som en möjlig förebild (Dehio-Bezold text I s. 210 noten). Här intresserar oss dock mest de dekorativa detaljerna dels i S. Afrakapellet från 1100-talets början dels i den öfre kyrkans ombyggnad, hvilken antages hafva skett efter branden 1159. Rörande Afrakapellet hafva redan Dehio-Bezold (I s. 671) uttalat den förmodan att dess kompositkapitäler härstamma från italienska arbetare. Både till de flikiga bladen, till listverket och till hålmönstren å de fantastiska hufvudena (fig. 23) ha vi sett analogier i Lund. Jämförelsepunkterna blifva än fler i ombyggnaden af kor och tvärskepp, om än formerna här i Speyer synas vara något yngre. Också i dessa partier erkänner man att den formala behandlingen t. ex. i gallerierna anknyter till lombardiska mönster (Dehio-Bezold I s. 619). Jämte dessa gallerier, som genomgå de öfre murarna, tillkommo nu under 1100-talets senare del de rikt utsirade fönstren i tvärskeppet, kolonn-

baldakinerna framför kapellerna och nischerna i norra och södra korsarmarna samt de dekorerade hel- och halfkolonnerna där och i stiftkoret[1]. Här förekomma både antikiserande motiver, bandslingor och fantastiska djurfigurer. Kapitälerna ha en växlande utsirning, och öfvergångsformer från enkla tärningkapitäler till bladkapitäler saknas icke. Synner-



23: Kapitäler från S. Afrakapellet i Speyers domkyrka.

ligen rika korintiserande kapitäler förekomma här, äfvensom kompositkapitäler med voluter, hvaremellan (på ett och annat) framtittar ett bestiehufvud. Vidare märkas (romerska) örnar, lejon, gripar — äfven lejon och grip stående mot hvarandra —, en Simsonframställning m. m. Fönsterdekorationen i tvärskeppet har flätverk, rankslingor med blad, drufvor och fåglar samt fantastiska djur, slutligen också hjärtbladslister; på ett och annat ställe utgår slingbandet från en djurfigur (såsom

[1] Se vidare det ofvan citerade, rikt illustrerade verket af Meyer-Schwartau.

vid det norra korkapellets fönster i Lund, jfr. fig. 7). Hjärtbladformiga lister pryda också gesimserna öfver och under det yttre galleriet; särskildt må påpekas en taklist, som både



24: Kragband å kryptportalen i Mainz' domkyrka.

i bandslingans linieform och i bladfyllningarna påminner om den ofvan s. 114 omtalade å södra korbaldakinen i Lund — i Speyer finnas för öfrigt flere varianter däraf. Andra listverk



25: Portalkapitäler i Mainz' domkyrka.

här äro antemion-, andra åter kymationliknande. Också det s. k. lesbiska kymation förekommer. — Bland dessa motiver, som alla i Speyer synas framträda mera sparsamt än i Lund, intager slingbandet där den mest blygsamma platsen.

Vända vi oss nu till Mainz, vill jag närmast peka på kragbandet å portalen till kryptan (fig. 24) med djur (fåglar, hare, drake) i rundlar och slingor, samt den södra portalen vid Liebfrauenplatz. I den senares kapitäler förekomma bland akantusbladen människo- och djurfigurer, lejon och gripar,

däribland två lejon angripande en vädur (fig. 25). På ett annat kapitäl (nu fragment) synas djur med gemensamt hufvud öfver hörn samt liljemotiver.

Innan vi lämna Tyskland, vill jag ett ögonblick dröja vid stiftskyrkan i Königslutter. På åbsiden finns en vacker



26: Kryptan i Canterburys katedral.

bågfris, som skall vara enstaka i Nordtyskland, med bl. a. djurfigurer i bågarna, samt däröfver en list af akantusblad. En sidoportal prydes af en baldakinställning med kolonner på lejonfigurer — en bland de nordligast förekommande i Tyskland; det ena lejonet håller i klorna en skäggig man, det andra en vädur; kolonnskaften ha spiralrefflor, kapitälerna äro bladprydda. Korsgångens små kolonner äro också dekorerade å skaften, kapitälerna siras både med akantusblad och flätmönster (Germ. Frühkunst T. 45—47). Här i Königs-

lutter var under 11-talets förra del samme mäster Nicolaus verksam, som vi redan mött i Verona, Modena och Ferrara[1].

Hvad slutligen *England* beträffar, så har också detta lands konst nu rönt åtskillig påverkan direkt från Norditalien, liksom vi funnit i det därmed förbundna Normandie. Till Normandie sträckte S. Guillaume sin verksamhet (Fécamp), och sedermera kom genom Lanfrancus från Pavia ett nytt inflytande. I slutet af 1000-talet blef denne ärkebiskop af Canterbury. Här grundlades nu den väldiga kryptan, af hvars kolonner flere ha dekorerade skaft, några också slingmotiver och fantastiska djur å kapitälerna (fig. 26); i S. Gabriels kapell vid kryptan äro de särskildt intressanta.

Också på andra håll i Englands romanska arkitektur märker man detta italienska inflytande i slingmotiver, palmettlister m. m. (jfr. Rivoira II s. 351 ff.; man observere t. ex. sidoportalen i Ely s. 457).

Under Lanfrancus uppväxte den snart så inflytelserike Anselmus, som efterträdde honom som ärkebiskop (1093—1109). Anselmus stod i liflig beröring med Italiens kulturbärare; han trädde också, som vi skola se, i förbindelse med den förste ärkebiskopen af Lund.

III. Historisk afdelning.

Vi hafva sett, huru en särskildt utpräglad ornamentik med bestämda hufvuddrag utbreder sig i Lunds Domkyrka ända från kryptan intill västpartiet, och att dessa hufvuddrag utgöras af den lombardiska bandslingan i rankor, rundlar och nätverk, hvarmed oftast förbindes trebladsmotivet (hela och halfva liljeblad), vidare antikiserande ornamenter, särskildt akantus samt kymationlister, slutligen människofigurer och fantastiska djurbilder, i synnerhet lejon, men äfven gripar,

[1] Lombardiskt flätverk jämte drakar o. a. fabeldjur å kapitäler etc. påträffas också från denna tid i Goslar.

vädurar o. a. »bestier«. Och hvad som är af särskild vikt, dessa olika slag af ornamenter förekomma i samma byggnadsled blandade och förbundna med hvarandra; detta gäller i all synnerhet den öfre kyrkans korparti och tvärhus samt långhuset, i mindre grad kryptan, under det att i västpartiet de nämnda ornamentslagen börja träda tillbaka. Slutligen har det nu senast uppvisats, att de utländska analogierna till denna ornamentik framför allt äro att söka i Italien, men äfven förekomma här och där i länderna norr om Alperna, i Frankrike, Tyskland och England.

Att något inflytande också på Domkyrkans arkitektoniska detaljer och ornamentik kan hafva kommit från de senare länderna, särskildt Frankrike och Tyskland, vill jag icke förneka. Hvad Frankrike beträffar, skulle det kunna visa sig i ett eller annat figurmotiv (jfr. ofvan s. 147 noten och s. 116)[1]. Men Tysklands arkitektur stod ju oss vida när-

[1] Man må emellertid observera, att den i Frankrikes romanska konst vanliga kapitälutsirningen med fria historierade framställningar icke förekommer hos oss. Och för öfrigt har det, vid studier såväl å monumenterna själfva som i afgjutningssamlingar i Frankrike och Belgien samt i litteraturen, icke lyckats mig att finna annat än smärre och mera enstaka öfverensstämmelser mellan den franska romanska ornamentiken och den i Lund. Man har fäst sig vid de under Eskils och Absalons tid lifliga förbindelserna med Frankrike, af hvilka tvifvelsutan åtskilliga spår i Skandinavien kunna påvisas — man tänke t. ex. på cisterciensernas verksamhet. Hvad emellertid Lunds Domkyrkas arkitektur och dekoration beträffar, synas dessa förbindelser hafva haft ganska ringa betydelse, och detta skulle måhända kunna lättast förklaras därigenom, att denna arkitektur och denna dekoration redan förut i hufvuddragen voro bestämda, mönstren anskaffade och arbetarne upplärda. Icke ha heller Eskils förbindelser med den hel. Bernhard gärna kunnat vara befordrande för en så rik dekorativ utsmyckning som den i Lund: Bernhard uppträdde ju kraftigt emot prakten i kyrkorna, och särskildt emot den fantastiska djurornamentiken. Och hvad Absalon beträffar, så har hans intresse för den nya franska konsten — man har pekat på S. Remy i Reims och på S. Denis — icke kunnat gifva spår i Lunds Domkyrkas första ornamentik, enär denna visar en äldre, rent romansk konstprägel. Snarare skulle man då kunna hänvisa på västpartiets dekorering i Lund. Vi återkomma till denna fråga nedan. — Uppfattningen om Lunda-

mare, och äfven i dekorationen har jag påvisat stora öfverensstämmelser mellan Lund och några tyska kyrkor från 1100-talet[1]. I dessa fall tyda dock äfven de tyska monumenterna på inflytande, direkt eller indirekt, från södern.

Slutligen kan man i Lund framdraga en del ornamenter, som synas hafva ett gammalnordiskt kynne: jag tänker då särskildt på drakmotiverna t. ex. i och vid norra kapellet (jfr. ofvan figg. 6 o. 7) samt några sidoskeppskapitäler (se ofvan s. 119 och fig. 12). Omöjligt är icke att stenhuggarne kunnat hämta dessa drak- och ormslingor från den äldre nordiska ornamentiken. Så gjorde man på andra håll i den äldre romanska ornamentiken i Skandinavien, särskildt lefde de gammalnordiska motiverna länge kvar i träskärarkonsten. Emellertid träffas drakornamenter också i den lombardiska konsten, stundom med en viss nordgermansk prägel.

I det hela torde det vara så, att Lunds Domkyrkas ornamentik har sina både flesta och när-

---

domens beroende af franska konstinflytelser har senast framträdt hos Hans Olrik i hans för öfrigt så vackra arbete om Absalon del II; särskildt är det mig omöjligt att kunna gilla framställningen här s. 184 och 186.

[1] Med Speyer äro ju, såsom nyss visats, öfverensstämmelserna i de dekorativa detaljerna frapperande; äfven själfva det tekniska förfarandet, t. ex. de borrade rundhålen i mönster, synes vara det samma. Hålmönster tyckas för öfrigt redan förekomma i den östkristna konsten, jfr. t. ex. kapitäler och listverk från Konstantinopel och Saloniki hos Rivoira I s. 64 o. 21. I Lund framträda, såsom jag antydt, ornamentikens olika hufvuddrag på ett mera rikt och mera typiskt sätt än i Speyer; på senare stället förefaller också ornamentiken i kor och tvärskepp vara något yngre. — Har någon växelverkan ägt rum mellan de två ornamentverkstäderna? Eller bero öfverensstämmelserna på samma typologiska och historiska förutsättningar, d. v. s. samma inflytanden? — Emellertid finnas öfverensstämmelser mellan Lund och Speyer också i de större arkitektoniska formerna, hvalfsystem, kapellanordningar etc. Också i Speyer ha de högkoret omgifvande kapellerna baldakinförbyggnader, och i norra och södra tvärskeppsmuren finnes altarnischer, hvilket äfven synes varit fallet i Lund. — Frågan om förhållandet mellan dessa byggnadsverk vore värd en särskild undersökning.

maste förvandter i Italien. Två af dess hufvuddrag, de antikiserande motiverna och den lombardiska bandslingan, torde i ganska få germanska byggnadsverk norr om Alperna förefinnas så talrikt och i sådan utsträckning som här och väl icke i något förenade med hvarandra i så rika kombinationer. Från Italien har det dekorativa inflytandet tvifvelsutan varit starkast; under det att de stora arkitektoniska formerna — delvis, t. ex. hvad hvalfsystem och absidens yttre indelning beträffar, kanske först under byggnadsarbetets fortgång utvecklade — närmast blifvit öfverensstämmande med den germanska konstens frambringelser i Tyskland, särskildt vid Rhen.

Nu reser sig frågan: finnas några andra bevis på en förbindelse mellan Lund och Italien? Och vidare: huru har man då att från ornamentikens synpunkt tänka sig Domkyrkans äldsta historia?

I Lunds Domkyrkas gamla Necrologium, hvilket påbörjats under 1100-talet, förekomma med den tidigaste antecknarens stil, utan årtal men under resp. VI kal. nov. och XI kal. apr. upptagna:

Donatus architectus magister operis hujus obiit
obiit Regnerus lapiscida.

Den förre finnes äfven antecknad i Liber Daticus, gåfvoboken.

När hafva nu desse män under 1100-talet arbetat på kyrkan, och hvarifrån kommo de? Sedan gammalt har man antagit, att Donatus varit kyrkans egentlige byggmästare, och Brunius anför Suhms åsikt att han kommit från Italien samt påpekar att namnet Donatus egentligen tillhör detta land. Också Regnerus, hvars verksamhet som bildhuggare vid Domkyrkan af vissa forskare sättes något senare än

Donatus', »torde jämväl varit en utländing. Det kan nämligen knappast antagas att Lunds nystiftade biskopsstol och kapitel haft så byggnadskunnige män att de förmått utan främmande biträden upprätta en såkallad byggnadshytta« (Brunius l. c. s. 36).

Jag vill här ej försöka afgöra frågan om den nuvarande domkyrkobyggnadens grundläggningstid; men jag kan icke underlåta att framhålla, att ärkesätets upprättande enligt min mening också för kyrkans byggnad och utsmyckning måste haft en ingripande betydelse. Nu gällde det ju, att den nya kyrkoprovinsen skulle också i sin metropolitankyrka visa en upphöjelsen motsvarande prägel: den borde ju vara en symbol af Nordens kyrkliga storhet och självständighet. De män, som arbetade på dess frigörelse från Hamburgs andliga öfvervälde och på det nya ärkesätets upprättande i Lund, måste då hafva haft särskild omsorg om Dombyggnaden. Hvilka voro de? I första rummet konung Erik Ejegod, därjämte hans frände biskop Asker af Lund. Om Erik Ejegod, som varmt beundrade sin broder Knut, hvilken genom sin donation först möjliggjorde en större biskopskyrkas uppförande, känner man att han två gånger begaf sig till Italien för att hos påfven utverka Knuts kanonisering; men han hade i Italien — där han bl. a. gjorde stiftelser för pilgrimerna i Piacenza och i Lucca — också ett annat ändamål: att utverka upprättandet i Lund af ett ärkesäte för Norden. Han fick också löfte härom, men löftets uppfyllande kom han icke att upplefva. Emellertid utkorades, strax efter hans död (på Cypern 1103), Asker genom den påflige legaten Alberik till ärkebiskop och mottog pallium. Förbindelserna med Italien voro således nu vid 1100-talets början synnerligen lifliga, och det ligger ingen orimlighet i att antaga att därstädes genom Erik Ejegod eller kanske genom Alberik en skicklig byggmästare — Donatus — anskaffats till Lund. Har så varit förhållandet, måste man likväl — då Domkyrkan till planläggning och uppbyggnad, såsom den nu företer

sig, i de stora dragen onekligen mera öfverensstämmer med det tysk-rhenska än med något italienskt katedralschema — antaga antingen, att en plan redan före Donatus' ankomst varit uppgjord, eller också att han i Tyskland studerat den för nordiska förhållanden lämpliga arkitekturen och nu i Lund förstod att använda den och därmed sammansmälta sydländska drag och norditaliensk ornamentik. Att denna ornamentik i Lund förenades med ett tyskt byggnadsschema, är i alla händelser icke mycket märkvärdigare än att så skedde — i flera delvis ofvan omtalade fall — i Tyskland själft.

I den stora katedral, som samtidigt med Lunds byggdes för Englands primas i Canterbury, ser man ett något liknande förhållande. Det är då af ett visst intresse att erfara, att Erik Ejegod, som år 1098 följde med påfven Urban II till Bari, där sammanträffade med just Anselmus af Canterbury. I Bari hade, såsom vi sett, på 1000-talet två märkliga kyrkor börjat resa sig: Katedralen och S. Nicola, hvilka byggnadsverk båda stodo under norditalienskt inflytande. I båda ha vi redan funnit drag öfverensstämmande med den lundensiska Domens; och det italienska inflytandet i Canterbury, särskildt i kryptan (jfr. fig. 26), är af flere forskare påvisadt.

Ett ögonblick må vi här dröja vid en intressant — eventuell — analogi mellan Bari och Lund. Jag har omtalat den vackra utsmyckningen af ett absidfönster i Barikatedralen, med baldakinställning å bärande djurfigurer (afbildad hos Rivoira, Heiberg m. fl.). Den leder tanken på en liknande dekoration, som kan hafva funnits i Lund, nämligen å det södra korkapellets fönster, som ännu har kvar lister af blad- och flätverk i bågen. Den lilla baldakinen, som nu är anbragt inuti kyrkan i den södra korsarmen (fig. 27), har, hvad måtten beträffar, ursprungligen väl kunnat pryda detta fönster. Det har ofvan antydts, att dess mutilerade tillstånd visar på att det länge varit utsatt för åverkan,



27: Lilla baldakinen i södra korsarmen, Lund.

sannolikast då i kyrkans yttre; och att dess kapitäler samt vederlagsplattornas profilering rätt noga öfverensstämmer med kapitäler och plattor å absidgalleriet (jfr. fig. 28)[1]. — Måhända har en sådan baldakin också suttit framför det



28: Vy af absiden, Lund.

norra kapellets fönster. Denna anordning — om den från början varit planerad — skulle kunna förklara det egendomliga

[1] De kolonnbärande lejonfigurernas tjocka och platta gestalt afviker också från de förut i Domkyrkan omtalade lejonens och öfverensstämmer, såsom Beckett påpekar (l. c. s. 92), mera med de i Dalby s. k. krypta förekommande. Jag kan emellertid icke dela Becketts uppfattning att de därför skulle vara äldre än de öfriga skulpturerna i tvärhuset i Lund. Liknande bärande lejon funnos bl. a. i Tryde kyrka (nu i Universitetsmuseet i Lund).

förhållandet, som nu icke bidrager att höja skönhetsintrycket i det annars så härliga östpartiet af Lunds Domkyrka, att nämligen sidokoren afslutas rakt: baldakinerna kunde ju icke lämpligen anbringas på en mindre rundel, såsom här hade blifvit fallet; nu har i stället genom baldakinerna sidokorens raka ytterlinie kunnat få en mera pittoresk karakter.

Efter denna lilla exkurs återvända vi till Anselmus. Sannolikt har redan Erik Ejegod satt Asker i förbindelse med den mäktige ärkebiskopen af Canterbury. Genom Alberik har förbindelsen fortsatts, och ännu finnes innehållet af ett bref bevaradt, som Anselmus skrifvit till Asker år 1106 (Sv. Diplomatarium I p. 44). Det är tydligen ett svar på ett bref från Asker med några frågor rörande Alberik, hvilken efter sin skandinaviska färd nu begifvit sig till England. Anselmus skrifver bl. a.: »audivimus de praedicto cardinali multa bona de vobis«.

Både Anselmus' och Askers kyrkor visa ju spår af de förbindelser de ägt med Italien, den senare gör det i än högre grad än den förra, och den äldsta anläggningen har här, trots allt, blifvit bättre bevarad.

Om Regnerus kommit till Lund samtidigt med Donatus, är ju nu omöjligt att bestämdt afgöra, då vid ingenderas namn årtal är utsatt eller noggrannare uppgifter meddelats. Man har emellertid antagit, att Regnerus kommit senare hit, och detta finner icke heller jag otroligt.

Den rika ornamentiken i Lunds Domkyrka, med alla ofvan skildrade drag förenade, börjar först vid portalerna till kryptan. Deras utsmyckning är tydligtvis något yngre än dekorationen i denna senare, hvilken ju är rätt sparsam, bortsedt från de i omväxlande mönster hållna kolonnskaften. Vi påträffa i kryptan några djur- och människofigurer samt (på två kapitäler) den lombardiska bandslingan. Först på en list vid den ena utgången uppträder ett antikiserande drag och detta i ganska primitiv och enkel gestalt (jfr. ofvan fig. 4). Men vid portalernas yttre dekoration börjar en stor rikedom

och mångfald af ornamentela detaljer att göra sig gällande. Likaledes i baldakinerna och sidoskeppens portaler. Och nu framträda, jämte de öfriga dragen, de antikiserande motiverna i mera ädla och rena på samma gång som rika former. Detta har väl rimligtvis berott på att nya krafter kunnat till Domkyrkan anskaffas. Måhända kan man här inpassa Regnerus. Den nu antydda rikare utsmyckningen visar, än mer än kryptans enklare, på Italien. Att också Regnerus kommit därifrån är icke osannolikt — namnet, väl ursprungligen germanskt (Ragnar), är ingalunda sällsynt under medeltiden söder om Alperna (Raniero)[1].

Askers förbindelser med Italien kunna följas ännu längre fram i tiden. En särskild beskickning dit är också från hans senare dagar bekant: det var då kaniken Herman sändes till påfven för att åter för biskopen af Lund utverka pallium, hvilket ärkebiskopen af Hamburg för en kort tid lyckats fråntaga honom (1133). Det är ju möjligt, att Herman också haft andra uppdrag i Italien — måhända var det med honom som Regnerus lapiscida drog till Lund. Den nya kraftiga utvecklingen af Domkyrkans dekorering kan mycket väl räkna sin början från denna tid (1130-talet), då kryptan antagligen (efter 1131) blifvit färdig och den öfre kyrkans murar hade börjat resa sig.

Så har arbetet fortskridit i Domkyrkans ornamentverkstad mot 1100-talets midt och därefter. Asker afled 1137 och efterträddes af sin brorson domprosten Eskil. Det var denne kraftfulle prelat som förmått den gamle Asker att så verksamt opponera mot de hamburgska anspråken. För dom-

[1] Ännu ett med Lunds Domkyrka förbundet namn häntyder på Italien och särskildt på Lombardiet: Lyuthgerus, som under den äldsta tiden varit canonicus här. Kanske hade också han varit ursprungligen inkallad till Danmark som konstnär: i Nyt dansk Kunstnerlexikon sammanställes han också med den Liutgerus, som skulpterat det s. k. Gunhildskorset. Detta åter synes väl hafva kunnat utföras af en italiensk mästare (Beckett l. c. s. 86 sammanställer det också med Finnpelarens kapitäl).

kyrkobygget var han också säkerligen högst intresserad och dess utsmyckning har under honom kraftigt fortskridit.

Man har antagit, att kyrkans dekorering först begynt sedan byggnaden var uppförd och under tak (»efter kyrkans fullbordan«, Brunius s. 123). Detta synes mig vara orimligt. Sannolikare och mera i öfverensstämmelse med andra sådana byggnadsverks historia är det, att dekoreringen under uppförandet så småningom fortskridit. I hvarje fall är det otänkbart, att t. ex. dekorationen af högkor och sidokor först satts i gång eller först utförts efter sedan dessa partier af byggnaden invigts (1145—1146)[1]. Å andra sidan kan man ju icke antaga, att hela kyrkan var färdig, när hufvudaltaret i högkoret invigdes 1145; det högra altaret (södra kapellets?) helgades också samtidigt, men det vänstra (norra kapellets?) först ett år senare. Om högkor och korsflyglar vid den tiden voro så färdiga att de kunde användas till gudstjänst, så har, på öfligt sätt, långhusets byggnad först så småningom framskridit, och en provisorisk vägg har — såsom flerstädes varit fallet — kunnat åtskilja det senare från de förra[2].

Öfverblickar man den öfre kyrkans utsmyckning ända från kryptportalerna och koren intill västpartiet, så kan man icke konstatera så stora åtskillnader eller afbrott att man därpå skulle kunna grunda en bestämd periodindelning. Det finnes visserligen påbörjade, aldrig afslutade ornamenter,

[1] En inhvälfning af kyrkan äfven i kor, korsflyglar och långhusets midtskepp har väl kunnat ske eller påbörjas på 1140-talet: redan flere årtionden förut ha vi icke blott i Lombardiet och i Frankrike, utan också särskildt i Tyskland exempel på sådana hvalfanläggningar i mera betydande byggnadsverk (se Dehio-Bezold l. c. I s. 460 ff.). [2] Uppgiften att »kryptan invigdes 1123«, som man återfinner äfven i vetenskapliga arbeten, är icke heller korrekt: det året är visserligen det första, under hvilket någon invigning af altare i kryptan — och f. ö. i hela kyrkan — omtalas; men de öfriga, norr och söder om hufvudaltaret belägna altarena invigdes först åren 1126 och 1131. Kryptans byggnad har således — förklarligt nog efter den tidens förhållanden — rätt långsamt fortskridit, och förr än tidigast år 1131 kan man icke antaga att den var färdig.

hvarom ofvan berättats; men dessa anträffas i olika delar af kyrkan och gifva snarare vid handen att olika afdelningar af ornamentverkstadens folk samtidigt arbetat på olika håll, hvilket åtminstone någon tid synes hafva varit fallet. För öfrigt är det icke ovanligt att i den tidens byggnader påträffa ofullbordade dekorativa detaljer eller t. o. m. ofullbordade arkitekturdelar. Man tycker sig ofta, såsom ofvan antydts och nu ytterligare i ett par fall skall påpekas, kunna urskilja samma hand på olika ställen i Domkyrkans ornamentik; sådana öfverensstämmelser kunna emellertid också bero på att ledningen varit enhetlig — ehuru den också lämnade rätt mycken frihet — och att samma mönster och modeller följts.

Kryptportalernas ornering har, såsom vi sett, flere öfverensstämmelser med ornamentiken i kor och korsflyglar. Jag erinrar t. ex. om figurbehandlingen i den norra kryptportalens kragband, som öfverensstämmer med den vid ingången till norra sakristian i koret. Vidare ha vi funnit stark likhet mellan den norra kryptnedgångens ornering och den södra sidoportalens. Likaledes mellan det södra korkapellets baldakin och den norra sidoportalen o. s. v. Det har således icke dröjt länge förr än dekoreringen af sidoskeppens portaler sattes i gång. Midt- och sidoskeppens kapitäler äro kanske något yngre. Och i sidoskeppen synes man vara berättigad antaga, om icke ett uppehåll (och än mindre en periodindelning), så dock ett afdelande af arbetet, i det att en viss förändring inträffat efter sedan de tre östligaste travéerna med sina halfkolonner blifvit färdiga; deras kapitäler hafva nämligen både i norra och södra sidoskeppet, såsom vi sett, vederlagsplattorna prydda med antikiserande listverk, något som däremot saknas i de fyra återstående. Dock är stilen i de senare kapitälerna den samma som i de förra; och i norra raden har det femte kapitälet (från öster) samma dekoration som det första, där är också det sista (sjunde) kapitälets akantusblad något mera färdiga än det fjärdes och det sjättes.

I södra raden äro de kapitäler, som motsvara dessa senast nämnda, med sina akantusblad fullbordade, och det emellan dem befintliga (fig. 13) visar en rätt hög ståndpunkt i tekniken. På södra sidan synes arbetet således gått något raskare än på den norra; äfven i midtskeppet var den södra sidans dekoration mera framskriden (jfr. ofvan s. 118 ff.).

Alltjämt har Domkyrkans ornamentverkstad hållit sig uppe; och att tala om någon »senromansk förfallsperiod« är alldeles oberättigadt, när man har att göra med denna Domkyrkans äldsta ornamentik. Det är möjligt att det vidlyftiga arbetet ännu under Absalons tid (1177—1201) fortsattes, och att den i hans testamente ihågkomne stenhuggaren Agge var ledaren (efter Regnerus), medan ännu ornamentskolan här blomstrade. Men det är kanske antagligare, att Lunds Domkyrkas dekorativa utstyrsel redan förut nått sin höjdpunkt. Till frågan om Absalons betydelse för Domkyrkan återkommer jag strax.

Absidens yttre utsmyckning har kanske ägt rum samtidigt med sidoskeppens; de två nedre våningarnas resp. kragstenar och kolonnkapitäler tyda därpå (jfr. figg. 28 o. 14). Äfven gallerivåningens dekorerade kapitäler visa, såsom vi sett, liknande ornamentik och förete t. o. m. öfverensstämmelser med former, som redan mött oss i kryptan; men efter hvad man af de nu något skadade ornamenterna kan döma, har tekniken där icke längre stått på samma nivå som förut[1]. Det samma är förhållandet med en baldakin,

[1] Att säga att galleriet är vida yngre eller att det betecknar en ny period, är dock att gå för långt. Man har emellertid velat draga den slutsatsen af det förhållandet att galleriets kolonner »stå oregelmässigt« öfver de nedre våningarna. Ser man närmare efter, skall man likväl finna att de sex kolonetter i galleriet, hvilkas kapitäler äro dekorerade, tämligen noga svara emot den andra våningens väggkolonner, som omgifva fönstren. Emellan de dekorerade kolonetterna stå två och två med enkla tärningkapitäler (en del af dem dock nya); alltså tycks en viss regelbundenhet redan från början varit åsyftad. — Det är för öfrigt icke särskildt anmärkningsvärdt att gallerikolonetterna icke ställts regel-

som, enligt nyss ofvan uttalade förmodan, haft sin plats framför det södra kapellets fönster. Figurerna i rundbågsfrisen öfver den norra sidoportalen hafva väl också nu under den äldsta ornamentikens sista skede tillkommit, slutligen äfven den lilla portalen i norra sidoskeppet nära tornet.

Västpartiet var säkerligen till en del färdigt under Absalons tid, om än icke slutfördt. Här i detta parti, af hvars dekorativa utstyrsel några fragmenter äro bevarade i kryptan, såsom ofvan skildrats, synas den gamla ornamentskolans motiver och mönster försvinna och nya uppträda i stället, hvilka antingen, såsom hufvudportalens bladkapitäler, tyda på inflytande från den begynnande, från Frankrike kommande gotiken, eller också, såsom de veckformiga kapitälerna från ett torngalleri, visa på den senromanska arkitekturen i Normandie eller England.

Man har med Brunius antagit, att det afbrott i den äldsta ornamentela verksamheten, som flerstädes i kyrkan märkes i en blott påbörjad dekoration, inträffade genom branden år 1234. Har detta varit händelsen, skulle den äldsta ornamentverkstaden ända till dess fortsatt sitt arbete; men huru skulle man då kunna förklara den nya stilriktningen i västpartiet? Dess dekoration skulle väl då sättas till efter branden (eller ungefär samtidigt med utsmyckningen af den under Jakob Erlandsson utbyggda muren i långhuset). Och Absalons intresse för Domkyrkan skulle icke hafva medfört någon inverkan på dess ornamentik, hvilken under honom skulle gått i samma spår som förut. Är den sista satsen riktig, skulle man emellertid snarare kunna sätta Absalons död år 1201 som orsakande det stora afbrottet. Men nu har man — senast Hans Olrik — med styrka urgerat, att

---

bundet öfver rundbågsfrisens små bågar, likasom icke heller att kryptans fönster sitta snedt i förhållande till den öfre dekorationen — i medeltidens katedraler finner man tidt och ofta sådana smärre afvikelser från den stränga regelmässigheten, och detta bidrar icke sällan till det pittoreska intrycket.

en så betydande, driftig och bildningsbefrämjande person som Absalon nödvändigt måste hafva kraftigt ingripit också i Domkyrkans byggnadsarbete och i dess dekorativa utstyrsel. Jag vill icke bestrida detta; men i sådant fall bör man, synes det mig, flytta gränsen ännu längre tillbaka eller till hans tillträde till archiepiskopatet eller hans bosättning i Lund. Ty, har verkligen Absalon haft ett afgörande inflytande på Lunds Domkyrkas dekoration, så borde det väl visa sig redan från början af hans biskopsgärning.

Det antagliga förloppet synes mig vara följande. När Absalon kom som ärkebiskop till Lund (1178 eller kanske först 1191, då han definitivt lämnade Roskilde stift), var Domkyrkans västfasad säkerligen blott påbörjad och kyrkan hade inga torn. Arbetet med östpartiet och långhuset hade tagit en rundlig tid, kanske, oafsedt kryptan, omkring tre fjärdedels sekel. Det syntes då Absalon nödvändigt att få ett slut på det långa provisoriet, kyrkobyggnaden fick icke draga ut i århundraden. Åtminstone borde man snart få upp tornen så högt att klockor där kunde uppsättas så att folket genom deras mäktiga ljud kunde kallas till katedralens gudstjänster. Nu har Absalon satt alla krafter till för att få västpartiet färdigt efter en ståtlig plan. Detta fordrade väldiga krafter och mycken kostnad. I den öfriga kyrkan var det mesta färdigt, och hvad, som här och där fattades, fick stå an. Icke öfverensstämde heller de där rådande mönstren med det nya, som Absalon sett utomlands; ringa intresse hade han därför att använda sina och kyrkans medel på en fortsättning af den föråldrade ornamentiken. Nya krafter engagerades, och med dem kom en ny stilriktning in. Här ha väl förbindelserna med Frankrike kunnat blifva af betydelse. Särskildt har man då att fästa sig vid västportalen med gördelbanden öfver rundstafvarna och bladkapitälerna i begynnande gotik. I huggningen kan man måhända, såsom ofvan anmärkts, se en viss öfverensstämmelse med den äldre tekniken i Domkyrkan. (Den nya af Zetterwall insatta portalen synes

visa en betydligt starkare likhet med den äldre ornamentiken, hvilket torde bero på ett misskännande af den gamla portalens ornamentela karakter.) Man skulle kunna förmoda att arbetare från den gamla ornamentverkstaden blifvit satta att utföra de nya mönstren, som de icke fullt kunnat anpassa sig för. Annars ha vi ju från Absalons tid namnet på en stenhuggare, den nyssnämnde Agge, hvilken väl närmast får anses vara öfvergångsstilens mästare i Lund.

På detta sätt kan man kanske naturligast förklara afslutningen eller afbrytandet af den gamla ornamentiken och uppträdandet af en ny stilriktning i Lunds Domkyrka. Med den allmänna europeiska stilkronologien stämmer också denna förklaring bäst. Icke blott i Frankrike utan ock i Tyskland började under 1100-talets senare årtionden nya mönster, med mera naturalistisk bladbehandling etc., att göra sig gällande, och den s. k. öfvergångsstilen bibehöll sig på sina håll rätt länge under 1200-talet.

Öfvergångsstilens former känneteckna också den dekorativa arkaturen å Jakob Erlandssons tvärmur i midtskeppet. Här har man dock det intrycket att en anslutning till de äldre i kyrkan rådande mönstren varit afsedd, men att krafterna icke räckt till, hvadan formerna förefalla urartade.

Vår undersökning har visat, att Lunds Domkyrkas äldsta ornamentik, som härskar ända från kryptan och korpartiet upp i absidens galleri och fram intill långhusets västra del, visar en ovanligt enhetlig prägel; och vidare att Domkyrkans närmaste stilfränder i afseende på ornamentiken måste i allmänhet sökas söder om Alperna. Lunds Domkyrka ter sig då från denna synpunkt som en den sydländska, men visserligen germanskt stämda konstens praktfulla afläggare i fjärran Nord, mera praktfull och mera sydländsk i sin dekoration än de allra flesta samtida katedraler i germanska länder[1].

[1] Också i Skandinaviens konst står Lunds Domkyrka förvånande ensam, särskildt i afseende på ornamentiken. Vissa drag har den dock

Att uppsöka särskilda, bestämda förebilder för denna dekoration och peka på det ena eller andra italienska byggnadsverket som det afsedda mönstret, torde vara lönlöst. Domkyrkan står, under de gifna konstnärliga förutsättningarna, såsom ett lika storartadt som själfständigt verk. Både arkitektur och ornamentik vittna därom. I hvart och ett af denna ornamentiks hufvuddrag, figur- och djurskulptur, antikiserande motiver och slingbandsmönster, intar Lunds Domkyrka en särställning, och denna blir än mera markerad genom förenandet af dessa hufvuddrag i alla byggnadsdelar, som höra till det stora dekorativa skedet, hvilket väl kan sättas till årtiondena omkring 1100-talets midt.

Nordens äldsta metropolitankyrka tillhör också en stor och märklig tid i den skandinaviska bildningens historia. De ädla danska män, som låtit planlägga och utföra den, hafva tänkt högt om Nordens framtid.

---

gemensamma med andra romanska byggnadsverk i Skåne och Danmark. I planen för denna afhandling ingår icke att undersöka detta. Jag vill blott hänvisa till ornamentstenar med slingor och flätverk i Vä, för hvilka ornamentiken i Lundadomen säkerligen varit mönstergifvande (jfr. afbildningar från Vä hos Seesselberg). Hvad Dalby beträffar, så visar dess s. k. krypta vissa öfverensstämmelser med Lund; men både bladkapitälerna och andra ornamenter i Dalby tyda dock på andra förbindelser.

GRAVKISTER FRA STENALDERENS SLUTNINGSTID.

NYE UNDERSØGELSER

VED

HANS KJÆR.

Medens de monumentale Stenaldersgrave, Dyssen og Jættestuen, er de Oldtidsmindesmærker, som fra tidligste Tid har tildraget sig Opmærksomhed, er den lave, forholdsvis uanselige og stedse højdækkede Gravkiste først sent bleven erkendt som en særlig Gravform og dens Hovedejendommeligheder bestemte. Endnu i Henry Petersens omfattende Afhandling i disse Aarbøger, 1881, »Om Stenalderens Gravformer i Danmark«, var det ikke lykkedes selv for det særlig behandlede, østlige Danmarks Vedkommende med Sikkerhed at udskille disse Gravkister fra Stenalderens ældre Gravformer. Først 11 Aar senere fremkom i Kr. Bahnsons »Meddelelser fra Nationalmuseet, Stenalderen«, Aarbøger 1892, nøjere Underretning om en lille Række af Gravkister fra Sjælland, hvorom der forelaa saa gode Oplysninger, at de kunde tidfæstes og deres vigtigste Kendemærker bestemmes. Afgørende for Henførelsen til Stenalderens Slutning var det særlig, at der i enkelte Tilfælde var fremdraget nogle faa Bronzegenstande i Forbindelse med Stenalderens Oldsager. For Sjællands Vedkommende kunde derefter Hovedforholdene fremstilles i Sophus Müller's Vor Oldtid, S. 103. Samtidig var det erkendt, at en tilsvarende, men i Enkelthederne afvigende Gravform var til Stede Østen for Øresund. Paa Fyen og de mindre Øer var Forholdene mindre klare, og i Jylland syntes denne Gravform helt at mangle.

Først de senere Aars omfattende Undersøgelser gjorde det muligt i Sophus Müllers: »Flintdolkene i den nordiske Stenalder«, Nordiske Fortidsminder I, i 1903 at udskille en lille Række af jydske stensatte Grave, at jævnstille dem med de sjællandske Gravkister og at særtegne dem i deres Hovedforhold. For den sjællandske som for den jydske Gruppe var Flintdolken i dens forskellige Former den bestemmende Oldsagtype.

Naar saavel den sjællandske som den jydske Gravkiste først paa et sent Tidspunkt har kunnet erkendes, og Forholdene for andre Landsdele endnu er ret usikre, beror det paa, at denne Gravform i det hele ikke forekommer særdeles almindeligt. For Jyllands Vedkommende indtræder tillige det særlige Forhold, at den hidtil kun er fremdraget paa et ret begrænset Omraade. Liggende under Jorddække og byggede af forholdsvis svage Sten vil disse Grave kun nu og da ved tilfældige Arbejder komme for Dagen, og ofte vil, naar Højen sløjfes af ukyndig Haand, det svagt byggede Kammer helt eller delvis være tilintetgjort, før en nærmere Undersøgelse bliver mulig. Imidlertid er der dog ved Nationalmuseets Undersøgelser i de senere Aar vundet Kendskab til ikke faa af disse Mindesmærker. Det østdanske Materiale er blevet betydelig forøget, det jydske mere end tredoblet; adskillige Enkeltheder erkendes nu klarere end før og i ny Belysning. Gravkisterne fra Stenalderens Slutningstid fremtræder da nu som en særlig, sluttet Gruppe med et eget Kulturindhold.

A. Sjællandske Gravkister.

En Gravkiste af karakteristisk Form, forholdsvis simpelt bygget, men i alle Hovedforhold af den for Sjælland typiske Art, er fremdraget ved Valsømagle, Haraldsted Sogn, Ringsted Herred, ca. 5 Km. N. for Ringsted By[1].

[1] Matr. Nr. 10a af Valsømagle. Undersøgt 1908 af Nationalmuseet ved Hans Kjær. Mus. Nr. A. 24496 f., B. 8937.

Graven dækkedes af en mindre Høj, ca. $1^1/_2$ M. h., godt 15 M. i Tværmaal; den var forud for Undersøgelsen delvis bortgravet. Gravkisten laa centralt i Højen, og denne



Fig. 1. Valsømagle.

var utvivlsomt opført alene som Dække over denne Grav. I den nedre Halvdel bestod Højen overvejende af hovedstore og noget større Sten, hvoraf de inderste og største støttede Gravkistens Sider, opefter af Sten og Muldjord i omtrent lige Mængde.

Gravkisten er i Fig. 1 vist afdækket og i omstaaende Fig. 2 paa et senere Tidspunkt, hvor dens Dæksten er af-

løftede og Jorden indvendig borttaget. Den havde Længderetning nøje Ø.-V., med aflang, firsidet Form, dog lidt uregelmæssig bygget, idet begge Langsiderne forløb let krummet. I hver af Langsiderne stod 5 svagt indad hældende Bæresten. Enden mod Vest bestod af en enkelt, usædvanlig svær Sten. Østendens Afslutning var kendelig svagere; der fandtes her opstillet i meget nær lodret Stilling 2 ret tynde, uregelmæssige Stenflager, der ikke naaede helt ned til Gravens Bund og heller ikke tjente til Støtte for Dækstenene. Kendeligt havde disse Sten mere Karakter af at være et Lukke, der let kunde aabnes, om Gravkisten gentagende skulde benyttes. Udvendig var Graven tilpakket med knust Flint og Ler; denne Tætning af Gravrummet forefandtes saavel over Dækket, som paa Siderne mod N., V. og S., men fattedes ved Østenden. Ogsaa dette Forhold tydede paa, at Gravkistens Tilgang var paa dette Sted. Nogen Gang eller Tærskel fandtes ikke.

Billedet Fig. 1 er set fra Ø. N. Ø. Gravens Sider er kun delvis fremdragne; om Stenenes nederste Halvdel ligger den støttende Stenpakning endnu urørt. Forrest i Billedet ses Østenden med de 2 Stenflager, der danner dens Lukke. De ses ligeledes forrest i Billedet Fig. 2; bagest ses her den svære, vestre Endesten.

Længden maaltes indvendig til 2.70 M., Bredden mod Ø., ved Midten og i V. til henholdsvis 0,65, 0,83 og 0,55 M., medens Højden fra Gravlagets Bund til Dækket var 0,70 M.

Umiddelbart oven paa Gravkistens nordre Sidesten, tæt op til Dækstenene, fandtes en sekundær Gravlægning, et Lag af brændte Ben uden indblandet Kul eller andre Baalrester. Formentlig stammede det fra Bronzealderen, i hvert Fald fra en langt senere Tid end Gravkisten. Enkelte brændte Benstumper fandtes herfra nedskredne i Gravkistens Indre. Endvidere fremkom i Kistens Vestende, 0,25 M. over Bunden, et lille Bronzefragment, der rettelig henføres til denne senere

Gravlægning, antagelig forslæbt af Dyr (Mus?), hvoraf Spor i Vestenden kunde erkendes.

Efter at Dækstenene var afløftede, viste Gravrummet



Fig. 2. Valsømagle.

sig i den østre Halvdel helt jordfyldt, medens der mod Vest under Dækket var et aabent Rum paa ca. 0,25 M. Jordfylden var Muldjord, fast og delvis haardt sammenpakket, navnlig mod Øst, hvor den tillige fandtes stærkt blandet med hovedstore Sten. Gravfylden var da forsætlig indbragt,

ikke som det i andre Tilfælde har kunnet erkendes, nedsivet ovenfra; snarest er den indbragt fra Østenden; saaledes forklares naturligt, saavel at den kun her fyldte hele Rummet, som at den var løsere.

Af Skeletdele fremkom kun ubetydelige, ganske opløste Rester, de øverste 0,16 M. over Bunden. Henimod Østenden laa ved Nordvæggen Rester af et Kranium.

En Flintdolk med fladt Fæste, et vel tilhugget, smukt Stykke af Form som Sophus Müller, Ordning af Danmarks Oldsager, I, Stenalderen[1] Nr. 164, jvf. 170, 0,22 M. l., fremkom i utvivlsomt fuldstændig oprindeligt Leje omtrent midt paa Gravkistens Bund, nærmest ved Nordvæggen (jvf. Fig. 2). Den laa i Retning NØ. (Od) — SV. (Fæste). Rørknogler sporedes ud for den mod S. og Ø. Har Dolken, som det formentlig tør antages, været anbragt i den gravlagtes Bælte, har da denne, mulig den sidst gravlagte, haft Hovedet vendt mod Vest, svarende til andre Iagttagelser fra Gravkisterne[2]. Det foran nævnte Kranium i Nordsiden maa være ældre og kan ikke have ligget paa oprindelig Plads.



Fig 3. 2/3.

Snarest fra en anden Gravlægning hidrører et lille Flintblad, der optoges nær Dolken, dog i nogle Cm. højere Niveau og nærmere ved Nordsiden. Det er vist i Fig. 3: et lille, tyndt, fladt afspaltet Flintstykke, 0,05 M. l.; den ene Side viser endnu en Del af den oprindelige, naturlige Flintyderskorpe; paa den modsatte Side ses det meste af Slagfladen; Kanterne er tyndt tilhuggede, medens selve Slagbulen, i den tilspidsede Ende, ikke er borttaget, og Flintstykket saaledes ikke har nogen egentlig Od. Det synes dog at maatte være anvendeligt som Spydspids, og i hvert Fald ses

[1] I det følgende stedse citeret: S. M.

[2] Sml. Græse, S. 190, Udsholt, S. 177 og navnlig Holbæk Ladegaardshuse, Nord. Fortidsm. I, S. 145.

ikke nogen anden rimelig Brug af dette Stykke. Det kunde hidrøre fra en forstyrret Gravlægning — der var intet Spor af Skeletdele, og Jorden omkring den var blandet Jordfyld — men det kunde lige saa vel tilfældig være kommen i Gravfylden; dette sidste gælder i hvert Fald nogle smaa, utildannede Flintspaaner, der fremkom paa spredte Steder.

Umiddelbart under den mørke Gravfyld, faa Cm. lavere end Flintdolken, fremkom i Gravkistens Indre den gulgraa, urørte Lerundergrund. Bundbrolægning fandtes ikke. Bunden var meget ujævn, og skønt et Underlag for Gravlægningerne ikke kunde erkendes, er det sandsynligt, at et saadant oprindelig har været til Stede.

Meget tilsvarende Forhold bemærkedes ved en Gravkiste, der Foraar 1910 fremdroges paa Kjøbenhavns Østerfælled, nær Gardehusarkasernen, under Anlægsarbejderne til den kommunale Idrætspark. Der fandtes, før Jordarbejderne begyndte, paa Stedet en stærkt udjævnet, bred Højning, der kun i ringe Grad havde Karakteren af at være en Gravhøj, og som i det højeste hævede sig ca. 1 M. over Omgivelserne. Centralt i denne Højning fremdroges en Gravkiste, der imidlertid blev delvis ødelagt, forinden det bemærkedes, at de store Sten, man havde truffet, dækkede over en Oldtidsgrav. Dens Form og alle Hovedforhold kunde dog endnu erkendes. Fire Sten i hver Langside, en for hver af Enderne begrænsede et aflangt firsidet Rum med Længderetning ØSØ.—VNV., $2^1/_2$ M. l., 0,85 M. br. og 0,65 M. h. Stenene stod alle lidt nedsænkede i den graalige Lerundergrund; de indadvendende Sider var flade, delvis afkløvede. Paa Gravens Bund laa en Brolægning af ret store, flade Sten, medens 2 forholdsvis svære, fladagtige Sten havde dannet Dække. Over det hele var pakket et tæt og fast Lerlag. I Gravkistens Indre blev af Arbejderne fundet en smuk (ved Optagelsen overbrudt) Dolk af Flint med svært, firsidet Fæste, af Form S. M. 167. Noget nærmere kunde

ikke oplyses. I Nærheden, uvist hvor, var fremdraget et Par mindre Flintblade, der vistnok var uden Forbindelse med Gravkisten. Den omgivende, af Muldjord dannede Høj syntes delvis at være dannet ved senere Tiders Gravlægning, og herved kunde de nævnte Flintstykker tilfældig være komne i Jordfylden.

Af lignende Karakter og ligeledes kun med et enkelt Gravudstyr af Oldsager var en Gravkiste ved Udsholt i Nordsjælland, Blidstrup Sogn i Holbo Herred[1], 20 Km. N. til V. for Hillerød. Stedet er en naturlig Højde ud mod Kattegat. Ogsaa her har dog Gravanlæget vistnok oprindelig været højdækket; det oplystes, at der i 1870 var bortgravet en Del Jord fra Stedet.

Gravkisten havde med en indvendig Længde af 2.65 M. og 0,60 M.s Bredde sin Længderetning meget nær i Ø.—V. Hver af Langsiderne var sat af 6 indadtil flade Sten. I den vestre Ende afsluttedes Gravrummet med en enkelt Sten; i Østenden fandtes ligeledes en enkelt Sten, der dog var af ringere Tykkelse og ligesom i Valsømaglegraven mere lignede et Lukke end en egentlig Bæresten; ogsaa ragede dens Overende lidt højere op, dog kun 0,10 M., end de øvrige Sidesten. Fem flade Sten udgjorde Dækket. Nogen Bundbrolægning var ikke til Stede. Gravfylden laa umiddelbart over den faste Undergrund; fra denne til Dækket maaltes 0,60 M., der saaledes var Kistens indvendige Højde.

Sider og Dække fandtes tættede med Ler, og uden om hele Gravkisten laa, som det sædvanlig viser sig at have været Tilfældet, en større, fladagtig Stenhob i en tæt Pakning, ca. 6—6,5 M. i Tværmaal. Forholdene tillod ikke at eftervise, om den ogsaa havde strakt sig hen over Dækket, hvilket dog er sandsynligt.

Forud for Undersøgelsen var de 2 vestlige Dæksten

[1] Matr. Nr. 11 c af Udsholt. Undersøgt af Nationalmuseet 1910 ved Th. Thomsen.

blevne afløftede, og en Del af den sorte Muldfyld i Kistens Indre var borttaget; man havde standset, da Kraniet af et Skelet blev synligt, halvt inde under den midterste Dæksten. Ved Museets Undersøgelse fandtes det paagældende Skelet at ligge udstrakt paa Ryggen med Hovedet mod Vest, Fødderne mod Øst og tæt op mod den østre Endesten. Højre Arm laa udstrakt, venstre bøjet i Albuleddet, saaledes at Haanden kom til at ligge nær ved Skulderen. Skeletdelene laa i alt væsentligt i naturlig Orden; de optog de østre 2 Tredjedele af Gravrummet, og Skelettet var, skønt det laa paa Gravens Bund, uden al Tvivl det sidst nedlagte. Det hidrørte fra et ungt, mandligt Individ, ca. 30 Aar gl., af ca. 1,79 M.s Højde. Der fandtes ingen Oldsager, der kunde henføres til dette Skelet.

Af et andet Skelet fandtes en enkelt Knogle, det ene Skinneben, henimod den søndre Gravvæg; det andet, tilsvarende Skinneben af samme Individ var af Ejeren optaget i Gravens Vestende. Overligt mod Øst laa et Fragment af en Hovedskal, der ikke kunde høre til det foran nævnte, hele Skelet. Det skulde antages, at disse 3, meget stærkt spredte Dele af et Skelet hører til en ældre Gravlægning, der ved Gravkistens sidste Benyttelse er bleven forstyrret og næsten helt borttaget. Mulig hørte til denne ældre Gravlægning en lille Dolk af Flint, med uregelmæssigt, firsidet Fæste, (S. M. 166), der laa i Gravens Vestende, omtrent paa tværs af dens Længderetning, med Grebet mod Syd til Vest. Odden var afbrudt og var ikke til Stede i Gravkisten. Skønt Dolken laa i den af Ejeren forud for Undersøgelsen aabnede Del, syntes den ikke berørt siden Oldtiden. Ogsaa Bruddet paa den skulde da tilskrives den Oprydning af det indre, hvorved man i Oldtiden skaffede Plads for det sidste Skelet.

I de hidtil anførte Gravkister var det fundne Gravudstyr saa enkelt, at det ud fra dette kunde tænkes, at Graven kun havde afgivet Plads for en enkelt Gravlægning. At

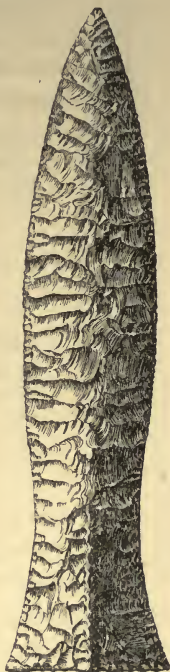
dette vilde være en usikker og urigtig Antagelse, fremgaar allerede af de faa bevarede Skeletdele fra den ældre Gravlægning ved Udsholt og endnu tydeligere af andre Fund, hvor Tallet af de i Graven fundne Oldsager ligeledes er ringe, men hvor Forholdene har medført, at der af Skeletterne er bevaret tilstrækkeligt til, at der derigennem kan vindes nøjere Oplysning. Dette gælder navnlig 2 Grave, fremdragne ved Esromgaard og Alstedgaard.

Ved Esromgaard i Gerlev Sogn, Horns Herred,[1] ca. 3 Km. sydvest for Frederikssund, er fremdraget en Gravkiste. Den var, før Undersøgelse kunde foretages, bleven noget forstyrret, dog ikke mere, end at dens Bygning og øvrige Forhold i alt væsenligt kunde oplyses. Af Jordhøjen, der sikkert tidligere dækkede Graven, var der ikke længere noget til Stede; ogsaa Dækket var ved Jordens Dyrkning Tid efter anden blevet fjærnet; kun Sidestenene stod tilbage. Men disse viste Gravkistens sædvanlige Plan, den aflange Kiste i Ø—V., med 5 indadtil flade Sten i hver Langside og en sværere for vestre Ende, omsluttende et Gravrum af 2,65 M.s Længde, 0,8—1,0 M.s Bredde. Østenden var kun delvis lukket; der fandtes her en lav og smal, noget hældende Sten, der snarere dannede en Tærskel end noget egenligt Lukke. Det frie Rum over den var opfyldt med Flintskærver og mindre Rullesten, hvormed ogsaa Siderne udvendig var støttede. Ogsaa var det noget mindre sædvanligt paa Kistens Bund, lige over det gule Undergrundsler, at finde et Lag af knust Flint. Den indvendige Højde har været lidt mindre end 1 M.

Gravkisten var af Finderen bleven i det væsentlige tømt. Henimod Østenden var fundet en Dolk af Flint, (Fig. 4), af en i Stenalderens Slutningstid ikke sjælden forekommende Type, særdeles smuk og veltildannet. Den havde ligget nær Bunden, nærmest ved Østenden og nordre Væg. Ved Museets

[1] Matr. Nr. 6 af Gerlev Fremdraget 1902; Oplysninger tilvejebragte af Nationalmuseet ved G. Sarauw. Mus. Nr. A 19822, B 7698.

Undersøgelse fremdroges mellem Midten og Vestenden en Rage kniv af Bronze. Fremdeles var optaget talrige Skeletdele, hvorom kun kunde oplyses, at et væsentlig fuldstændigt Skelet havde ligget med Hoved mod Vest, Fødderne tæt op mod Tærskelstenen mod Øst. Professor H. A. Nielsen har oplyst, at Skeletdelene tilhører i det mindste 5 Individer, deraf 2 voxne Mænd, 2 voxne Kvinder, den ene ca. 30 Aar, den anden meget gammel, samt et Barn, næppe mere end 4—6 Aar.



Flintdolken, Fig. 4, tilhører efter sin Form den sidste Del af Stenalderen. Typen er den yngste af Dolkformerne.

Den ved Undersøgelsen fremdragne Bronzeragekniv var ufuldstændig, lidet udpræget i Formen og meget opløst, uvist, om fra ældre eller yngre Bronzealder; den maa snarest antages paa tilfældig Maade at være nedbragt i Graven.

Paa samme Ejendom, Esromgaard, var der i nogen Afstand fra foran omtalte Gravkiste fundet en stærkt forstyrret Stenopstilling, der efter det foreliggende tør opfattes som et lignende Gravanlæg, 3 M. l. i NØ.—SV., 0,5—0,7 br. og omkring 0,7 M. h. I Bunden laa knust Flint og flade Sten. En Tærskelsten laa omvæltet ved nordøstre Ende.



Fig. 4. 1/2.

I Kamret fremdroges helt mod Ø., nær Bunden, 2 Dolke af Flint, begge af ret sen Type, med uregelmæssig firsidet Greb (S. M. 166). Desuden var der talrige Skeletdele — af mindst 6 Individer, 3 voxne Mænd, 2 voxne Kvinder og et Barn — og blandt disse fremkom paa Museet et Benredskab, vist i Fig. 5. Det er af rundagtigt, let affladet Gennemsnit, tildannet af Væggen af en kløvet Knogle, efter Viceinspektor Herluf Winges Un-

dersøgelse saa godt som sikkert Spoleben af Tamoxe. Siderne saavel som begge Ender er vel afglattede; Tildannelsen er i det hele af lignende Art som ved mange Benmejsler. Det skulde siges at have været anvendt ved Glatning eller Afpudsning, men noget nærmere kan ikke udledes af selve Stykket. Heller ikke er andre tilsvarende hidtil fremkomne


Fig 5. ²/₃.

Adskillige særlige Forhold blev iagttagne ved Undersøgelsen af en Gravkiste, beliggende paa Alstedgaards Jord i Grimstrup, Ølsted Sogn, Holbo Herred, ca. 9 Km. SSØ. for Frederiksværk[1]. En lav Høj, der næppe naaede 1 M.s Højde, dækkede over Gravkisten. Den laa paa den vestlige Del af Topfladen af den store, isolerede Lundebakke, tæt Øst for en anden, betydeligt anseligere Høj.

Gravkistens Hovedforhold er viste i opmaalt Plan og tilsvarende, lodret projiceret Snit i omstaaende Fig. 6, hvormed maa sammenholdes Fotografierne Fig. 7 og 8. Medens Gravkisterne sædvanligt findes anlagte paa den naturlige Undergrund, eller dog kun ubetydeligt nedgravede i denne, fandtes Kistens Bæresten her nedsatte i en større, i Undergrunden udgravet, flad Grube, ca. 0,6 M. dyb, stejl paa alle Sider undtagen mod Øst, hvor Siden skraanede jævnt nedad mod Kistens Bund. Paa Siderne og oven over Gravkisten laa et svært, skærmende og støttende Lag af Sten, 6,75 × 2,60 M. br., tæt tilpakkede med Ler og overdækkede med et tyndt Jordlag. Nederst i dette usædvanlig faste Stenlag fandtes et Skelet (A) tilligemed ringe Levninger af en Trækiste; det laa udstrakt, med Hovedet mod

[1] Matr. Nr. 3a af Grimstrup. Undersøgt 1908 af Nationalmuseet ved G. Sarauw. Materialet af Skeletdele er bleven behandlet af Professor H. A. Nielsen, af hvis udførlige Redegørelse her kun enkelte Oplysninger er anførte, S. 184. Mus. Nr. A 24290—94.

SØ. Oldsager, som kunde tidfæste Skelettet, blev ikke fundne; det skulde dog snarest antages, at det tilhørte Stenalderen, gravlagt paa dette Sted, efter at Pladsen i Gravkisten selv var udnyttet. Skelettet var antageligt af en voxen Mand.

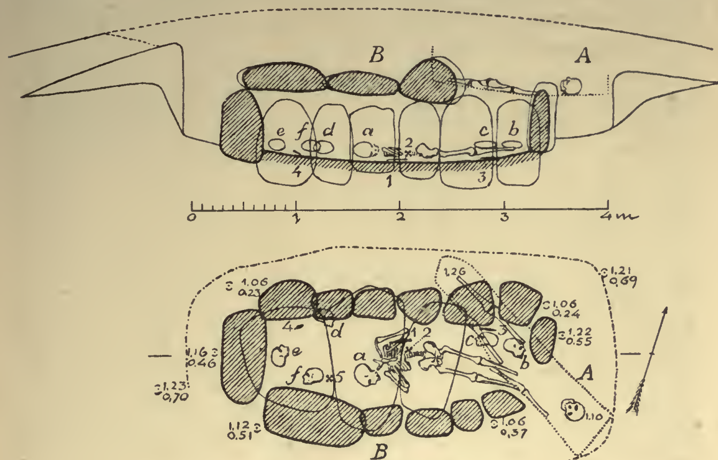


Fig. 6. Alstedgaard.

Cotetallene angiver Højden over Højfoden i Syd. Nullinien er = den under Snittet anbragte Maalestok.

Gravkisten (B) var iøvrigt i hele sin Bygning af typisk sjællandsk Art. Den havde den normale Længderetning, nær Ø—V., lidt drejet mod henholdsvis Nord og Syd; Stentallet i Siderne var det normale, 5 og 6, og ligeledes Vestendens Afslutning med en enkelt svær Sten, medens der mod Øst var et svagere Lukke. Tre Dæksten var bevarede paa deres Plads; den fjerde Sten, mod Øst, var derimod bleven borttaget allerede i Oldtiden.

Det ydre fremgaar af Billedet Fig. 7, hvor Gravkisten er vist helt afdækket, set fra den søndre Side. Nogle af Sidestenene var ret tynde, dog var Opbygningen i det hele solid og udført med vanlig Omhu, udvendig afstivet med Ler og Flintskærver og med alle Mellemrummene mellem de

store Sten udfyldte af mindre Sten i en tæt og fast Lerklining. Nogle af de større Sten i Siderne var udkløvede og vendte da stedse den jævne Kløveflade ind mod Gravrummet. I Kistens Bund laa en fast og tæt Brolægning af store, flade Kalkstensfliser (en enkelt større Flage i Vestenden dækkede henimod Halvdelen) og over disse et Lag af knust



Fig. 7. Alstedgaard.

Flint. Gravens indvendige Længde maaltes til 2,70 M., Bredden 0,70—0,80 M., svarende til henholdsvis 3,2 og 1,4 M. i udvendigt Maal. Højden fra Bund til Dæksten udgjorde 0,60 M.

Det indre var mod Vest til halv Højde opfyldt med løs Jord. Ved den østre Ende fandtes særlige Forhold. Det er allerede nævnt, at en Dæksten her var borttaget. Fremdeles fandtes Kisten paa dette Sted kun halvt lukket mod Øst. Oprindelig har Lukket her bestaaet af 2 mindre Sten; kun den ene af disse, en ret tynd, opret Flage, fandtes staaende paa sin Plads ved nordre Side; den tilvarende mod Syd manglede, saa at der her var et aabent Rum, 0,45 M. br. Dette aabne Rum og den nærmeste Del af Kistens Indre fandtes til Dækstenenes Højde opfyldt med Jord. Aarsagen

var, at den sidste Gravlægning var sket her; man havde, efter at Pladsen helt var opbrugt, ikke kunnet, eller ikke anset det for fornødent atter at tillukke Gravrummet. Umid-



Fig. 8. Alstedgaard.

delbart inden for Østenden og i søndre Side fandtes da ogsaa det sidst gravlagte Skelet i væsentlig uforstyrret, naturligt Leje.

Fig. 8 viser Gravkisten aabnet. Dækstenene er afløftede, og hele det dækkende Jordlag borttaget. Der ses fra Øst mod Vest. Forrest i Billedet ses Østenden med den ene oprette Sten, paa Siderne de let indadskraanende Bæresten og bagest den svære Sten mod Vest. I det indre ses, til venstre, det sidst nedlagte Skelet, udstrakt paa Ryggen med

sit Hoved mod Vest, begge Armene i Albueleddet bøjede op over Brystet. Talrige andre Skeletdele, fra ældre Gravlægninger, ligger uden Orden bag Hovedet, henimod Kistens Vestende og i nordre Side; andre ses tæt inden for den ene endnu staaende Endesten mod Øst.

Kun det sidst nedlagte Skelet laa altsaa i naturligt Leje. I øvrigt var aabenbart, hvergang den østre Ende aabnedes for ny Benyttelse, alt det ældre skudt fremefter og mod Nord, saaledes at intet af de ældre Skeletter laa i blot nogenlunde Orden. Den sidst gravlagte havde faaet sit Leje paa selve Gravkistens Bund. Idet Jorden derefter atter dækkedes over, var nogle af de ældre Skeletdele endog komne til at ligge delvis ind derover. Af Kranierne laa 3 i Gravens vestre Halvdel, det ene nær op mod Endestenen, 2 andre fandtes nær hinanden i Kistens nordøstre Hjørne; alle laa de i væsentlig ens Højde, temmelig tæt over Bundlaget.

Skeletdelene kan efter Professor H. A. Nielsens Undersøgelse henføres til 7 Individer, nemlig (jvf. Fig. 6):

a) det sidst nedlagte. Mand, ca. 50 Aar. H. 1,73 M.

b—c) Kranier og Knogler mod Øst:

b) Mand, 25 Aar. Beregnet Legemshøjde: 1,67 M.

c) Mand, ca. 40 Aar, 1,71 M. h.

d—g) mod Vest:

d) Mand, ca. 50 Aar, 1,675 M. h.

e) Mand, ca. 30 Aar, 1,69—1,70 M. h.

f) Kvinde(?), 16—18 Aar, 1,60 M. h., samt

g) Kvinde, gammel.

Samtlige Mandsskeletter maa saaledes betegnes som velvoksne eller høje.

Til de talrige Skeletter fandtes kun et Faatal af Oldsager. Ved det sidste Skelet, Mandskelet a, fandtes en Dolk af Flint (Fig. 6,1), et smukt, ejendommelig formet Stykke, 0,194 M. l., med fladt firsidet Fæste; det er afbildet i Fig. 9. Fæstet er vel tildannet paa en egen Maade, og noget nøje tilsvarende Stykke haves ikke i noget andet Fund i National-

museet[1]; det slutter sig imidlertid nær til de sidste, fuldt udviklede Dolkformer, navnlig til Dolken med det vel formede, firsidede Fæste, S. M. 167, og tilhører utvivlsomt ligesom disse Stenalderens sidste Afsnit.



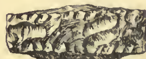


Fig. 9. 1/2.

Dolken laa, som den i Oldtiden blev nedlagt hos den døde; den fandtes ved venstre Side, under den i Albuen bøjede venstre Underarm, med Odden pegende mod Vest, op mod Hovedet. I Billedet Fig. 8 skimtes den under Albueleddet. Sædvanlig findes Flintdolken, naar den træffes i oprindeligt Leje, anbragt i eller ved Bæltet; der kendes dog Eksempel paa, at den som her har været anbragt i venstre Arm.[2]

Endnu en Flintdolk fremkom (Fig. 6, 3), et lille, tarveligere formet Flintblad med uregelmæssig firsidet Fæste (S. M. 166); den laa nær Gravens Bund, ind ved Sidestenene mod Nord; Odden vendte mod Øst. Fremdeles optoges i vestre Ende, nær den nordre Sidevæg, en Øxe med Skafthul (Fig. 6, 4), gengivet i Afbildning Fig. 10. Den er lille, tyknakket og forholdsvis kort; Nakken bærer Mærker af at have været anvendt til Slag eller Knusning; typologisk set staar Øxen sent og kan saaledes lige saa vel som de 2 Dolke kun tilhøre den Del af Stenalderen, som gik lige forud for Metallet. — Endelig fandtes Halvdelen, Odenden, af en lille Benpren (Fig. 6, 2), ved Hvirvlerne af Skelet a.

Ingen af de 3 sidst anførte Oldsager tør henføres til noget bestemt Skelet.

---

[1] Et lignende, opskærpet Stykke foreligger uden Oplysninger (A 334), afbildet Nord. Fortidsm. I. S. 130; et Fragment, der synes at være af Fæstet af en lignende Dolk, er fra en sjællandsk Privatsamling (A 14114).

[2] Sjællandsk Enkeltgrav, Hellested. Nord. Fortidsminder, I, S. 142.

Det skal endnu anføres, at der mod Vest, nær Bunden, blev fundet en Echinit (»forstenet Søpindsvin«). Som bekendt er denne Forstening i nyere Tid paa visse Egne betragtet som »Tordensten« og anvendt som Amulet, i Nordsjælland dog kun undtagelsesvis. Om dens Tilstedeværelse i Gravkisten skyldes tilfældig Indblanding, eller den, hvad der synes at være muligt, kunde være forsætlig nedlagt og saaledes bære Vidnesbyrd om et mærkeligt, gennem Tiderne bevaret religiøst Forhold, maa indtil videre henstaa uafgjort[1].



Fig. 10. 1/2.

Vaabenet, oftest Dolken, sjælden Øxen, er i Stenalderens Slutningstid som i den ældre Bronzealder, den almindelige Dødsgave. Lerkarret, Beholderen for Fødevarer, er i begge disse Tidsrum ret sjældent, navnlig i Forhold til det store Tal, hvori det forekommer i Jættestuerne. Enkeltvis har det dog været til Stede, blandt de nye Fund dog kun i een Gravkiste, ved Søsum, Ølstykke Herred.

Paa Søsum Bymark, ca. 13 Km. SØ. for Frederikssund, laa der for ikke særdeles mange Aar siden paa det øverste af den høje Bakkeskraaning Nord for Byen en anselig Gruppe af Gravhøje; kun ødelagte Rester og Tomter ligger nu tilbage. I 1901 var endnu 2 af dem ret anselige, beliggende nær hinanden, af 3—4 M.s Højde. Skønt de efter deres Beliggenhed og hele Ydre skulde antages at være fra samme Tid, har de vist sig paafaldende forskelligartede, og tilsammen at repræsentere Egnens fortsatte Bebyggelse gennem lange Tidsrum. I den ene er fremdraget Oldsager fra

[1] Der findes enkelte lignende, men usikre Iagttagelser fra forskellig Tid. Angaaende Spørgsmaalet om Tordenstenen henvises til Chr. Blinkenberg, Tordenvåbenet, 1909, især S. 33 ff.

Bronzealderen og den romerske Jernalder[1]; den anden gemte paa Bunden en Gravkiste, men kun Dele af Højen var opbyggede over denne; den øvre Del og dermed det anselige, kuplede Ydre havde Bronzealderen givet den.

Gravkisten blev fremdraget ved, at man fra den østre Side havde begyndt at afgrave Højen; den havde da en Højde af 3,7 M., men syntes større endnu, idet den var anlagt paa en naturlig Højning i Terrænet. Ogsaa Tværmaalet, 24 M., var anseligt. Under Afgravningen af Jordfylden naaedes Østenden af Gravkisten. Endestenen kunde efter det oplyste let borttages, uden at Kamrets Bygning berørtes. Herved bemærkedes tæt inden for den, i Gravens sydøstre Hjørne, et Lerkar. Alt lodes da urørt og en Undersøgelse foretoges umiddelbart derefter[2].

Gravkisten, der laa centralt paa Højens Bund, paa den naturlige Undergrund, var af sædvanlig Bygning og med Længderetning nøje Ø—V., Siderne lidt uregelmæssige og af forholdsvis svage Sten, 5 og 6 i Længdesiderne, 1 for Vestenden. Herpaa og paa indskudte Fliser hvilede 4 fladagtige Sten til Dække. Gravrummets Længde blev maalt til 2,70 M., Bredden til 0,90 M., mod Enderne dog lidt mindre, og Højden til 0,60—0,65 M., altsaa forholdsvis lille. Mellemrummene mellem de store Sten var udfyldte med rødlige Sandstensfliser, af lignende Art som de i Jættestuerne særlig ofte anvendte; over det hele laa en svær, tæt Pakning af knust Flint, samt adskillige større og mindre Sten.

Mellem de to østligste Sidesten laa i Gravrummet omtrent paa Bunden en ret bred, flad Sten; den udfyldte det meste af Mellemrummet fra Side til Side. Da der ellers i Gravens Indre ingen Sten fandtes, kan den mulig opfattes som en Art T æ r s k e l. I hvert Fald var Gravens Tilgang fra Øst. Den af Ejeren borttagne østre Endesten, en bred,

---

[1] Mus. Nr. B. 8054 f., C. 12598 f.

[2] Undersøgt 1901 af Nationalmuseet ved Hans Kjær. Matr. Nr. 23 a af Søsum, Stenløse Sogn. Mus. Nr. A. 19497 f.

tynd Flage, havde staaet ganske løst, stillet som en Art let aftagelig Dør mod Kistens Sidevægge, og den havde ikke tjent til Støtte for Dækstenen, hvis forreste Kant da ogsaa paa det nærmeste flugtede med Endevæggene.

Under Dækstenene var Gravkistens Indre væsentlig jordfrit. Der laa over Bunden et ikkun 10—15 Cm. tykt, graat Lag af stenfrit Sand, der lige dækkede de øverste Skeletrester. Det laa løst, men var dog næppe inddrysset ovenfra gennem de tætte Dæklag, snarere forsætlig indbragt.

Skeletrester sporedes kun i Kistens østre Ende. De var meget opløste, men syntes ikke at ligge i Orden, om end væsentlig i Længderetningen, og at maatte være af mere end ét Individ.

Paa Gravens Bund, lidt vest for Midten og henimod Nordvæggen, laa et lille Hængesmykke af Skifer, S. M. 205, af 0,07 M.s Længde, med Gennemboring fra Siderne og fra den brede Endeflade, samt paa alle 4 Sider ornamenteret med indskaarne eller ridsede kraftige Længdestreger[1]. Et Lerkar, 0,145 M. h., ret grovt, nærmest krukkeformet, med lille Bund, let svejet Side og udadbøjet Rand, havde staaet i det sydøstre Hjørne, tæt inden for Kistens Lukke; mod NØ fandtes et andet Lerkar (S. M. 227), nærmest bægerformet, 0,093 M. h. Intet af Karrene bærer Ornamenter, men efter deres Form og Forarbejdning maa begge henføres til Slutningen af Stenalderen.

Da siden hen Resten af Højen ved Søsum afgravedes, fremkom mod NV. Siderne af en lignende Gravkiste, der dog viste sig tidligere forstyrret og ikke indeholdt Oldsager.

Fra samme Egn hidrører endnu et ret vel oplyst Fund af en Gravkiste, fremdraget paa Stenløse Mark (Matr. Nr. 23 a, Stenløse By og Sogn). Det blev optaget af Ejeren, men kort efter søgt oplyst af Nationalmuseet. Ved Pløjning

---

[1] Om disse Stykker, se nærmere S. 195.

havde man truffet Dækket og derefter fremgravet den stensatte Kiste. Den var 3¼ M. l. i Ø—V., 0,80 M. br., sat af 7 Sten i hver af Siderne, 1 for hver Ende. Der var fundet Skeletdele af 2 Individer, i forskellig Højde. Ved det dybest liggende, der laa vestligt, var optaget 2 Flintdolke, som dog utvivlsomt ikke var nedlagte sammen, men repræsenterer hver en Gravlægning; den ene var af Form S. M. 171, med fladt, tosidet Fæste, den anden S. M. 164 med tykt Skæfte, sidstnævnte stærkt opskærpet. Ved det højere liggende Skelet var optaget Bronzesager[1].

Særligt fyldigt og tillige af en fra det sædvanlige stærkt afvigende Sammensætning er endelig et Fund fra Græse[2], Frederiksborg Amt, 3½ Km. NØ. for Frederikssund, vist i Fotografi Fig. 11 og opmaalt Plan Fig. 12.

Gravkisten fremdroges paa en lav Bakkeknude i det store Bakkestrøg sydligt for Græse By. En Del Jordfyld var utvivlsomt i Oldtiden tilført, men gennem mange Aars Dyrkning var Jorden slæbt ud mod Siderne. Omtrent 4 M. Nord for Centret var Graven fundet. Man havde truffet den østre Ende, væltet en af Stenene udefter og ved at grave nærmest inden for den opdaget, at der i Jorden laa adskillige Menneskeknogler, samt borttaget nogle af disse. Nogle Knogler var ogsaa fundne tæt Ø. for Gravkisten.

Efter at det dækkende Jordlag, kun 1—2 Spadestik dybt, var borttaget, fremkom ved Undersøgelsen en regelmæssig, typisk formet Gravkiste med Længderetning Ø—V. Den var sat af 5 Bæresten i hver Langside, 1 for vestre Ende og 2, hvoraf den ene stod skraat, mod Øst. Længden maaltes indvendig til 2,58 M., Bredden til 0,65—0,75 M. og Højden 0,8 M., i det hele Gennemsnitsmaal for disse Gravanlæg. Bærestenene stod omtrent lodret og bar 4 fladagtige

[1] Mus. Nr. A 22361, B 8389.

[2] Græse, Matr. Nr. 19. Undersøgt 1906 af Nationalmuseet ved Hans Kjær. Mus. Nr. A. 22932—41.

Dæksten. Mellemrum dækkedes af mindre Sten, og udenom og over det hele laa en tæt Pakning af indtil hovedstore Sten og knust Flint. Som ofte iagttaget var Lukket for Østenden noget svagere end mod Vest. Bunden var ikke brolagt.

Da Dækstenene afløftedes, saas under dem et jordfrit Rum paa 0,20—0,25 M. Ellers var hele Gravrummet fyldt med en ret fast, muldet Jord med enkelte Smaasten.

I en Dybde af ca. 0,65 M. under Dækket, 0,15 M. over Kistens Bund, fremkom et Skelet (Fig. 11, a), uden al Tvivl af den sidste i Graven jordfæstede. Det var ualmindelig velbevaret og kunde med Sikkerhed bestemmes at være af en Kvinde. Det laa udstrakt paa Ryggen med Hovedet mod Vest, i Kistens østre ²/₃, saa at Fødderne omtrent maa have rørt ved de østre Sten. Der manglede nu Knoglerne op til Knæene, idet de før Undersøgelsen var borttagne. I øvrigt var Skelettet øjensynligt ganske urørt. Arme og Ben var strakte; Ansigtet vendte opad, drejet lidt mod Syd, Underkæben var sunket lidt nedad mod Brystet. Arm- og Haandknogler, sidstnævnte dog kun ufuldstændigt bevarede, laa ligeledes i det væsentlige i oprindelig Stilling.

Fig. 11 viser Gravkisten, efter at Dækstenene var afløftede, og Jorden over Skeletdelene i det væsentlige borttaget. Der ses fra Øst mod Vest. Det sidst nedlagte Skelet ligger synligt, meget nær midt i Gravrummet. Helt mod Vest ligger et Fragment af et Kranium, fra en ældre Gravlægning. Forskellige, ligeledes ældre Skeletdele ligger ved nordre Væg, forskudte fra deres oprindelige Plads i Graven.

De Oldsager, der optoges ved dette Skelet, var alle Smykker, og det dels saadanne, som i det hele sjælden træffes, dels saadanne, som vel kendes fra andre Grave, men ikke tidligere er fremdragne i saa nær Forbindelse med et Skelet.

Tre Hængesmykker af Skifer laa paa eller nær Halsen. Da disse Genstandes Betydning har været omtvistet, skal deres Fundforhold nøjere angives:

Et Skiferstykke (Fig. 11, 1), 0,133 M. l. (jvf. omstaaende Fig. 14, a) laa inde i Underkæbens Bue, med den smalle Ende nedad, skraat fra N. mod S., saaledes at den nederste



Fig. 11. Græse.

Ende laa op mod Underkæbens venstre Underside, medens den bredere, gennemborede Ende berørte Underkæbens højre Overkant. Et ganske lignende Skiferstykke (11, 4) laa tæt til højre for Halsen, hen over Nøglebenet. I et Par Cm.

dybere Niveau laa tæt til venstre for Halsen en Mængde smaa tynde Perlemorsperler (11, 2). Mange var ganske opløste, og kun en ringe Del kunde optages. De laa mest i en lille, rundagtig, flad Hob, adskillige tæt samlede som trukne paa en Snor, en Del ogsaa mere spredt og uden kendelig Orden. I samme Niveau, ved Siden af den samlede Hob af Perler laa, tæt Øst for, endnu et Skiferstykke, af ganske lignende Art som de foregaaende, men kun 0,048 M. l. (11, 3, jvf. Fig. 14, c); det har ligget ganske nær Hal-

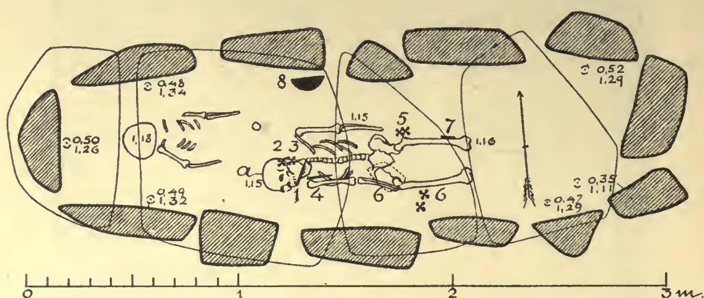


Fig. 12. Græse.
Cotetallene angiver Dybden under Overfladen tæt Ø. for Graven.

sen. Alle de 3 Skiferstykker og Perlerne tør antages at have hørt sammen til et Halssmykke.

Som Smykke maa formentlig ogsaa betragtes en Del gennemborede Dyretænder, der laa i Nærheden af venstre og højre Haandled. Ved venstre Haand laa 2 Hjørnetænder af Tamsvin (Fig. 11, 5). De kan have været baarne om Haandleddet, eller de kan have været fæstede paa Klædedragten. Ved højre Underarm og Haandled laa i alt 49 gennemborede Hjørnetænder af Hund (11, 6). Et Par af dem laa i Niveau med Underarmsknoglerne, alle de øvrige lavere. De allerfleste laa tæt sammen under Underarmens nedre Halvdel, indtil 5—6 Cm. under den, i stærkt skiftende Stillinger og uden nogen kendelig Orden, skraat, opret, fladt, med Gennemboringen snart opefter, snart nedad. En halv Snes af

Tænderne fandtes spredte i tilsvarende Niveau mod Nord, men har uden Tvivl hørt sammen med de øvrige. Mest sandsynligt er det, at de fra først af har dannet et Armsmykke, dog kan de ogsaa have være anbragte paa Klædedragten.

Ud for v. Haand laa endelig et lille, spinkelt Benrør (7), 0,051 M. l., 0,007 M. i Tværmaal, uvist, om henhørende til dette Skelet.

Længere mod Vest og i lidt dybere Niveau end det foran omtalte Skelet laa Kranium, Armknogler, en Del Ribben m. m. af et tidligere nedlagt Skelet, i ret uforstyrret Orden, Kraniet 0,25 M. fra Kistens vestre Endesten. Ogsaa et Stykke af et Hofteben laa antagelig paa oprindelig Plads, 0,25 M. NV. for det øverste Skelets Kranium; Højden over Bunden var ca. 0,10 M. I samme Dybde laa ved nordre Kistevæg en Del Arm- og Benknogler, tydeligt nok fjærnede fra oprindelig Plads. Tæt under de nederste af dem laa en smuk Sav af Flint, Fig. 11, 8, (Cote: 1, 26), vandret, tæt mod Stenene. I Gravkistens østre, forstyrrede Del laa adskillige Knogler uden Orden, nær søndre Væg saaledes et Kranium. Delvis var de vel forstyrrede i ny Tid, delvis dog utvivlsomt allerede i Oldtiden. Der fandtes af Oldsager kun et lille Benrør.

Forstaaelsen af de forskellige Skeletdeles Stilling i Graven er forbundet med nogen Vanskelighed. De ældre Skeletdele mod Nord og Vest kan vel være skudte til Side ved ny Gravlægning fra Øst. Da der ikke fandtes noget Tegn til, at Dækstenene nogensinde skulde have været afløftede, og da det dækkende Flintlag laa ensartet over hele Dækket, maa det antages, at ogsaa det sidst gravlagte Skelet er indbragt fra Østenden. Sandsynligvis har da de Knogler, der laa i Østenden (og de enkelte Skeletdele, der, efter hvad der oplystes, var fundne uden for Endevæggen), maattet udtages under Gravlægningen og senere atter henlægges, en mærkelig Blanding af Pietet og Hensynsløshed over for de ældre Grave.

Skeletdelene er blevne undersøgte dels af Professor anatomiæ F. C. C. Hansen, dels af Professor H. A. Niel-

sen[1]. Angaaende det øverste foreligger der en Redegørelse af Professor Hansen. Herefter er det et typisk Kvindeskelet, af et kraftigt, velvoxent Individ, der efter Muskelsporene at dømme har været vant til at bruge sine Kræfter. Alderen anslaas til 30—35 Aar. Skeletdelene fra Kistens vestre Del hidrører fra mindst 2 voxne, deraf den ene en kraftig Mand, og 1 Barn. Det foran omtalte ældre Kranium havde mandlig Karakter. Om Skeletdelene fra den østre Ende udtales i Professor H. A. Nielsens Redegørelse, at de hidrører fra 3 Individer, en Mand, ca. 25 Aar, en Mand, ca. 18 Aar, og en spinkel voxen. Det samlede Antal Gravlægninger bliver saaledes 7 à 8.

Oldsagerne fra Gravkisten ved Græse frembyder, som alt anført, særlig Interesse. Flintdolkene, der ellers er Fundenes karakteristiske Hovedbestanddel, mangler ganske, medens Fundet indeholder en hel Række andre Genstande, som her var til Stede under gunstige Iagttagelsesforhold.



Fig. 13. 1/1.

Hidtil helt ukendte fra Danmark var de smaa Perlemorsperler fra Halspartiet af det oftnævnte Kvindeskelet. I Fig. 13 er nogle af dem viste, i fuld Størrelse. Der var ca. 58 hele og talrige Smaastykker. Efter en Undersøgelse, som Magister Ad. Jensen, Zoologisk Museum, velvillig har foretaget, er de skaarne af en Ferskvandsmusling *(Unio)*. De bestaar hovedsagelig af Perlemorslaget, dog ses paa nogle af dem ogsaa Rester af Muslingeskallens ydre, matte Kalklag (Prismelaget). Der er ingen Grund til at antage, at Perlerne ikke skulde hidrøre fra Skallen af en af de indenlandske Unio-arter (*Unio pictorum*, *U. tumidus* eller *U. crassus*).

[1] Af begge disse udførlige antropologiske Behandlinger gives her kun et ganske kort Resumé.

Gennemboringen ses trods den ringe Tykkelse at være udført paa Stenalderens sædvanlige Vis, ved Boring fra begge Sider.

Mulig er Perlemorsperler en enkelt Gang tidligere fundne i en Gravkiste[1]. Omtrent samtidig med Fundet ved Græse blev endvidere ca. 20 lignende Perler fremdragne i en Enkeltgrav i en Høj ved Aalbæk, Vejle Amt, undersøgt af Nationalmuseet[2]. Efter deres Plads i Graven havde de dog her snarere tjent som Prydelse paa Dragt eller Bælte. De fandtes sammen med en Flintdolk af senere Form, med tyk Skaftspids (S. M. 164) i en sekundært anlagt Grav i Højen. Under denne Grav laa en ældre Enkeltgrav, over den Grave fra yngre Bronzealder. Dolken henfører Fundet til en sen Tid i Stenalderen, ganske svarende til Fundet ved Græse.

Naar disse Perler saaledes i danske Fund er yderlig sjældne, kunde dette naturligt forklares ved de tynde, stærkt kalkholdige Smaaperlers ringe Modstandsevne mod Opløsning. I tyske Fund forekommer de dog ret almindelig, af forskellig Form og Størrelse, tit i meget stort Antal, navnlig i Enkeltgrave fra en sen Del af Stenalderen.

Perlemorsperlerne har været baarne i nær Forening med Skifersmykker, uden al Tvivl som et samlet Halssmykke. De 3 Skiferstykker, viste i Fig. 14, var alle ensartede, slanke, velformede, af rektangulært, næsten kvadratisk Gennemsnit, hvert med Gennemboring nær den tykkeste Ende, udført paa sædvanlig Vis ved halv Boring fra hver Side og med en tilsluttende Indboring fra Enden; intet af dem er ornamenteret, heller ikke viser de noget Spor af Slid, være sig i Gennemboringerne eller ved den tynde Ende. De to er, som anført, ganske ens, det tredje mindre. Alle er af Kiselskifer.

Saadanne Skiferstykker forekommer ret almindelig i

---

[1] Aarbøger 1881, S. 331. Kiste med et Skelet »ved hvis Halsknogler saas Spor af Muslingeskaller«. Aalbæk, Rødding Herred, Salling.

[2] A. 22693.

Grave fra Stenalderens senere Afsnit, navnlig i Gravkisterne, sjældnere i Jættestuer, ligesom de ofte forekommer enkeltvis fra Mark. Derimod kendes de ikke fra noget Depot- eller Votivfund, saalidt som de er fremdragne i noget af de store Ravfund fra Stenalderen. Sjældnere findes simple, aflange Skiferstykker med jævnet Overflade og afrundet Kant[1]; oftest er de formede ganske som de her foreliggende, i Reglen dog kortere og af noget mere sammentrængt Form[2]. De findes ofte ornamenterede, som Regel med ligeløbende, kraftigt indridsede Streger, oftest paa Smalsiderne, ikke sjælden ogsaa paa de brede Flader.

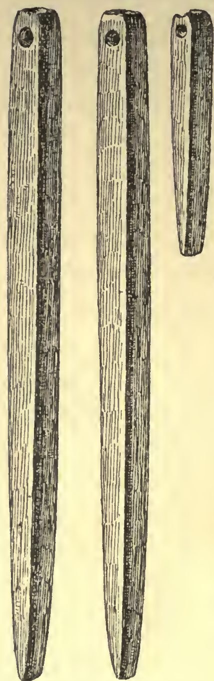


Fig. 14 a—c. ²/₃.

Det har hidtil været antaget, at disse mærkelige Skiferstykker i det mindste delvis skulde have været anvendte som Hvæssestene. Paa en Del af de enkeltvis og paa tilfældigt Sted fremdragne er det ogsaa kendeligt, at de tynde Ender er noget afslebne. Det er dog ikke ret vel muligt paa den bløde Skifer at afgøre, om en saadan Afslibning virkelig hidrører fra Oldtiden. Paa de ikke faa Stykker, der foreligger i vel oplyste Gravfund, kan det næppe erkendes, at saadanne Brugsmærker forekommer. Mod Anvendelsen som Hvæssesten taler det ogsaa, at de, som nævnt, ofte findes ornamenterede, og endvidere, at de stedse har været indrettede til at bæres. Fundforholdene taler i det hele for, at de var Smykker, eller dog, at de blev baarne som saadanne. Mulig var de tillige betragtede som Amuletter, hvorved en vis Lighed med den

---

[1] Tre Stykker i Jættestuefund, Aaker, Bornholm, A. 5774.

[2] Nærmere, se Henry Petersen, Aarb. 1881, S. 339 ff.

i senere Stenalder almindelig brugte firsidede Flintøkse med tykt Nakkeparti maaske kan have spillet nogen Rolle.

At Skiferstykkerne i Graven ved Græse har tjent som Del af et Smykke, er vist ved Fundforholdene, som her var sjældent heldige. Ellers har de i de større Stengrave ikke kunnet optages saaledes, at der efter Findestedet kunde oplyses noget om Anvendelsen. I andre Grave er de enkelte Gange fundne paa saadan Maade, at der vindes Vink om Anbringelsen. Dette gælder navnlig et Fund fra en jydsk Enkeltgrav fra Finnerup Rishøj, Hanning Sogn i det nordlige af Ringkøbing Amt[1]. I en sekundært anlagt Grav i Høien optoges en Flintdolk af sen Form (S. M. 171) og et Skifersmykke. Dolken laa midt i Graven, med sin Od pegende mod Vest, uden al Tvivl i ganske uforstyrret Leje. Øst for Dolken laa Skiferstykket, 0,50 M. fra dens Fæste. Dolken laa saaledes, at den efter al Sandsynlighed har siddet i Bæltet eller været lagt paa dettes Sted. Efter dens Stilling har den gravlagte haft sit Hoved mod Øst, og Skifersmykket laa saaledes ogsaa i dette Tilfælde paa Halsens Plads eller foroven paa Brystet. I Sønderjylland er de hidtil ikke fundne i Stenalderens Grave, men derimod i Fund fra den tidlige Bronzealder[2]. I et Fund fra en Høj ved Skovby ved Slesvig, bevaret i Museet i Kiel[3], er gjort en lignende Iagttagelse som i de 2 danske Fund. Højens oprindelige Centralgrav var en Enkeltgrav fra Stenalderen, hvori var et Dolkeblad af Flint, af ældre Type. Ca. 2 M. syd for Centret, 1,70 over Højens Bundflade, fandtes en Grav, omrammet af smaa Sten, og heri Dele af et Skelet. Der optoges af Oldsager et lille Dolkblad af Bronze, med 4 Nagler til Fæstet, samt paa Skelettets Brystparti et Skifer-

---

[1] A. 12054—55. Jvf. Aarb. 1898, S. 264.

[2] Jvf. Splieth: Inventar der Bronzealterfunde aus Schleswig-Holstein, Kiel 1900. Type 24. Fremdeles et Fund fra Nordby, ved Ekernførde. Kieler Mus. Nr. 5962. Et Stykke er af en fin Sandsten.

[3] Mus. Nr. 6998.

smykke, ganske af den her omhandlede Form, gennemboret fra de smalle Sider, 0,098 M. l. Ret afgørende for Anvendelsen som Smykker synes det endelig at være, at et paa samme Maade formet Ravstykke, 0,07 M. l., nylig er fundet i en Grav ved Skjoldbæk, Veseby, nær Slien. Dette mærkelige Stykke har ganske som Flertallet af Skiferstykkerne Gennemboringen fra Siderne og fra den brede Ende, dog er Indboringerne saa fine og regelmæssige, at de synes at være udførte med Metalbor. Ravstykket hidrører fra en tidlig Del af Bronzealderen, fundet ved en Undersøgelse for Museet i Kiel af C. Rothmann. Paa Bunden af en Høj blev der, ca. 0,15 M. nede i Undergrunden, fundet Resterne af en Træ(stamme) -kiste i Ø—V., og i denne optoges foruden Ravstykket en Bronzenaal med oprullet Hoved (som Splieth, Bronzealterfunde, Fig. 18 a), et lille Dolkblad af Bronze, kun 0,105 M. l., som Splieth, Fig. 6, en Type, der af Sophus Müller[1] henføres til den ældre Bronzealders tredje Tidsafsnit, altsaa en ret tidlig Periode, men som er et Importstykke, der vel paa det sydligere Findested kunde antages at være fra en endnu tidligere Tid. I hvert Fald tilhører Fundet den tidlige Bronzealder.

Dyretænderne er velvilligst undersøgte og bestemte af Viceinspektor Herluf Winge, Zoologisk Museum. To af dem var nedre Fortænder af Svin (Fig. 15), om af vildt eller tamt, kan næppe afgøres. De samlet optagne 49 Tænder var alle Hjørnetænder af Hund (Fig. 16). De stemmer i Størrelse ganske med den sædvanlige Stenaldershund. De er alle af voxne, adskillige af dem af gamle Dyr; de 28 var fra øvre, 21 af nedre Kæbe; fordeles de tillige efter højre og venstre Side, viser det sig, at Tænderne repræsenterer i det mindste 15 Hunde. Dette Smykke var da af en ganske ejendommelig og paa sin Vis særdeles kostbar Art. Alle have gennemboret Rod, saa de kan have været dragne paa en Snor.

Anvendelsen af Tænder som Smykker er ingenlunde noget

[1] Aarb. 1909, S. 57, Fig. 59. — Oplysningerne om Skjoldbækfundets Forhold er velvillig meddelte af Dr. Fr. Knorr, Kiel.

ejendommeligt alene for Stenalderens Slutningstid. En Betragtning af Gravfundene viser dog, at den mere almindelige Brug af »Tandperler« tilhører en ret begrænset Tid. Inden for Stenalderen er Anvendelsen i Hovedsagen indskrænket til de senere Perioder. Fra Dyssefundene kendes de ikke. De foreligger i en Del Jættestuefund, dog oftest faa i Tal. Som Regel er det ligesom i det foreliggende Fund Tænderne af Svin og navnlig af Hunden, der anvendtes. Endvidere er en gennemboret Hundetand fundet sammen med Ravperler af de for Jættestuerne særegne Former (S. M. 264 og 263), 1½—2 M. d. i Mosegaard Præstegaards Mose paa Falster (A. 11264—68).



Fig. 15—16. ²/₃.

Uden for Danmark forekommer Dyretænder ikke sjælden i Grave, i lignende vekslende Antal. Hovedmængden af disse Fund tilhører ligeledes Stenalderens senere Afsnit[1].

Fremdeles optoges ved Græse 2 smaa, spinkle Benrør, det ene vist i Fig. 17. Begge er i alt væsenligt ensartede, dannede af en tynd Rørknogle, efter Herluf Winges Undersøgelse Albubenet af en langarmet Fugl, saa godt som sikkert en Skarv. Begge kan være (øvre og nedre Del) af en og samme Knogle. Begge Ender er lige afskaarne. Indersiden er jævn og glat af Naturen, Ydersiden stærkt glattet og afpoleret. Længden



Fig. 17. ²/₃.

[1] Særlig mange optoges paa en af R. Beltz undersøgt Gravplads ved Ostorf ved Schwerin, Archiv f. Anthropologie, N. F. VII (1909). Samtlige Grave var Skeletgrave under flad Mark, uden Jordhøjning. De mest karakteristiske Oldsager var Øxer af tyknakket Form og Lerkar svarende til de danske Jættestuetyper. Dyretænder forekom i 9 af 17 Grave. Antallet var fra 1—89; de laa oftest foroven paa Brystet, i en af Gravene ved højre Haand. I Grav Nr. 12 laa 89 Tænder, »omkring Bækkenet, aabenbart som Bæltesmykke«. Tænderne varierede meget; adskillige var For- og Hjørnetænder af Hund.

af det korteste Rør (Fig. 11, 7) er 0,051 M., af det længste 0,062 M., Tværmaalet for begge ca. 7 Mm. De er synligt udførte med en vis Omhu. Ogsaa disse betegner en hidtil i Gravkisterne ukendt Type. I nogle Jættestuefund foreligger de derimod i forskellig Form, dels som korte, tykvæggede Benperler, dels som længere, tynde Rør som de her omtalte (jvf. S. M. I, 249). I et Fund fra en Jættestue ved Bildsø (Mus. Nr. 6341) haves saaledes 4 Benrør, hvoraf de 2 meget ligner Fig. 16 og et tredje kun afviger lidet; det fjerde er plumpere formet og har knap den halve Længde. Snarest er de alle Smykker i Lighed med de rørformede Ravperler (S. M. 254). Intet af Stykkerne blev dog optaget paa saadan Plads, at noget nærmere om Anvendelsen deraf kunde udledes.



Fig. 18. 1/2.

Medens de hidtil anførte Oldsager vel er noget forskelligartede fra Gravkisternes sædvanlige Typer, men dog er saadanne, hvis Tilstedeværelse som Gravgods er vel forklarlig, indtager den store Flintsav (Fig. 18), der fremdroges i Kistens nordre Side, en Særstilling. Med en Længde af 0,164 M. og den usædvanlige Bredde 0,071 M. hører den ved sin Størrelse til de anseligste i sin Art. Den er tilhugget med store, kraftigt og sikkert førte Slag, hvorhos Egpartiet er yderligere udformet og jævnt tildannet med talrige mindre Hug. Det er et Stykke, som er fuldfærdigt til Brug, men det har næppe nogensinde været benyttet; der er intet kendeligt Spor af Slid.

Enkeltfundne paa Mark og efter Ploven forekommer

saadanne »Rygsave« af Flint særdeles almindelig, oftest vel i ringe Størrelse, hyppig dog i ganske anselige Exemplarer. Tidligere er dette Arbejdsredskab ikke fremdraget i noget veloplyst Gravfund. At den i Gravkisten ved Græse var nedlagt forsætligt, er dog utvivlsomt. Den laa i det egentlige Gravlag; der fandtes Knogler umiddelbart over den, og det er vanskelig tænkeligt, og dette anselige, ganske nye og uskadte Redskab under de senere Gravlægninger skulde tilfældig være tabt, navnlig da antagelig disse Gravlægninger er foretagne fra Kistens østre Ende. Naar den da maa være nedlagt forsætlig, og den ikke hører til de sædvanlig som Gravgods anvendte Typer, er der Grund til at søge en Forklaring ad anden Vej.

Rygsaven af Flint fremdrages særdeles ofte fra Moser og lignende Steder, enkeltvis, parvis eller flere sammen, op til 20, mest vel udførte og ret store, ikke sjælden med savtakket Eg. I det hele haves i Nationalmuseet over et halvt Hundrede Fund af denne Art. Hovedmængden af disse Fund er antagelig Votivgaver af samme Art, som de Rækker af Øxer, Dolke eller andre Vaaben, sjældnere derimod egentlige Arbejdsredskaber, som t. Ex. Skrabere, der henlagdes som Offergaver[1]. Endvidere forekommer Save ofte sammen med Rækker af andre Oldsagstyper i de saakaldte Depotfund, der fremdrages paa lignende Maade, og hvoraf vistnok i det mindste en Del maa forklares paa lignende Vis. Det tør siges, at Flintsaven gennem Fundene fremtræder som et typisk Votivstykke. Det synes da nærliggende at forklare den smukke Sav i Græsefundet ud fra lignende Motiver som de, der gør sig gældende i Mosefundene, uden at det dog af det forhaandenværende ringe Materiale er muligt nærmere at udforme disse[2].

---

[1] Om hele dette Spørgsmaal, se Sophus Müller: Votivfund fra Sten- og Bronzealderen, Aarbøger 1886, S. 216 o. flg.; jvf. Henry Petersen, Aarb. 1890.

[2] Det kan hermed sammenstilles, at der i Jordfylden umiddelbart ved Randen af Nedgravningen til en Stenalders Enkeltgrav (Undergrav)

Ligesom de øvrige Dele af Fundet peger ogsaa Flintsaven med Hensyn til den kronologiske Plads mod Stenalderens Slutningstid. I Depotfundene forekommer Rygsaven, som allerede foran nævnt, ikke sjælden og da oftest sammen med Dolkene af de yngre Former, med det fuldt udformede Fæste, sjældnere med de ældre Typer eller med Jættestuetidens tyknakkede Øxer[1]. Ogsaa selve disse Flintblades hele Art, det tynde Blad, hvis Tilhugning forudsætter Øvelse og Tilvanthed til dette særlige og uden Tvivl meget vanskelige Arbejde,

---

ved Koldkur, Resen Sogn i Viborg Amt, undersøgt af Nationalmuseet 1902, fandtes paa forskellige Steder 4 Flintskrabere; Graven indeholdt Stridsøxe, Flintøxe, Flække, og, usædvanligt, Mejsel; ogsaa enkelte andre lignende, men mindre udprægede Fund kunde anføres. — I adskillige andre Tilfælde er Redskaber tilfældig tilførte med Jordfyld. — Blandt de mindre vel oplyste Fund af Rygsave i Forbindelse med Grave skal anføres et fra en Høj ved Videbæk, Vorgod Sogn, i Ringkøbing Amt. I en stensat Kiste, 2½—3 M. lang, opgives et lille, ret grovt og tarveligt Savblad af Flint at være fundet sammen med en Paalstav af Bronze, fra tidlig Bronzealder (S. M. 38). — Fra Valsgaard Sogn, Hindsted Herred i Aalborg Amt, haves der Efterretning om et stensat Kammer, formentlig en Gravkiste, hvori »et halvmaaneformet Redskab« er fundet sammen med 4 Dolkblade af ældre Type, en Øxe med Skafthul (S. M. 107) og 2 retvæggede Lerbægere. (Nationalmuseets Arkiv; arkæologisk Sognebeskrivelse Nr. 53). En Sav foreligger i Jættestuefundet fra Egby, Voldborg Herred (Mus. Nr. A. 10053) og Sømarke Møen. Ogsaa fandtes et saadant Redskab i Stenlægningen nærmest om et mindre, stensat Gravkammer ved Jestrup, Thy, snarest fra Stenalderen.

[1] Saaledes: 12 Save med 2 Dolke med smalt Fæste, S. M. 166—67, Aarup Kjær (A. 19285); 4 Save med 3 Dolke med fladt Fæste, nærmest S. M. 164, Refsgaard (Nr. 10202); 22 Save med 30 Dolke med fladt Fæste, Gjeraa (A. 12523); 5 Savblade med Forarbejder til Dolke S. M. 160—61, Bjergby, (A. 6087); med tyknakkede, bredeggede Øxer: Dover (A. 8449); med tyknakkede Øxer og Dolke, S. M. 160—61, Geddemaalsgaard (A. 2616). En eneste Undtagelse danner mulig et Fund af Forarbejder, Holmsø, A. 11903, hvor Saven findes sammen med en Planke, der antagelig skulde blive til en (tyndnakket?) Øxe. Skønt Flintens ensartede Karakter giver Fundet indre Sandsynlighed, kan det dog, da det er tilgaaet Museet fra en Privatsamling, ikke have afgørende Beviskraft for at tilskrive Savene højere Ælde.

anviser dem naturligt Plads i samme Tid, som formede de nøje tilsvarende Dolkblade.

En Oversigt over de sjællandske Gravkister, deres Udbredelse og Hovedindhold er meddelt S. 204—205. Det fremgaar heraf klart, at de danner en ved Gravenes Bygning og ved deres Indhold vel karakteriseret og afgrænset Gruppe. Som Jættestuerne danner de sædvanlig Centralanlæget i en Høj; højdækkede har de været i alle vel oplyste Tilfælde; intet tyder paa, at de nogensinde har været bestemte til at være frit synlige. De anlægges som Regel paa Undergrunden eller dog kun saa meget nedsænkede, som fornødent for at skaffe Stenene fast Underlag. Den Omhu i Bygningen, som kendetegner Jættestuen, gør sig ogsaa gældende ved det lille Gravkammer, om end noget modificeret efter de ringere Størrelseforhold. Væggene dannes stedse med tæt sammenstødende Sten, og Indsiden er altid jævn. De store Sten afstives udefter med svære Rullesten. Nærmest Graven er ofte anbragt et Lag knuste Flintskærver; Dække og Sider tættes med Ler eller med Flintskærver, eller med noget af hvert, stundom ogsaa med mindre, flade Sten. Længderetningen er stedse nær Ø—V. Den vestre Ende lukkes fast og synes i intet Tilfælde at have været bestemt til at aabnes. Mod Øst er Forholdet noget skiftende. Lukket er dog her altid svagere end mod Vest, og i ikke faa af de vel oplyste Tilfælde har det været klart, at her var Adgangen til Graven, naar ny Gravlægning skulde foregaa. Sjældnere kan en Tærskel findes, og en Gang er ingensinde set. Lukket bestaar sædvanlig af tyndere Sten, der ofte er saaledes løst satte til, at de ved ny Gravlægning kunde borttages, uden at nogen af Dækstenene behøvede at afløftes. Det omhyggelige, ensartet behandlede Dække, der i Flertallet af Tilfælde er forefundet over hele Graven, maa tale imod, at Dækket ved ny Gravlægning helt eller delvis har været optaget.

Gravkisten findes udbredt over hele Sjælland; de fleste kendes vel fra Nord- og Østsjælland, men dette kan skyldes

Herred.	By.	Mu-seums-Nr.	Dolke, S. M. Nr.									Ler-kar.	Skifer-smyk-ker.	Andre Sager. Litteratur.
			160-161	162-163	164	166	167	168	169	170	171			
Lynge-Kronborg . . .	Smidstrup	A 282	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	Spaanblok. Harpixmasse. Aarb. 1881, S. 327.
Lynge-Frederiksborg	Græse	A 22932	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	Flintsav, Perler. Dyretænder, Benrør. Aarb. 1910, S. 189.
Holbo	Ramløse	A 6918	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	Nord. Fortidsm. I, S. 149.
Strø	Ølsted	A 6873	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	
—	Alstedgaard	A 24290	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	Stridsøxe, Benpren. Aarb. 1910, S. 180.
—	Sandbjerg	A 6873	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
—	—	A 6874	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	
—	Udsholt		»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	Aarb. 1910, S. 176.
Ølstykke	Svedstrup	A 6695	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	Aarb. 1892, S. 202.
—	—	A 6696	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
—	Stenløse	A 2186	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	1	Stridsøxe, S. M. 88.
—	Søsum	A 19497	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	Aarb. 1910, S. 186.
—	Stenløse	A 22361	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	Aarb. 1910, S 188.
Horns	Esromgaard	A 19822	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	Aarb. 1910, S. 178.
—	—	A 19823	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	Benstykke. Aarb. 1910, S. 179.
Sømme	Heinstrup-gaard	A 9781	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	Ring af Broncetraad.
—	Flyng	A 5205	»	»	1, cf. 170	1	1	»	»	»	»	2	»	Dobbeltkiste. Aarb. 1892, S. 206.

Sokkelund........	Bispebjerg	A 6985	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	»	Aarb. 1892, S. 205.
—	Østerfælled		»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	Aarb. 1910, S. 175.
Tune.............	Solrød	A 6285	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	
Smørum..........	Høve	7732	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	Aarb. 1881, S. 328.
Ringsted..........	Valsømagle	A 24496	»	»	1, cf. 170	»	»	»	»	»	»	»	»	Spydspids? Aarb. 1910, S. 170.
Merløse...........	Holbæk Ladegaard	A 15372	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	Pilespids, Benpren, Spaaner. Nord. Fortidsmind. I, S. 144.
Ods...............	Grevinge	A 18182	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	Nord. Fortidsm. I, S. 147.
Løve	Frihedslund	A 12316	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	Dolkfragment, Flække. Nord. Fortidsm. I, S. 147.
—	Drøsselbjerg	A 16680	1, cf. 162	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	3 orn. Prene, Flække.
Slagelse..........	Sønderup	A 14726	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	2 Ravknapper med V-Boring.
—	Bildsø	A 8576	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	
—	Sønderup	A 14722	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	Benpren. Nord. Fortidsm. I, S. 146.
V. Flakkebjerg.....	Bjærge	A 6004	»	»	»	»	2	»	»	»	»	1	»	Bronzering. Aarb. 1892, S. 205.
Hammer..........	Snertinge	A 16522	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	Pilespids, S. M. 181. Nord. Fortidsm. I, S. 148.
Baarse............	Petersgaard	9264		»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	Aarb. 1881, S. 329.
Desuden ufuldstændig oplyste Gravkister:			3?											
Smørum..........	Loholm		3 Dolke, 2 Spyd, 1 Hængesmykke, Skifer, Lerkarskaar											Aarb. 1881, S. 328.
Sokkelund........	Dyrehaven		Ingen Oldsager											Antikv. Tidsskr. 1861—63, S. 14.
Sømme...........	Heinstrupgd.	A 328	4 Dolke, deraf 1 S. M. 167; 2 Lerkar											

den Tilfældighed, der let vil være til Stede ved et Materiale af saa begrænset Omfang, i alt ikke mere end 39 undersøgte Tilfælde.

Gravkistens Tidsstilling er paa Sjælland ganske klar. De karakteristiske Oldsager er Dolkene og fortrinsvis de Former, som er de yngste, de seneste Trin i Udviklingen og de umiddelbare Forløbere for Metaltidens Vaaben. Naar andre Oldsager forekommer, peger ogsaa disse mod Stenalderens Slutningstid.

B. Jydske Gravkister.

De jydske Gravkister frembyder mere sammensatte Forhold. Selve Gravenes Form og Bygning er mindre konstant; de findes kun i begrænsede Dele af Landet, og deres Indhold af Oldsager er vekslende og noget forskelligt fra de østdanskes; tillige mangler Skeletdele næsten ganske.

En Række nye, af Nationalmuseet undersøgte Gravkister slutter sig nøje til det tidligere af Dr. Sophus Müller i Nordiske Fortidsminder I, »Flintdolkene i den nordiske Stenalder,« meddelte Materiale: anseligere, men ret lave Kamre, oftest med Gang og som Regel orienterede i Syd—Nord, hvorved da Indgangen stedse er fra Syd.

Et Anlæg af denne Art fremkom ved Torderup, Gunderup Sogn i Fleskum Herred, ca. 12 Km. SØ. for Aalborg[1]. Den dækkende Jordhøj var endnu bevaret i væsentlig uforandret Skikkelse, lav og forholdsvis flad og bred, idet et Tværmaal af 18—19 M. modsvarede en Højde af kun 1,7 M. Af denne Art var sikkert oprindelig de Høje, hvormed den jydske Gravkiste dækkedes, men ofte findes de ændrede ved senere Tiders Tilføjelser. Beliggenheden var valgt frit og højt i Terrænet.

Gravkisten er vist i opmaalt Grundplan Fig. 19, hvortil slutter sig de fotografiske Billeder, Fig. 20—21. Den bestod

[1] Matr. Nr. 9a af Torderup. Undersøgt af Nationalmuseet 1904 ved Hans Kjær. A. 22239 ff.

af Kammer og Gang, anlagte i hinandens Forlængelse, Gangen mod Syd, men tydeligt adskilte fra hinanden. Længderetningen var meget nær N—S.

Gangen ses forrest i Billedet Fig. 20. Med 3 Sten i hver Side havde den en Længde af ca. 2 M. og meget nær samme Bredde. Om dens mulige Indhold af Skeletdele eller Oldsager kan intet oplyses, idet næsten hele Rummet flere

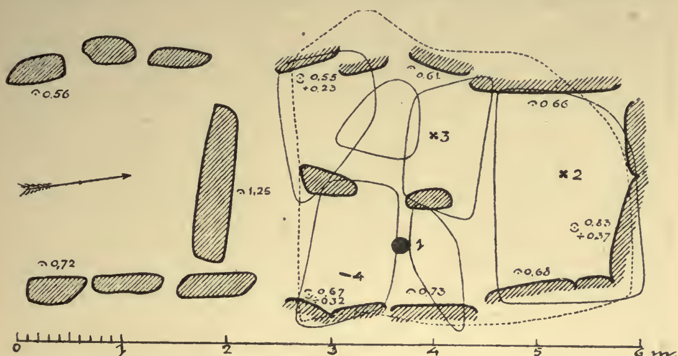


Fig. 19. Torderup.
Cotetallene angiver Højden over Højfoden i V. En punkteret Linie viser Omridset af det hele Dække over Kamret.

Aar forud for Undersøgelsen havde været udgravet til Bunden. Kamret og dets Indgang var derimod ganske urørte. Ikke mindst var dette kendeligt paa det mærkelige, fuldstændig urørte Lukke, der adskilte Kamret fra Gangen. Det ses i Billedet Fig. 20. En bred, ganske flad Stenflage var rejst paa Højkant, svagt hældende indad mod Kamret. Den ragede 0,40 M. højere op end de øvrige Sten og har næsten naaet op gennem Højens Jordlag til Overfladen, kun dækket af en ganske ringe Jordmængde. Paa Siderne, hvor Stenen ikke helt udfyldte den brede Kammeraabning, saas regelmæssige Opstablinger af mindre Sten.

Kamret var af regelmæssig, firsidet Form, sat af 2 Sten for nordre Ende, 4 i vestre, 5 i østre Side. Længden maaltes til 3,80 M., Bredden til ikke mindre end 2,20 M. Denne

usædvanlig store Bredde maatte volde Vanskeligheder med Overdækningen og havde krævet særlige Foranstaltninger. Kun mod Nord bestod Dækket af en enkelt, bred og flad Sten, som naaede helt fra Side til Side og umiddelbart med



Fig. 20. Torderup.

sine Kanter hvilede paa Kamrets Sidesten. I den sydlige Del var derimod i Kamrets Midtlinie rejst 2 smalle, fladt udkløvede Sten lodret op. De var dybt nedsænkede i Undergrunden for at staa fast. Paa disse Midtpiller og paa Sidestenene mod Øst og Vest hvilede Dækstenene, 4 i Tallet; hver af dem spændte saaledes kun over Kamrets halve Bredde. Talrige mindre Flager dækkede Mellemrummene mellem de store Dæksten.

Billedet Fig. 21 viser helt i Forgrunden Toppen af Lukket, Dørstenen. Bag denne ses 2 Dæksten henlagte, ved Undersøgelsen afløftede fra Plads. I Kamrets Midte staar de 2 Støttepiller.

Skønt adskillige af Stenalderens Gravkamre, især Jættestuer, frembyder større Rumforhold, vides saadanne Stenpiller ikke tidligere at være iagttagne her i Landet. Trangen til dem maatte dog naturlig fremkomme, naar man ønskede

det store Gravrum, men ikke vilde bruge de svære Sten, og i Stedet, mulig for at formindske den Jordmasse, der skulde tilføres, foretrak flade og tynde Dæksten. Dels vilde saa-



Fig. 21. Tordcrup.

danne være vanskeligere at fremskaffe i tilstrækkelig Bredde, og dels vilde de mindre vel kunne bære den Vægt af Jord og Sten, der skulde hvile paa dem.

Det hele Kompleks havde en Længde af 5,80 M. I Forhold til den store Udstrækning var Kamrets Højde ringe, kun 0,75 M. Stenene var nedgravede ca. $^1/_3$ M. i Undergrunden.

Endnu skal anføres, at knust Flint var anvendt som en fast Pakning til Tætning og Udfyldning af alle Mellemrum. Dette er en Arv fra Jættestuen, hvor Flinten særdeles ofte har været anvendt saaledes, medens det ikke kendes i tilsvarende Udstrækning fra nogen anden Gravkiste i Jylland[1]. Uden at der

[1] Kun ubetydeligt ved Gravlevkisten, S. 214.

kan tillægges dette enkelte Træk nogen særlig Vægt, synes allerede dette dog at tyde paa, at Torderupgraven hører til de ældre i sin Art. Flinten laa over Dele af Dækket, navnlig over Mellemrummene mellem de større Sten; i ringere Mængde laa den mellem de større og mindre Rullesten, som udvendig støttede Gravkisten. Endelig dannedes Kamrets Bund af et Lag af knust Flint med nogle smaa Stenflager, ca. 0,10—0,15 M. tykt. Gravens Bund laa paa det nærmeste i Niveau med Højfoden.


Fig. 22. ²/₃.

Fundet af Oldsager var ikke særdeles stort, men af noget usædvanlig Art. Der fremdroges følgende, alt paa eller tæt over Gravens Bund.

Et Lerbæger med svejet Side, Fig. 19 Nr. 1. Typen er nærmest det svejede Lerbæger (S. M. 225), vel kendt fra Enkeltgrave, dog er det tarveligt i Formen og uden Ornamenter. H. 0,13 M., Br. ved Mundingen 0,10 M.

Et Dolkblad af ældre Type, S. M. 160—61, temmelig grovt tilhugget, ret stort, 0,18 M. l., Fig. 19, 3. Den Odden nærmeste Del af Bladet er opskærpet og er herved bleven forholdsvis smal.

En Pilespids (Fig. 19, 2), spinkel, fint tilhugget, af slank Form, med »Modhager« bagtil (S. M. 179), samt

En lille Øxe af Flint (19, 4), vist i Fig. 22, ikke synderlig udpræget i Formen, ret bredegget og med tyk Nakke. (L. 0,11 M.).

Det svejede Lerbæger og den tyknakkede Øxe henfører Gravkisten ved Torderup til en Tid, der ikke blot ligger forud for den, som repræsenteres af de sjællandske Gravkister, men ogsaa forud for den, hvortil de fleste jydske henhører.

I intet andet af de vel oplyste Gravkistefund forekommer Flintøksen; den er Jættestuefundenes Særmærke[1].

En Grav af samme typiske, som det synes særlig nordjydske Art, er undersøgt ved Torsholm i Vendsyssel, Dronninglund Sogn og Herred, ca. 23 Km. NØ. for Nørresundby[2].

Det oplystes, at der paa Stedet tidligere havde staaet en Gravhøj, der gennem mange Aar lidt efter lidt helt var bortgravet. Den havde ikke været synderlig høj, næppe mere end ca. 1,5 M. Ved Undersøgelsen var der kun en ganske ringe Højning synlig.

Ved Gravning havde man truffet nogle af Stenene af Gravkamret. Da dette helt fremdroges, viste det sig at være en temmelig regelmæssig bygget, men nu noget sammenskredet Gravkiste. Den havde Længderetning paa det nærmeste N—S., aaben for den søndre Ende, medens den nordre helt var aflukket ved en enkelt bred og svær Sten. Langsiderne mod Ø. og V. dannedes af henholdsvis 6 og 4, ret svære Sten. Henimod Sydenden var et Parti i Kamrets Forlængelse afdelt til en kort Gang, indefter mod det egentlige Gravrum begrænset af en opret, fremspringende Karmsten i hver Side og mellem dem en smal Tærskel, 0,6 M. lang, dannet af 2 flade, udkløvede Stenfliser paa Højkant i hinandens Forlængelse. Hele Gangen, navnlig dens yderste Del, var opfyldt med en Sammenhobning af hovedstore Sten og Jord. Yderst ude dannede nogle Sten en Art uregelmæssig, ydre Tærskel.

Oldsager fandtes alene i Kamret, og kun dette har været anvendt til Gravlægning. Medens den samlede Længde

---

[1] I Rækken af de mindre vel oplyste Fund i Museet foreligger dog en ganske lignende Flintøkse, sammen med 2 Dolke (S. M. 160—61 og S. M. 167) i et Fund fra et »Kammer med 3 Dæksten« fra Grevelund, Hindsted Herred, Aalborg Amt (A. 8107).

[2] Matr. Nr. 58b af Overdorf. Undersøgt af Nationalmuseet 1904 ved Hans Kjær. Mus. Nr. A. 19809 ff.

maaltes til 4,1 M., udgjorde Kamret inden for Tærskelen heraf 3,5 M. og havde ved Bunden en Bredde af indtil 2,15 M.



Fig. 23. Torsholm.

Dybden var ca. 0,9 M. I Kamret hældede alle Stenene noget ind efter. Dette er et almindeligt Fællestræk for alle sten-satte Kamre fra Stenaldereu, naar de har haft Dække. Et saadant har uden al Tvivl ogsaa været til Stede her, og et Par større Sten, der kunde hidrøre herfra, var efter hvad

der meddeltes, nylig borttagne; det indre af Kamret var dog uforstyrret. Gangen har derimod næppe været overdækket.

Hele Gravkisten var nedgravet i Undergrunden, indtil en Dybde af 1,6 M. under Jordoverfladen. Udenom var der til Støtte anbragt en Pakning af Sten og Jord.

Billedet Fig. 23 viser Gravkisten under Undersøgelse. Ca. $^2/_3$ af Jordfylden er borttaget, og de øverste af Oldsagerne er blevne synlige. Man ser fra S. mod N., ind i Kamret. I Forgrunden ses Gangen med Karmstenene, medens Tærskelen endnu er jorddækket. I Gravens vestre Side staar Stenene i god Orden, hældende indad, mens Stenene mod Ø. er delvis skredne. Inde i Kamret ses 3 Dolkblade og ved den forreste af de skredne Sten i Østsiden Spidsen af endnu en Flintdolk.

Der fremdroges i det hele 8 Dolkblade af Flint. Hovedsagelig laa de i 2 forskellige Højder, dels tæt over Gravens Bund, dels 0,15—0,20 M. højere. Ligeledes laa de hovedsagelig med omtrent samme Længderetning som Graven og alle fladt og vandret. I hvert af de 2 Niveau laa de ret godt fordelte over hele Gravrummets Flade. Det skulde siges, at man ved de senere Gravlægninger i nogen Grad har undgaaet at forstyrre de ældre, har foretrukket at benytte Rummet ved Siden af. I lignende Retning peger det ogsaa, at der mellem de 2 Niveau, hvori Dolkene laa, var lagt en Del mest fladagtige, mindre Sten i et enkelt Lag. De 4 nederste Dolke betegner det ældste Sæt Gravlægninger; derefter er det blevet overdækket med et Lag af Jord og Sten, ca. 15—20 Cm. tykt, hvorefter Gravkisten er bleven benyttet til endnu et Sæt Grave. Enkelte ganske opløste Skeletdele laa umiddelbart paa Stenlaget og i Mellemrummene mellem Stenene, saavel som ogsaa paa Gravens Bund.

Gravfundet er mærkeligt ved ikke blot udelukkende at bestaa af Flintdolke, men tillige Dolke af næsten ganske ensartet Form. De maa tilhøre væsentlig ens Tid, hvilket dog næppe nødvendig medfører, at alle Gravlægningerne er foretagne

inden for et ganske kort Tidsrum. Alle Dolkene er jævnt godt tildannede Flintblade af ældre Type (S. M. 160—61), uden særlig Skaftspids eller dog kun uregelmæssig tildannede til Skæftning. Et af dem, et typisk, i Formen udpræget Flintblad, er vist i Fig. 24. Længden vexler kun lidet, fra 0,14—0,19 M. To af dem, det ene det afbildede, har kendeligt opskærpede Egge.


Fig. 24. 1/2.

I lignende Dybde som de laveste af Dolkene laa et ret stort, fladt udspaltet Flintstykke, hvis tynde Kant er tildannet med Skrabertilhugning. Det fandtes i lodret Stilling og skulde derefter antages snarest ved en Tilfældighed at være kommet i Gravjorden. Skraberformede Redskaber findes jo sædvanlig ikke i Gravene nedlagt som Følgegods. Dog er saadanne Stykker af og til fundne i det indre af de stensatte Grave, saavel som under sikkert iagttagne Forhold i nær Forbindelse med Stenalderens Enkeltgrave[1]. Mulig kunde de da være forsætlig nedlagte som en Del af Gravgodset, idet de vanskeligere kan forklares ad lignende Vej som den foran omtalte Flintsav fra Græse.

Torsholmgraven skulde da efter sin Bygning og sit Indhold sættes ret tidligt i Rækken af de jydske Gravkister. Af tilsvarende Bygning, men med rigere og mere uensartet Indhold var en Gravkiste, fremdraget paa Gravlev Hede, Hornum Herred i Aalborg Amt, ca. 23 Km. SSV. for Aalborg[2].

---

[1] En Flintskraber i Sønderupgraven, Nord. Fortidsminder I, S 143; 2 paa Bunden af Gravkisten Holbæk Ladegaardshuse, l. c., S. 145. Jvf. ogsaa S. 201 f.

[2] Matr. Nr. 14c, 19b af Gravlev Hede, Gravlev Sogn. Undersøgt 1906 af Nationalmuseet ved Hans Kjær. Den stensatte Grav med samt Højen, der omsluttede den, blev efter Undersøgelsen fredlyst.

Paa Toppen af en større, fladagtig Banke laa en ret anselig Høj, 2,45 M. h. Hele Højens Jordmængde var næppe tilført alene for at dække over Gravkisten; en Del Jord kan være tilført i en senere Del af Oldtiden; der fandtes nemlig paa forskellige Steder foroven i Højen Urnegrave, Lerkar med brændte Ben, delvis stenomsluttede (Fig. 25, A—C.), alle fra Bronzealderens senere Tidsafsnit. Ogsaa fremkom der en Gravlægning fra yngre Bronzealder i selve den stensatte Gravkiste. Ikke usandsynligt kan da ved en eller flere af disse senere Gravlægninger nogen Jordfyld være tilført. Nogen bestemt Fyldgrænse kunde dog ikke ses.

Ved at grave et Hul i Højens nordvestre Side havde Lodsejeren truffet paa de yderste af Gravkistens Bæresten. En af disse, den ene af Endestenene mod Nord, havde han udvæltet, og endvidere havde han borttaget lidt af Fylden indenfor, kun ca. 0,20 M. ind i Gravrummet. Herved havde han dog fundet Skaar af et Lerkar (retvægget Bæger) fra Stenalderen. I øvrigt var Kamret urørt. Det var ved Undersøgelsens Begyndelse næsten helt jordfyldt, som det havde været det fra Oldtiden.

Gravkisten er vist i Plan og Snit Fig. 25 og Fotografi Fig. 26. Den havde i det hele samme Bygning som Graven ved Torderup, med et Gravkammer og en bred Gang foran dette. Gangen var imidlertid ved Stenopstillinger omdannet til en Art Forrum, der ligesom Kamret var benyttet til Gravlægning.

Længderetningen var NNV.—SSØ.; Gangen udgik i sidstnævnte Retning. Længden af det hele Kompleks var $5^1/_2$ M., altsaa omtrent som Torderupgravens. Ogsaa Kamrets Dimensioner var ret nøje tilsvarende; med en indvendig Længde af 3,8 M. havde det i Midten en Bredde af 2,45 M., mod NV. 2,0 M. og mod SØ. 1,95 M. Siderne dannedes af 6 og 7 Bæresten; mod NV. havde der staaet 2 Sten, hvoraf den ene var den af Finderen udvæltede. Ud mod Forrummet (Gangen) havde Kamret et udpræget Dørparti: to Karm-

sten stod vinkelret ud fra hver sin Side og mellem dem stod i Kamrets Bund en smal Tærskelsten paa Højkant. Indgangen over Tærskelen havde en Bredde af 0,6 M.

Bærestenene stod omtrent lodret, oftest med svag Hæld-

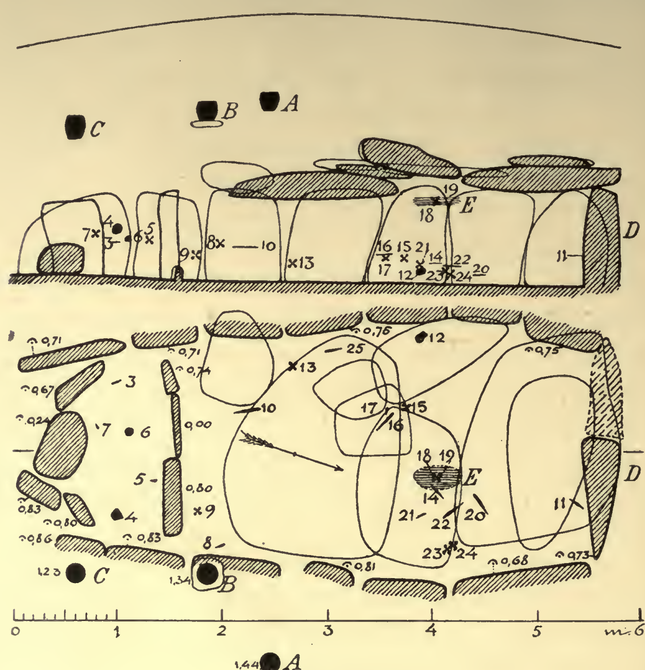


Fig. 25. Gravlev.

Coterne angiver Højden over Højfoden i S. Nullinien skærer Toppen af den indre Tærskelsten.

ning indefter. De var sat lidt ned i Undergrunden, fæstnede og støttede udvendig med en Pakning af hovedstore og noget større Sten. Kamrets indvendige Højde maaltes til 0,9 M. Dækket dannedes hovedsagelig af 2 meget brede, men tynde Stenflager, der naaede helt fra Væg til Væg. Mellem dem var der omtrent midt over Kamret et Rum paa ca. 1/2 M.s Bredde, dækket af en betydeligt mindre, flad Sten, der udelukkende hvilede paa de 2 store. Det var denne, der engang

i Bronzealderen var bleven afløftet; tæt under den fandtes en Grav med brændte Ben (Fig. 25, E). Andre mindre, flade Sten dækkede Mellemrum og Aabninger mellem de større. Ogsaa en Sten, der fandtes forslæbt til Gravanlægets Udkant, hørte antageligt oprindelig med til Dækket.

Forrummet var en Del snævrere end Kamret, idet Siderne her nærmede sig noget mere til hinanden. Det udgjorde omtrent den inderste Halvdel af hele Gangen og var som alt anført anvendt til Gravbrug. Udadtil havde det et mere uregelmæssigt Lukke, dannet af oprette, flade Sten, mellem hvilke der fremkom en lignende Døraabning som ved Kamret. Paa Bunden laa her en bred, flad Sten, der dannede en Art Tærskel. I og uden for denne ydre Døraabning var der tæt tilstoppet med hovedstore Sten og Jord. Af Dække over Forrum og Gang fandtes intet. Bredden var i Forrummets indre Halvdel 1,90 M., udvendig 1,75 M. og Dybden 1,3 M.

Billedet Fig. 26 er set omtrent fra Syd. Forrummet og dets Lukke ses saaledes forrest, Kamret bagude. I Midten ses de 2 oprette Karmsten og mellem dem den lave Tærskel. I det indre er al Gravfylden borttaget. Kamrets flade Stendække har indvendig maattet understøttes med en (lidet synlig) Rundstok for ikke at styrte ned; overliggende Jord og Sten havde brudt det flere Steder. Afstøtningen uden om Bærestenene er kun delvis borttaget.

Den Høj, som overdækkede det hele Gravanlæg, bestod af hovedstore Sten og Jord i omtrent lige Mængde. Ved Kamrets Dæksten og Sidesten laa hist og her lidt knust Flint, som en Rest af den gamle Skik at skærme Graven med et tykt Lag af denne Art.

Kamrets Bund dannedes af et ca. 0,10 M. tykt Lag af knust, hvidbrændt Flint; det samme Bundlag fandtes i Forrummet og kendetegnede dette som den til Gravlægning anvendte Del af Gangen; i dennes ydre Parti manglede det

derimod. Begge Steder hvilede Flintlaget umiddelbart paa Undergrundens rødgule Sand.

Kammer og Forrum var fyldte med mørk, i det hele



Fig. 26. Gravlev.

ensartet Muldjord, der i Kamret naaede indtil 0,10 M. under Dækstenene og laa ret løst. Graven er, da den sidste Gang blev benyttet, bleven helt opfyldt med Jord, dog kun løst indført; ved Sammensynkning er det frie Rum foroven opstaaet. Der laa i Gravfylden nogle mindre og enkelte større Sten, der dog intetsteds dannede sammenhængende Brolægning eller Tildækning.

Medens der af Skeletdele kun fremkom ringe Spor, fandtes Oldsager i usædvanlig stort Antal, et tydeligt Vidnesbyrd om ofte gentagen Benyttelse til Gravlægning. Ogsaa Anvendelsen af Gangens indre Del til Gravrum peger i samme Retning. De lavest liggende Oldsager fandtes paa Flintlaget, de øverste ca. 0,20 M. højere. Uden al Tvivl laa kun meget faa af dem i helt oprindeligt Leje. I saa Henseende afgiver Flintdolkene, der var i overvejende Tal, tilstrækkelig Oplysning. Ikke alene laa de, som det fremgaar af Planen i Fig. 25, med meget forskellig Længderetning, men tillige ofte i noget skraa eller hældende Stilling. En Dolk af sen Type (Fig. 25, Nr. 11, jvf. Fig. 28) laa ret lavt og paa en Plads, hvor den ikke kan antages oprindelig at være nedlagt, nær op mod den nordre Endevæg. Men yderligere fandtes 2 af Dolkene helt sønderbrudte og Brudstykkerne liggende i Afstand fra hinanden: Af en Dolk, nærmest som S. M. 160—61, fandtes 2 sammenpassende Stykker 0,25 M. fra hinanden (Nr. 15 og 17), i samme Dybde i øvrigt, men tilsammen udgjorde de kun ca. ²/₃ af Flintbladets oprindelige Størrelse, og Resten var ikke til Stede i Kamret. Et andet Dolkblad, ligeledes af tidlig Type (S. M. 160—61), var overbrudt paa Midten, og de 2 Halvdele laa 0,7 M. fra hinanden med en Niveauforskel af 7 Cm., begge i Forrummet. Af Lerkarrene laa Nr. 4 og Nr. 12 paa Siden, Nr. 9 ligeledes og manglede Bunden; Nr. 6 stod omvendt med Bunden opad. Det er da ganske klart, at der i Graven ved den ofte gentagne Benyttelse har fundet lignende Forstyrrelser Sted som i Jættestuerne, og at der ikke af det enkelte Stykkes Plads, navnlig dets større eller mindre Højde over Bunden, kan drages nogen sikker Slutning. Fundet maa betragtes og behandles under eet.

Hovedmængden var som allerede nævnt Flintdolke, i alt 12. Heraf var de 10 af ældre Type, S. M. 160—61, mindre, jævnt godt tildannede Flintblade uden særlig udformet Skaftende, vexlende i Længden fra 0,13 til 0,246 M.

(Fig. 25, Nr. 3, 5 + 7, 8 ,10, 14, 15 + 17, 16, 21, 22, 25); et af dem (Nr. 16) er vist i Fig. 27; 3 af dem var opskærpede (Nr. 8, 22 og 22); en enkelt Dolk var af lignende Type (S. M. 161), Fig. 25 Nr. 20, men et finere, smukt tildannet Stykke, 0,256 M. l. Kun en enkelt Dolk var af senere Type, med udformet Fæste, vel tildannet, vist i Fig. 28 (Fig. 25, Nr. 11). Det maa tilhøre en af de sidst foretagne Gravlægninger.



Fig. 27. 1/2.

Fremdeles fandtes forskellige Lerkar, nemlig:

Et Bæger med skraa Side og vid Munding, af Typen S. M. 226, dog med smal Kant, uden den sædvanlige brede Rand, (Fig. 25, Nr. 13) H. 0,72 M., Br. 0,117 M. Det meste af Yderfladen dækkes af omløbende Baand af tætstillede Rækker af Punkter, indprikkede umiddelbart ved hinanden, med en tandet Muslingeskal ell. lign., saa de ligesom ligger i en fordybet Linie.

Dele af et stærkt opløst Lerkar (Fig. 25, Nr. 12), der i Formen synes at have nærmet sig til de svejede Bægere, S. M. 225. Det var paa Partiet nærmest under Randen ornamenteret med 5 bredt indridsede, omløbende Streger eller Riller. H. ca. 0,095 M., Br. ved Midten 0,10 M.

En Kop (Fig. 25, Nr. 4) af Formen S. M. 227, tarvelig gjort og med ujævn Overflade; Mundingen let indadbøjet. H. 0,05 M.

Overdelen af en lille, tyndvægget Kop (Fig. 25, Nr. 6), nedefter afrundet. Underdelen fandtes ikke, men kunde være opløst ved Forvitring. Uornamenteret. Tværmaal 0,07 M.

Fremdeles et lille ganske opløst Lerkar, (Fig. 25. Nr. 9).

Endvidere 3 Ravstykker:

To Perler laa samlet (Fig. 25, Nr. 24). Den ene var kølleformet med afrundede Ender (S. M. 263), af en fra Jættestuerne velkendt Type, dog lidet udpræget; den anden var et fladt, nærmest aflangt tresidet Ravstykke, gennemboret ved Midten.

Et større Ravstykke, (Fig. 25, Nr. 23), 0,052 × 0,35 × 0,015 M., var fladt, aflangt med afrundede Kanter og gennemboret henimod den ene Ende.

Betragtet som Helhed har Gravfundet en ret samlet Karakter. Det tilhører i Hovedsagen de ældre Dolkblades Tid. Det skraavæggede og navnlig det svejede Lerbæger, mulig ogsaa Ravsagerne, er noget ældre og tyder paa, at Gravkisten maa være bygget og de første Gravlægninger foretagne omtrent paa samme Tid, som Torderupgraven tilhører. Senest er Flintdolken og de 2 andre Lerkar, der i hvert Fald tilhører Stenalderens sidste Tid. Efter Antallet af Dolke skulde Tallet af Gravlægninger sættes til mindst 12. En Tidsforskel mellem Kammer og Forrum kan ikke erkendes[1].



Fig. 28. 1/2.

Men der fremkom i selve Gravkisten Oldsager fra en betydeligt senere Tid. Ved den allerede nævnte Benyttelse i Bronzealderen var der umiddelbart

[1] Den betydelige Højde over Bunden, hvori Sagerne i Forrummet fremdroges, ligesom ogsaa deres medtagne Tilstand, kunde tyde paa, at Forrummets Indhold i Virkeligheden var Dele, tagne fra Kamret for at skaffe Plads for den sidste Gravlægning og efter dennes Afslutning, da de ikke atter kunde indbringes i Kamret, henlagte i Gangen foran dette, paa det særlig afgærdede Rum. Ogsaa Benrester fremkom i dette i forskellig Højde. Jvf. Forholdene ved Graven ved Græse, S. 193. Saaledes kunde det ogsaa forklares, at den yngste Dolk laa i Kamret, ikke som det skulde ventes, i Forrummet.

under Dækket nedlagt brændte Ben, frit i Jorden, tilsyneladende uden særligt Hylle. Midt i Benhoben optoges 2 Bronzegenstande, en Ragekniv (S. M II, 189) og et Fragment af en Sav (Fig. 26, Nr. 18—19). Graven er saaledes fra et af Bronzealderens senere Afsnit (yngre Bronzealders ældre Del) og anlagt en rum Tid, adskillige Hundredaar, efter at Stenalderens Gravlægninger var afsluttede. Dette har sædvanlig været Reglen, naar Bronzealdersgrave er fundne i Stenalderens Gravstuer eller Høje.

Til Gravkisterne ved Gravlev, Torderup og Torsholm slutter sig endnu 2 fra de senere Aars Undersøgelser. En af disse fandtes ved Stendal, Understed Sogn, Horns Herred, ca. 8 Km. VNV. for Sæby[1]. Gravkisten laa centralt paa Bunden af en Høj, 1,5 M. h., dog vistnok forud noget afgravet. Kammer og Gang laa i hinandens Forlængelse i N—S., Gangen mod Syd, skilt fra Kamret ved en smal Tærskelsten, rejst paa Højkant. Kun Kamret var nogenlunde bevaret, 2,05 M. l., 1,20 M. br., med en Højde af 0,8 M. Gangen havde vistnok oprindelig været dannet af 2 Sten i hver Side. Den var en Del forstyrret, ligesom ogsaa Kamrets Dæksten manglede. Heller ikke fremkom Oldsager, der kunde give en nærmere Tidsbestemmelse. I ret dybt Niveau, nær Bunden, fandtes et Flintstykke med Skrabertilhugning[2].

Lignende Bygning havde en Gravkiste ved Blenstrup, Hellum Herred, ca. 19 Km. ØSØ. for Aalborg[3]. Den fremkom i en lav Høj, kun 1,35 M. h., og var den Centralgrav, hvorover Højen var opbygget. Et senere Gravanlæg, fra ældre Bronzealder, men dog en ret sen Periode, kendetegnet ved Ligbrænding og en Bøjlenaal som den i Sophus Müller, Bronzealderens Begyndelse, Aarb. 1909 som Fig. 93 afbildede,

---

[1] Matr. Nr. 38 af Understed Sogn nordøstre Del. Undersøgt af Nationalmuseet 1907 ved Hans Kjær.

[2] Jvf. Torsholm, S. 215.

[3] Matr. Nr. 4 af Blenstrup By og Sogn. Undersøgt af Nationalmuseet 1909 ved Hans Kjær.

havde forstyrret den søndre Side og borttaget, vist endog paa ny afbenyttet 2 af dens Sten. Gravkisten havde den almindelige Længderetning, N.—S., med Indgang fra Syd. Efter Sidestenenes forskelligartede Karakter skulde Anlæget siges at bestaa af Kammer og en kort Gang, i hinandens Forlængelse og af samme Breddemaal: Kamret sat af 2 Bæresten i hver Langside og 1 svær Sten for Nordenden, Gangen af en tyndere og lavere Sten i hver Side. Den samlede Længde indvendig var 2,53 M., hvoraf Kamret udgjorde 1,95 M. Bredden var foroven 1,00 M., forneden 1,20 M., idet Kammerstenene hældede lidt indover, svarende til, at de antagelig skulde bære et Dække, medens den ene Gangsten, der forefandtes, stod lodret. Kamrets Højde var 0,8 M. Dækstenene manglede. Selve Graven fandtes i det indre delvis at være forstyrret, mest ved det nævnte Bronzealdersanlæg. Uden for den fandtes derimod mellem Stenene i den omgivende Afstøtning et Dolkblad af Flint; det laa Øst for og midt for Endestenen i ca. ½ M.s Afstand, vandret, i Retning N.—S. Efter dets Leje skulde det antages forsætlig henlagt, og da snarest som Gravgods. Det er et ret stort Flintblad af ældre Type (S. M. 160—61) 0,15 M. l., 0,05 M. br., tilhugget med regelmæssige, kraftige Slag. Det er ikke helt færdigt til Brug, dog bestaar det ufærdige kun i, at selve Odden mangler nogle faa Slag.

De 5 her anførte, nordjydske Gravkister slutter sig i Bygning og øvrige Forhold nær til en Række forud nærmere kendte[1]: Mønsted (Fjends Herred), Linderup (Børglum H.), Sønderup (Hornum H.), Sønderholm (Hornum H.); ikke særdeles afvigende ere fundne ved Store Aistrup (Slet Herred) og Lundby Bakker (Fleskum H.). Det er større Gravkamre med foranliggende Gang i Forlængelsen af Kamrets Længderetning og med omtrent samme Bredde. Længderetningen er omtrent N.—S., og Indgangen er

[1] Anførte og beskrevne i Nordiske Fortidsminder I, S. 152 ff.

stedse fra den søndre Ende. De er forholdsvis lave og svagt byggede. Den dækkende Høj naar sjældent nogen større Højde. I Fladeudstrækning minder de om Jættestuen, men Ligheden indskrænker sig væsentlig til dette ene Punkt; enkelte andre Træk fra Jættestuens Bygning kan hist og her være til Stede, men i alle øvrige Forhold skiller disse Kamre sig meget kendeligt fra Jættestuerne. Dette gælder ogsaa med Hensyn til Indholdet af Oldsager. De egentlige Jættestueformer, saavel Øxeformerne som de særlige Typer af Lerkar, findes kun undtagelsesvis, svarende til, at Jættestuerne kun af og til indeholder Flintdolkene, den for Gravkisterne typiske Oldsagsform. Det synes da umiskendeligt, at ogsaa i Jylland Jættestuen og Gravkisten, begge Fællesgrave anlagte for gentagen Gravlægning, slutter sig til hinanden og efterfølger hinanden som forskellige Udtryk for en væsentlig ensrettet Tankegang.

Det er af det tidligere meddelte Materiale[1] bleven erkendt, at de jydske Gravkister i det hele betegnede et noget ældre Trin end de sjællandske. Her var de yngre, i Jylland de ældre Dolkformer overvejende. Det nye Materiale har fuldt ud bekræftet dette og har gjort det end mere sandsynligt, at dette Forhold er af generel Art. Dette fremgaar formentlig alene ved Betragtningen af det her foran fremførte Materiale. Men det bestyrkes yderligere ved en mindre Række Gravkister, der frembyder noget ændrede Forhold, og som synes at betegne et senere Trin end de nu behandlede, store Grave. Medens Udviklingen paa Sjælland var mere kortvarig og kun frembragte én bestemt udpræget Type, har den længere Tid, hvorover Gravkisternes Stadium i Jylland spænder, muliggjort Fremkomsten af endnu et Udviklingstrin.

Saadanne mindre Gravkister er undersøgte ved Fiskbæk, Sdr. Vissing, Tavl og Enslev. Graven ved Fisk-

---

[1] Sophus Müller. Flintdolkene osv. Nord. Fortidsm. I.

bæk havde endnu bevaret en Art Gang, Sdr. Vissing havde Tærskel men ingen Gang, Tavl og Enslev var endnu simplere byggede.

Fiskbækhøjen ligger i Fiskbæk Sogn, Nørlyng Herred, ca. 8½ Km. NV. for Viborg[1]. Gravkisten laa i en anselig Høj, ca. 3 M. h. I det mindste 1 M. Jord var dog tilført i senere Oldtid, antageligt i Bronzealderen.



Fig. 29. Fiskbæk.

Gravkisten er vist afdækket i Billedet Fig. 29, set fra vestre Side. Den laa centralt paa Højens Bund, ubetydeligt nedsænket i den naturlige Undergrund. Længderetningen var noget nær N.—S. Kisten havde et aflangt, i Nordenden noget afrundet Kammer, der mod Syd aabnede sig med en Art Gang, dannet af 2 mod hinanden vendte Sten. Det aabne Rum imellem dem, Indgangen, var foroven 0,75 M. br., forneden 1,10 M., udfyldt med løst opstablede, hovedstore Sten og Jord. Kamret dannedes af 7 Sten. Paa disse hvilede

[1] Matr. Nr. 1b af Vestergaard, 5a af Knudslund. Undersøgt af Nationalmuseet 1900 ved Hans Kjær. Graven og den omgivende Høj blev efter Undersøgelsen fredlyste.

en rundagtig Dæksten, temmelig svær, men kun just saa bred, at den kunde række over Kamret og med smalle Kanter hvile paa Bærestenene. En mindre Dæksten laa over Indgangsstenene. Alle Mellemrum var særdeles omhyggeligt udfyldte og tættede med mindre Sten og udkløvede store Skærver. Den samlede Længde af Kammer og »Gang« maaltes indvendig til 2,3 M., Bredden var indtil 1,8 M. og Højden under Dækket 0,65 M., saaledes kun ringe Dimensioner for en Gravbygning for gentagen Gravlægning — om den virkelig var bestemt til at benyttes mere end en enkelt Gang.

Nogen samlet Bundbrolægning fandtes ikke, men vel en Del mindre, uregelmæssig fordelte, fladagtige Sten i 1—2 Lag. Tæt over disse fandtes enkelte Dele af et Skelet, deraf lidt Tandemaille mod Syd. Helt mod Nord stod opret ved en af Sidestenene som eneste Gravgods et lille Lerkar af sen Type, nærmest et Bæger, simpelt formet og med lille Fod, 0,07 M. h. Det havde ingen Ornamenter. For øvrigt var Graven jordfyldt til tæt under Dækstenene. En Del mindre Sten laa i Fylden og viste, at denne maatte være forsætlig indbragt, da Graven lukkedes til.

Lignende Størrelse, men simplere Bygning havde en Gravkiste, der fremdroges i en lav Høj ved Tavlgaarde, Hjermind Sogn i Middelsom Herred, ca. 16 Km. Øst til Syd for Viborg[1]. Højen var lav og flad, 1,20 M. h., 14—15 M. br., forneden væsentlig af Sten, foroven af Sten og Sandjord. Graven var anlagt lidt nede i Undergrunden, næppe mere end 0,15—0,20 M. Det langagtige, noget afrundede Kammer havde sin største Længde, 2,25 M., i NV.—SØ., medens Bredden ved Midten var 1,80 M., henimod Enderne 1,10 M. Det var sat af 8 nogenlunde lige høje Bæresten, gennemgaaende tynde og noget uregelmæssige, hvorpaa hvilede en enkelt fladagtig Sten til Dække. Aabningen var mod SØ. Det er op-

[1] Matr. Nr. 1a af Tavl. Undersøgt af Nationalmuseet 1906 ved Hans Kjær. A. 22931.

lyst, at Gravens Indre til tæt under Dækstenen har været fyldt med løs Muldjord. Det meste heraf var dog udtaget forud for Undersøgelsen, hvorved ogsaa nogle Skeletrester, vistnok af et enkelt Individ, var blevne fjærnede. Trods Forstyrrelsen fandtes ved Undersøgelsen i tilsvarende Dybde en lille, smuk Flintdolk, S. M. 161, 0,126 M. l., liggende i saavidt skønnedes oprindeligt Leje, nær en Bæresten mod NV., 0,86 M. under Dækstenen. I denne Dybde, hvortil i øvrigt, mærkeligt nok, ikke alle Sidesten naaede ned, laa da antagelig Gravens Bund. Straks under Dolkens Niveau fremkom i Kamrets Indre, især ved Siderne, en Del uregelmæssigt liggende, mest mindre Sten, der har dannet en indre Afstivning. Tærskel eller Gang fandtes ikke. Det svage og uregelmæssige Gravanlæg havde Karakter af én Gang lukket ikke mere at skulle aabnes, og det kunde ikke paany aabnes uden Udsigt til Sammenstyrtning.

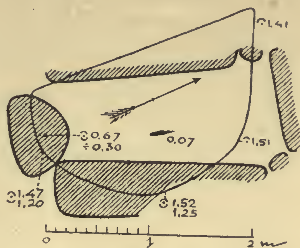


Fig. 30. Sdr. Vissing[1].

Ulige solidere bygget var Gravkisten ved Sdr. Vissing, i Tyrsting Herred, ca. 17 Km. SØ. for Silkeborg[2]. Ogsaa her var der en lav, dækkende Høj af Sten og Jord, 1,0 M. h. Ejeren havde truffet Gravens søndre Ende og borttaget en Sten, som dog strax efter atter var anbragt paa sin Plads.

Kamret er vist i Plan, Fig. 30. Med Længderetning Nord (til Ø.)—Syd (til V.) maalte det indvendig i Længden 1,8 M., i Bredden 0,65 M. Det aflangt firsidede Gravrum begrænsedes af en enkelt bred Sten i hver Langside, en for hver Ende, med flade, udkløvede Fliser eller

[1] Coterne angiver Højden over Højfoden i S. Dækstenen suppleredes mod N. af mindre Stenflager, der ikke er indtegnede paa Planen.

[2] Matr. Nr. 10a af Sdr. Vissing By og Sogn. Undersøgt af Nationalmuseet 1901 ved G. Sarauw. Senere er Kamret fredlyst.

større Sten indskudte i Mellemrummene mellem de store. Dækket, en enkelt, flad Stenhelle, hvilede alene paa Langsidestenene; ogsaa Endestenen mod Nord havde dog meget nær samme Højde. Mod Syd fandtes derimod en noget indad hældende Sten, der snarest kan betegnes som en Art høj Tærskel. Den naaede kun op i halv Højde. Det aabne Rum over den havde været løst tillukket med en flad Sten, den af Ejeren først borttagne.



Fig. 31. Sdr. Vissing.

I Billedet Fig. 31 er Graven vist, set fra Syd. Tærskelstenen ses saaledes forrest. Et svært Stendække, der havde omsluttet og overdækket hele Graven, er delvis borttaget.

Paa Gravkamrets Bund, i Højde med omgivende Markflade, laa umiddelbart paa den naturlige Undergrund et uregelmæssigt Stentæppe. Paa en af Stenene laa en Dolk af Flint, et større, bredt Flintblad af den i disse Grave saa almindelige Type, S. M. 160—61, 0,216 M. l. Den fandtes i sikkert ganske oprindelig Stilling, midt i Kamret, i dets Længderetning og med Odden mod Nord[1].

---

[1] Mus. Nr. A. 19488. Fra Fyldjorden i Graven hidrører desuden

Den kun lige mandslange, snævre Gravkiste skulde antages kun at have rummet et enkelt Individ, gravlagt med Hovedet mod Syd. Dolken kan have siddet i Bæltet. Af Skeletrester fremkom intet. Hele Graven var fyldt med løs Jord.

Endelig skal omtales Enslevgraven, i Gjerlev Herred, ca. 10 Km. SØ. for Mariager[1].

Den dækkende Jordhøj var forud for Undersøgelsen gennem mange Aars Overpløjning bleven næsten ganske nedpløjet og udslettet, dog kunde dens Rester endnu erkendes at være til Stede. Umiddelbart forud for Undersøgelsen var ogsaa 2 af Gravkistens Dæksten blevne borttagne. Hver af Enderne i den aflangt firsidede Kiste havde været sat af en enkelt Sten, Langsiderne af 3—4. Gravrummet havde nøje Længderetning i N.—S., 1,88 M. l., 0,52 M. br. og kun 0,25 M. h. Det afgav saaledes kun den for en enkelt Gravlægning nødvendige Plads. Der fandtes da heller ikke Tegn til, at nogen af Endestenene havde været flyttet fra sin Plads og atter nedsat. Af Dækstenene, 3 i Tallet, fandtes kun den ene, den sydligste, paa sit Sted. Hele Anlæget var udført i en flad Nedgravning i Undergrunden, ca. ½ M. dyb, og det var paa Siderne ompakket med Sten.

Kun under den i den søndre Del bevarede Dæksten laa Gravfylden urørt, tæt op under Dækket, med kun 0,05 M.s fri Aabning. Her fandtes tæt over Gravens Bund, helt mod Syd, nogle Rester af Tandemaille. Antageligt har da Hovedet vendt til denne Side. Fremdeles fandtes her et retvægget Lerbæger (S. M. 226). Hele den nordre Halvdel var forud for Undersøgelsen forstyrret. I udkastet Fyld, der antageligt stammede herfra, laa en lille, tresidet Pilespids af Flint (S. M. 175) 0,067 M. l., samt næsten alle Skaarene

en Flintspaan og et Par Skaar af et retvægget Lerbæger (S. M. I, 226), antagelig tilfældig indkommet med Fyldjord.

[1] Matr. Nr. 10q af Enslev By og Sogn. Undersøgt af Nationalmuseet 1907 ved G. Rosenberg.

af et lavt Lerbæger med skraa, let udadbøjet Side, 0,05 M. h., 0,105 M. br., ornamenteret med en enkelt Zigzaklinie[1]. Andre Smaaskaar, af mindst 3 forskellige Lerkar, var sikkert tilfældig komne i Fylden og kan ikke henregnes til Gravgodset.

Det i den søndre Ende af Graven fremdragne Bæger er saaledes det eneste, der med Sikkerhed vides at have været nedsat som Gravgods. Det er vist i Fig. 32. Typen er den fra de jydske Enkeltgrave, specielt Bundgravene, vel kendte, det næsten cylindriske Bæger. Sædvanlig udvider Randen sig med en bred Kant. Den ved Enslev fundne særlige Variation, med det ejendommeligt udvidede Randparti, forekommer i Nationalmuseet kun i enkelte Ekemplarer, alle fra Østjylland, men dog, skønt Formen skulde synes at være en ret tilfældig og for Brugen uhensigtsmæssig, lokal Udvikling, spredte over et ret stort Omraade[2]. Fra Enkeltgravene kendes denne Særform hidtil næppe med Sikkerhed. At den er en sen Udvikling af det velbekendte, retvæggede Bæger er tidligere erkendt og kan ikke være tvivlsomt. Ornamenteringen er paa alle Stykkerne flygtig, ret ensartet. Punktrækkerne foroven paa Enslevkarret ses indprikkede enkeltvis med et i Yderenden firsidet tilskaaret Redskab.



Fig. 32.

---

[1] Et ganske lignende foreligger i Museet fra en »Stensætning« i en Høj ved Over Holris, Viborg Amt; adskillige har lignende Ornamentering.

[2] Nr. A. 14151, fra en Høj ved Østbirk, Vor Herred (Aarbøger, 1898, S. 249); A. 10556 fra Ormslev, Ning Herred; A. 8400 angives fundet i Resterne af en Jættestue, Gaarslev, Holmans Herred; A. 12501, fra en Høj ved Hammer Vandmølle, Vrads H.; A. 8091, uden Oplysninger, modtaget fra Museet i Aarhus.

Til de her nævnte, i Nationalmuseet bevarede Fund kan endnu føjes en lille Gravkiste fra Oplev, Gravlev Sogn (jvf. S. 214) i Hornum Herred. Fundet bevares i Historisk Museum, Aalborg.

Den som sædvanligt højdækkede Grav havde ganske lignende Bygning som den nys omtalte fra Enslev; den var ved Undersøgelsen ikke uskadt, dog kunde alle væsentlige Forhold erkendes. Den var 2,20 M. l., 0,45 M. br., sat af flade Sten af ikkun 0,35 M.s Højde. Afvigende var det, at Længderetningen efter det opgivne var Ø.—V. Tæt op til søndre Sidesten laa 2 Dolkblade af tidlig Type (S. M. 160—161), det ene midt for Siden, det andet nær den østre Ende. Trods Gravrummets ringe Størrelse maa Graven altsaa formentlig være benyttet 2 Gange.

Forskellen mellem de mindste Gravkister og de omhyggeligere anlagte stensatte Enkeltgrave fra jydske Høje er ikke særdeles stor. De smaa Gravkister, der sædvanligt kun afgiver den for et enkelt Skelet nødvendige Plads, og som efter Fundene af Oldsager at dømme sædvanlig ogsaa kun har været benyttet til en enkelt Gravlægning, skulde da siges at betegne den sidste Udvikling af Fællesgraven, som fra Jættestuen med dens Mangfoldighed, gennem Mellemleddet, den store Gravkiste, nærmer sig sin diametrale Modsætning, den gennemførte Enkeltgrav, som for Bronzealderen fra første Færd er et Særkende. Paavisningen heraf maa være af væsentlig Betydning. Den skarpe Modsætning mellem Stenalderens og Bronzealderens Gravskik, som syntes at være til Stede før Gravkisterne erkendtes, ses paa dette Punkt at afløses af en jævnere Overgang. Naar Enkeltanlæget, som Materialet hidtil foreligger, væsentlig synes at tilhøre Jylland, kunde det vel tænkes at staa i Forbindelse med den Gennemførelse af Enkeltprincippet, som fremtræder i det store, jydske Enkeltgravsomraade, navnlig Midtjylland. Til Løsningen af de meget omfattende Spørgsmaal, der staar i Forbindelse med denne tilsyneladende Modsætning, og til de 2 Gravformers

forskellige geografiske Udbredelse synes i øvrigt Materialet, navnlig fra de store Stengraves Omraade, endnu langt fra tilstrækkelig fyldigt[1].

De her beskrevne jydske Fund fra Gravkister danner sammen med det tidligere publicerede Materiale en Fundgruppe, der paa sin Vis er ligesaa karakteristisk udformet og afsluttet som den sjællandske. De tilhører et afgrænset Omraade — Vendsyssel, Aalborg Amt, den østre Del af Viborg og Dele af Aarhus og Randers Amter — af det Parti af Jylland, hvorfra de ældre Stengrave, Dysserne og Jættestuerne, er kendte. Et Antal tilsvarende, men lidet oplyste Fund i Museet slutter sig til de her fremførte. Den jydske Gruppe tilhører i Hovedsagen samme Tidsafsnit som den sjællandske: det er Stenalderens sidste Periode, Dolktiden, hvortil den ældste Bronzealder umiddelbart maa slutte sig. Den jydske Gruppe har et noget ældre Præg end den sjællandske. Dette er allerede udtalt i Dr. Sophus Müllers ofte citerede Skrift, »Flintdolkene«, og det nye Materiale har ladet dette træde end skarpere frem. Flintøksen fra Torderup og de oftere fundne svejede Bægere har intet tilsvarende i de sjællandske Fund. Omvendt er der i de jydske Grave kun fremdraget forholdsvis faa Dolke af de senere Typer. Atter her tillader dog det lidet fyldige Materiale fra Stenalderens Slutning og Bronzealderens første Afsnit ikke endnu at fremsætte videregaaende Formodninger om de forskellige Landsdeles indbyrdes Forhold ved Overgangen til den nye Kulturperiode.

Til de 2 her omtalte Grupper af Gravkister slutter sig

[1] Spørgsmaalene er berørte i en lille Afhandling af K. Stjerna, Les gruppes de civilisation en Scandinavie à l'èpoque des sépultures a galerie; l'Anthropologie XXI, Paris 1910. — Jvf. Sophus Müller, De jydske Enkeltgrave, Aarbøger 1898. De ældste Enkeltgrave, Undergravene, er ældre end Gravkisterne, medens Oldsagerne fra Bund- og navnlig Overgrave i det hele er af Typer som er samtidige, delvis ensartede med de i Gravkisterne fremdragne.

sig en ligesaa udpræget Gruppe østen for Øresund. Den skaanske Gruppes Gravkister viser i Bygningen størst Overensstemmelse med den jydske; navnlig er Længderetningen sædvanlig Nord—Syd; de har Gang, og denne udgaar som i Jylland i Kamrets Forlængelse mod Syd. En Del mellemsvenske Gravkister frembyder desuden særlige Fællestræk, navnlig rund Indgangsaabning, hvortil der intet tilsvarende findes paa dansk Grund, og som utvivlsomt er laante udefra[1].

Men findes saaledes udprægede Typer af forholdsvis let byggede Gravkister paa begrænsede Dele af de store Stengraves Omraade, er det at vente, at lignende, omend maaske mindre udprægede Forhold kan gøre sig gældende i andre Egne, hvortil den gamle Stenalderskultur strakte sig. Det kan ventes, at de ogsaa vil vise sig at være til Stede paa Omraader, hvor de gamle Stengrave vel kan findes, men som har ligget fjærnere fra de Centrer, hvorfra det nye udgik, hvad enten dette nye var noget hjemligt udviklet, eller det fremkom af udefra tilførte Motiver. Dette viser sig da ogsaa at være Tilfældet.

Som i Jylland de store Stengrave strækker deres Omraade fra Vendsyssel gennem Hanherrederne over mod Thy, og i det sydlige fra Østjylland gennem Dele af Ribe Amt mod Vesterhavet, følger Gravkisterne efter.

Et anseligt og velbygget Gravkammer er fremdraget ved Jestrup i Thy, ca. 17 Km. SV. for Thisted[2]. Det mindede i Bygning og Størrelse ikke lidet om den sjællandske Gravkiste i dens regelmæssige Udformning, med Længderetning nær Ø.—V. og med Tilgang fra Østenden, der havde været

[1] Se herom Osc. Montelius: Kulturgeschichte Schwedens, 1906, S. 47 o. flg., og i Medd. från Östergötlands Fornminnesförening 1907. Ialt 25. De findes isoleret henimod Vestkysten, den sydligste ved Göta-elv, og derfra i et bredt Bælte over Götalandene til Nerike.

[2] Matr. Nr. 16b af Jestrup, Sønderhaa Sogn. Udgravet af Ejeren; nærmere undersøgt af Nationalmuseet strax efter, ved Hans Kjær. — Mus. Nr. A. 20948 ff. og B. 7982 ff.

lukket med en tynd Stenplade. Gravrummet var 2,20 M. l., 0,70—0,80 M. bredt og lige saa højt. Dybt i Graven, tæt over Undergrunden, havde ligget to Dolkblade af Flint, af ældre Type, S. M. 160—61. Endvidere var i Fyld fra Kamret fundet en Pilespids af Flint, S. M. 178. I højere Niveau var fundet et Bronzesværd m. m. fra Slutningen af den ældre Bronzealder (femte Periode, jvf. Sophus Müllers Tidsbestemmelser i Aarbøger 1909), altsaa skilt fra Stenalderens Gravlægninger ved et rummeligt Spand af Tid.

Sydligt i Jylland er Gravkister fremdragne flere Steder. Rester af en saadan fremkom ved Kongsted, i Elbo Herred, 7 Km. Vest for Fredericia, en lignende i nær samme Egn ved Brædstrup. Midtvejs mellem Kolding og Varde, paa Lindknud Mark[1], fandtes ved den af Nationalmuseet foretagne arkæologiske Undersøgelse af denne Egn en lille Gravkiste, anlagt i en lav Høj, ikkun 0,8 M. h., aabnet og tømt af vedkommende Ejer. Kisten var aflang, med Længderetning Ø.—V. og usædvanlig lille, 1,4 M. l., 0,8 M. br. og 0,55 M. h., lidt nedsænket i Undergrunden. To flade Stenflager tjente til Dække. I Kamret var ved Bunden, midt for og nær ved den nordre Sidevæg, fundet et Dolkblad af ældre Type, S. M. 160—61, regelmæssig tilhugget, 0,25 M. l. Tæt uden for Kamrets Sydside var fundet en lignende Dolk.

Et lille, stensat Kammer, der vides at have indeholdt Stenoldsager, af tilsvarende Bygning, men med Længderetning N.—S., fandtes i samme Egn, paa Asbo Mark (Matr. Nr. 5), Bække Sogn, 1,90 M. l., 0,70 M. br.

Lignende Vexlen viser tilsyneladende ogsaa andre Landsdele. To fyenske Gravkister, begge med Flintdolke, kendes fra Oure og fra Hesselagergaard, begge ved Broholm, Sydøstfyen[2]. Mest udpræget i Bygning var sidstnævnte, der i Hovedsagen lignede den jydske Gruppe. Begge

---

[1] Matr. Nr. 1a, 1c af Lindknud By og Sogn.

[2] N. F. B. Sehested, Arkæol. Undersøgelser, T. I. S. 43 ff., Nr. 23 og 28.

indeholdt Flintdolke[1]. En firsidet Grav med Tærskel, bygget af tynde Stenplader og med fladt Dække, er fremdraget ved Musse paa Lolland, Syd for Saxkøbing. Den rummede et enkelt Skelet. Af Oldsager fremdroges en Øxe med Skafthul (S. M. 81), et svejet Lerbæger (S. M. 225) og et større Huskar, hidtil ukendt fra Grave. Efter Oldsagerne skulde denne Grav tilhøre en Tid endnu noget forud for de ældste af den jydske Gruppe. Denne hidtil enkeltstaaende Gravform synes vel ligeledes at maatte henføres til Gravkisterne, men tillige at frembyde særlige Forhold, hvorfor den ikke her nærmere skal omtales.

For Bornholms Vedkommende er det ældre Materiale samlet af E. Vedel, Bornholms Oldtidsminder, S. 107 og Efterskrift S. 6. Forholdene frembyder her ved Stenalderens Slutning en paafaldende Vexlen. Egentlige Gravkister synes kun fremdragne ved Brødegaard, Olsker, med et Flintblad; samt Syd for Hammeren, med en Flintdolk S. M. 164. Hertil kan nu føjes Gravkister fra Skovsholm, Ibsker Sogn, ved Svaneke[2]. Den dækkende Høj, »Ormehøj« kaldet, var ca. 1,6 M. høj, 18 M. i Tværmaal, altsaa forholdsvis bred og flad. Hertil svarede, at den dækkede over ikke mindre end 4 stensatte Kister, de 3 mandslange. En af dem tilhørte den ældre Bronzealder; de tre øvrige henføres rettest til Stenalderen. Centralt i Højen og paa dens Bund laa en anselig og svært bygget Gravkiste (A). Den havde Længderetning henimod Ø.—V. (nøje: Ø. til S.—V. til N.), sat af 2 svære, flade Sten i hver Langside og mod Øst aflukket med en lignende svær Sten. Mod Vest var den derimod nu aaben. To svære, flade Sten dannede Dækket. Af Stenene i Langsiderne var det østlige, inderste Par omtrent dobbelt saa lange som de yderste. Ved Mellemrummet

---

[1] Oure: Dolke med tykt Fæste (S. M. 166—67). Hesselagergaard: 2 Dolke, begge med fladt Fæste.

[2] Undersøgt 1908 af Nationalmuseet ved Hans Kjær. Mus. Nr. A. 24492 ff., B. 8888.

mellem det indre og det ydre Stenpar var rejst 2 smalle, flade Karmsten af nær samme Højde, hvorved den yderste Tredjedel af Gravkisten udskiltes som Gang. Den samlede indvendige Længde udgjorde 2,95 M., Bredden ca. 1 M., lidt mere forneden end foroven, idet Sidestenene hældede lidt indefter; Højden under Dækket var ca. 0,95 M. Over og paa Siden af Dækket laa et tykt Lag af smaa Strandrullesten, medens hele Anlæget paa Siderne paa sædvanlig Vis var stenafstøttet. Kistens Indre var jordfrit til 0,20 M. over Bunden, der ligeledes var dækket af et Lag smaa Strandsten.

Skønt Oldsager ikke fremkom i Kisten, kan der efter hele Anlægets Karakter ikke være Tvivl om dets Tidsbestemmelse. Yderligere fremkom tæt Øst for Kamret, i Højde med Bærestenenes Overkant, en Dolk af Flint, S. M. 164, med Skæfteenden ret tyndt tilhugget. Den syntes forsætlig at være nedlagt paa dette Sted.

Et andet Kammer (B), der efter dets Bygning og hele Karakter utvivlsomt maa henregnes til samme Tid, laa tæt Syd for Kamret A, paa tværs af dettes Længderetning, i N.—S., med Aabningen mod Syd. Med lidt lavere Sider og i det hele mindre solid og omhyggelig Bygning havde det tilsvarende Forhold: Kammer og Gang i hinandens Forlængelse, Gangen kort og afsluttet udefter med en Tærskelsten paa Højkant, indefter med 2 flade Karmsten, 1 i hver Side. Længden var 2,25 M., Bredden ca. 1 M., ved Tærskelstenen dog kun 0,75 M., idet den yderste Sten i vestre Langside var stillet skraat; Højden udgjorde 0,8 M. De fleste Sten var udkløvede og tynde, Dækket uregelmæssigt, dannet af 2 Sten, som dog kun delvis var i Stand til at dække Kamret, medens nogle mindre Stenfliser dannede en Art Dække over Gangpartiet. Skeletrester kunde lige spores tæt over den ogsaa i dette Kammer af et Lag Strandsten dækkede Bund.

Nær Gravkisterne A—B laa endnu et tredje Kammer, C, som de foregaaende lagt paa Undergrunden. Det var mindre, kun 1,35 M. l., i NV.—SØ., 0,70 M. br. og 0,40 M. h.,

med Sider og Dække af kun 3—4 Cm. tykke, kløvede Flager. Aabningen var mod SØ., og her fandtes Tandrester, der tydede paa, at Hovedet havde været vendt i denne Retning. Nær dem fandtes et lille, tildannet Flintstykke. Stenene var af en Art Sandsten, der ikke findes i Nærheden, men har maattet hentes mindst 12 Km. borte, ved Nexø.

Trods Mangelen af Oldsager kan der efter Bygningen ikke være Tvivl om, at Kamrene A og B, rimeligvis ogsaa C, tilhører Stenalderens Slutningstid. At Kamrene findes uden Oldsager er snarest et bekræftende Moment. Ogsaa paa Sjælland har dette af og til været Tilfældet, og det er foran vist, at oftere kun et Faatal af Oldsager findes, skønt Skeletdelene viser endog ofte gentagen Gravlægning. Ogsaa paa dette Punkt viser Stenalderens Slutningstid sig som en Periode, hvor de gamle Skikke synes i Forfald, uden at det nye, som Metaltiden bragte, endnu er traadt frem.

Over hele Danmark synes da saaledes mod Stenalderens Slutning den lille Gravkiste at have udviklet sig. Den fremtræder over hele det Omraade, hvor den gamle Stenalderskultur hørte hjemme. Gravkisten slutter sig ved adskillige Enkelttræk til Jættestuen, der jo da ogsaa adskillige Steder fortsat var i Brug. Hermed skal dog ikke være udtalt, at ikke fremmed Paavirkning ved Siden heraf kan have gjort sig gældende.

Naar Gravkisterne i det nuværende Danmark kun paa Sjælland og i Nordjylland, nærmere bestemt Aalborg og Hjørring Amter, fremtræder i ensartet, typisk Form, og i andre Egne kun synes at have det ene Fællestræk, at være den lille, stensatte Grav, kan dette næppe i og for sig betegnes som et Træk, der særmærker dem som tilhørende en Kultur i Opløsning; saavel Dysser som Jættestuerne frembyde ligeledes ved Siden af de kendte Hovedtyper mangfoldige Variationer. Snarere kunde noget saadant findes i

den ringere Omhu, hvormed de byggedes, og i den Regelløshed, hvormed Gravlægningen synes foregaaet, snart med, snart uden Gravudstyr. Saa lidet omfattende, som Materialet endnu er, synes der dog heller ikke paa dette Punkt at turde drages sikre Slutninger. Paa andre Punkter fremtræder modsatte Elementer. De jydske Oldsager er vel gennemgaaende fra Gravkisterne mindre smukke, ret grovt tilhuggede Sager, men mange af de sjællandske Dolke hører til de bedste i deres Art, og sammenstilles de i Nationalmuseet bevarede jydske Rækker af Dolke af de yngste Typer, fundne uden for Grave, som Helhed med de tilsvarende sjællandske, synes der ikke at kunne erkendes nogen Forskel, hverken i Formsans eller i omhyggelig Udførelse.

ET MYNTFUND FRA FOLDØEN I RYFYLKE, NORGE, FRA XI. AARHUNDREDE.

AV

A. W. BRØGGER.

I. Fundets karakter. Nedlægningstid. Historiske forhold.

Det sølvfund, som her skal beskrives, blev fremdrat paa den lille ø Foldøen i Jelsa prestegjeld, Ryfylke, Stavanger amt, vaaren 1907. Stedet, hvor det fandtes, har altid været udyrket mark beliggende temmelig langt fra Foldøen hovedgaard, indtil det i april nævnte aar søktes lagt under plogen. Stedet var en myrlignende strækning like opunder en bergnabbe og ved plogkjøringen bemerkedes sølvsakene av gaardsgutten. De laa, efter de oplysninger som senere er indhentet, samlet i en flok, like under jordoverflaten, neppe 20 cm. dypt, og alle blev efter sigende fundet paa én gang. De var ikke omhyllet av noget stof og har ikke været nedlagt i kar eller lignende. Det bemerkes at der uten tvil er gaat tapt nogle mynter, idet man av nysgjerrighet brak paa enkelte av de først fundne stykker for at undersøke pengene og saa kastet stykkerne væk.

Fundet indkom i april samme aar til Stavanger Museum, hvor det har katalog-no. 3400, og bestaar av mynter og sølv saaledes som den fuldstændige fortegnelse i 2det og 3die avsnit viser. Der er ialt 776 mynter, hvorav hovedmængden er tyske, nemlig ialt 533, der som sædvanlig er betydelig meget mere slidt end de smukke angelsaksiske.

Disse sidste, 135 i antal, er væsentlig fra Knut den store og Edward Confessor. Der er endvidere en enkelt irsk mynt, en enkelt bøhmisk og 3 kufiske. Av danske mynter er der ialt 99 stykker og endelig findes 4 norske mynter i fundet.

Hvad angaar det samlete antal mynter er det nye fund det tredie i rækken av norske myntfund fra 11te aarhundrede, idet Greslifundet (nedlægningstid omkr. 1068) indeholdt flere end 2600 stykker og Egersundfundet (ogsaa kaldt Aarstadfundet, nedlægningstid omkr. 1032) indeholdt ca. 1650 stykker. Regner man iøvrig med alle myntfund der har indeholdt flere end 50 mynter, vil man faa følgende oversigt ordnet efter antal mynter i hvert fund[1].

		Nedlægn. tid
Gresli, Søndre Trondhjems amt	c. 2600.	ca. 1068
Aarstad, Egersund, Stavanger amt....	c. 1650.	- 1032
Foldøen, Stavanger amt.............	776.	- 1055
Brøholt, Akershus amt..............	422.	- 1060
Tjore (Sletheid), Stavanger amt......	400.	- 1017
Horr, Stavanger amt	405.	- 1023
Nesbø, Romsdals amt	389.	- 1030
Kaldal, Nordre Trondhj. amt.........	260.	- 1025?
Helgeland[2] etc., Buskerud og Jarlsberg	264.	- 1058
Imsland, Stavanger amt.............	151.	- 1068
Traaen, Numedal, Bratsberg amt	128.	- 1000
Bore, Stavanger amt	100.	- 1010?
Gjerde, Nordre Bergenhus amt	90.	- 1035?
Sand, Værdal, No. Trondhj. amt	84.	- 1020

[1] I 1909 indkom til Bergens Museum et fund paa ca. 260 mynter fra 11te aarh. (ca. 1070) fra Ullensvang i Hardanger, som Professor Dr. L. B. Stenersen skal bearbeide. Jvfr. Bergens Museums Aarsberetning 1909 p. 43. Dette fund er derfor ikke medtat i denne beskrivelse.

[2] Hvori er indbefattet de av Stenersen samtidig beskrevne fund fra Stavenesodden og Nordrum. Helgelandf. hadde 198, Stavenesodden 35 og Nordrum 31.

Denne sammenstilling viser forskjellige ting av interesse. For det første er den væsentligste procent, nemlig 11 fund (med 6905 mynter) fra det vestlige og nordenfjeldske Norge, mens kun 5 fund (med 814 mynter) er fra det østlige Norge og fra et meget begrænset omraade der (Ringerike, Jarlsberg, Numedal, Røken). Tallene viser saaledes kun hvad man paa forhaand visste, at samfærdselen med de vestlige lande i vikingetiden naturlig var livligst i Vest-Norge og det nordenfjeldske. Særdeles betegnende er det at ikke mindre end seks store fund er fra Jæderen og Ryfylke. Herunder tør dog det forhold spille ind, at Jæderen netop er den landsdel i Norge, hvor der aarlig ryddes mest jord.

Det er ofte fremhævet at Norge i denne yngste myntperiode fra omkr. aar 1000 i forhold til nabolandene er særdeles og paafaldende fattig paa fund. Selv med de nye fund maa dette indrømmes at være tilfældet, idet man i Sverige f. eks., og da særlig paa Gotland, aar om andet gjør stadig nye og tildels store fund fra denne periode, mens økningen av de norske fund ikke paa langt nær foregaar i samme forhold.

Det ses at i Foldøfundet dominerer de tyske mynter aldeles, saaledes som i fundene fra Traaen, Sand og Kaldal. Det norske materiale er imidlertid for lite til at man av fundene kan faa noget paalidelig billede av handelsforholdene mellem Norge og Vesttyskland og England i denne tid. Som regel er dog de tyske mynter i flertal[1].

De norske mynter i fundet tilhører Harald Haardraades tidlige og gode utmyntning, saaledes som den særlig er blit kjendt gjennem L. B. Stenersens behandling først av Gresli-fundet, hvor der fremkom 8 stkr. av denne type

[1] Summerer man de angelsaksiske og tyske mynter i samtlige kjendte fund, faar man følgende tal: ca. 2100 angelsaksiske mot 2200 tyske. Dette angir stort set forholdet mellem disse myntgrupper i det XIte aarhundredes norske fund.

og senere ved behandlingen av fundene fra Helgeland, Stavenesodden og Nordrum. Den opfatning av Harald Haardraades mynthistorie som Schive først fremstillet har senere vist sig at være fuldstændig rigtig. I hovedsaken har den følgende forløp.

Da Harald Haardraade var blit enekonge i 1047, begyndte han sin utmyntning, den første som nogen norsk konge foretok i nogen utstrækning. Allerede den første vinter han var enekonge lot han slaa mynt av den forholdsvis gode type, der er repræsentert ved mynter med skjoldpræg paa adversen (triquetra) og paa reversen et dobbeltlinjet kors med tre smaa kugler i to topvinkler. Begge præg kjendes paa danske mynter. Skjoldpræget er, som K. Erslev paaviste, karakteristisk for Roskilde-myntene under Knut og hans efterfølgere og reverskorset med de smaa kugler i topvinklene er meget almindelig paa danske mynter. Det specielle præg Harald har optat findes paa en mynt fra Sven Estridsen (Thomsen 9995).

Haralds gode utmyntning kan ifølge Stenersen deles i tre grupper, hvor 1ste gruppe omfatter mynter med læselig advers eller revers. Ialt kjendes der 8 stykker i Norge av denne 1ste gruppe, hvortil nu kommer to nye i Foldøfundet (Schive 18—20, Brøholtfundet 1 og Helgelandfundet 4).

Stenersen har nu paavist, at 3 av de læselige mynter i Helgelandfundet av denne Haralds første og gode utmyntning er myntet av en Olav i Hamarkaupangr, en betydelig kulturhistorisk og historisk oplysning. Stenersen har godtgjort, at Hamar har været et centralpunkt for den del av landet, og at det saaledes hadde sin gode grund at byen i 12te aarh. blev valgt til bispesæte.

Foruten Hamarmynter kjendes en mynt fra Nidarnes, d. v. s. Nidaros, av denne gode utmyntning, men ellers er hermed uttømt vor viden om hvor denne bedste utmyntning har fundet sted.

Foldøfundets mynter no. 1 og 2 indeholder desværre ikke læselige reverser. Kun adversene er tydelige og klare

og begge eksemplarer staar nærmest Brøholtfundets no. 1 og Schives eksemplar no. 20. Det er mulig at der paa no. 2 kan læses NDA som reminiscens av Nidarnes.

Den anden og tredie gruppe av Haralds gode utmyntning indeholder efter Stenersen de mynter, hvis omskrifter ikke gir mening, men som dog bestaar av tegn der synes at vise reminiscenser av eller en viss stræben efter en læsbar indskrift. Myntene av disse grupper er talrigere og blev bedst kjendt ved Helgelandfundet, der bragte 94 mynter av denne art (no. 114—208). Tidligere kjendtes Schives eksemplarer fig. 21—26, og desuten to stykker fra Sandøfundet paa Færøene, samt 8 fra Greslifundet (Klasse B), og endelig 2 fra Selsøfundet paa Sjælland (Ramus p. 202). Foldøfundets no. 3 og 4 hører til samme gruppe og bærer omskrifter der kommer Schives eksemplar fig. 21 meget nær.

Den anden store hovedklasse av mynter fra Harald Haardraade gir illustration til den historiske oplysning, at Harald allerede i sine tidligere regjeringsaar begyndte at slaa daarlig mynt, en utmyntning, der har faat navn av »Haraldsslaatten«. Adversen viser et forkrøblet kongebillede og reversen det tostrekete kors, men uten de tre smaa kugler i topvinklene. Ved siden av at selve præget i denne klasse mynter er daarligere og mere barbarisk end hos den foregaaende klasse, er lødigheten, som Stenersen indgaaende har paavist, daarligere. Mynter fra denne Haralds senere utmyntning er bl. a. kjendt fra Schives eksemplarer fig. 28 ff., Greslifundet, klasse C (81 stkr.), kl. F (46), kl. T. (114), samtlige 151 mynter i Imslandfundet og endelig Helgelandfundets no. 209—212 (Stenersens klasser II og III)[1].

---

[1] Harald Haardraade-mynter er fundet i danske myntfund, nemlig følgende hos Hauberg nævnte: 110, Vallø (1), 124, Ølsted (1). Endvidere nævner Hauberg endel svenske fund, hvori Haralds-mynter: 132, Findarfve, Gotland (1), 133, Torp, Øland (1) og 152 Østergøtland (1). Muligvis findes flere i ikke offentliggjorte svenske fund. Da ingen av de her nævnte fund er specielt beskrevne, har jeg ikke kunnet regne dem

Det er av stor kronologisk betydning, at der i Foldøfundet ikke fandtes mynter tilhørende denne Haralds anden hovedutmyntning. Det anses nemlig for givet, at »Haraldsslaatten« fandt sted allerede tidlig i Haralds regjeringstid og selv om man da vil sætte dette tidspunkt til ca. 1050, er der git et holdepunkt for dateringen av Foldøfundet, som er av betydning.

De danske mynter i Foldøfundet (no. 5—103) er av betydelig interesse, dels fordi danske mynter i norske fund overhovedet er sjeldne, og dels fordi de i numismatisk henseende gir bidrag til belysning av det danske myntvæsen i denne ældste tid, som nu er utredet av P. Hauberg.

Hittil er ialt fundet 156 danske mynter i Norge, som efter Haubergs mønsterverk fordeler sig saaledes.

Egersundfundet	74
Brøholtfundet	56
Helgelandfundet	15
Stavenesoddenfundet	2
Nordrumfundet	5
Greslifundet	2
Nomelandfundet	1
Sletheidfundet	1

Som det ses er saaledes Foldøfundet med 99 stykker det største fund av danske mynter i Norge. Myntene tilhører Knut d. store 9 stkr., Hardeknut 7 stkr., Magnus den gode 6, 2 mynter fra stridsperioden under Magnus og Sven Estridsen og endelig 75 stkr. fra Sven Estridsen. Enkelte av disse mynter har krav paa en særlig opmerksomhet.

---

med i den her givne beskrivelse. — Harald Haardraades mynter er ogsaa fundet paa den lappiske offerplads i Jukkasjärvi, som Amanuensis G. Hallström har undersøkt for Statens Historiska Museum i Stockholm. Smlgn. foreløbige notiser om disse betydningsfulde fund i Fornvännen 1909 p. 295, Hvar 8 dag, 8. mai 1910, og Svenska Dagbladet 22. mai 1910.

Hauberg har av myntrækkene utskilt nogle faa, med noget eiendommelige omskrifter, der historisk viser tilbake paa tiden mellem 1044 til 1047 for deres utmyntning. Det er mynter præget av Sven Estridsen eller Magnus den gode og kanske ogsaa av Harald Haardraade i den tid da Sven forsøkte at faa magten i Danmark og under stadige stridigheter med begge de norske konger oftest maatte bite i græsset. (Hauberg p. 49 f.) To av denne myntgruppe blev fundet i Foldø-skatten, den ene myntet i Lund (no. 27) av Sven, bærende Edward Confessors navn paa adversen, den anden myntet i Odense av den velkjendte myntpræger Alfnod og bærende et gaadefuldt kongenavn Joanst paa adversen.

Lundemynten (no. 27) er tidligere kun fundet i det skaanske fund fra Espinge, hvis nedlægningstid falder nogenlunde sammen med Foldøfundets. Adversen bærer som nævnt Edward Confessors navn og da der intet vites om noget angrep paa Danmark fra Edwards side, maa disse mynter antas at være præget av Sven med Edwards tilladelse, idet Svens bestræbelser for at vinde Danmark er blit støttet av Edward, som aar 1044 og senere blev truet med angrep fra Magnus' side. Dette er den forklaring Hauberg gir paa denne merkelige mynt. Den er da fra tiden i og efter 1044.

Den anden mynt, fra Odense (no. 28) er mere uklar og er hittil ikke sikkert tolket. Der staar IOANST RE NI paa adversen og reversen har den kjendte omskrift Alfnod i Odense. Den er bare fundet en eneste gang før, nemlig i det norske Brøholtfund, hvis nedlægningstid er et par aar senere end Foldøfundets. Det nyfundne eksemplar har imidlertid forsaavidt ingen større interesse, som det viser sig, at det kun er en dublet av Brøholtfundets. Holmboe mente i adversens Joanst at se navnet paa en irsk konge (Brøholtfundet p. 209), mens den rigtige tolkning med Hauberg vistnok er at søke deri, at Joan har været et tilnavn til Magnus, Harald Haardraade eller Edward Confessor i likhet med Sven Estridsens tilnavn Magnus.

Av de øvrige danske mynter har vistnok en enkelt som no. 5, Knut 7a, særlig numismatisk interesse ved et nyt myntprægernavn til en type, der forøvrig er lite kjendt. Videre er no. 88 og 89, Ribemyntene fra Sven Estridsen, av speciel numismatisk interesse da denne type tidligere bare er kjendt i Brøholtfundet. Desværre har reversen her forvirret omskrift, der ikke bidrar til ytterligere at fæste kjendskapet til typen.

Sven Estridsens myntvæsen er ved Haubergs behandling av Danmarks myntvæsen indtil 1146 nu fuldstændig klarlagt. Ogsaa under hans regjering foregaar der en fuldstændig ændring i utmyntningens præg, saaledes som hos Harald Haardraade, men i stik motsat retning, snarere til det bedre. Det er merkelig at iagtta, at der hos den tredie av de tre nogenlunde samtidige regenter, Edward Confessor i England, ogsaa sker en ændring i myntvæsenet, omend alle disse tre ændringsprocesser er uten historisk sammenhæng indbyrdes. Ændringen i Svens myntvæsen er av like stor numismatisk som kulturhistorisk interesse.

I begyndelsen av sin regjering bibeholder Sven de gamle mynttyper fra Knut, Hardeknut og Magnus, med helt angelsaksisk præg. Der gaar imidlertid ikke mange aar inden han i løpet av kort tid skaper nye, karakteristiske typer, der direkte er paavirket av bysantinske forbilleder, med fremstillinger fra en kristen forestillingskreds. Kronologisk vigtig er det at denne ændring, hvorpaa de tidligste myntforskere gjorde opmerksom (Ramus, Holmboe, Erslev), sker tidlig i Svens regjeringstid allerede endnu mens Magnus d. gode lever og Sven føler sig i besiddelse av magten i Danmark, — altsaa før 1047.

Det historiske grundlag for de nye mynttyper med bysantinsk præg søker Hauberg i Harald Haardraades komme fra Bysants aar 1046. »Store rigdomme fører han med sig,« sier Hauberg, »og da han i begyndelsen en tidlang gjør fællesskap med Sven mot Magnus, kan let saameget av hans penge-

skatte være kommet i omløp, at de fremmede mynter har vakt opmerksomhet og er blit benyttet som forbilleder, navnlig da deres kristelige fremstillinger maa ha tiltalt Sven, som paa saa mange maater viste en varm interesse for kirken og for hvad der knyttet sig til den.«

Det er derfor ikke uten interesse at peke paa, at angelsaksiske mynter fra omkring 1050-aarene ikke i den dominerende grad som før optræder i fundene i Skandinavien. Rikerne er fra Sven Estridsens tid for alvor skilt ad og baade Edward og Sven blir i de kommende aar fuldt optat med sine respektive rikers regjering, forbindelsene avtar kjendelig.

Det er saagodtsom udelukkende til Svens bysantinske myntgrupper, at Foldøfundets mynter hører, men det skal nedenfor søkes godtgjort, at fundet likevel maa være nedlagt i den tidligere del av Svens og Haralds regjeringstid, tiden efter 1050, og at det neppe er nedlagt senere end 1055.

De angelsaksiske mynter i fundet frembyr ikke nogen særlig nyhetens interesse, ypperlig kjendt som de er ved det store svenske materiale, Hildebrand har fremlagt. De er dels fra Æthelred, nemlig 7 stkr., Knut den store 35 stkr., Harald Harefot 11 stkr. og Hardeknut 3 stkr., mens Edward Confessor er repræsentert ved 79 stykker.

Nogen opmerksomhet tiltrækker sig dog de mange eksemplarer av Edwards type E, hvor reversen har den karakteristiske korsform, med et kors hvis arme er bredest i enderne. Adskillige av Foldøfundets eksemplarer er ukjendt hos Hildebrand, der jo ialt i 1881 kun kjendte 56 E-typer, mens Foldøfundet alene indeholdt 36 eksemplarer av E-typen. Imidlertid behøver jo myntens præg-varietet (myntmesternavnet, stedet etc.) derfor ikke at være »ny« og jeg har derfor søkt at bestemme mynten efter de kjendte eksemplarer hos Ruding og Catalogue of English Coins etc., og desuten ved eftersøkning i nyere fund. Dette arbeide er dog væsentlig vanskeliggjort ved den omstændighet, at man hverken i Norge eller

Danmark har nogen katalog som Hildebrands monumentale for de svenske fund. Videre publiceres de nyere svenske fund sjeldnere og likesaa de danske. Naar jeg derfor sætter »ny« ved en mynt, betegner det kun, at jeg ikke har fundet den paagjældende varietet i noget av de citerte arbejder[1].

En særlig eiendommelighet maa der pekes paa, nemlig at Æthelreds mynter i fundet samtlige er saa udmerket vedlikeholdt. Det skyldes vel det forhold at Æthelreds mynter er saa store og gode i præget. De ser alle ut, som om de var kommet fra stempelmaskinen og dog maa de ha været mere end 40 aar gamle inden de kom i jorden paa Foldøen. De maa da være gjemt paa kistebunden meget tidlig. Kun faa av de øvrige mynter er saa fortrinlig bevaret.

Som allerede nævnt er de tyske mynter de dominerende i Foldøfundet. Deres antal er 533, som fordeler sig paa de forskjellige lande saaledes som oversigten, avsnit IV viser. Den væsentligste procent skriver sig fra Rhinlandene, Friesland og Franken, mens Bayern og Schwaben er meget svakt repræsentert. Bemerkninger til de enkelte mynter som har nogen større interesse er git i fortegnelsen. Som sædvanlig er de tyske mynter betydelig slettere og daarlig præget end de engelske og meget mere slidt. Der er derfor en stor procent av de tyske mynter, som overhovedet ikke lar sig sikkert bestemme (ialt 125 av 533). At slutte fra den store mængde tyske mynter i dette fund til en livligere handelsforbindelse mellem vesttyske lande og Norge turde neppe være berettiget. Ved et enkelt fund som dette kan tilfældige forhold spille ind.

De kufiske mynter har Professor Alexander Seippel velvilligst bestemt, og har herom meddelt følgende:

---

[1] I Haubergs fundfortegnelse findes følgende ikke offentliggjorte fund med Edwards-E-typer: Sverige, no. 82, 94, 107, 129 alle fra Gotland. Danmark, no. 95, 96, 110, 120, 131. Men dette er jo bare fund, som tillike har indeholdt danske mynter.

»Disse Mynter er meget sjeldne. Saa vidt jeg ved, er ingen lignende tidligere fundet her i Landet. De skriver sig alle fra Tiden omkring eller strax før Aar 1000 e. Chr. Som De vil have seet, er de noget medtagne af Tid og Slid, og Præget er derfor tildels udvisket eller utydeligt. Men de lader sig dog alle nogenlunde bestemme.

Det vigtigste Holdepunkt er at Kalifens Navn, al-Kādir billāh, kan læses tydelig paa dem alle. Hans Regjeringstid [hvis man kan kalde det saa, da Kalifen paa den Tid havde mistet næsten al politisk Magt] falder mellem 381 og 422 H. (= 991 og 1030 D.). Ingen af Mynterne kan saaledes være ældre end 991 e. Chr. Sandsynligvis er heller ingen af dem yngre end 1012. Jeg skal nu dvæle lidt ved hver især.

Paa Nr. 1 læses, foruden de sædvanlige Tros-Formularer, paa den ene Side: »Kong Bahā ud-daula Kutbu-l-milla Abū Nasr«, og paa den anden Side: »al-Kādir billah (den daværende Kalif). Emiren Abū Mansūr Sa'īdu-bnu Marwān«. Bahā ud-daula (etc.) af den bekjendte Bujide-Slægt var Kalifens Major Domus og den egentlige Hersker over den største Del af Kalifatets Lande; han kalder sig Konge. Emiren Abū Mansūr (etc.) var en liden Fyrste, som under Bahā ud-daula's Overherredømme regjerede i Diār Behr. Det er ham som har præget denne Mynt. Prægningsstedet synes at være Majjāfārikīn. Af Aarstallet kan man skimte Begyndelsen. Det synes mig at være 392 (= 1001/2 D.). Abū Mansūr regjerede forresten mellem 387 og 401 (= 997 og 1011 D.).

Paa Nr. 2 læser jeg paa den ene Side: Kong Bahā ud-daula. Husāmu-d-daula Abu Hasan«, og paa den anden Side: al Kādir billāh. Ganāhu-d-daula Abu-l-Hasan«. Husamu-d-daula af Ukailidernes Dynasti regjerede under Kong Bahā ud-daula's Overhøihed i Mosul 386—391 (= 996—1000 D.). Paa denne Mynt er Aarstallet bevaret. Det er 389 (= 999 D.). Prægningsstedet mangler, men er sandsynligvis al Mausil (= Mosul).

Paa Nr. 3 findes intet Spor hverken af Aarstal eller Prægningssted. Derimod kan man paa den ene Side med Sikkerhed læse »al-Kādir billāh«, og paa den anden med overveiende Sandsynlighed »Bahā ud-daula«, ligesom paa de to andre Mynter. Resten er dels udvisket dels utydeligt eller dunkelt. Bahā ud-daula døde i Aaret 402 H. (= 1011/12 D.). Mynten er altsaa præget efter 991 men før 1012 e. Chr.«

For Hr. Professor Seippels velvillige bestemmelse tillater jeg mig at uttale en ærbødig tak.

Det øvrige sølv i Foldøfundet er beskrevet i avsnit III og paakalder ikke nogen særlig opmerksomhet.

Nedlægningstid.

Vi behøver her kun at betragte Sven Estridsens og Edward Confessors mynttyper. Ved Harald Haardraades mynter blev der gjort opmerksom paa, at eksemplarer tilhørerende den senere, slette utmyntning manglet, og at denne utmyntning var begyndt ialfald omkr. 1050, sandsynligvis før.

Ved Sven Estridsens mynter er følgende av Haubergs typer repræsentert.

4, 6. 8, 25, 36, 53, 56, 57, 69, 70.

For at vinde et grundlag for disse typers datering vil det ha interesse at undersøke, hvor tidlig hver enkelt type optræder og i hvilken utstrækning de optræder i de senere fund. Ved benyttelsen av Haubergs udmerkete fundlister har jeg gjort op en tabel over Svens typer og søkt det ældste fund, hvori hver type forekommer, hvorved vil findes en middelværdi for typenes utmyntningsalder. Man vil da meget snart kunne utskille en ældre gruppe mynter, hvis utmyntningstid omtrent falder mellem 1047 og 1055 eller ialfald sikkert før 1060 og en yngre gruppe, som i det store og hele tat tør være utmyntet efter 1055—1060.

Til den ældre gruppe viser sig at høre hovedsakelig følgende karakteristiske typer.

3, *4*, 5, *6*, 7, *8*, 9, 16, 17, 23, *25*, 35, *36*, *53*, 54, *56*, 56^{a}, *57*, 62, 65, 68, *69*, *70*.

De her kursiverte tal betegner at vedkommende type er repræsentert i Foldøfundet.

Til den yngre gruppe hører væsentlig følgende typer.

10, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 32^{a}, 37, 38, 39, 39^{a}, 40, 43, 45, 45^{a}, 46, 48, 50, 52, 59, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 77.

Ikke en av Foldøfundets danske mynter tilhører nogen av de her nævnte typer. Særlig maa det fremhæves at typer som no. 28 og 30, eller 31—32 etc. mangler, da der vel neppe er et eneste dansk myntfund efter 1055, som mangler disse. Det er klart efter denne oversigt, at denne gruppering av Foldøfundets mynter ikke er tilfældig, men at man maa være berettiget til at slutte, at Foldøfundet er nedlagt ialfald før 1055.

Hermed stemmer udmerket Foldøfundets angelsaksiske mynter. Edwards mynter tilhører, som det av oversigten vil ses, følgende av Hildebrands typer.

18 A, 6 B, 14 C, 5 D og 36 E.

Fundet slutter med andre ord brat med Edwards E-type og hermed er git et godt kronologisk holdepunkt. Det gjælder kun at finde en sandsynlig datum for F-typens utmyntningsalder. Edwards regjering betegner som Hildebrand paaviste et lignende gjennembrud til nye typer som Sven Estridsens i Danmark. Med E-typen ophører det særlig angelsaksiske præg, idet F-typens kongebillede er direkte i slegt med billeder, der senere findes gjengit paa Bayeux-tapetet. Samtidig som dette betegner en ændring i utmyntningspræget, er der paa en vis sat en kulturgrænse ved Edwards E-type, idet det av svenske og danske myntfund tydelig fremgaar, at med E-typen slutter myntfloden til Skandinavien merkbart. Saaledes er f. eks. forholdet i Sverige følgende (Hildebrand, 1881).

A. 205.	D. 168.	G. 9.
B. 123.	E. 56.	H. 11.
C. 133.	F. 22.	I. 6.

Men da er det av betydning at minde om at kulturhistorisk synes dette at kunne falde sammen med Sven Estridsens ændring av mynttyper omkr. 1048, — den tid da han bryter med de angelsaksiske forbilleder og gaar over til bysantinsk præg.

Edwards E-type maa m. a. o. være opstaat meget tidlig i hans regjering, og vi er endog i det heldige tilfælde at kunne støtte dette ved et enkelt eksempel. En Lundemynt av Magnus d. godes, nemlig Hauberg no. 14, har paa reversen det karakteristiske kors som udmerker Edwards E-type. E-typen maa m. a. o. ialfald være opstaat før 1047. Og av de øvrige paapekte forhold turde fremgaa, at F-typen ikke kan være opstaat meget senere end 1050, og at vi ialfald er langt paa den sikre side ved at sætte den til 1055.

Foldøfundet maa derfor antas nedlagt omkring 1055, hvilket ovenfor paavistes ved de danske mynter[1].

De tyske mynter i fundet motsier ikke denne datering. De yngste fyrster som er repræsentert i fundet er væsentlig følgende.

Keiser Henrik III (1039—56).
Erkebiskop Hermann av Køln (1036—56).
Biskop Bardo av Oppershofen (1031—51).
Biskop Bernold av Friesland (1027—54).
Hertug Bracislaus av Bøhmen (1037—55).

Av den største vigtighet er derfor mynten no. 405 fra Corvey, der bærer abbed Arnolds navn, der myntet fra 1051

---

[1] Brøholtfundet, som er det av de norske fund, der har mest tilfælles med Foldøfundet, antas av Holmboe nedlagt omkr. 1060. Det er derfor betegnende, at dette indeholdt en I-type av Edward Confessors mynter.

—55. Med denne mynts forekomst i Foldøfundet er der sikkerhet for at det maa være nedlagt efter 1051. Naar det derfor ovenfor ved hjælp av de angelsaksiske og danske mynter er søkt paavist, at fundets nedlægningstid falder omkr. 1055 vil det ses, at denne tyske mynt ikke motsir en saadan datering.

Hvad angaar de enkelte mynters lødighet, da har der ikke været anledning til nogen undersøkelse av dette forhold. De enkelte mynters vegt findes angit ved beskrivelsen av hvert eksemplar.

Der kan vel vanskelig av historien søkes bestemte, mere specielt angivne aarsaker eller begivenheter som skulde ligge til grund for Foldøfundets nedlægning. Saadanne søktes i sin tid f. eks. av Holmboe for Egersundfundet, som han satte til 1028, mens det neppe kan sættes tidligere end 1032 (Gustafson), og hvor der som grund anførtes Knuts bestikkelser til norske stormænd. Men med rette har Gustafson, likeoverfor en saadan søken efter bestemte aarsaker, hævdet den fra arkeologisk synspunkt utvilsomt meget rigtigere opfatning, nemlig at disse skattefund er uttryk for rikdomme, som i ufredstider skulde ha et sikrere gjemmested end kistebunden. Fundenes stadig økete antal vanskeliggjør ogsaa en saadan søken efter aarsaker av de tilfældige historiske oplysninger. Vigtigere er det at søke bakgrunden for myntfundene i generelle historiske forhold.

Særlig grund synes det mig at være at peke paa et forhold, som med stedse større tydelighet fremgaar av myntfundene, jo flere disse blir. Ordner man nemlig det XI aarhundredes norske myntfund i en række efter nedlægningstiden, viser der sig klart to store grupper av myntfund, en ældre fra omkr. aar 1000 til og med 1035, og en yngre fra omkr. 1050 til og med ca. 1070.

Antal mynter	*Ældre gruppe.*	Omtr. nedlægn. tid
128	Traaen	1000
100	Bore	1010?
42	Fiskaa, Vannelven, Romsd.	1010?
30	Vitsø, Hevne, Fosen	1010?
400	Sletheid I	1017
405	Horr	1023
84	Sand	1020
260	Kaldal	1025?
389	Nesbø	1030
1650	Egersund	1032
90	Gjerde	1035?
3577		
	Yngre gruppe.	
422	Brøholt	1060
776	Foldøen	1055
264	Helgeland, Stavenesod. etc.	1058
19	Tjore (Sletheid II)	1060
2600	Gresli	1068
151	Imsland	1068
[c. 260	Maage, Hardanger	1070?]
4492		

Disse tal er altfor mange til at vise et tilfældigt forhold. Det synes altsaa tydeligt at fremgaa av myntfundene, at netop Magnus den godes regjering er en fredsperiode, hvor sølvskattene ikke saa ofte er kommet i jorden. Med rette skulde saaledes denne konges tilnavn være git ham i samtiden.

Den ældre gruppe samler sig væsentlig om Olav Haraldssons regjeringstid og de nærmeste fem aar efter hans død. Den yngre gruppe indledes i den senere halvdel av Harald Haardraades regjeringstid, ufredstiden med alle hans herjetog til Danmark og hans vikingefærd til England, da det nok kan tænkes, at flere av dem, som fulgte ham, har sørget for at gjemme sine penger i jorden og har gjemt dem saa godt,

at de aldrig kom tilrette, hverken for eieren eller hans efterlevende slegt.

Ogsaa indadtil kan nok Haralds forhold til enkelte stormænd ha været aarsak til, at sølvskattene kom i jorden. Det er betegnende nok, at det hos Snorre (kap. 69) om Haakon Ivarsøn jarl paa Oplandene, hvem Harald i de senere aar stadig laa i strid med, fortælles, at han, da han hørte om kongens komme, »lot flytte alt sit løsøre bort fra gaarden til skogen«. Og at der har været sprengstof nok mot denne konge ses ofte i sagaene, som naar Finn Arnesøn (Snorre, kap. 45) sier til kongen, at han er hatet baade av trønder og oplændinger.

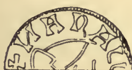
Paa denne rent almindelige historiske bakgrund maa vel den yngre myntgruppe, hvortil Foldøfundet hører, ses. Med Greslifundet og Imslandfundet slutter perioden, der omfatter de fleste av de i Norge gjorte myntfund fra vikingetiden. I senere tider med mere omfattende myntvæsen dukker fundene atter frem. Men da er det slut med de fremmete mynter, som gjorde vikingetidens myntfund saa broget og øket deres værd i kulturhistorisk henseende.

II. Beskrivelse av Foldøfundets Mynter.

Norske[1].

Harald Haardraade (1047—1066).

1. 1/2 kl. + HARALD ... Reversens omskrift kun meningsløse bokstaver. Eksemplaret er lik Schive II, fig. 20. Kun er de tre smaa kugler placeret i de to andre topvinkler. V. 0.5 gr. Avbildet.




No. 1.




No. 2.

2. 1/2 kl. + HARALD ..... Reversens omskrift meningsløse bokstaver. Lik Schive II 20. Muligens indeholdes i bokstavene NDA reminiscenser

[1] Først anføres myntens no. i beskrivelsen, dernæst dens omtrentlige størrelse forsaavidt den ikke er hel. kl. betegner at eksemplaret er klippet. Dernæst følger adversens indskrift, og videre reversen forsaavidt begge er læselige.

av lokaliteten NIDARNES. Ingen av de tre stykker Schive II 20 og no. 1, 2 her er dubletter. Avbildet. V. 0.45 gr.

Begge disse eksemplarer er næsten identiske med Brøholtfundets pl. I, fig. 1, hvor Holmboe ogsaa om reversens omskrift formodet reminiscenser av myntstedet NIDARNES. De har saaledes kun et fjernere slegtskap med Helgelandfundets og Stavenesoddens fire læselige mynter, der alle av Stenersen er paavist at være utmyntet i Hamar. Samtlige her nævnte tilhører Stenersen, Helgelandfundet, klasse I, gruppe 1.

3. Advers som Schive 24, omskriften dog forskjellig. Avbildet. V. 0.85 gr.

Tilhører Stenersens klasse I, gruppe III, hvorom Helgelandfundet p. 24.




No. 3.




No. 4.

4. c. 2/8. Som Schive 24. Omskriftene meningsløse. Avbildet. V. 0.6 gr. Synes identisk med foregaaende eks.

Tilhører Stenersens klasse I, gruppe III. Til denne avdeling av Harald Haardraades gode utmyntning hører desuden Schives figurer 21—26, Sandøfundets 32—33, Helgeland, Stavenesodden og Nordrum 114—208, 8 mynter i Greslifundet og muligens enkelte i Sverige og Danmark fundne.

Danske.

Knut den Store (1018—1035).

Lund.

5. Hauberg 7 a var. Adv. ✢ IIOEꓚNVDΓΓW. Rev. IDEΓI ON LVNDVNOΓ. V. 0.65 gr.




No. 5.

Typen Knut 7 a kjendes av Hauberg kun i et eksemplar, hvorfor denne mynt maa betragtes som ny, ukjendt variant. Eksemplaret er meget uregelmæssig ved sin forvirrete adversomskrift og ved myntprægerens navn IDEVI, der ikke kan findes

hverken hos Hauberg eller Hildebrand. Ogsaa formen for Lund er uregelmæssig, jvfr. Hauberg p. 70. Nogen anden henførelse av nærværende eksemplar synes umulig. Læsningen av femte bokstav i adversomskriften er usikker. De to sidste bokstaver i adversens omskrift er omvendt L og M, likesom den sidste bokstav i reversens omskrift er omvendt L. Sceptret i adv. forskjellig fra cit. fig. Mynten er ikke tidligere fundet i Norge. Avbildet.

6. **Hauberg 14. var. adv. ✠ LNVT ✠✠ ΆNLO. Rev. ✠ VLEFLETEL ON LVDI: V. 1.1 gr.**

Hildebrand, no. 2748, opfører denne som en angelsaksisk Knut. Hauberg p. 113 hævder den for Danmark, særlig da formen LVDI avgjort er dansk og betegner Lund i Skaane. Adversen har spids hjelm i motsætning til Haubergs fig. 14, der har rund hjelm. Ikke tidligere i norske fund.

7. **Hauberg 20. Begge omskrifter meget forvirrete. V. 0.95 gr.**

At skille mellem Knut 20 og Hardeknut 1 er if. Hauberg p. 193 ikke altid let ved varietetene med forvirrete omskrifter. Nærværende eksemplar er dog formentlig Knut paa grund av en enkelt detalj ved reversens buer. Disse er nemlig her forsynet med et lite kors i hver, jvfr. Hauberg p. 193, og saadanne synes ikke at forekomme paa Hardeknuts Lundemynter av denne type. — Ikke tidligere i norske fund.

Viborg.

8. **Hauberg 49. Adv. ✠ ∴ OVIIQIIOEIMLIIOII. Rev. ✠ ∴ IIODIÐVIIOLN⊣ ·IIPΓ. V. 0.7 gr.**

Tilhører første variationsgruppe, med forvirrete omskrifter. Haanden omgit av tre kors. Reversens store kors mangler de smaa avslutninger.

9. **Hauberg 49. Adv. ✠ EONVΓEILOIXEVOL : ΓNÐ. Rev. LIVLLΓNCN .. N.... V. 0.75 gr.**

Tilhører samme variationsgruppe som foregaaende og har samme kjendemerker som denne. Type 49 forelaa tidligere i Egersundfundet i 57 eksemplarer.

Ørbæk.

10. **Hauberg 54. Forvirrete omskrifter. Meget barbarisk utførelse. V. 0.6 gr.**

Ansigtet er vendt tilhøire og har kors foran. Hauberg p. 205 anfører dette som kjendetegn for Knuts mynter til forskjel fra Hardeknuts tilsvarende type, no. 42.

11. **Hauberg 54. Forvirrete omskrifter. V. 0.6 gr.**

Præges av en lignende barbarisk utførelse som foreg. eksplr. Adversen er fuldstændig utplattet. Typen dog formentlig Knut

og ikke Hardeknut, da den mangler de fire smaa kugler i vinkelhjørnene, som er karakteristisk for den tilsvarende type Hardeknut 42.

12. **Hauberg 54. Forvirrete omskrifter. Barbarisk utførelse. Noget defekt. V. 0.6 gr.**

Ansigtet er bare antydet ved tre prikkér.

13 **½ kl. Hauberg 54. V. 0.4 gr.**

Type 54 er tidligere fundet i Brøholtfundet, 2 stkr.

Hardeknut (1035—1042).

Lund.

14. **Hauberg 1. ✠ HÆRÐÆCNVT RE.. ✠ ÐORCETL ON LVN. V. 1.0 gr.**

Brøholtfundet havde 2 av denne type.

15. **Hauberg 23. ✠ HÆRÐECNVT ∴ OÐÐENCR ON LVD. V. 0.95 gr.**

1 eksplr. av denne type forelaa i Brøholtfundet.

Aalborg.

16. **Hauberg 39. ✠ NOM gjentat fem gange. ✠ IN gjentat otte gange retrograd. V. 0.85 gr.**

Denne varietets omskrifter opfatter Hauberg p. 204 som antydning til IN NOMINE DOMINI.

17. **Hauberg 39. Forvirrete, retrograde omskrifter. V. 0.65 gr.**

Eksemplaret er forsynet med et hul. — Type 39 tidligere i Brøholtfundet, 5 eksplr.

Viborg.

18. **Hauberg 41. Jvfr. Thomsen 9888. Forvirrete omskrifter. V. 0.65 gr.**

Tilhører de forvirrete varieteter, ansigtet vendt tilhøire, avbildning hos Thomsen. Ikke tidligere i norske fund.

Aarhus.

19. **Hauberg 44. ✠ IIVCDΓ·N\T.... ✠·CI·Æ·DΓINE ON·Æ·ROSCI· V. 0.8 gr.**

Eksplr. er gjennemboret med et lite hul.

20. **Hauberg 45. Dublet av det hos Hauberg avbildede eksplr. V. 0.85 gr.**

Ingen av disse to typer er tidligere kjendt fra norske fund.

Magnus den gode (1042—1047).

Lund.

21. **Hauberg 1. Adv. forvirret. Rev.: ✠Æ:RDLN O LVDI. V. 1.05 gr.**

Reversens kors en liten ring om korskrydset.

22. Hauberg 1. Adv. forvirret. Rev.: ✠ ΛLNRII ON LVDI. V. 0.85 gr. Kongen har sløife i haaret.

23. Hauberg 1. Adv. forvirret. Rev.: ✠ BΛINLINOI LVI. V. 0.85 gr.

24. Hauberg 1. Adv. forvirret. Rev.: ✠ ÐORIEТL ONLVI. V. 1.0 gr.

Alle fire eksemplarer tilhører anden og tredie variationsgruppe hos Hauberg, p. 207. Tidligere i Brøholtfundet (7 eks.) og Helgelandfundet (1 eks.).

Roskilde.

25. Hauberg 20. Begge omskrifter forvirrete. Tverfeltet har ✠ OEIIEΛNI. V 0.9 gr.

Triquetraen har smaa spiraler. hvilket synes at særpræge Magnus' Roskildemynter fremfor Hardeknuts tilsvarende type. I et felt av reversen er et lite kors.

Hedeby.

26. ca. 3/4 Hauberg 36. Forvirrete omskrifter. V. 0.35 gr.

Eksplr. har et lite kors over tverfeltet i reversen.

Perioden 1044—1047

Striden mellem Magnus og Sven.

Lund.

27. Hauberg 2. ✠ EDDA ✠ DRE ·.· ✠ ÐOREТL O LVND. V. 1.05 gr.

Adversens billede har scepter og hovedsløife. Tidligere er denne type kun fundet en gang, i Espingefundet.

Odense.

28. Hauberg 5. ✠ IOΛNST RE . ✠ NI ✠ ΛLFNOÐ ON OÐSVN. V. 1.15 gr.

Tidligere kun i Brøholtfundet. Hauberg p. 213. Thomsen 9994 etc. Eksemplaret er dublet av Brøholtfundets.

Sven Estridsen (1047—1075).

Lund.

29. 1/2 kl. Hauberg 4. Rev. ✠ ΓVLO . . . : . V. 0.4 gr.

30. Hauberg 4. Rev. ✠ ΓVΘOIIIIII. V. 1.0 gr.

31. Hauberg 4. Forvirret reversomskrift. V. 0.65 gr.

Type 4 er ikke tidligere fremdrat i norske fund.

32. Hauberg 6. Rev. ✠ BΛINLINOI · ILVI. V. 0.85 gr.

Anføres, Hauberg p. 97, som myntpræger i Lund, men findes ikke p. 214 blandt dem der har myntet 6-typer.

33. Hauberg 6. Rev. ✠ ÐIIINVIT OIVND. V. 0.9 gr.

Er ukjendt hos Hauberg.

34. **Hauberg 6. Rev. ✠ DIIIIT . . . . . V. 0.9 gr.**

Sandsynligst forvirret omskrift. Reversen er præget to gange.

35. **Hauberg 6. Rev. DIEIODIIIIIIIII. V. 0.85 gr.**

36. **½ kl. Hauberg 6. Rev. ✠ FNI . . . . . . IV. V. 0.4 gr.**

37. **Hauberg 6. Rev. ✠ ⊢CIID · LVNI. V. 1.0 gr.**

38. **Hauberg 6. Rev. ✠ IO⊢IIIIIIO. V. 0.9 gr.**

39. **Hauberg 6. Rev. ✠ LEFSI ON LVI. V. 1.0 gr.**

40. **ca. ¾. Hauberg 6. Rev. . . OINDI I LV : I . . . V. 0.7 gr.**

41. **Hauberg 6. Rev. ✠ O : IIR . . . . IIIDI. V. 0.95 gr.**

42. **½ kl. Hauberg 6. Rev. . . OINL : . . . V. 0.35 gr.**

43. **Hauberg 6. Rev. ✠ SIIRNON DO . NDO. V. 1.3 gr.**

No. 43 er meget smukt præget og nogen anden læsning er udelukket. Myntprægere av dette navn forekommer dog ikke hos Hauberg.

44. **Hauberg 6. Rev. ✠ TLIICIIIO : IIII. V. 1.05 gr.**

45—46. **Hauberg 6. Rev. ✠ TSNONEID : NLVI. V. 1.0 gr. og 0.5 gr.**

No. 46 er ½ kl., men dublet av no. 45.

47—48. **Hauberg 6. Rev. ✠ VFIN : LVDIEIO. V. 0.9—1.0 gr.**

Dubletter. Reversen halvmaaner i to vinkler. Myntstedets form usædvanlig. Findes ikke hos Hauberg p. 70.

49. **Hauberg 6. Rev. ✠ ΓVCNDIO : NLV. V. 0.95 gr.**

50. **Hauberg 6. Rev. ✠ . . . . . OF . . . V. 0.8 gr.**

Reversen er meget utvisket.

51. **½ kl. Hauberg 6. Rev. . . . . LOIIIITX. V. 0.45 gr.**

52—54. **½ kl. Hauberg 6. Samtlige med forvirrete reversomskrifter. V. 0.45—0.50 gr.**

55. **⅛. Hauberg 6. Forvirret reversomskrift.**

Type 6 forelaa tidligere i fundene fra Brøholt (15), Helgeland (4) og Græsli (1).

56. **Hauberg 8. Adv. SVEIN : II REX. Rev. VFIILINCOIIIII. V. 0.9 gr.**

57—58. **Hauberg 8. Rev. ✠ ΓV : LCETOIN L : I. V. 0.85—0.95 gr.**

Dubletter. Reversen halvmaaner i to vinkler.

59. **½ kl. Hauberg 8. Rev. ΓVLCE . . . . Variant av foregaaende.**

60. **½ kl. Hauberg 8. Adv. SV. Rev. . . CTOIIIC . . .**

Halvmaaner i to vinkler paa reversen.

61. **Hauberg 8. Adv. SV. Rev. forvirret. V. 0.6 gr.**

Reversen har halvmaaner i alle fire vinkler.

62. **Hauberg 8. Forvirret reversomskrift. V. 0.85 gr.**

Store halvmaaner i reversens fire vinkler. — Type 8 tidligere i Brøholtfundet (2) og Helgelandfundet (1).

63. **Hauberg 25. Adv. streker. Rev. V : OIIICONIIO : V. 1.15 gr.**

Reversen har kors i en vinkel.

64. Hauberg 25. Adv. streker. Reversen meningsløs, retrograd. V. 0.85 gr.

65. Hauberg 25. Adv. streker. Reversen forvirret. V. 0.9 gr.

Reversen har tre halvmaaneformete figurer i to vinkler.

66. Hauberg 25. Adv. omskrift meningsløs. Paa tronstolen bokstaver i lodret stilling. Reversen forvirret. V. 0.95 gr.

Reversen har kors i en vinkel og fire smaa kugler i den motsatte. — Type 25 tidligere i Brøholtfundet (3).

Roskilde.

67. Hauberg 36. Adv. streker. Rev. ✛ IINCNCINC. V. 0.9 gr.

68. 1/2 kl. Hauberg 36. Adv. ene tverskrift. HICCIIИ . . . Rev. . . . NORIN . . .

69. Hauberg 36. Adv. streker. Rev. forvirret. Defekt. V. 0.85 gr.

Type 36 tidligere i Brøholtfundet (4).

Odense.

70. 1/2 kl. Hauberg 53. Adv. ✛ SΓEN O . . . . Rev. NONSIC . . .

Ramus, Selsøfundet, p. 159, har paa et par varieteter NODMONSIC. Ikke tidligere i norske fund.

Viborg.

71. Hauberg 56. Adv. ✛ ΓÐC : CΓNÐEИΓII. Reversen ogsaa forvirret. V. 0.85 gr. Ikke tidligere i norske fund.

72—73. Hauberg 57. Omskriftene forvirrete, identiske med Haubergs typeeksplr. V. 0.7—0.85 gr. Eksemplarene dog ikke dubletter.

74. Hauberg 57. Adv. og revers streker.

75. 1/2 kl. Hauberg 57. Begge omskrifter forvirrete.

76—77. Hauberg 57. Omskriftene forvirrete. V. 0.75 gr.

Adv. mangler korset over hovedet. De tør dog sikrest henføres hit og ikke til Magnus 35. 77 er ca. 1/2. Type 57 er tidligere i Norge fundet i Helgelandfundet, 1 eksplr.

78—86. Hauberg 65. Ældre gruppe, jvfr. Ramus pl. XI, fig. 53. V. (78—82) 0.45—0.7 gr.

No. 84 er ca. 1/2 og 85—86 er 1/2 kl. Samtlige eksemplarer har forvirrete omskrifter, oftest kun streker. Ved 78—80 har scepterets kors en liten ring der omslutter korskrydset.

87. Hauberg 65. Barbarisk varietet. V. 0.65 gr.

Adverspræget meget utvisket. Eksplr. tilhører den ældre, hos Hauberg ikke avbildete, gruppe.

Ribe.

88—89. Hauberg 69. Reversen forvirret retrograd omskrift. V. 0.65 gr.

No. 89 ca. 1/2. Eksemplarene er dubletter. Type 69 tidligere i Brøholtfundet, 1 eksplr.

Hedeby.

90—97. Hauberg 70. Revers- og Adversomskrifter meningsløse. V. (90—93) 0.6—0.65 gr.

Præget meget lite variert. Bokstavforbindelsene de samme som paa Haubergs typeeksemplar. 96 er ½.

98. Hauberg 70. V. 0.65 gr.

Reversen har en cirkel i en av korsvinklene. Type 70 forelaa tidligere i Brøholtfundet (3).

Uvisse danske.

99—100. ½ kl. og ¼. Antagelig begge av Hardeknuts type 41, Viborg. Sikkerhet herfor kan dog ikke faaes

101. ¾. Muligens Magnus d. gode, Lund, no. 1. Kongen har dog sløife i haaret og mangler skulderpanser.

102—103. Dubletter av Brøholtfundet pl. I, fig. 11, jvfr. Holmboe p. 210. Det tør ikke avgjøres, hvorvidt disse bør henføres til en angelsaksisk konge eller om de er danske. Præget og de forvirrete omskrifter tyder dog nærmest paa at de er danske. V. 0.75—0.8 gr.

Desuten findes seks smaa fragmenter, alle mindre end ¼, sandsynligvis av danske mynter, der dog ikke nærmere kan bestemmes.

Angelsaksiske[1].

Æthelred II (978—1016).

Canterbury.

104. ⅔. C. a, 10. ..ADFOLD M'O C... 146 f.

Lincoln.

105. D. ir. 18, 63, 66. ✠ ÆLFSIC MO O LINC. 1623 var. V. 1.8 gr.

106. E. a, ir. 26, ir. ✠ EDELBRIC MO LINC. 1754 var. V. 1.3 gr.

Adversen har AILL. Ikke hos Hildebrand. Jvfr. dog ir. 177 o. a. Reversen har L, B og R omvendt som anmerket.

---

[1] De angelsaksiske mynter er anført saaledes: Først nævnes typens bokstav hos Hildebrand. Dernæst adversens indskrift henført til samme verks tabeller. Derefter følger reversens omskrift og endelig typens nummer i Hildebrands verk. Naar mynten ikke findes hos Hildebrand er enten Thomsen, Ruding eller Catalogue anført, men ellers er typens og adversens henførelse altid til Hildebrand. Naar jeg ikke har kunnet finde mynten i nogen av de fundbeskr. eller avh. som har været mig tilgjængelig under utarbeidelsen opføres mynten som »ny«, ihvorvel en saadan betegnelse er illusorisk. Jvfr. herom ovf. p. 247.

Et brøktal foran typebokstavet betegner som overalt ellers den omtrentlige størrelse av fragmentet.

London.

107. D. a, 5. ✠ LEOFRYD M'O LVND. 2707. V. 1.3 gr.

Thetford.

108. A. o, 5. ✠ LEOFRIC MO ON ÐEO. 3758. V. 1.2 gr.

Winchester.

109. A. a, 4. ✠ LEOFƿOLD ON ƿINCZ. 4270. V. 1.2 gr.

Barbarisk.

110. D. Adv. OCLDLONODO ✠ Thomsen 9021, 9022. Rev. ✠ OILƿLOⱵ I: FH ·.· V. 1.6 gr.

Tanken om at denne mynt kunde være norsk, Olav d. hellige (Schive I, 15) eller svensk, Olof Skötkonung (Hildebrand, Sveriges Medeltid p. 781) har ingen støtte, da varietetene av disse kongers utmyntninger med Æthelreds D-type ikke kjendes nærmere. Thomsen mener, at nærværende type hører til de falske mynter under Æthelred.

Knut den Store (1016—1035).

Colchester.

111. I. b. ✠ CODRIC ON COLEC. Ny. V. 1.15 gr.

Godric har vistnok myntet i Colchester, Hildebr. p. 211, men kun typene E, G og H. I-typer har han myntet i Canterbury, Derby etc. Eksplr. er gjennemboret med et hul.

Dover.

112. H. b. ✠ ETSIGE ON DOFR. 328. V. 1.15 gr.

Exeter.

113. H. b. ✠ EDƿINE ON EC ✠ EC. 385. V. 1.1 gr.

York.

114. E. a, 7. ✠ ARNCETEL · O EO. 451. V. 1.1 gr.
115. H. a. ✠ ARNNCETEL ON EO. 462. V. 1.05 gr.
Gjennemboret med et hul.
116. E. a, 8. ir. 115. ✠ ASGVT O EOFRƿ : 477. V. 1.3 gr.
117. G. a, 4. ✠ BRIHTNOD M¯O EO. 494. V. 1.05 gr.
Typeeksemplaret har Brehtnod.
118. G. a, 3. ✠ CETEL M¯O EOFRƿIC. 511. V. 0.95 gr.
119. G. a, 4. ✠ GRIMOLF M¯O EOFR. 620.
120. Defekt. I. a, 2. ir. 41. ✠ GRIMVLF ONN EOFRƿ. 631.

121. H. b. ✠ ÐVRGRIM ON EOF. 804. V. 1.05 gr.
122. 3/4. G. a, 4. ✠ TOOCA M (-OEO) FR. 815.
123. H. a, 2. ✠ ƿVLNOD ON EOFER. 864, var. V. 1.05 gr.

Ipswich.

124. E. a, 4. ✠ . . ΛNT . . . O GIP. ? V. 0.95 gr.
Meget forpræget omskrift. Stemmer ikke med nogen av de hos Hildebrand opførte myntprægere. Kunde muligens være BRANTINC.

Leicester.

125. G. a, 3, ir. 33. ✠ ƿVLNOÐ ON LEICST. 1435. V. 0.9 gr.

London.

126. G. b, 2. ✠ ÆLFƿIC ON LVNND. 1950. V. 1.05 gr.
127. G. a, 1. ✠ GODƿINE ON LVND. 2483. V. 1.05 gr.
Gjennemboret med et lite hul.
128. Defekt. G. a, 1. ✠ LEOMRED ON LVN. 2609.
129. E. var. i, a, 7. ✠ SƿETINC ON O LV. 2718, var. V. 1.05 gr.
130. E. a, 7. ✠ ƿVLFƿINE LVND. 2786. V. 1.15 gr.
131. 3/4. G. COE . . . . IC ON VN. ?
Catalogue etc., no. 446f. har GOERE paa en H-type.

Oxford.

132. H. a. ✠ LIFINC ON OCX. 3038 var. V. 1.05 gr.
O i Oxford er saa tydelig at forveksling med Hildebr. 403, Exeter, ikke er mulig.

Nottingham.

133. Defekt. G. a, 2. ✠ BRVNIC ON SNOTIN. 3205, var.

Stamford.

134. H. a. ✠ FÆRGRIM ON STAN. 3254. V. 1.05 gr.
135. H. b. ✠ LEOFDÆII ON STA. 3293. V. 1.05 gr.

Thetford.

136. G. b, 1. ✠ ÆLFƿINE ONN ÐEO : 3448. V. 1.05 gr.
137. 1/2 kl. G. . . NSTAN ON . . . 3463 ?
Pladsforholdene synes at udelukke alle andre end BRVNSTAN ON ÐEO, H. 3463.

Winchester.

138. I. a, 2. ✠ GODEMAN ON ƿINCE. 3744 var. V. 0.9 gr.
139. H. b, ir. 43. ✠ GODƿINE ON ƿIN. 3748. V. 1.20 gr.
140. G. a, 8, 2. ✠ LEOFƿINE ON ƿIN 3790 var. V. 1.15 gr.

Ubestemte.

141. ¼. E. .....NՒI. Mon Winchester? (H. 3684).
142. E, var d. ÆDEL.Ʌ.... V. 1.20 gr. Utvisket eksplr.
143. ½. E. Ulæselig.
144. G. ✠ ILVINTA O....ND. V. 0.9 gr.
Muligens Lund. Adv. barbarisk. ✠ ՒՒDOCD DIN.
145. ¼. I, var b. Ubestemt.

Harold I (1035—1039).

Canterbury.

146. A. a. ✠ CETELL ON CENTՒA. Ny. V. 0.9 gr.
Myntprægeren skriver sig gjerne CYTEL. For Harald har han myntet i Canterbury.

Derby.

147. B. b. ✠ LEOFRIC ON ÐEO. Ny. V. 0.95 gr.
Leofric kjendes ikke paa Derbymynter hos Hildebrand.
148. ½. A. a, ir. 28. ....RTINC ON DE. 92.

Jedburgh.

149. B. b, ir. 29. ✠ LEOMÆR ON IOÐ. 256. V. 1.1 gr.

Hertford.

150. B. b, ir. 29. ✠ DEORSIE ON HEOR. 290. V. 0.7 gr.

Lincoln.

151. A. a. ✠ ՒVLFREC ON LINC. 493 var. V. 1.1 gr.

London.

152. A. a. ✠ ELFՒOLD ON LVNDE. 509. V. 1.1 gr.
153. A. a. ✠ GODMAN ON LVNDEN. 614. V. 1.1 gr.
154. B. b, ir. 29. ✠ GODRIC ON LVN. 617. V. 1.1 gr.
155. A. a, ir. 27, 1. ✠ LEOFRIC ON LVNDE. 674. V. 0.9 gr.

Ubestemt.

156. ½ kl. B. a. ✠ LEOFՒ....

Hardeknut (1039—1042).

Canterbury.

157. A. var. a. ✠ LEOFRIC ON CA·XNՒ. 15. V. 1.15 gr.

Lincoln.

158. B. ir. 7, 10. ✠ SՒERTINC ON LINC. 98. V. 1.20 gr.

London.

159. B. ir. 6. ✠ GOLDSIGE ON LVND 120. V. 1.1 gr.

Edward Confessor (1042—1066).

Canterbury.

160. E. ✠ LEOFFINE ON CENE. Ny. V. 0.9 gr. Adv har EDFHERD REX. Brøholtfundet no. 118 er muligens den samme.

161. C. ✠ MAN : ON CENCTE. Catalogue of Engl. coins vol. II p. 344 no. 59 var. V. 1.0 gr. Adv. EDFHERRDEX.

162. 1/4. E. ..... CEN. ?

Derby.

163. E. h, i. ✠ FROME ON DEORBE. 71 var. V. 1.8 gr.

164. A. h, i. ✠ GODRIC ON DEORB. 73. V. 1.1 gr.

York.

165. E. 11, i. ✠ ÆLFFINEE ON EOFERI. 102. V. 1.75 gr.

166. E. f, k. ✠ ÆLFFINE ON EOFERF. 102 var. V. 1.75 gr.

167. A. f, i. ✠ ÆÐELFINE ON EOF. 103. V. 1.0 gr.

168. E. f, ir. 71. ✠ ARCIL ON EOFER. Thomsen 9445, var. V. 1.1 gr. Hildebrand har den ikke. Jvfr. dog no. 105. Reversen har en ring i et korsfelt.

169. A. h, i, 1. ✠ BEORN ON EOFER. Ny. V. 1.15 gr. Beorn har myntet D-type i York. Reversen har en ring paa feltet.

170. C. Barb. ✠ EOL ON EOFERFICE. Thomsen 9449, var. V. 0.85 gr. Jvfr. ogsaa Ruding pl. 25, fig. 21. Adv. har EDFIFEREX.

171. E. h, i. ✠ EOLFNOÐ ON EOFE. Ny. V. 1.75 gr. Reversen en ring i en korsvinkel. Myntpræger av denne navneform ikke hos Hildebrand. Jvfr. dog ÆLFNOÐ etc.

172. C. Barb. ✠ OÐIN ON EOFEREI. 140 var. V. 1.1 gr. Adv. har DFRFERX.

173. E. h, i. ✠ SCVLA ON EOFERFIC. Ruding pl. 24, fig. 8. V. 1.8 gr. Jvfr. Ruding vol. V, p. 69.

174. E. f, ir. 71. ✠ STFRCOL ON EOFER. 154. V. 1.8 gr.

175. E. h, i. ✠ STFRCOL ON EOFERFI. 155. V. 1.75 gr.

176. E. f, i. ✠ ÐORR ON EOFRFIC. Catalogue etc. p. 364 no. 318. V. 1.1 gr. Reversen en ring i en korsvinkel.

177. E. f, i. ✠ VLFCETEL ON EOFR. Jvfr. Catalogue etc. p. 364 no. 314 f. VLFCIL. V. 1.3 gr. Reversen en ring i en korsvinkel.

178. E. h, ir. 79. ✠ CO . ON EFRFICIC. Ny. V. 1.8 gr. Usikker myntpræger COD? Reversen ring i en korsvinkel.

179. A. ✠ IOCIL ON EOFRFI. Ny. V. 0.9 gr. Cirkel paa reversfeltet. Thomsen har en G-mynt fra York med myntpræger IOCITEL (9448). Catalogue etc. har IOCITEL paa flere av Edwards senere typer.

Ipswich.

180. E. ir. 49, i. ✠ LOFFOLD ON GIPESFI. Ny. V. 1.05 gr.

Hastings.

181. A. ir. 26, 69, 1. ✠ LEOFFINE ON ÆSTIC. 209. V. 0.95 gr.

Hertford.

182. D. c, k. ✠ DRSIIE ON REOR. 221 var. V. 0.85 gr.
Nogen anden henførelse neppe mulig.
183. C. h, i. ✠ GODMAN ON HEOR. Catalogue p. 380 no. 533. V. 1.15 gr.

Leicester.

184. B. f, ir. 67. ✠ ÆLFSI ON LEICES. 225 var. V. 1.05 gr.
185. A. h, i, 1. ✠ BRVNINC ON LEICE. Ny. V. 1.15 gr.
Hildebrand kjender Bruninc kun paa E- og D-typer i Leicester.

Lincoln.

186. E. f, k. ✠ AVTTI ON LINCOL. 292 var. V. 1.0 gr.
187. C. h, i. ✠ BRIHTRC ON LINCOL. 301 var. V. 0.95 gr.
188. A. h, i. ✠ COLGRIM ON LINC. 304. V. 1.0 gr.
189—190. E. f, i. ✠ COLGRIM ON LINCO. Sandøfundet no. 20, var.
Eksemplarene er dubletter. V. 1.1 gr.
191. B. ir. 49, ir. 67. ✠ GODRIC ON LIN. 327 var. V. 1.1 gr.
192—196. E. ✠ GODRIC ON LINCO: 338 var.
192 har adv. f, ir. 71. V. 1.1 gr.
193 har LINCO og har adv. f, k. V. 1.05 gr.
194 har LINCOL og adv. f, k. V. 1.05 gr.
195 har adv. f, ir. 72, rev. som 194. V. 1.0 gr.
Paa 196 er adversen sterkt utvisket. V. 0.95 gr.
197. D. ir. 17, i. ✠ LEFFINE ON LNNC. 351. V. 1.05 gr.
198. E. f, i. ✠ MANNA ON LINCO. 358 var. V. 1.0 gr.
199. B. ir. 49, 67. ✠ OSFERD ON LIN. Ny. V. 1.15 gr.
Osferd har A-typer i Lincoln.
200. E. f, k. ✠ OÐBERN ON LINCO. Ny. V. 1.0 gr.
Odbern har en F-type i Lincoln.
201. E. f, ir. 71. ✠ OÐGRIM ON LINCOL. 371 var. V. 1.05 gr.
202. C. h, i. ✠ ÐVRIGRIM ON LINC. Ruding pl. 25, fig. 23, var. V. 0.75 gr
Hildebrand har ÐVRGRIM paa en A-type.

London.

203. A. h, i, 1. ✠ ÆLFGAR ON LVNDE. 402. V. 1.15 gr.
204. C. f, i, ✠ ÆLFRIC ON LVNDEN. Ny. V. 1.15 gr.
Ælfric har en B-type i London. Jvfr. dog Catalogue no. 870.

205. C. h, i. ✠ ÆLFFINE ON LVNDE. 415. V. 1.15 gr.
206. B. ir. 24, k. ✠ ÆLFFOLD ON LVND. 419 var. V. 0.9 gr.
207. C. var. a. h, i. ✠ BRIHTRED ON LVND. 431 var. V. 1.0 gr.
208. E. ir. 49, i. ✠ EADMVND ON LVND. 457 var. V. 0.9 gr.
Reversen har punkter i to vinkler.
209. Defekt. D. f, k? ✠ EDRIC ON LVNDE. 469 var. Istedetfor P i PACX staar X.
210. Defekt. C. h, ir. 71. ✠ EDFINE ON LVNDE. 479.
211. C. ir. 17, 77. ✠ EGELFI ON LVNDE · Catalogue p. 403 no. 857. V. 0.95 gr.
212. E. ir. 49, i. ✠ GODEFINE ON LVN. Ruding pl. 24, fig. 7. V. 0.9 gr.
Jvfr. Ruding vol. V p. 69. Smlgn. Brøholtfundet no. 119 og Thomsen 9491.
213. E. ir. 49, i. ✠ FVLFFARN ON LVND. Ruding pl. 24, fig. 6. V. 0.9 gr.
Vol. V p. 69. Der heter myntprægeren FVLFFARD. Det er mulig at den sidste bokstav her kan læses D.
214. E. ir. 49, i. ✠ FVLFFINE ON LVN: Catalogue p. 408 no. 947 var. V. 0.9 gr.
215. C. f, i, 1. ✠ FVLSIC ON LVND. 584. V. 1.0 gr.
216. B. h, ir. 71. ✠ BINRED ON LVN. Catalogue etc. p. 399 no. 789. V. 1.0 gr.

Norwich.

217. E. ir. 41, 71. ✠ ÐORORD O NORÐF. 609 var. V. 1.1 gr.

Oxford.

218. C. h. ir. 75. ✠ ÆGELFIC ON ON OCX. 616 var. V. 1.1 gr.

Rochester.

219. A. Barb. ✠ GODFINE ON ROFE. Ny. V. 1.0 gr.
Hildebrand og Thomsen kjender ikke Rochester-mynter under Edward. Catalogue p. 423 har Godwine paa en C-type fra Rochester.

Sandwic.

220. A.? ✠ LIOFFINE ON SANDFIC. 637 var. V. 1.05 gr.

Shrewsbury.

221. B. f, ir. 71. ✠ FVLMÆR ON SCR. Ny. V. 1.2 gr.
Wulmær har en A-type i Shrewsbury.

Stamford.

222. D. ir. 5, k. ✠ GODFINE ON ZTA. 685, var. V. 1.05 gr.
223. A. h, i. ✠ HVRTIN ON STAN: Ny. V. 1.0 gr.
Denne myntpræger synes ganske ukjendt.
224. A. h, i, 1. ✠ ÐVRSTAN ON SAN. 697 var. V. 1.15 gr.

Southwark.

225. A. h, i, 1. ✠ ÆLFRIC ON SVÐGE. Ny. V. 1.1 gr.
Ælfric har kun en D-mynt i Southwark.

Wallingford.

226. A. ir. 26, i, 1. ✠ ÆLFƿIG ON ƿELINN. 745 var. V. 1.1 gr.
227. A. h, i, 1. ✠ EDƿERD ON ƿELINC. Ny. V. 1.05 gr.
EDƿERD kjendes paa B og E-mynter i Lewes.

Wilton.

228. E. h, i. ✠ ΛLFƿOLD ON ƿILTV. Ny. V. 1.05 gr.
Alfwold findes paa en type IX fra Wilton. Catalogue no. 1337.

Winchester.

229. C. ? ✠ GODƿINE ON ƿINC. Catalogue p. 444 no. 1382. V. 1.10 gr.
230. 3/4. E. ?, i. GO..... ON ƿINCE. Som foreg. var.
231. E. f, i. ✠ ƿICMC ON ƿINER. Ny. V. 1.1 gr.
Ukjendt myntpræger. Nogen anden læsning er ikke mulig.

Ubestemte.

232. 1/8. A. ? ...... NEO. Antagelig York.
233. 1/2 kl. E. ? GODRIC.....
Meget sandsynlig Lincoln, 338 var. Jvfr. ovf. no. 192 ff.
234. D. ir. 16, 75. ✠ LEOFƿINEON.... V. 0.9 gr.
Myntstedet kan muligens læses HAWV (omvendt M, altsaa HAMV), Hamtune, men dette er langt fra sikkert. Leofwine har der en A-type.
235. 1/2 kl. E. ? .... ƿINE ON ƿ....
Er ganske sikkert den samme som ovf. no. 230.
236. E. Barbar. ✠ LCIIVCICOIIICOIII. Thomsen 9525. V. 0.8 gr.
237. A. Barbar. ✠ ONH D DC IICOIOFIIII. V. 0.85 gr.
238. 1/2. A. Barbar. ΛPIIIOI......

Irsk Mynt.

Sihtric III (989—1029).

239. Æthelred type D. adv. b, 24. ✠ FÆREMIN M·O DYFLI. 47. V. 1.65 gr.
Eks. er gjennemboret med et hul.

Tyske.

Nedre Lothringen.

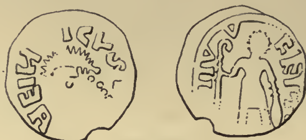
Hertugene av Nedre Lothringen.

240—44. D.[1] 128 og 128a (B. II p. 557, pl. 65). Hertug Godefrid (1012—1023). V. 0.65—0.85 gr. 5 eks.

---

[1] D. henviser til Dannenberg, Deutsche Münzen etc.

Kun de tre eks. er nogenlunde tydbare. Det fremgaar av to, at reversens mandsskikkelse ikke i høire haand synes at ha lanse, men krumstav. Avbildning 240. Imidlertid gir stykkene fremdeles ingen oplysning om hvad venstre haand bærer.



No. 240.

Brüssel.

245. D. 142 b. Tid uviss. Dog sandsynligvis omkr. 1050, Dannenb. p. 101. V. 0.9 gr.

Flandern.

246. D. 145. Grev Balduin IV (989—1036). V. 0.8 gr.

Celles.

247—48. D. 186. Henrik III (1039—56). 2 eks. V. 0.7—0.9 gr. To varianter, meget slidt.

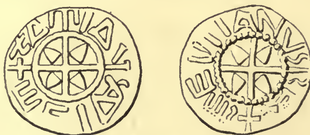
Lüttich.

249. D. 1215 (Smlgn. ogsaa 1215a, Bind II pl. 57 og p. 569). V. 0.85 gr.

250. D. 1823 (Bind II p. 738 og pl. 97). Sandsynligvis fra Konrad II's tid. Noget defekt. V. 0.7 gr.

Huy.

251—52. D. 226 a. Denarer fra Henrik II (1002—24). 2 eks. V. 0.8—0.9 gr.



No. 253.

Uvisst prægested, antagelig Flandern.

253. Avbildet. Adv.: kors, i hver av vinklene en liten strek som paa D. 160, B. II pl. 65 (»flammetegn«). Omskr. aldeles uredig. ✠ ZΔIIIΔ\ AlI⅃III. Rev.: samme figur. Av omskr. kan skjelnes .....IANVSRE. V. 0.65 gr.

Hvorvidt denne mynt har slegtskap med de av Dannenberg p. 105 og 562 beskrevne fra Flandern tør ikke avgjøres. I alle

tilfælde maa mynten være betydelig ældre end de der anførte fra Balduin IV og Robert II. Imidlertid synes flammetegnet saa specielt, at typen med sandsynlighet bør henføres til Flandern.

Rhinlandene.

Xanten.

254. D. 308. Erkebiskop Hermann av Köln, Pfalzgreve (1036—56). V. 0.95 gr.

Duisburg.

255—58. D. 311. Konrad II (1024—39). 4 eks. V. 0.7—1.15 gr.
259. D. 312. Denar, Konrad II. V. 1.30 gr.
260. D. 317. Henrik III (1039—56). V. 1.45 gr.
Et særdeles vel vedlikeholdt eks.

Köln.

261. D. 331 b. Var. (B. II p. 586). Avbildet. Antagelig maa dette være obolen til den fra Vossbergfundet nævnte denar med to trebladete figurer i første og tredie korsvinkel. Den skulde da tilhøre Otto I (936—973) hvilket synes særdeles paafaldende i betragtning av Foldøfundets nedlægningstid, ca. 1055. Eks. er gjennemboret med et hul. V. 1.40 gr.



No. 261.

262. D. 331. Otto I (936—973). Særdeles utslidt. Der skjelnes av adv.: ✠ O . . . . . X og av rev.: . O $\overset{S}{\underset{A}{..}}$ N. V. 1.30 gr.

Eks. kan ikke godt være Dinant, D. 171 f. med hvilket det ellers vilde passe, da sporene av reversens tverskrift ikke lar sig forene med læsningen DEON. Forekomsten av dette eks. støtter antagelsen om i foreg. eks. at ha obolen fra Vossbergfundet.

263. D. 334. Otto II eller muligens Otto III (983—1002). V. 1.4 gr.
264—66. D. 336. Otto III. 3 oboler. V. 1.2—1.7 gr.
267—68. D. 342 e. Otto III. V. 1.25—1.6 gr. 2 eks.

Typen 342 er ifølge Dannenberg meget almindelig. I Foldøfundet foreligger adskillige eks.

269—71. D. 342 f. Otto III. V. 0.8—1.6 gr. 3 eks.
272—73. D. 342 h. Otto III. V. 0.9—1.35 gr. 2 eks.
274. D. 342 k. Otto III. V. 1.5 gr.
275. D. 342 var. V. 1.3 gr.

Hvilken varietet denne mynt repræsenterer lar sig ikke avgjøre, da adversen er komplet utvisket. Der kan skjelnes ODDO.

276—79. D. 347. Henrik II (1002—24). Delvis bevarte omskr. 4 eks. V. 1.0—1.3 gr.

280—83. D. 347 var., el. D. 353. Henrik II. 4 eks. V. 0.95—1.35 gr.

Paa to av eks. har adversen: O . . O . . P(?) . . O. Og reversen paa alle fire lyder: S
NOJOD
A

Dannenbergs eksemplarer har ikke disse varieteter.

284—85. D. 379—80. Erkebiskop Piligrim (1021—36). Den ene adv. er komplet utslidt. Den anden er sikker 379. V. 1.05—1.2 gr. 2 eks.

286. D. 380. Smlgn. ogsaa 1372 (B. I pl. 61). Erkebisp Piligrim. V. 1.1 gr.

287—289. D. 381. Erkebisp Piligrim. To hele eks. og et ½ kl. V. 1.55 gr. og 1.25. 289 veier 0.85 gr. 3 eks.

290—93. D. 385. Erkebiskop Hermann II, Pfalzgreve (1036—56). 4 eks., hvorav en ½ kl. Alle meget godt bevart. V. (290—92) 0.85—1.30 gr. 293: 0.75 gr.

294. D. 386b. Erkebiskop Hermann. V. 1.1 gr.

295. D. 387. Erkebiskop Hermann. V. 1.2 gr.

296—310. 15 usikre Kölnermynter (10 hele, 4 halve kl., en ¼), hvis reverser alle bærer S / COLONI / A eller varieteter derav, men hvis adverser er komplet utslidt og derfor ikke tillater nogen nærmere bestemmelse. De kan altsaa tillike være fra andre byer med det trelinjete Kölnerpræg paa reversen. V. 0.9—1.4 gr.

Remagen.

311—12. Sandsynligvis D. 429. Otto III (983—1002). 2 eks. V. 1.3—1.35 gr.

313—16. D. 430. Otto III. 4 gode eks. V. 1.05—1.6 gr.

317—18. D. 431. Otto III. V. 0.65—1.1 gr. 2 eks.

Andernach.

319—20. D. 445. Uten regentnavn. Jvfr. Dannenberg p. 185. V. 1.15—1.25 gr. 2 eks.

321. D. 446. Erkebiskop Piligrim (1021—36). V. 1.2 gr.

322—24. D. 451. Erkebiskop Piligrim. 3 eks., hvorav to er halve kl. V. (322) 1.0 gr.

325. D. 451 var. Dannenberg p. 183 paaviser den stadige utartning i præget. Nærv. mynt illustrer denne. Adv.: har O / W / ILOGI / R og omskr. ✠ . . . ⅄ΛΛOV ⅄ RO . . Av rev. skjelnes . . . EOR. V. 0.9 gr.

326—28. D. 454. Erkebiskop Piligrim. Et av disse 3 eks. er antagelig nærmest en eftermyntning. V. 0.9—1.0 gr.

329. Uviss Andernachmynt. Adv. har W / IL . . . / R men reversen er komplet utslidt og utydbar. V. 0.8 gr.

Trier.

330—32. D. 468. Erkebiskop Poppo, Markgreve av Østerrike (1016—1047). 3 eks. V. 1.0—1.1 gr.

Echternach.

333. D. 494. Et lite, meget slidt eks. Jvfr. Dannenberg p. 197. V. 1.05 gr.

Friesland.

Dokkum.

334—37. D. 499. Grev Bruno (1038—51). 4 meget gode eks. V. 0.55—0.75 gr.

Leeuwarden.

338. D. 502. Grev Bruno. Defekt. V. 0.4 gr.
339. D. 502 c. Grev Bruno. V. 0.85 gr.

Staveren.

340—41. D. 503 var. Grev Bruno. Paa det ene eks. er bynavnets form eiendommelig. Der staar: TIΛV — VERO. V. 0.7 gr.

Utrecht.

342. D. 542. Henrik III (1039—56). Reversen er præget flere gange og derfor ganske utydbar. V. 0.7 gr.

343—44. D. 1542 (Pl. 73 og p. 608). Biskop Bernold (1027—54). Biskopen har tydelig i venstre haand et kors, hvorfor avbildet her. V. 0.55—0.7 gr.



No. 343.

Groningen.

345—53. D. 558. Biskop Bernold (1027—54). 9 eks., der alle tilhører hovedvarianten. De er forholdsvis vel konservert. V. 0.65—0.75 gr.

Deventer.

354—62. D. 563. Henrik II (1002—24). 8 hele og 1 eks. 1/2 kl. De er alle meget slidt. V. (354—61) 0.75—1.15 gr.

363—65. D. 566. Konrad II (1024—39). Sandsynligvis alle D 566 b. De er meget utslidt. Paa et enkelt eks. skimtes adv.: . . . . ƧIM . . V. 1.15 gr. 3 eks.

366—68. D. 568. Biskop Bernold (1027—54). Godt vedlikeholdt alle tre, men omskriftene omtr. ulæselige. V. 0.9 gr. 3 eks.

369. D. 571. Biskop Bernold. Av adv. er bevaret . . . . DVƧEI. V. 0.95 gr.

370—72. D. 573. Biskop Bernold. Alle tre godt bevart. V. 1.0 gr. 3 eks.

373—78. D. 570—73. Biskop Bernold. Ved mynter med mere utslidte sider er det vanskelig at skille mellem de forskjellige varieteter. Muligens er enkelte av de her henførte eftermyntninger. V. 0.8—1.0 gr. 6 eks.

Thiel.

379—81. D. 578. Henrik II (1002—24). To hele og en ca. 1/2. V. 0.7—1.35 gr. 3 eks.

382. D. 584. Konrad II (1027—39). V. 1.2 gr.

Sachsen.

Hertugene av Sachsen.

383. D. 587. Hertug Bernhard (973—1011). V. 1.30 gr.

Halberstadt.

384—85. D. 627. Hertug Brantho (1023—36). Sandsynligst denne og ikke Burkhardt. Eks. er meget utslidt. V. 1.1—1.3 gr.

Magdeburg.

386—98. D. 648. 13 eks. Uten regent- eller biskopnavn. Antagelig alle Konrad II's tid. De 8 eks. som lar sig læse tilhører alle var. D. 648d, mens de øvrig ikke er sikkert bestembare. V. 0.9—1.3 gr. 393 og 398 ca. 1/4 veier henholdsvis 0.45 og 0.85 gr.

Goslar.

399—401. D. 668. Henrik III (1039—56). Alle tre meget vel bevart. Reversens omskr. noget varierende: ✛ S—SIMȯ . . . .
✛ S—SIM . . S—SIVȯAS
✛ S—SIMON S÷SIVDAS. V. 1.2—1.45 gr.

Hildesheim.

402. D. 706. Otto III (983—1002). I adv. staar i korsvinklene: ODDO, ikke ODOD. Av rev. kun læselig 3 bokstaver: . . . LHI . . . . som ikke findes hos D. 706. V. 1.5 gr.

403. D. 709? Henrik III (1039—56). Meget slidt. V. 1.2 gr.

Stade.

404. D. 720. Henrik III (1039—56). Denne mynt i Foldøfundet bekræfter Dannenbergs antagelse om at den tilhører Henrik III og ikke H. IV. V. 0.9 gr.

Corvey.

405. D. 736. Abbed Arnold (1051—55). Nogen feillæsning av denne mynt er ikke mulig. Reversen har . . . . . RNOLDA. Dette kan ikke passe

med den i det ytre særdeles like mynt fra Henrik III, D. 735. V. 0.95 gr.

Denne mynt er av betydning for bestemmelsen av Foldøfundets nedlægningstid. Det bekræfter paa en udmerket maate det fundne resultat, ca. 1055, ovf. p. 253.

Soest.

406. D. 742. Varieteten lar sig ikke sikkert bestemme, da omskr. er saa utslidt. Der skjelnes kun CHVON.... V. 1.25 gr.

Dortmund.

407. D. 752. Henrik II (1014—24). V. 1.05 gr.

408—09. D. 753. Henrik II. Et meget tydelig eks. og et mere uredig der muligens er eftermyntning. V. 1.25—1.3 gr.

410—11. D. 754. Konrad II (1027—39). Et godt og et mindre godt, defekt eks. V. 1.25 gr.

Emden.

412—17. D. 772—73. Av disse seks eks. (fem hele og en ½) har to ordstill. AHNTHON i korset. De øvrige er utydelige, men der er ingen tvil om henførelsen. Av adv. har kun én 3 læselige bokst. ...EHR.. De andre er utydbare av slit. V. 0.7—0.8 gr.

Dannenberg p. 298 henfører denne mynt til Grev Hermann, bror av Sachserhertugen Ordulf, og † 1086, hvilken datering staar i aabenbar strid med Foldøfundets nedlægningstid. Friedländer og senere Iddekinge (Dann. p. 649) satte denne mynt til den første grev Hermann (1020—51) hvilket passer meget godt med Foldøfundet. Jvfr. ovf. p. 253.

Franken.

Mainz.

418—21. D. 777—89. Præget er saa utvisket, at en nærmere bestemmelse er ugjørlig. Smlgn. ogsaa varietetene 777a, 779a, 1626ff. D. pl. 80. V. 0.9—1.15 gr. 4 eks.

Paa et eks. skjelnes ...OVЄX✠. Paa et andet ✠M....ΛVC. Paa et tredie ..ΛVR..

422. Sandsynligst D. 790. Konrad II (1024—39), men meget forslidt. V. 0.8 gr.

423. D. 793? Henrik III (1039—56). Meget sterkt slidt og noget defekt. V. 0.65 gr.

424—25. D. 1628? Henrik III (1 helt og 1½ eks.). V. 0.4—0.5 gr.

Smlgn. ogsaa D. 807, Biskop Bardo, hvem disse to muligens kan tilhøre.

426—27. D. 804. Biskop Bardo av Oppershofen (1031—1051). V. 0.7—0.75 gr. 2 eks.

Speier.

428. D. 829. Konrad II (1027—39) med sønnen Henrik III. V. 0.95 gr.

429—35. D. 830. Henrik III (1039—56). 5 hele og to ½ kl. eks. V. 0.8—0.95 gr.

436—37. D. 1637. Henrik III. Dobbeltbillede (Dann. p. 657). V. 1.45 gr. 2 eks.

438—42. D. 836. Uten keiser- eller geistlig navn. Otto III's tid. 5 eks. V. 0.75—1.1 gr.

443—46. D. 838. Uten keiserlig el. geistlig navn. Sandsynligvis Konrad II's—Henrik III's tid. Av de fire eks. er et ½ kl. V. 0.8—0.95 gr. Den halve mynt har paa rev. tydelig HEN . . .

Worms.

447—49. D. 844. Otto II el. Otto III (983—1002). 3 eks. V. 0.9—0.95 gr.

450—79. D. 845 f. og var. 30 eks. Henrik III (1002—24). Samtlige meget slidt. V. 0.6—1.1 gr.

Würzburg.

480—82. D. 859. Uten regents eller biskops navn. 3 eks. V. 0.75—0.9 gr.

483—87. D. 864. Biskop Bruno (1034—35). 5 eks. V. 0.55—0.95 gr.

488—89. Ny? Avbildet. Adv.: Muligens forpræget billede av ansigt, vendt tilhøire. Av omskr. skjelnes .. IANVS. Rev.: Liten kirkebygning hvori kors. Av omskr.: RZEBVRG. Begge de levnete omskrifter, baade (KIL)IANVS og (VVI)RZEBVRG taler saa avgjort for Würzburg, at nogen anden henførelse synes umulig. V. 0.65—0.9 gr. Det andet eks. er mindre tydelig, men bekræfter det antagne.

Bamberg.

490. D. 1653 b. Jvfr. Dann. B. II pl. 82 og p. 661 hvor datering. V. 0.65 gr.

Erfurt.

491—92. D. 877—79. Biskop Bardo (1031—51). Begge eks. er meget slidt. V. 0.9—1.0 gr.

493—94. D. 881—83 (Snarest 883). Henrik III (1039—1056). Reversomskr. ikke sikre. Men bokstavene synes ikke at kunne passe til Biskop Lupolds navn. V. 0.9—1.25 gr.

Schwaben.

Strassburg.

495. D. 915. Henrik II (1014—24). V. 1.3 gr.

496—98. D. 920. Henrik II. V. 0.95 gr.

Sands. 920 og ikke 922, Konrad, da to av de forøvrig meget vanskelig tydbare adv. omskr. har ..IC... i kongens retrograd skrevne navn.

499. D. 925. Henrik III (1039—56). Meget slidt. V. 1.05 gr.
500. D. 1666. Henrik III. V. 1.0 gr.

Dannenbergs eks. kan her kompletteres. Av omskr. er nemlig bevaret: . HEIRCIV .... og rev. .... TRNPH (?) . . Ā.

Baiern.

Augsburg.

501. Uviss. Adv. er desværre stemplet med flere præg og derfor utydbar. Rev. har rund gavl i kirkebygn. og ikke spids. Omskr.: ✠ AVGSTA CIV. Tverfeltet kun streker. V. 1.0 gr. Avbildet.




No. 488.



No. 501.

Regensburg.

502. D. 1057. Hertug Henrik (948—55). Dette kronologisk merkelige eks. er meget vel konservert. V. 1.6 gr.
503—07. D. 1712. Hertug Henrik VI, som konge Henrik III fra 1028—40. 5 eks. V. 1.05 – 1.2 gr.

Fra ukjendte prægesteder.

508—78. Adelheidsmynter av typen D. 1164—71 etc. 71 eks., alle meget slidt. Dog ikke faa har bevart dele af navnet, ĀTHLT o. s. v. Endel av eks. er muligens at anse for eftermyntninger av de egentlige Adelheidsdenarer. Disse 71 eks. veier tilsammen 76,650 gr., d. v. s. 1.08 gjennemsnitlig for hver mynt.
579. Som D. 1171 (Adelheidsdenar). Noget defekt. V. 0.75 gr.
580. D. 1195. Konrad II (1027—39). V. 1.15 gr.
581. D. 1220. Ukj. geistlig fyrste. V. 0.65 gr.
582—87. D. 1229. Grev Wigmann. Seks eks., hvorav to er ca. 1/2. V. 0.7—0.8 gr.

Denne type fandtes ogsaa i Egersundfundet og i fundet fra Horr. Dannenberg, Holmboe og Gustafson har læst de respektive eks. forskjellig, og de i Foldøfundet foreliggende bidrar heller ikke til at avgjøre en ensartet læsemaate. Vanskeligheten ligger oftest i opfattelsen av tverindskriftens R, som ogsaa kan læses IƧ. De fire læselige eks. her har følgende tverskr.:

1. EIƧBRII	DOISIS
2. EIƧ	DOIƧI
3. ER . .	DOISISI
4. EIƧ	DOIƧ

Overlinjen synes saaledes at indeholde bokstavene EIƧBRII og ikke ERBRII. Hvad angaar 2den linje er DOISIS.. i to tilfælde sikker læsning, mens de to andre ikke udelukker læsemaaten DOR...

588. D. 1233, var.? Adv. har ikke kongebillede som cit. eks., men kors, hvori en kugle i hver vinkel. Men paa grund av reversbilledets eiendommelige form synes henførelsen sandsynlig. Desværre findes ikke et bokstav av omskriften bevaret og myntens bestemmelse derfor usikker. V. 1.15 gr.

589. D. 1236. Noget defekt. V. 0.75 gr. 6 eks.

Eftermyntninger.

590—95. D. 1278. V. 0.7—1.10 gr. 6 eks.

Et enkelt eks. er gjennemboret og et andet er forsynet med en liten hempe.

596—98. D. 1289. Paa et eks. skjelnes OD.. De to øvrige kan være 1290. V. 0.7—1.05 gr. 3 eks.

599—601. D. 1291 (jvfr. B. II, p. 618 no. 1559). Urmynten er Grev Dietmar, Hertug av Sachsen. V. 0.9—1.0 gr. No. 601 er 1/2. 3 eks.

602—05. D. 1293. V. 0.65—0.75 gr. No. 605 er c. 1/3. 4 eks.

606—09. D. 1298—1300. 4 varianter. V. 0.7—1.1 gr.

610—11. D. 1300. 2 eks. V. 0.65 gr.

612. D. 1302. V. 0.7 gr.

613—20. D. 1310 (Smlgn. ogsaa 1310a, pl. 100). 8 eks. V. 0.75—1.1 gr.

621—26. Saak. Wendenpfennige, seks eks., hvorav en 1/2 kl., alle av 4de klasse, D. 1335b. V. 0.65—1.15 gr.

627—38. D. 1777. Antagelig efter Trierske denarer. Jvfr. Dann. p. 729. (8 hele, 4 ca. 1/2.) V. (de hele) 0.75—0.95 gr. 12 eks.

639. D. 1784. Muligens er urmynten en Adelheidsdenar. V. 1.15 gr.

640—42. D. 1841. V. 0.8—1.35 gr. 3 eks.

643—45. D. 1861. V. 0.6—0.75 gr. 3 eks.

Ny type?

646—47. 646. Avbildet. Adv.: Kors med kugle i alle fire korsvinkler. Av omskr. kan læses: ..RNVAOSM. Rev.: Kirkebygn. hvori en lukket haand griper om en stav, hvis top er forsynt med en kule. Av omskr. læses ✠ A.... ONOENIV.. V. 1.15—1.35 gr.

Motivet med den lukkete haand og kirkebygningens form er noget usædvanlig og findes ikke hos Dannenberg el. Cappe.

647. Det andet eks. er mere slidt, men bekræfter det her antagne. Troligst er mynten fra ukjendt prægested.





No. 646

Ubestemte og ubestemmelige tyske mynter.

648—772. Ialt 125 stykker, der fordeler sig som følgende oversigt viser:
32 usikre Mainz-, Worms- og Adelheid-denarer.
1 sandsynlig fra Metz.
1 — Salzburg.
1 — Nivelles.
1 — Magdeburg.
32 er muligens tydbare, bærer spor av bokstaver og figurer.
31 er komplet utydbare, delvis blanketter.
26 halve, de fleste ganske utydbare.
125

Hertil kommer 38 smaa daarlige myntfragmenter, der alle er lik eller mindre end ¼.

Böhmisk Mynt.

773. Adv. BRACISLAVS DVX.
Rev. SCSWENCE ILAVS.
Denne mynt tilhører Hertug Bracislaus (1037—55) og er avbildet Dannenberg 1544, pl. 88. Se ogsaa Dann. tekst p. 609. V. 1.0 gr.

Kufiske Mynter.

774—76. Se ovf. p. 248 f.. hvor Professor A. Seippels bestemmelse av disse er anført i sin helhet. No. 774 er hel og veier 3.7 gr.
- 775 noget defekt, v. 2.9 -
- 776 — — - 3.25 -

III. Andet sølv.

1. Større stykke av sølvring, flettet av syv traade, lik Montelius 618, endestykkene mangler. I den ene ende er avhugningsmerket tydelig.
2. Næsten hel mindre sølvring, flettet av seks traade, med endestykke og hake. Endestykket fladt, ornamentert med stempelindtryk: en trekant hvori tre punkter.
3. Mindre brudstykker, ialt 15, av sølvringe, like fra syvtraad-flettete til to-traadflettete. De fleste er fra midten av ringen.
4. Liten sølvring som Rygh 712, med begge ender snoet over hinanden.
5. Stykke af to-flettet sølvring som Montelius 708 med et smukt filigranbaand i fletningsfurene. Et lite fragment av en lignende.
6. Fragmenter, meget smaa, av sølvringe, som no. 4.
7. Stykker, ialt otte, av endestykker til sølvringe, ornert med trepunkterte trekanter.
8. To smaa stykker av en konkav sølvring, muligens som Montelius 619.

Alt dette sølv veier tilsammen 294 gr.

IV. Oversigt over myntenes fordeling.

Norske.

Harald Haardraade 4

Danske.

Knut den store 9
Hardeknut 7
Magnus den gode 6
Stridsperioden 2
Sven Estridsen 75
— 99

Angelsaksiske.

Æthelred II 7
Knut d. store 35
Harald Harefot 11
Hardeknut 3
Edward Confessor 79
— 135

Irsk.

Sigtrygg III 1

Tyske.

Nedre Lothringen.

Hertugene 5
Brüssel 1
Flandern 1
Celles 2
Lüttich 2
Huy 2
Uviss. 1
— 14

Rhinlandene.

Xanten 1
Duisburg 6
Köln 50
Remagen 8
Andernach 11
Trier 3
Echternach 1
— 80

Friesland.

Dokkum 4
Leeuwarden 2
Staveren 2
Utrecht 3
Groningen 9
Deventer 25
Thiel 4
— 49

Sachsen.

Hertugene 1
Halberstadt 2
Magdeburg 13
Goslar 3
Hildesheim 2
Stade 1
Corvey 1
Soest 1
Dortmund 5
Emden 6
— 35

Franken.

Mainz 10
Speier 19
Worms 33
Würzburg 10
Bamberg 1
Erfurt 4
— 77

Schwaben.

Strassburg 6

Baiern.

Augsburg 1
Regensburg 6
— 7

Ukjendte Prægesteder.

Adelheidsdenarer 71
Andre 11
— 82

Eftermyntninger . . . 56
Ny type. 2
Ubestemte etc. 125
— 533

Böhmisk Mynt 1
Kufiske Mynter 3

Sum . . . 776

Literatur.

Bore-fundet, se O. Rygh.
Brøholtfundet, se Holmboe.
Cappe, Die Münzen der deutschen Kaiser und Könige. Dresden 1848.
Carstens, M. Chr., Myntfund fra Sand i Værdalen. Trondhj. Vidsk. selsk. Aarskr. 1881.
Catalogue of English Coins in the British Museum. Anglo-Saxon Series. Vol I—II. London 1893.
Dannenberg, Deutsche Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit. B. I. Berlin 1876, mit Tafeln. B. II. 1894. B. III. 1897.
Devegge, se Ramus.
Egersundfundet (Aarstadfundet), se Holmboe.
Erslev, K., Roskildes ældste Mønter. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1871.
Gjerde-fundet, se O. Rygh.
Greslifundet, se Stenersen.
Gustafson, G., Myntfundet fra Nesbø. Bergens Museums Aarbog 1891 no. 7.
— Sølvfundet fra Horr. Bergens Museums Aarbog 1896 no. 15.
Hartmann, B., Beskrivelse af et lidet myntfund fra gaarden Sand i Værdalen. Trondhj. Videnskabsselsk. Aarskr. 1899 no. 6.
— Ny meddelelse om myntfundet fra Sand. Sammesteds 1907 no. 10.
Hauberg, P., Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. Det kgl. danske Videnskabernes selsk. skrifter. VI. Række. Histor. filos. Afdeling. V. Bind. Købhvn. 1900—1906.
Helgelandfundet, se Stenersen.
Herbst, C., Sandøfundet. Annaler for nordisk Oldkyndighed, 1863 p. 376.
Hildebrand, B. E., Anglosachsiska Mynt i Svenska Kongliga Myntkabinettet. Ny upplaga. Stockholm 1881.
Holmboe, C. A., Brøholtfundet, Mynter fra 10de og 11te aarhundrede. Videnskabsselskabets forhandlinger i Kristiania 1868.
— Mynter fra middelalderen, fundne ved Egersund. Urda. Bergen 1837. I. Bind p. 329.
— Et lidet fund af mynter (Stange). Vidsk. selsk. forh. 1871 p. 464.
— Meddelelse om to myntfund. Vidsk. selsk. forh. 1865 p. 316.
Horrfundet, se Gustafson.
Imslandfundet, se Stenersen.
Kaldal-fundet, se O. Rygh.
Montelius = O. Montelius, Svenska fornsaker.
Morgenstierne, Bredo, Om et fund af 19 mynter fra Harald Haardraade fra Tjore (Sletheid) i Haaland presteg. paa Jæderen. Vidsk. selsk. forh. 1876 no. 5.
Nesbøfundet, se Gustafson.
Nordrumfundet, se Stenersen, Helgelandfundet.
Ramus og Devegge, Danmarks og Norges Mynter i Middelalderen. Udg. af C. Herbst 1867. Købhvn.

Ramus, Beretning om en i Jorden i Sjælland i Sommeren 1822 funden Samling af gamle Mønter (Selsøfundet). Det skandinaviske literaturselsk. skr. XX B. Købhvn. 1824.

Ruding, R., Annals of the coinage of Britain. Vol. V, og Vol. VI containing Plates. London 1819.

Rygh = O. Rygh, Norske Oldsager.

Rygh, O., Om den yngre jernalder i Norge. Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1877, hvori oversigt over større norske myntfund.

Sandfundet, se Carstens og Hartmann.

Sandøfundet, se Herbst.

Schive, C. I., Norges Mynter i Middelalderen. Kristiania 1865.

— Fortegnelse over Mynter fra Middelalderen, f. i Haaland prgld. (Sletheid). Vidsk. selsk. forh. 1869.

— Om et myntfund fra Stange. Vidsk. selsk. forh. 1873.

Selsøfundet, se Ramus.

Sletheidfundet (Tjore), se Morgenstierne og Schive.

Stangefundet, se Holmboe og Schive.

Stavenesoddenfundet, se Stenersen, Helgelandf.

Stenersen, L. B., Myntfundet fra Græsli i Tydalen. Festprogram udg. av Kria. universitet ved kronprins Gustavs bryllup. Kria. 1881.

— Om et myntfund fra Imsland i Ryfylke. Vidsk. selsk. forh. 1889 no. 6.

— Om et myntfund fra Helgeland i Hole (hvori ogsaa myntfundene fra Stavenesodden i Krødsherred, og Nordrum i Hedrum). Vidsk. selsk. skrifter i Kristiania 1895. II Histor. filos. klasse, no. 3.

— Sølvfundet fra Traaen i Numedal. Avhandlinger viet Sophus Bugges minde. Kria. 1908.

Thomsen = Catalogue de la collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen. I—III. Copenhague 1876.

Tjore-fundet (Sletheid), se B. Morgenstierne.

Traaen-fundet, se Stenersen.

RUNERNE I DEN NORSK-ISLANDSKE DIGTNING OG LITTERATUR.

VED

FINNUR JÓNSSON.

Hensigten med denne afhandling er at yde bidrag til runernes historie og brug i Norge og især på Island i historisk tid. Deres ældre historie har prof. L. Wimmer behandlet i sit bekendte mesterværk, oprindelig trykt i dette tidsskrift (1874), senere oversat og udvidet på tysk: Die Runenschrift (1887), hvor han også er gået langt ned i den historiske tid. Jeg bekender mig til den lære, forf. her har hævdet, at runerne stammer fra det yngre latinske alfabet; jeg indser ikke, at de bedre eller mere fyldestgörende kan forklares ud fra andre og da græske alfabeter, som prof. v. Friesen har forsøgt det.

Hvilken germansk stamme der først har modtaget runerne, er i denne forbindelse ligegyldigt. Sikkert er, at til Norge er de komne omkr. år 500 (500—600 sætter Wimmer de ældste norske runestene[1]); runestene til minde om afdøde er ifølge samme[2] først rejste i Norge og Sverrig; derfra har skikken udbredt sig videre (til Danmark). Imidlertid gik denne skik af brug i Norge i første halvdel af det 7. årh.; derefter kan der dog enkelte steder findes mindre stene med runer inde i selve gravhöjen[3]. Herved forklares[4] på simpleste måde den omstændighed, at der fra Island ikke kendes nogen runesten fra dets egenlige oldtid; de har aldrig eksisteret. Angående S. Bugges sidste opfattelse af hele denne sag kan der henvises til Norges Indskrifter I, 409.

---

[1] Die Runens. 303. [2] Sst. 305. [3] Sst. 307. [4] Sst. 310.

Det er således ikke fra runestene, at man kender runernes brug i Norge og på Island (efter o. 900) i hedenskabets sidste århundreder (fra Norge kendes dog nogle få mindre indskrifter). Fra de første kristne århundreder kendes der fra Norge ikke få indskrifter både i træ og sten[1], og så er der, både for Norges og Islands vedkommende, de litterære mindesmærker; det er først og fremmest disse sidste, vi må holde os til her, da de yngre norske indskrifter desværre endnu ikke findes offenliggjorte på en fuldt betryggende måde.

Af enkelte afhandlinger, der i denne forbindelse kan nævnes, er særlig at fremhæve P. G. Thorsens Runernes brug til skrift udenfor det monumentale (1877), hvor det dog hovedsagelig er danske forhold, der behandles, og især: B. M. Ólsens Runerne i den oldislandske litteratur (1883).

De norsk-islandske kilder består væsenlig af Eddadigte og skjaldekvad og dernæst sagalitteraturen. Vi betragter digtene først.

Ordet *rún* findes kun én gang i enkelttal (*ristum rún á horni*, Egill[2]), men det er klart, at det her bruges kollektivt og som ensbetydende med *spjǫll* i den følgende linje. Om den enkelte rune har man dog vel brugt ordet i singularis. Ensbetydende dermed er *stafr*, der også som oftest bruges i flertal: *stafir*, ikke *stafar* (der ellers bruges i betydning 'stokke, stave'; jfr. gotisk[3]). *Myrkr stafr* findes hos Egill[4], mulig kollektivt; om en enkelt rune i Atlamál 12 (om v. 9 sst. se nedenfor). Usammensat forekommer ordet følgende steder: *ráðnir, stórir [stinnir] stafir* (Háv. 142), *roðnir stafir* (Guðr. II, 22), *ok þria stafi* (Skírn. 36), *sannir stafir* (Sigrdríf. 14, her betydende 'ord'), *staðlausu stafir* (Háv. 29; = 'ord'). I *fornir stafir* (Vafþr. 1, 55, Alvíssm. 35) har ordet fået en udvidet betydning — jfr. *rúnar* nedenfor — nemlig

---

[1] Om disse og flere enkeltheder har jeg modtaget fortræffelige oplysninger af prof. M. Olsen, til hvem jeg herved udtaler min forbindtligste tak.

[2] Egilss. 134. [3] Jfr. Det norsk-isl. skjaldesprog s. 12.

[4] Egilss. 267.

'kundskaber', omtrent = *fræði*. I sammensætninger findes *stafir* meget hyppig; oprindelig betyder ordet her naturligvis 'runer' eller 'tegn'; således findes *blundstafir* (Sigrdríf. 3, 'de sövn bevirkende stave'), *bǫlstafir* (Sigrdríf. 30, 'de ulykke voldende stave'), *helstafir* (Helg. Hjǫrv. 29, 'døden bevirkende stave'). Allerede her ser man dog straks en overgang til en betydning, som for dette ords vedkommende bliver den almindelige; *stafir* synker ned til at blive etslags blot og bar afledningsendelse, således at hele ordet har væsenlig samme betydning som dets første led, eller også får *stafir* den almindelige betydning 'ord'. I alle de 3 anførte ord — det første kan dog have sin egenlige betydning — er dette vistnok tilfældet; *bǫlstafir* er her = *bǫl* ('ulykke'), *helstafir* intet andet end *hel* ('død'). Det samme gælder *feiknstafir* (Grímn. 12, = *feikn* 'rædsler'), *flærðarstafir* (Sigrdríf. 32, = *flærð* 'falskhed'), *kveinstafir* (Hugsv. 24, = *kvein* 'jamren', jfr. *hástafir* i *gráta hástǫfum* = 'græde höjlydt'). I andre sammensætninger betyder *stafir* 'ord' — skönt grænserne ikke altid er helt sikre —, således i: *líknstafir* (Háv. 8; kunde være = *líkn*), *lastastafir* (Lokas. 10, 16, 18, = 'dadlende ord'), *meinstafir* (Lokas. 28, = 'sårende ord'), *leiðstafir* (Lokas. 29 — forf. til dette digt svælger i disse sammensætninger —, = *leið orð* 'ord, der vækker forbitrelse'). Den oprindelige betydning fremtræder derimod klart i *líknstafir* (Sigrdríf. 5, hvor det er en parallel til *góðir galdrar*), *feiknstafir* (Sól. 60, = 'rædselsruner' eller -'tegn'), *dreyrstafir* (Sól. 40, = 'blodige runer el. tegn'), samt i *launstafir* (Egill, a. st., = 'lönruner'). Derimod tror jeg ikke på det i Atlamál 9 forekommende *orþ stafi*, taget som ét ord, der skulde betyde 'stave, der udgör ord'; det er ikke ganske parallelt med det af Svb. Egilsson anførte *málrúnar*. *At inna orð* er i hvert fald et langt naturligere udtryk end at *inna stafi* (der jo ikke her kan være enstydende med *orð*). Derfor må jeg fastholde min rettelse af *stafi* til *stafa*, *orð stafa* = 'de ord, som stavene, runerne, udgjorde'; fejlen er opstået ved, at en afskriver i distraktion har op-

fattet *stafa* som acc. — istedenfor som gen. —, og så indsat den almindelige form på *-i*.

For nu at komme til ordet *rúnar*, kan det også have flere betydninger. For det første naturligvis sin egenlige betydning: 'runer, runetegn'[1], der findes følgende steder:

rúnar reginkunnar
es gerðu ginnregin
ok fáði fimbulþulr (Háv. 80).

M. h. t. *reginkunnr* i denne forbindelse har man med rette sammenlignet dermed *[runo] raginaku[n]ðo* på Fyrunga-st.; — *en við bǫlvi rúnar* (ɔ: *skal taka* el. *rista*; Háv. 137); — *namk upp rúnar* (Háv. 139); —

rúnar munt finna
ok ráðna stafi,
es fáði fimbulþulr
ok gerðu ginnregin
ok reist hroptr rǫgna (Háv. 142)
svá ek rist
ok í rúnum fák (Háv. 157)

rúnar kendi — *kunni rúnar* — *rúnar deildi* — *rúnar kunna* (Rígsþ. 36, 43, 45); — *rúnar kenna* (Gríp. 17).

I Sigrdríf. 5—7, 9—13, 15—19 findes meget vigtige oplysninger om runerne og deres brug. Der er for det første en fortegnelse over arter af runer med forklaring til: *Sigrúnar* 'kamp'- el. 'sejrruner' (de skal ristes på sværdhjaltet eller andre sværddele og Ty påkaldes — nævnes to gange — derved), *ǫlrúnar* (til beskyttelse mod en andens hustrus svig; de skal ristes på horn og håndens bag og runen *nauð* — n — mærkes på neglen; der må sigtes til en svigefuld, af en kvinde givet drik som den, der omtales i Guðrkv. II 22—23), *bjargrúnar* (bjærgeruner; ved kvinders forløsning; skulde ristes i den hule hånd), *brimrúnar* (brændingsruner; for at bjærge skibe i havsnød; skulde ristes på stavnen og rorets brede

[1] Jfr. P. E. Müller: Notæ uberiores s. 5 ff.

ende), *límrúnar* (grenruner, lægeruner; skulde ristes på bark og blade); *málrúnar* (målruner; mod andres forbitrelse); *hugrúnar* (sindruner; for at være klogere end andre; dem siges Odin at have »ristet og rådet«); *bókrúnar* (bogruner; rimeligvis runer, der er indristede eller bör indristes på bøgetræsstykker; Sigrdríf. 19, hvor bjærgeruner og ølruner atter nævnes), *meginrúnar* (kraftruner sst.), *gamanrúnar* (Sigrdríf. 5; glæde eller elskov vækkende runer). Desuden nævnes *ævinrúnar* og *aldrrúnar* (Rígsþ. 43), runer af betydning for livet og dets udstrækning.

Dernæst får man i disse runevers i Sigrdríf. oplysninger om, hvor runer findes indristede: på solens skjold, på Årvågs øre og Alsvinns hov (solens heste), på Tors (?) vogn, Sleipnis tænder og slædens (Odins slædes?) bånd (v. 15); på björnens lab, på Brages tunge, ulvens klør og örnens næb, på blodige vinger (hvis?), på broens ende, befrielsens hånd, indvendig *(lausnar-lófi)*, og barmhjærtighedens fod (v. 16), på glar og guld og folks skytsmidler, i vin og ølurt, og på behageligt sæde, på Gungnis od og Granes bryst, på nornens negl og uglens næb (v. 17). Her er åbenbart tale dels om virkelige runer, dels blot om tænkte — symbolske — runetegn, der udtrykker (symboliserer) de enkelte genstandes kraft og betydning. Endelig er det klart, at i alle disse tilfælde er der udelukkende tale om runerne som magiske tegn, der skal frembringe bestemte virkninger ved deres tryllekraft eller tjæne til værn og beskyttelse eller vedligeholde kraft og udholdenhed. Hertil svarer den mystiske oprindelse til dem eller den måde, hvorpå Odin antydes at have erhværvet dem; herom handles der i runeafsnittet i Háv., 138 ff. Til denne brug af dem sigtes også sikkert i v. 144 helt eller delvis (»Ved du, hvorledes de skal ristes, tydes, males, prøves?«), jfr. Skírnismál (v. 36), hvor *þurs*(runen) skal forvolde Gerðr sygdom, sammenlign Runedigtets: *þurs vældr kvænna kvillu* og runerne på hornet i Guðr. II, 22.

Til alt dette svarer ganske de forestillinger, vi finder i

Egils vers: *ristum rún á horni*; disse runer, ristede på hornet, blev rødfarvede med hans eget blod; de skulde have en magisk-beskyttende virkning (hornet slog rævne, og øllet, der var forgiftet, strömmede ud i halmen). Det samme gælder de runer, som bondesönnen i Värmland havde ristet på fiskegæller for at vinde en bondepiges elskov[1]; de var imidlertid urigtige og forårsagede pigens sygdom; Egill slettede dem ud, brændte gællerne, og ristede så selv andre runer, der blev lagte under pigens hovedgærde; hun blev straks rask. Hertil hører fremdeles de runer, som Egill[2] ristede på hestehovedet, da han rejste Erik blodøkse nidstangen. Runerne indeholdt Egils forbandelse *(ok segja þær formála þenna allan)*.

Af samme art er, hvad Vatsdælasaga[3] beretter om Jǫkull Ingimundarson, der, for at forhåne og vel også skade den udeblevne modstander, oprejste en söjle af træ, hvorpå han ristede runer *með ǫllum þeim formála, er fyrr var sagðr* (nemlig at modstanderen »skulde være enhver mands nidding, skulde have gudernes vrede og bære fredsbryder-navn«).

I bægge disse tilfælde er der åbenbart tale om en længere runeindskrift, men den har jo netop indeholdt en forbandelse, der sikkert ikke forringedes ved, at det var runetegn, der udtrykte den.

Direkte magisk betydning har de runer, som den gamle kone ristede på en trærod og rødfarvede med sit eget blod, — runer, der skulde blive og blev Grettir til mén og død[4]. Dette er uden tvivl en gammel tradition. Det samme gælder anvendelsen af de runer, der omtales i Bósasaga[5]; den gamle fostermoder anvender her overfor kongen ikke blot tryllesange (forbandelser), men også runer, der skulde volde ham mén. Runerne anføres selv, nemlig først 6 forskellige: ᚱ . ᚨ . ᚦ . ᚴ . ᛉ . ᚢ (r a þ k m u); derpå følger 6 lige stave (ᛁ), så 6 gange ᛋ (sól, s), så 6 gange ᛏ (t), så atter 6 lige stave og

---

[1] Egilss. 267. [2] Sst. 208. [3] Fornsögur s. 56.
[4] Grettiss. 177, Boers udg. 274. [5] Jiriczeks udg. s. 19.

endelig 6 gange ᛚ (l), jfr. det foranstående vers: *komi hér seggir sex;* det er ialt 6 gange 6 runetegn. Helt uden betydning er dette ikke; det indeholder i hvert fald et minde om gamle magiske indskrifter også ved gentagelsen af de samme tegn og forbindelser (som f. eks. på Skodborg-brakteaten); de første 6 runetegn er ganske sikkert intet andet end *fuþark* med omstilling af tegnene og *m* istedenfor *f* (ᛘ for ᚠ).

Foruden den egenlige hovedbetydning har ordet rúnar også en anden, nemlig omtr. den samme som *frœði* 'kundskaber' og da især om fortiden. Den findes i: *Fimbultýs fornar rúnar* (Vspá 60; her kunde dog ordet indeholde noget hemmelighedsfuldt), *of rúnar heyrðak dœma* (Háv. 111; her står ordet parallelt med *ráð*, hvortil betydningen 'runetegn' ikke passer), *jǫtna rúnar ok allra goða* (Vafþr. 42, 43). Her er rúnar ensbetydende med *forn spjǫll* eller *fornir stafir*.

Ud fra denne betydning har en anden forgrenet sig, nemlig 'samtale, fortrolig samtale': *heita at rúnum* (Sig. sk. 14, 44, Guðrhv. 12), *hníga at rúnum* (Guðr. III, 4), *vífs rúnar* (Bjark.), *teygja (kveðja) at gamanrúnum* ('fornöjelig samtale'; Háv. 120, 130). Hertil slutter sig de velbekendte ord: *rúni* 'samtaleven, fortrolig ven', og *rúna, eyrarúna* 'fortrolig veninde, hustru'.

Særlige betydninger findes i enkelte sammensætninger: *málrúnar* (Guðr. I, 23); i den forbindelse, hvori ordet her står, har det ikke sin egenlige betydning: 'r u n e r, som vækker tale, bevirker at en taler'; hele udtrykket: *gefa málrúnar* betyder blot 'at bevirke at en taler, tager ordet'. *Sakrúnar* i *bera sakrúnar með e-m* (Vǫls. forn. 34) betyder ikke her 'r u n e r, der bevirker sag, skyld, ufred', men hele udtrykket betyder i al almindelighed: 'at hidse mænd mod hinanden' (f. eks. ved gensidige bagvaskelser). *Valrúnar: segja vígspjǫll í valrúnum* (Vǫls. forn. 12, sml. 13) betyder 'at fortælle om kamp i forblommede udtryk'. Her betyder ordet nærmest altså 'dunkel tale'. Det er vel dette og lignende udtryk, der har givet S n o r r e formentlig hjemmel til at göre den brug af ordet, som han har i sin Edda (Skáldskm. k. 1):

at fela i rúnum eða i skáldskap, rúnar altså = *skáldskapr*, d. v. s. det dunkle skjaldesprog, kenningerne; både til at danne og forstå disse, skulde der forskellige kundskaber.

Endelig betyder ordet ligefrem 'ord' i et så ungt digt som Örvar-Odds Ævidrápa (v. 4): *Sagði vǫlva mér sannar rúnar*, altså 'de af runetegn bestående ordhelheder' uden noget hensyn til deres magiske betydning.

Her står vi netop overfor en hentydning til en anden og yngre brug af runerne, nemlig som virkeligt meddelelsesmiddel (bogstaver, skrift). Således findes ordet brugt i Atlamál (v. 4) om det budskab, som Gudrun sendte sine brødre og som skulde advare dem mod den truende fare (jfr. v. 9, 11); sendebudet Vingi forvanskede det, så at Högnes hustru Kostbera ikke kunde tyde det rigtig; hun undersøgte da runernes indhold (*orð stafa*, jfr. foran) ved den lyse flamme og anede meningen tiltrods for forvanskningen. Det er ved samme lejlighed at Kostbera — eller måske er det digteren — udtaler, at »få er tilfulde runekyndige« (*fullrýninn*). Sådanne runer menes der sikkert i Rögnvald jarls vers, hvor han opregner sine »idrætter«[1]: »jeg glemmer næppe runerne«, samt i Sólarljóð (s. 61): »blodige runer var mærkede på deres bryst«. Utvivlsomt hertil kan henføres de runer, som siges[2] at være fundne ristede på en årestump; de indeholdt et lille vers (*Vaskak dási* osv.) i fornyrðislag. Mærkeligt nok er der også her tale om runer, ristede i Grönland (Atlamáls hjemsted).

Her kommer særlig de såkaldte *rúnakefli*[3] i betragtning. Hermed menes små træstykker, vistnok mest cylinderformede, måske dog med én glat flade til runerne. Om sådanne runestokkes tilværelse i oldtiden er der ingen tvivl. For brugen af dem i det 13. årh. har vi en så udmærket hjemmel som Sturlas Hákonarsaga. Her nævnes de to gange. Efter Sigurd Ribbungs død (1226) kom en Ribbung løbende til kong

[1] Icelandic sagas I, 95. [2] Flóam. s. (Fornsögur) s. 177.
[3] Jfr. Die Runenschr. s. 70.

Hakon med et *rúnakefli* i hånden, som en af Ribbungerne sendte kongen og hvorpå meddelelsen om Sigurds fald utvivlsomt stod[1]. På en lignende måde omtales et andet rúnakefli (1240) lige för slaget på Láka[2].

Det er således klart, at omkr. 1200 har man ret almindelig benyttet sådanne runekavler som meddelelsesmiddel, noget som godt passer til, hvad vi fra anden side ved om runeskriftens brug i Norge i det 12. årh., hvorom senere.

Når sådanne runekavler nævnes i mindre historiske og uhistoriske sagaer, beror det sikkert på kendskabet til de her nævnte virkelige historiske eksempler og andre af lignende art. Således f. eks., når en mand bliver sendt med *rúnakefli* til bersærken Klaufi[3]; der står intet om, hvad der stod derpå eller hvad det overhovedet skulde betyde; beretningen er rent løst påklistret. Af ikke större tilforladelighed er, hvad der i en meget uhistorisk sammenhæng fortælles om Grettir[4], der skulde have ristet et par vers — der bevislig er meget unge, fra den sidste halvdel af det 13. årh. — på en kavle, samt hvad der fortælles om Hallmundr[5] (en halvjætte), der beder sin datter at riste det digt, han forfattede om sit liv, på et *kefli.*

Af samme art er, hvad der meddeles om den stumme Orný i den uhistoriske fortælling om Þorsteinn uxafótr[6]; når hun vilde tilkendegive sin mening, ristede hun den på en kavle.

I den ganske uhistoriske saga, Sturlaugs s. starfsama[7], omtales en runekavle, sendt fra Sturlaugr til Mjǫll, hvem han elskede; her kunde man måske tro, at der var tale om elskovsruner (ligesom i folkeviserne), men det er dog næppe tilfældet; kavlen var vistnok kun en meddelelse til Mjǫll om hans tilböjelighed.

Endelig findes i den gamle roman fra 14. årh., Víglundar-

---

[1] Se f. eks. Fms. IX, 390. [2] Smst. 490.
[3] Svarfdælas. s. 45 (Isl. forns.). [4] Grettiss. s. 154, Boers udg. s. 240.
[5] Grettiss. s. 144, Boers udg. s. 226. [6] Fms. III. 109, 110.
[7] Fas. III, 634—35.

saga (s. 79), en omtale af en meddelende runekavle, hvorpå en samtale mellem Ketilrid og Holmkel var ristet osv.

I én historisk saga, Egilssaga, omtales en runekavle (s. 286); da Egill digtede og fremsagde sit Sonatorrek på opfordring af sin datter, Torgerd, — man lægge mærke til, at det så hyppig er kvinder, der sættes i forbindelse med runeristen —, siges hun at have sagt til faderen, at hun vilde »riste det (digtet) på en kavle« efter hans diktat. Her iagttager man imidlertid for det første, at det kun er i Torgerds ordrette replik, at runekavlen nævnes, medens den ellers ikke med ét ord omtales i den direkte sagafortælling (f. eks. efter beretningen om selve fremsigelsen s. 287). Dernæst er selve beretningen i sig selv lidet sandsynlig; en sådan optegnelse af hele digte på træstokke er ellers ganske uhørt og sikkert uhistorisk. Der er næppe tvivl om, at forfatteren, eller mulig en senere bearbejder, her har overført på ældre tider, hvad han kendte fra sin samtid, d. v. s. han har kendt kavler, hvorpå man ristede enkelte sætninger eller småvers, og tænkt sig dette sket i oldtiden, endogså efter en endnu större målestok. Torgerds replik må på dette punkt stemples som uhistorisk.

Endelig er der Gíslasaga. Her hedder det for det første[1], at Gísli en gang kom til sin broder Torkels hjem; her kastede han en kavle med runer (ind igennem lyshullet, siger det ene hds.) ind til broderen, hvorpå denne, efter at have læst dem, gik ud for at tale med Gísli. Her er der tale om et meddelelsesmiddel, men vistnok tillige om noget andet og mere. Torkel havde først været uvillig til at gå ud og hilse på broderen; man kunde således have grund til at tro, at runerne netop her skulde være magisk-virkende, besværgende. Dette vilde være i fuld overensstemmelse med Eddadigtene, og Gísli var en Nordmand, der var udvandret til Island som en fuldt moden mand. Senere i sagaen, kort för

[1] Udg. s. 45 = 131; min udg. i Sagabibl. s. 63.

Gislis død[1], siges han på vejen til sit skjulested at have ristet runer på en kavle. Der siges intet om, hvad hensigten var; at der her skulde være tale om en meddelelse, er efter hele situationen helt utænkeligt; man får det indtryk, at der her kun er tale om en leg, om blot og bart tidsfordriv, forudsat, at skildringen overhovedet er historisk.

Det forekommer mig, at der af alt det anførte kun kan drages den slutning, at runerne i hedenskabets sidste tider (det 9. og 10. årh.) i reglen brugtes til magiske indskrifter eller sådanne indskrifter, der skulde have en eller anden særlig virkning, udøve magt over en andens sind, derimod sjælden til meddelelser af almindelig art. Dette bliver de først efter kristendommens indførelse; kirken forbød og straffede trolddom og galder af enhver art og altså også en sådan brug af runerne. Det er hertil, der må være sigtet i de steder, der i Glossaret til Norges gml. love er anførte (se art. *rúnar*), med undtagelse af det der først anførte sted. Runerne kunde nu atter som i den ældre (ældste) periode blive almindelige meddelelsesmidler, og det bliver de allerede i 11. årh., men navnlig i det 12. og 13., vistnok først i Norge, så på Island, men efter alt at dömme har de været mere almindelige i Norge end på Island.

Dette bekræftes af andre omstændigheder.

I den længere saga om Harald hårdråde[2] findes en beretning om en Torfin, der engang opgravede en kiste, fuld af penge, men på kisten var der runer, der meddelte, hvem den i virkeligheden tilhørte. Hvorvidt denne beretning er historisk, får stå hen; helt pålidelig er den vist ikke.

I Frostatingsloven (IV, 43; det foran antydede sted) forudsættes en anvendelse af runer til meddelelse i det tilfælde, at en mand, der er berøvet mælet, skal angive sin fjende: »han skal riste den mands navn, hvis han kan runer«.

---

[1] Udg. s. 67 = 154; Sagabibl. s. 92.

[2] Fms. IV, 271, Flat. III, 345.

At der her er tale om virkelige runetegn og ikke f. eks. om almindelige bogstaver, viser verbet »riste« klart nok.

Man har i Norge flere steder fremdraget runeindskrifter, der desværre endnu ikke er kritisk udgivne, undtagen enkelte. Ifølge velvillig meddelelse af M. Olsen tilhører henved 30 tiden før c. 1100, mulig to det 10. årh. (Alstad-st., Tu-st.); heraf 24 indskrifter i sten, de andre på løse genstande. Fra det 12. årh. haves en mængde indskrifter i (stav)kirker af meget forskelligt indhold, foruden stenindskrifter. Her ser vi således runerne brugte i en forholdsvis udstrakt grad som meddelelsesmiddel. Deraf følger imidlertid ingenlunde, at man har benyttet runer til at skrive bøger med, efter at man (gejstligheden) overhovedet var begyndt at skrive sådanne; dertil har man sikkert anvendt det latinske alfabet. For Norges vedkommende haves ingen direkte oplysninger herom. Bedre er vi underrettede om forholdene på Island, takket være forfatteren til den første grammatiske afhandling. Af denne fremgår det klart[1], at forfatteren bruger selve ordet *rúnar* også om det latinske alfabet. Dette er tilvisse mærkeligt, men det viser, at de virkelige runer ikke dengang var almindelige på Island, hvad der stemmer godt med, at runer slet ikke nævnes i de isl. love (modsat hvad der er tilfældet med de norske). At de kendtes og vel hele tiden havde været kendte af enkelte personer, er vistnok sandsynligt. I så henseende er af vigtighed, hvad vi erfarer om dèn gamle »runemester«, Torodd Gamlason, omkr. 1100; hans tilnavn viser, at han i en særlig grad var runekyndig — at »runer« i tilnavnet betyder de virkelige runer, må betragtes som utvivlsomt —, men det indeholder tillige et bevis for, at der dengang ikke var ret mange, der udmærkede sig ved de kundskaber. Selv var han egenlig bygmester og tømmermand. Torodd har — ifølge prologen til de 4 grammatiske afhandlinger — reformeret runealfabetet således, at det kom bedre

[1] Se nærmere min Litt.hist. II, 251 ff., især 258—59.

til at svare til det latinske alfabet, hvorved det blev bedre egnet til islandske indskrifter[1]. Hvorvidt denne runereform blev almindelig udbredt, derom vides intet; men ét er sikkert, at indskrifter med runer i sten ikke findes på Island för end ved 1300. Hvorvidt runer i det 12. og 13. årh. er blevet benyttede til indskrifter i træ, derom vides heller intet, men det er ikke urimeligt. Alt synes dog at tyde på, at det ikke har været tilfældet efter nogen större målestok. Beretningerne om runekavler gælder, som ovenfor vist, Norge, for så vidt som de er historiske; de uhistoriske beror på disse eller læsning om dem. Et enkelt vidnesbyrd om runekyndighed på Island i slutningen af 12. årh. er, hvad der i Sturlunga[2] meddeles om et islandsk skibs forlis i Grönland; 14 år efter dette fandtes ligene af de omkomne, deriblandt præsten Ingimund; ved hans lig lå en vokstavle, hvorpå der stod runer, der meddelte deres skæbne. »Runer« er vel her brugt i den egenlige betydning, skönt absolut sikkert behøver det ikke at være.

Det blev bemærket, at runeindskrifter i sten først findes på Island ved og efter år 1300. Grunden er sikkert ikke den, at alle ældre indskrifter, der kunde formodes at have eksisteret, er ødelagte; der har sikkert aldrig eksisteret nogen. Den nye skik, som disse isl. indskrifter i virkeligheden betegner, finder sin forklaring i en omstændighed, som efter min mening er af afgörende betydning. Det er Óláfr hvítaskálds virksomhed. Som bekendt styrede Óláfr en af ham selv stiftet gejstlig uddannelsesskole og underviste selv i retorik; frugten af denne hans undervisning er den mærkelige retoriske afhandling i håndskrifter af Snorres Edda[3]. Den falder i to afdelinger, hvoraf kun den første (der med et moderne navn plejer at kaldes Málfræðinnar grundvöllur) vedkommer os her. I kap. 3 behandler Óláfr det gamle »16

---

[1] Jfr. min Litt. hist. II, 255. [2] Kålunds udg. I, 153.
[3] Herom nærmere i B. M. Ólsens udgave, indledn., samt min Litt. hist.

staves« alfabet, d. v. s. runealfabetet, og anvender de gamle runetegn. Det er ikke nødvendigt at komme nærmere ind på enkeltheder[1]. Kun skal bemærkes, at det alfabet, Óláfr kender, er: vokalerne ᚢ *úr*, ᚭ *óss*, ᛁ *íss*, ᛅ *ár*, ᛘ *ýr*; »stungen is«, d. e. *e*, kender han også; konsonanterne: ᚱᚿᛌᛘᛚ. *rnsml*, ᚠᚦᚴᛏᛒ *fþktb*; hertil kommer ᚼ *h*, som Ólafr dog ikke har medtaget, rimeligvis fordi han efter sin kilde ikke kunde henføre det til nogen af de anførte grupper (jfr. omtalen af *h* på et senere sted); »stunget *t*« kender han: ᛑ. De runenavne, Óláfr anfører, er *reið* (r), *sól*, *knésól* for ᛋ-formen (s), samt *bjarkan* (b). Endelig bemærkes, at han opstiller sammenskrevne runer (»diftonger«): ᛆ *ae*, ᛅᚢ *au*, ᚯ *ey*, ᚬ *eo* (*ei* nævner han også, men her anfører han intet tegn). Disse »diftonger« menes at betegne de islandske omlydsvokaler (*æ*, *ǫ*, *ey*, *ø*).

Det ikke mindst mærkelige i afhandlingen er imidlertid den sætning, som Óláfr anfører, skrevet med runer og som »min herre, Danernes konge, Valdemar kompilerede (ɔ: sammenstillede) kortfattet således«; sætningen lyder: *sprængd manz høk flyði tvvi* (eller *tuui*) *boll;* den gengives i de to håndskrifter (W, 748) med runer omtrent ganske ens; kun er *s*-formen lidt forskellig (den første rune); ved en fejl mangler stregen gennem ᛏ (for at betegne *d*) i W. Det her anvendte alfabet er det gamle 16 runers alfabet, forøget med 4 tegn, nemlig: ᛆ = *æ*, ᚵ = *g*, ᛑ = *d* og ᛔ = *p* (ɔ: ᛒ med »bælgene« åbne foroven og forneden). De punkterede eller gennemstrøgede runer ᛂ og ᚵ er, som bekendt, ret gamle[2], fra det 10. årh.s slutning; noget yngre er ᚤ = *y*, som dog ikke forekommer i den anførte sætning; her findes tegnet ᛦ *ýr* i betydning *y*. Langt yngre er det åbne ᛒ = *p*. I øvrigt svarer kong Valdemars alfabet meget nöje til Runehåndskriftets[3], undtagen for så vidt som dette kun kender knésól-formen af *s*, i Valde-

---

[1] Jfr. B. M. Ólsens: Runerne i den oldisl. litt.

[2] Se Die Runens. 252. [3] Die Runens. 256.

mars-sætningen = *z*, medens det har et tegn for *z*, der er en lille variation af *s*-tegnet i Valdemars-sætningen; *ø*-tegnet i Runehds. findes ikke i denne, heller ikke det — andet — tegn for *p*, det punkterede ᛔ. Endelig må det bemærkes, at *æ*-tegnet egenlig er en variation af det punkterede *i*, og at Runehds. har bægge former, det punkterede og gennemstrøgede, medens Valdemars-runerne kun kender den sidste. Det må nu betragtes som givet, at Óláfr hos kong Valdemar ikke blot har fået den anførte sætning, men også runerne, d. v. s. sætningen optegnet med runer, og at han har ført disse med sig til Island.

Valdemars-alfabetet ser i dets helhed således ud: ᛆ a, ᛒ b, ᛑ d, ᛂ æ, ᚠ f, ᚵ g, ᚼ h, ᛁ i, ᚴ k, ᛚ l, ᛘ m, ᚿ n, ᚯ o (ø), ᛔ p, ᚱ r, ᛌ s, z, ᛐ t, ᚢ u (w), ᛦ y, ᚦ þ (ð).

Desværre er det vanskeligt at blive klar over, hvorledes runealfabetet har været formet i alle enkeltheder i Norge i det 12. (og 13.) årh., da indskrifterne jo er udgivne så mangelfuldt. Efter alt at dömme har de dog naturligvis meget lignet de danske. Her findes den samme form *e (æ)*-runen; derimod findes ikke ᛑ-formen i Norge »fra så tidlig tid som 11. og 12. årh.«, her brugtes ᛑ (meddelelse fra M. Olsen), som jo også kendtes i Danmark (Bregninge-st.) og ᛔ = *p* findes »ialfald i 14. årh., i isl. også i 13.«. Derimod findes i Norge de af Óláfr nævnte límingarstafir som *au* (sammenslynget) = ǫ.

Det er næppe for dristigt under disse forhold at antage, at Óláfr, der uden tvivl i sin undervisning har lært, omtrent hvad der står i hans afhandling, på Island har fremkaldt en ny interesse for runerne og fornyet kendskab til dem, samt at disse hovedsagelig var dem, han havde stiftet nærmere bekendtskab med i Danmark; at norsk indflydelse også har kunnet göre sig gældende, siger sig selv.

Den bevægelse — hvis der kan tales om en sådan —, som han har skabt, finder vi nu netop i de ældste islandske runeindskrifter fra tiden omkr. 1300 og derefter. Disse er samlede og udgivne af dr. K. Kålund (i Aarbøger 1882);

nogle er senere udgivne af prof. B. M. Ólsen i Árbók fornl. fjel. 1899 s. 19 ff. De fleste af de her udgivne indskrifter er imidlertid betydelig yngre end 1300. Hvad runetegnene angår, er det vanskeligt at sige noget tilforladeligt om dem alle, da gengivelsen ikke fuldtud er nöjagtig, idet de (i bogtrykkeriet) almindelige til rådighed stående tegn anvendtes.

I det 13. årh. findes runer meget lidet omtalte for Islands vedkommende, bortset fra Óláfs afhandling. Mærkeligt nok findes i Sturlungas. (I, 551) en omtale af et brev til Snorre Sturluson, skrevet, som det hedder, med *stafkarlaletr* ('betlerskrift'), men man kunde ikke læse skriften, der uden tvivl indeholdt en advarsel for Snorre. I yngre optegnelser om runer findes navnet brugt om en egen art af tegn, der temmelig meget fjærner sig fra runerne; hvorvidt de er identiske med dem, Sturls. sigter til, er det naturligvis umuligt at afgöre.

Det ældste mindesmærke, der er knyttet til Island, er upåtvivlelig indskriften på Valtjofsstadkirkedören[1]; den antages at hidrøre fra tiden ved 1200 eller fra den første fjærdedel af 13. årh.; dog anses den også at kunne tilhøre den sidste fjærdedel af det 12. Dette spiller nu ikke nogen videre rolle. Indskriften lyder: *(se in) rikia konong her gravin er ua dreka þæna* (eller *ðæna*). Runetegnene er tildels ret mærkelige; således bruges »stungen ur« ᚢ for at betegne *o*, noget som ellers ikke findes i islandske indskrifter eller alfabeter. Tegnet ᛒ, der ifølge Óláfr er et ᛒ med »åbne bælge«, bruges her ikke for *p* men *v*, hvilket ellers er ukendt. To binderuner ᛞᚱ = *dr* og ᛆᚦ = *að* findes; i det sidste tilfælde hører de sammenslyngede tegn hvert til sit ord. Når runeristeren har kunnet riste således, kommer det, synes det mig, deraf, at *ðæna* er stærkt enklitisk-artet, hvoraf det igen må antages, at det mærkelige tegn ƀ (der i øvrigt også findes

[1] Se herom Kålund, Aarbøger 1882 s. 93—96, hvor der også findes udtalelser af prof. Wimmer; B. M. Ólsen, Árbók 1885, s. 24—37.

på den danske Gæssingholmsten, også sammenslynget med ᛆ) betyder *đ*, som prof. Wimmer snarest antog, og ikke *þ*. Som det er blevet bemærket, indeholder indskriften ikke meget af betydning for dens alder og hjemstavn. Dog tyder *-ong-* snarest på tiden ved 1200 (snarere end f. eks. 1300). Formen *đœna*, ikke blot med *đ*, men også, hvad der er nok så vigtigt, med *œ*, taler langt mere for en norsk runerister end en islandsk. Det bör måske fremdrages, at indskriftens tegn ikke i alt stemmer med Torodds, således som B. M. Ólsen har fremstillet disse[1], men det må indrömmes, at dette ikke er noget afgörende argument. Hvorom alting er, er indskriften, som sagt, sikkert den ældste, man har forefundet på Island. Jeg skal endnu bemærke, til fortolkningen af den, at *gravin* næppe betyder 'begravet', men 'indgravet, indskåren, fremstillet ved udskæring'. I det øverste felt er manden åbenbart den samme som den, der i det nederste felt dræber ormen.

Den næst ældste indskrift er formentlig den, der findes på en sten fra Hjarðarholt (vestlige Island), se Kålund s. 109, og som B. M. Ólsen udførlig behandler (l. c. 24—28). Den lyder: *her ligr halr arason*, »Her ligger Hallr Arason«, uden ordadskillelse. B. M. Ólsen antager, at den hidrører fra den sidste halvdel af det 13. årh. Tegnet for *e* er her ᚽ. I og for sig taler intet imod, at indskriften er noget yngre, f. eks. fra 14. årh. Den identificering af indskriftens Hallr, som B. M. Ólsen har forsøgt, synes mig ret tvivlsom.

Dernæst er der et par indskrifter, der med sikkerhed kan henføres til det 14. årh. eller begyndelsen af det 15., nemlig Gilsbakke-indskriften (Kålund s. 107): *her huiler gils ions son gils sonar*, samt Höskuldstad-indskriften over præsten Marteinn (død 1383; Kålund s. 116—17): *her huilir sira marteinn prestr.* I den første er punktet i *e*-runen en ring på dens midte, i den sidste en mindre ring, som hovedstaven ikke går igennem; *s* består i bægge af en lang stav,

---

[1] Runerne s. 85.

der forneden ender i en lille firkant. Bægge indskrifter er i formen ensartede og simple.

Af samme art er Hvalsnæs-indskriften (Kålund s. 102): *her huilir margt* (= *Margrét*). Det sidste sammenslyngede tegn er blevet læst som ᚴᛐ, men det forekommer mig, at der her sikkert står ᚵᛐ ɔ: *gt*, hvilket også var det, man væntede. Manglen af interpunktion og formens simpelhed taler for at henføre indskriften til det 14. årh. Af lignende art og alder er vistnok de andre stene fra samme egn (de findes i Nationalmusæet).

Det samme gælder fremdeles Hvamm-indskriften I (Kålund s. 108—09): *her huiler semundr gamla son.* Her er *e*-runen betegnet ved en skrå streg gennem hovedstaven: ᛂ, hvilket jo tyder på et nært slægtskab med Valdemars-runerne (ganske som på Heden-røgelsekarret); *s*-runen er som i den sidstomtalte indskrift.

Yngre — på grund af skrivemåden *hier* og *halur*, samt det stungne *v* — er Borg-indskriften: *hier hviler halur hrana son* (Kålund s. 111); det er denne sten, man tidligere mente lå på Kjartan Olafssons grav. Det samme gælder Gufudals-indskriften (Kålund s. 114—16); her skrives *ligur*, samt Mælifells-stenen (Kålund s. 118) med *hier* og *liggur*.

Til 15. årh. — nærmere bestemmelse er vel ikke (foreløbig) mulig — må de fleste andre indskrifter henføres. De viser i sproglig henseende enkelte kriterier som f. eks. det temlig unge *kvinna*, og de indeholder for en stor del forskellige tilföjelser til den simple angivelse af, hvem der ligger under stenen, som »bed for hans (hendes) sjæl« eller »bed for mig«, eller »hvis sjæl gud have«, eller »læs paternoster for hans (hendes) sjæl«. Jeg er enig med B. M. Ólsen, når han i sådanne tillæg ser et bevis for en yngre alder (Árbók s. 25—26).

Jeg kan ikke komme nærmere ind på disse indskrifter her, da jeg selv kun har set nogle få af dem — se straks nedenfor —, og da nöjagtige afbildninger ikke haves. Det

bemærkes, at der er ligesom tre grupper, der kan konstateres; den ene er den, man kunde kalde Norðrárdalsgruppen, hvor det åbenbart er den bekendte stenart fra fjældet Baula, der har været brugt til ligsten; den egner sig fortræffelig dertil. Den anden er knyttet til landets sydvestligste næs (Nationalmusæets stene), vistnok den ældste gruppe. Endelig er der den tredje, der kunde kaldes Laksådalsgruppen (efter Laxárdalr i Tingøsyssel). Stenene her er alle af samme art og form og hæntede enten fra et ovenfor præstegården Múli liggende fjæld eller fra nogle klipper i den nordligste del af Laksådalen. For det sidste taler, at det udtrykkelig hedder, at Grenjadarstadkirken har ret til ligstene i disse klipper.

Denne sidste gruppe af stene består af 3, alle meget smukke og med fortræffelig indhugne runer, der viser en øvet og elegant mester. Jeg har selv undersøgt disse stene og skal derfor omtale dem noget nærmere, også fordi jeg kan give bidrag til en rigtigere læsning.

En af dem, Ljósavatns-stenen (Kålund s. 121), forefandtes 1908 i 3 stykker. På det første findes ≀⁝ᚼᚢᛁ⅂ᛂᚱ⁝, på det andet: ᚼᛆ⅂⅂ᛐ, og på det tredje: ᛁ⅂ᛋ⁝ᛐ, d. v. s. [*he*]*r huiler halld* [. . . . . .] *ils d* [ɔ: *dottir*]. Hos Kålund findes mere, nemlig *ora þog* mellem 2. og 3. brudstykke. Men der mangler endnu et 4. stykke (slutningen). Her lægger man mærke til at *l*-runen er vendt om (⅂ for ᛚ) og ligeledes *d*-runen (ᛐ for ᛑ) med en streg (ikke punkt) gennem hovedstaven.

Den anden indskrift er Mule-indskriften (Kålund s. 123); den består kun af navnet: ᛁᚽᚠᛁᚱᛁᛑᚱ, med tydeligt ᛑ, der her er retvendt. Kålund har således ret, når han mener, at den ældre læsning, som han gengiver (med ᚴ for ᚠ og ᚾ for ᛑ), beror på en »mindre nöjagtig læsning«.

Endelig er der den tredje, Grenjadarstad-indskriften (Kålund s. 121—22), der rigtig læst ser således ud (stenen er 5-sidet, 3 sider bærer indskriften):

a-siden: ᚼᛂᚱ : ᚼᚢᛁᛐᛁᚱ : ᛋᛁᚴᚱᛁᛑ : ᚼᚱᛆᚠᚿᛋ :
ᛑᛆᛚᛚᛁᚱ : ᚴᚢᛁᚿᚿᛆ : ᛒᛁᛆᚱᚿᛆᚱ : ᛒᚮᚿᛑᛆ
b-siden: ᛋᛂᛘᚢᚿᛑᛎ : ᛋᚮᚿᛆᚱ : ᚴᚢᛑ : ᚠᚱᛁᛑᛁ :
ᚼᛂᚿᚿᛆᚱ : ᛋᛆᛐ : ᛚᛁᛐ : ᚴᚮᛑᚱᛆᚱ : ᚢᚮᚿᚿᚿᛆᚱ :
c-siden: ᚼᚢᛂᚱ : ᛂᚱ : ᛐᛂᛚᚱᛁᛑ : ᛐᛂᛋ : ᛒᛁᛑ : ᚠᛁᚱᛁᚱ :
ᛒᛐᛁᛑᚱᛂ : ᛋᛆᛐ : ᛍᛦᛆᚴᛁᛑ : ᛍᛁᚴᛆᚿᛑ : ᚢᛂᛍ

Man lægger her mærke til, at som på Ljosavatnsstenen er bistaven i ᛐ og ᛚ byttet om, så at ᛐ er = l, ᛚ er = t; ligeledes ᛑ for ᛐ, undtagen i 3. sidste ord. Risteren har et par gange begået fejl m. h. t. bistavene i hinanden lignende runer. Således har han netop i det nævnte ord anbragt bistaven i den 3. rune på venstre istedenfor på höjre side; han mente sikkert *n* (og ikke *a*). På samme måde er han kommen til omvendt at anbringe a-bistaven på höjre (istedenfor på venstre) side af hovedstaven mellem de to n-runer i det sidste ord på b-siden; han mente åbenbart ordet: *vonanar* (af fem. *vonan* = håben, håb; tidligere urigtig læst som *vonniar* = *vonar*). Hele indskriften lyder altså: *her hvilir sigrid hrafns dottir kvinna biarnar bonda* | *semundz sonar gud fridi hennar sal til godrar vonanar* | *hver er letrid les bid firir blidre sal syngid signad ves.*

M. h. t. runetegnene er særlig *z*-tegnet ᛎ at fremhæve, det er en nydannelse; for *y* bruges ᛦ[1].

Alle disse indskrifter er sikkert ældre end reformationen. Kun én af de af Kålund behandlede er bevislig yngre, nemlig fra 1681, Bredebolstad-indskriften (Kålund s. 113—14, jfr. B. M. Ólsen s. 23).

Til disse indskrifter slutter sig den, der findes på stolen fra Grund (Kålund s. 92). Her findes der de 12 dyretegn (dyrekresen) indskårne med navnene på de dertil hørende måneder tildels med runer. Men desuden findes her en indskrift, der rigtig lyder: *hvstrv þorvnn a stolen en benedictt*

[1] Uagtet det ikke vedkommer sagen, skal jeg bemærke, at der på en anden sten på Grenjadarstad står med initialer: *hier hviiler i drottne thorgriimvr* (*th* sammenskrevne) *eiellsson* (= *Egilsson*).

narfa (ɔ: *son risti* el. lign.). Denne indskrift er utvivlsomt samtidig med den første og af samme mand (snedkeren); runetegnene er ganske ensartede. Torun (1513—93) er datter af den sidste katolske biskop Jón Arason (d. 1550)[1]. I Antiquarisk tidsskrift 1843—45 findes en beskrivelse og afbildning af stolen. Det i månedsnavnene anvendte alfabet er følgende: ᛆᛒᛋ (= c) ᛏᚿ (i disse går tværstregen på skrå) ᚠᚴ (eller mulig ᚵ) [h forekommer ikke her] ᛁ (ᚵ; jfr. ᚴ = g) ᛚᛘᚽᛆᚴᛩ (q, ɔ: omvendt p?) ᚱᚯᛏ (her mærkes den karakteristiske bistav forneden tilhöjre[2]) ᚢ. I den islandske indskrift anvendes omtrent de samme tegn, således ᛏ, og her findes ᚼ (h) og ᚦ; desuden findes ᚯ = e ved siden af ᚽ. Den sidste vokal i *stolen* er betegnet ved et enestående tegn 9, der er ligeså tydeligt som alle de andre; det er vel egenlig kun et omvendt e; i den latinske runeindskrift anvendes et par gange det latinske *s* for runen *s*. På bagsiden af stolen findes også et alfabet, men af en helt anden oprindelse og vanskeligt at læse.

Det er af alt dette klart, at man på Island inden reformationen ikke har fordömt anvendelse af runerne, ialfald ikke til indskrifter og så at sige til almindelige meddelelser. Deraf at ville slutte, at man ikke havde kendt anden brug af dem, er dog forhastet. Den gamle brug af dem som trylletegn har sikkert hele tiden været kendt; til den sigter f. eks. erkebiskop Páls forbud fra 1334 mod »trolddom, runer og galdre, ti det er kun djævelens blændværk og dårskab« (Dipl. Norw.; Hist. eccl. Isl. I, 519). Det kan ganske vist være et spörgsmål, om der med runer her menes de virkelige runer eller mulig visse afændringer af dem og andre selvlavede tegn, der i forbindelse med andre omstændigheder (signen, blodfarvning osv.) benyttedes til trolddom og forgörelse.

I håndskrifter findes ofte runetegn og runealfabeter eller

[1] I Bisk. II, 258-59 kaldes hun ligefrem som på stolen »húströ Þórunn«, jfr. 402 »kaldt hustru Torun«.

[2] Jfr. Die Runens. s. 212 anm.

ord, skrevne med runer, uden at det ses, at de har eller skal have nogen trolddomsbetydning. Jeg skal i det følgende anføre endel eksempler herpå. Hvor gamle disse notitser og påtegninger er, kan ikke siges med bestemthed, men ældre end 1550 må de alle eller de fleste antages at være.

Samtidigt med håndskriftet selv, dels som bestanddel deraf er følgende: I AM 687 d (omkr. 1500) findes futharken: ᚠᚢᚦᚭᚱᚴᚼᚽᛁᛆᛌᛐᛒᛘᛚᛯ (det sidste tegn er noget utydeligt). — AM 434 a (15. årh.s sidste halvdel; jfr. Kålunds udgave af håndskriftet) har til allersidst følgende alfabet smukt og tydelig skrevet: ᛆᛒᛍᛑ ᛂᚠᚵᚼ[1]ᛁᚴᛚᛘᚽᚭᛕᛤ (= q) ᚱᛌᛐᚢᛪᛯᛅᛎᚦ. Her lægger man mærke til q-tegnet, der åbenbart er g-tegnet med to tværstreger, til x-tegnet, der er dannet af c-tegnet (knésól) ved en bue forneden over hovedstaven, til æ-tegnet (hovedstav med to tværstave på skrå), samt til z-tegnet, der blot er det latinske z med en tværstav. Endvidere lægger man mærke til ringene på d- og e-tegnene, uden at hovedstaven går igennem dem, samt til den ejendommelige h-rune. Dette er vistnok det ældste alfabet i isl. håndskrifter. Notitser og navne er følgende: I cod. Fris. (AM 45; bl. 77ᵛ) ᚦᚭᚱᚴᛂ (ᛚᛚ utydelige) ɔ: mandsnavnet *Þorkell*, og med et mellemrum: ᚵᚢᛑᛘᚢᚽᛑ, ɔ: *gudmund* (de to første og den sidste rune er meget utydelige). — AM 239 fol (bl. 1ʳ) alfabetet: [·] ᛒᛍᛑᛂᚠᚵᚼᛁᚴᛚ (ᛘᚽᚭ utydelige) ᛔᛘᚱᛌᛐᚢᛪ (y). — AM 327, 4⁰ (bl. 1ʳ): ᚢᛁᛚᛐᚢ ᛄᛁ .... (ulæseligt), og nedenunder: ᛘᛄᚽᚭᛘᛄ[K?], ɔ: *villu ei* ... *menome*(?). — I Hauksbók findes følgende alfabet, der næppe er synderlig gammelt, dog vel ældre end 1550 (eller 1600), se udg. s. XIX: ᛆᛒᛍᛑᛂᚠᚵᚼᛁᚴᛚ ᛘᚽᚭᛕᛤᚱᛌᛐᚢᛪᛯᛅ. Her er det punkterede d (ikke gennemstrøgede) af interesse; det er meget sjældent på Island, men almindeligt i Norge (jfr. foran). Også lægger man mærke til q-tegnet, der åbenbart er k-runen med bistaven trukken gen-

[1] I et temlig gammelt alfabet i Gml. kgl. sml. 3269, 4⁰ findes runen ᚼ = h.

nem hovedstaven og videre nedad, som så ofte på þ i yngre alfabeter; x-tegnet er ligefrem det latinske x med små streger på hver af de to hovedstaves ender; det sidste tegn må være z; man væntede at det skulde være x, og således forekommer det (tildels omvendt) i andre alfabeter fra senere tider[1]. — AM 379b fol findes: ᛆᛒᚴ..ᚠ. ᚼᛁᚴᚵᛘᚿᛅᛒᛘᚱᛆ [ᛏᚢ utydel.] ᚼþ [ᚴ utydel.]. Her er p-runen næsten som b, men med et punkt i den nederste lukkede »bælg«; q-runen er den samme som i næstforegående alfabet, kun omvendt; den næst (eller tredje) sidste rune skal være x. Endnu skal følgende alfabet anføres fra AM 175c 4°: ᛆᛒᚴᛑᚽᚠᚵᚼᛁᚴᛚᛘᚿᛆᛩᛔᚱᛋᛏᚢᛪᛦᛎ..þ. Her lægger man mærke til den kantede b-rune, p- og q-tegnene, der her står i omvendt orden; p-runen er ligefrem det latinske P; fremdeles den nye form for x, knésól med en tværstav både foroven og forneden; det følgende tegn er vistnok z (jfr. Hauksbók-alfabetet).

I 218, 4° har Árni Magnússon samlet og optegnet en hel del sigil-indskrifter (navnlig begyndelsesbogstaver, ofte sammenbundne), hvoraf meget er af interesse, men de kan desværre ikke behandles eller udgives her. De er fra omtr. 1400 til 1600.

Til alt det foregående skal föjes et par norske alfabeter, bægge vistnok fra 16. årh., AM 519a, 4°: ᛆᛒᚴᛑᚽᚠᚵ ᚼᛁᚴᛚᛘᚿᛆᛒᚱᛋᛏᚢᛪᛦþ. Dette minder i flere henseender om O. Worms »Norwegicum«, således a-tegnets form (ganske ens); knésól har samme form, s undertiden har i danske indskrifter (f. eks. Börglum og Gæssingholm-st.); f-runen er her ganske ejendommelig (ens hos Worm), d. v. s., bistavene lukkede foroven; g-runen er her k-tegnet (uden prik), medens i k-tegnet bistaven er ført gennem hovedstaven og ned på venstre side af denne (ligeså hos Worm), jfr. q-tegnet (= Worm);

[1] Dette alfabet minder i flere henseender om det af O. Worm anførte »Norwegicum«, således ved q-runen; x-runen dér er identisk med den sidste rune her; derimod har a-runen, d-runen og et par til en afvigende figur, men de gör ikke synderlig pålideligt indtryk.

x-runen har en ejendommelig form (jfr. Worm); det følgende tegn (= Worm) er y; endelig mærkes o-tegnet (mangler hos Worm). Det andet alfabet findes i AM 333 fol. (1[r]) og ser således ud: ABᛋᚠᚠᚡᚼᛁᚴᛚᛘᛙ ᚨᛆKRᛜᛚΩᛏᛇᚼ; det er kantede og kluntede tegn, a- og n-tegnene næsten de latinske bogstaver; d-tegnet synes at stå efter n-tegnet, ti den 4. rune er uden tvivl e; g-runen har istedenfor punkt fået en bistav inden i den egenlige; u-tegnet ligner det græske omega; de tre sidste tegn er x y o (ø).

N a v n e n e på disse runer findes f. eks. anførte i AM 136, 4°: *ar*, *biarkan*, *cnesol*, *stun*[*gen tyr* udvisket], *stungen is*, *fie*, *stungen kaun*, *hagall*, *is*, *kaun*, *logr*, *madr*, *naud*, *os*, *plastr*, *reid*, *sol*, *tyr*, [*ur* udvisket], *þvss*. Man lægge mærke til det nye tilkomne *plástr* (= plaster!).

Endelig skal anføres, at der i AM 687 d (jfr. ovf.) findes en hel del tegn af forskellig art, der kaldes runer, men som tildels i virkeligheden intet har med runer at göre; dog har de enkelte grupper deres særlige navne (mærk den gamle form *rúnar* med *a*): *grænlenzku rvnar*, *mannrvnar*, *havgrvnar*, *belgrvnar*, *fiskrvnar*, *svinrvnar*, *gandrvnar*, *isrvnar*, *tialldrvnar*, *skialldrvnar*, *palmrvnar*, *stalrvnar*, *skiprvnar*, *beinrvnar*, *knifrvnar*. Til hvert enkelt navn eller hver gruppe svarer i reglen 5 (nogle få gange 3) »runer«, og de er alle ret ensartede med hensyn til systemet for alle gruppers vedkommende; der er én hovedstav (en enkelt gang 2) eller én hovedfigur med 3 små bistave — i et enkelt tilfælde halvringe, i et andet prikker — til venstre og 1—5 bistave til höjre. Tjaldrunegruppen ser f. eks. således ud: ⤫, ⤫, ⤫, ⤫, ⤫; kníf-runerækken består af en knivform, skip-runerne af en skibsform, gand-runerne af et C-lignende tegn osv. Her er der næppe tale om skrifttegn, men om magiske tegn, hvorledes de så end er bleven benyttede.

Efter reformationstidens indførelse er der uden tvivl temlig hurtig sket en forandring i runernes brug. De blev nu opfattede som trylletegn og denne side af deres gamle betyd-

ning trådte nu i forgrunden; således havde de vel også været brugte (jfr. de sidst anførte tegn) og herom vidner følgende alfabet og bemærkning i AM 54, 8⁰ (fra slutningen af 16. årh.): ᛆᛒᛋᛑᛰᚠᚵᚼᛁᚴᛚ [ᛘ utydeligt] ᚽᚴᚼᚱ ᛍᛏᚢᛪᛤᚦ; herunder et par tegn samt følgende: ᚼᛆᛚᛚᛑ卐 ᛁᚽᛑᛰ卐 | ᛘᛰᛑᛁᚢᛍ.ᛘᛰᛑ ᛁᛋᚢᛍ. ᛆᚢᚱᛁᛋᚢ | ᛚᛆᚱᛁᛍ (ɔ: pollux index medius medicus auricularis), hvorefter der tilföjes: *þetta skal rista vid bliku a tre og brenna keflit j elldi. og mæla þessvm ordvm. brene blika þessi en gula j nafne faudur og s. og h. a. Am̄.*

Omtrent samtidig hermed er det, at Oddr Einarsson, biskop i Skalholt, anordnede straf, nemlig ekskommunikation, for benyttelse af »runer, ristede tegn, fremkaldelse af døde, og blade med tegn (*kveisublöð;* formularer mod sygdomme?) for dermed at helbrede mennesker eller dyr« i året 1592. Dette er iøvrigt netop det gamle kirkelige standpunkt, der intet har med den følgende heksebålsperiode at göre.

Sammen med anden formentlig trolddom blev runerne i det 17. årh. forfulgte af den nidkære gejstlighed, og da begyndte hekseprocesserne på Island; da begyndte heksebålene at flamme der som i alle andre lande; dog blev det aldrig så galt på Island. Fra 1625, da den første heksebrand fandt sted her, og til omtr. 1690 antages 22 personer i alt at være brændte[1]. Den først brændte hed Jon Rögnvaldsson, hos hvem man skal have fundet nogle blade med et runetegn på; det var nok til at fælde ham. Dette og lignende tilfælde gör det forklarligt, at man blev bange. Man søgte nu så meget som muligt at skjule sit kendskab til de gamle runer, og derfor var det så vanskeligt for Ole Worm at få nöjagtige og rigelige oplysninger om runerne eller runealfabeter. Noget (alfabeter) fik han dog fra sin ven, præsten Magnus Olafsson til Laufás[2], men denne skriver

---

[1] Jfr. Þorv. Thóroddsen, Landfræðissaga II, § 14, s. 20 ff.

[2] Et sådant findes i et brev til Worm; det er hovedsagelig det gamle; dog e = ɸ, q = ᛩ, x = 朩, y = ᚤ, z = ⵊ, þ = ᛁ (!), æ = ᛆ, hvis gengivelsen er rigtig.

engang, at han havde hørt tale om en runekyndig mand, der imidlertid var flygtet af frygt for forfølgelse, og ingen vidste, hvor han var.

Vi kan altså egenlig ikke vænte at få synderligt runemateriale fra Island i dette årh. Dog er det sikkert, at enkelte ialfald i smug har beskæftiget sig med dem, især henimod århundredets slutning, da man begyndte at ånde friere. Fra 1670 haves et kort over Island (AM 379 b, fol.), hvorunder et digt findes skrevet både med almindelig skrift og med runer. Det anvendte runealfabet er omtrent det sædvanlige (runerne er noget kantede); igennem d- og e-runen går en skråstreg, n-runen er ᚽ, p-tegnet ᛔ, æ udtrykkes ved ᛆᛁ. Fra 17. årh. må også følgende alfabeter antages at være: AM 193 IV, 8⁰ (bl. 3ʳ): ᛏᛒᛋᛏ ø (!) ᚠᚠᚼᛁᚠᚴᛘᚽᛆ ᚴᛆᚱ ᛟᛏᚢ ᛡ (ɔ: x) ᛉ (y?) ᛎ (z) ᚦᛅ (æ?). — AM 252, 8⁰: . . (afrevet) ᛒᛏᛏᛰᚠᚠᚼᛁᚠᚴᛘ. . (afrevet) ᛩᚱᛟᛏᚢᛄ (x) ᛡ (y) ʒ ᛔᚾ (æ) — et meget forvansket alfabet. I AM 218 d, 4⁰ findes forskellige alfabet-variationer, der er ret ubetydelige og værdiløse, samt et i »islenzku mále«; det er det sædvanlige (dog e-tegnet: ᛰ, n ᚽ, q ᛩ, de tre sidste tegn er: ᛡᛅ (þ) ᛯ). I AM 723 a, 4⁰ findes et alfabet med tildels mærkelige tegn som f. eks. ᛚ = p, ᛯ = y, ᛡ = þ, samt ᛏ, hvilket kaldes *æsa*, altså = *æ*, og i 749, 4⁰ et andet, tildels også med et par mærkelige tegn; ᛡ kaldes her *tvisteyptr maðr eðr harðsól*, ʒ *tvibentr bogi eðr týrsól.*

På et beskadiget bryne i Reykjavik-musæet (nr. 4193) findes fuþarken, og begynder nu med K-runen; tegnene synes at være ret gamle.

Til slutning udtaler jeg min tak til prof. L. Wimmer for velvillige oplysninger angående forskellige punkter.

HØIE MED MANGE GRAVE.

TO TYPISKE UDGRAVNINGS-BERETNINGER FRA SENESTE AAR.

AF

CARL NEERGAARD.

Lige fra Oldforskningens ældste Tider har en egen Interesse knyttet sig til de Høie, som ved Undersøgelse viste sig at rumme flere Grave og fra forskjellige Tidsafsnit. Foruden at give et samlet Billede af vexlende Gravformer og Gravskikke paa den enkelte Egn ydede saadanne Høie ikke sjælden Bidrag til Oplysning om chronologiske Forhold. Gjennem lagvis over hinanden liggende Grave kunde ældre og yngre Udviklingstrin aflæses og faste Holdepunkter vindes til Bedømmelse af nærbeslægtede Oldsagformers Tidsfølge.

Men Høiene med de mange Grave stille ogsaa særlige Krav til Undersøgeren, om Resultatet skal blive fyldestgjørende. Jo tættere Gravene staa hinanden, jo mere Stenlægninger og Fyldskifter naa sammen, des mere fordres øvet Øie og Erfaring. Undertiden skiller en Jordstribe paa kun faa Tommer to over hinanden liggende Grave. Mangler Undersøgeren da Kyndighed, vil der nemt gribes feil.

Hellerikke ere saadanne Høie lette at fremstille i Billede, ved Plan og Snit. Den enkelte Grav volder ikke Vanskeligheder. Disse møde, naar de mange, især de hinanden dækkende Grave skulle gjengives i et samlet, overskueligt Hele og i den ret lille Maalestok af $^{1}/_{50}$, der nu almindelig anvendes ved Opmaalingsblade over Høi-Undersøgelser. Uden Fortrolighed med Emnet og megen Interesse for det vil selv en øvet Tegner have svært ved at yde noget tilfredsstillende.

I de sidste henved 20 Aar, da Nationalmuseet med rigere Midler og flere Kræfter end tidligere har ladet foretage omfattende, systematiske Udgravninger, iøvrigt efter delvis ny Metode, ere flere Høie med mange Grave blevne aabnede. Men eiendommeligt nok er ikke hidtil en eneste saadan Undersøgelse som Helhed bleven indført i Literaturen.

I 1897 meddelte Museumsdirecteur Dr. Sophus Müller i nærværende Tidsskrift en Udsigt over Nationalmuseets Oldtidsudgravninger foretagne i Aarene 1893—96. Der blev bl. a. gjort Rede for 3 karakteristiske Høi-Undersøgelser, under Forelæggelse af en Del af de til Udgravnings-Beretningerne hørende Opmaalingsblade og photographiske Gjengivelser. Men af Hensyn til, at det her i første Linie gjaldt at fremstille det nye Udgravnings- og Beretningssystem, valgtes 3 mindre og lettere overskuelige Undersøgelser, med kun faa Grave i den enkelte Høi.

Som en Art Supplement hertil fremtræder da nærværende Artikel. Der skal meddeles om Undersøgelsen af to Høie med mange Grave. Forholdene ere derfor som Helhed mere sammensatte, men enkeltvis klare og ligetil. Ved Valget af Høiene har det været tilsigtet at fremdrage saadanne, som indeholdt Grave dels fra Stenalder og Bronzealder, dels fra Bronzealder og Jærnalder. Saaledes supplere de hinanden. Endvidere ere begge Høiene tagne i Jylland, men den ene længst mod Syd, nær Kongeaaen, den anden længst mod Nord, i Vendsyssel. Hver for sig et ganske typisk Exempel paa Jordhøiene fra sin Egn med de noget forskjellige archæologiske Forhold danne de paa eengang Sidestykke og Modstykke til hinanden.

Fremdeles gjælder det om begge disse Oldtidsminder, at de Beskadigelser, de i tidligere Tid, før Undersøgelsen, havde lidt, ikke vare saa dybtgaaende, at Grave derved vare væsentlig forstyrrede. Høiene hørte selvfølgelig efter deres rige Indhold blandt de større. Da Nationalmuseet imidlertid som Regel kun rækker Haand til Undersøgelse af saadanne an-

selige jordfaste Monumenter, hvis mindre gode Bevaringstilstand udelukker Fredlysning, hænder det ofte, at i de større Høie, der aabnes, secundære Grave ere forstyrrede. Her var dette altsaa ikke Tilfældet.

Videre ere just disse to Høie valgte, fordi Undersøgelsen har givet Resultater af Betydning. Nogle af Gravene frembøde nye eller dog kun lidet kjendte Træk. Ved andre iagttoges Forhold, som uddybe eller ændre hidtidig Viden. Atter andre vare hver for sig særdeles smukke og typiske Exempler indenfor deres Art. Og saa vare Gravene iøvrigt meget vexlende i Anlæg. Det er derfor ikke faa Gravformer, som her skulle beskrives, ligesom ogsaa et og andet nyt skal meddeles.

Et medbestemmende Moment var det endelig, at der fra Undersøgelsen af disse to Høie foreligger et stort photographisk Billedstof. Kun en Del af dette — det mest karakteristiske — er dog gjengivet her. Til Udgravnings-Beretningen om den ene Høi høre ialt 28 forskjellige Photographier foruden 2 tegnede Opmaalingsblade, til Beretningen om den anden henholdsvis 14 og 5. Dette nævnes for at give en Forestilling om Art og Omfang af moderne Udgravnings-Beretninger. I det Hele har det ved denne Artikel været tilstræbt at give — for første Gang siden Paabegyndelsen af Nationalmuseets store, systematiske Undersøgelser — et typisk Exempel paa omfangsrige Høi-Udgravnings Beretninger med tilhørende Apparat af Billedstof. Hovedvægten er derfor lagt paa en blot og bar Redegjørelse for Gravene, uden Henvisning til Literatur og uden egentlige Sammenstillinger med beslægtet Materiale. De fundne Oldsager ere derfor ogsaa kun kort beskrevne, uden ledsagende Afbildninger.

Gravhøi ved Bobøl.

Det Høiplyndrings-Uvæsen, som nogle Ungkarle i 1890'erne dreve i den sydlige Del af Nørrejylland, foranledigede Nationalmuseet til med velvillig Samtykke af Lodseieren, Gaardeier

A. Albrechtsen, at sikre til Undersøgelse en paa Eiendommen Matr. Nr. 3 a af Bobøl — Føvling Sogn, Malt Herred, Ribe Amt — beliggende, delvis overpløiet, delvis afgravet, større Gravhøi. Af Egnens Befolkning kaldtes den »Riberhøi« — et Navn, der iøvrigt har holdt sig ved mundtlig Overlevering fra Generation til Generation gjennem flere hundrede Aar. Det læses allerede 1638 i Føvling-Præstens haandskrevne Indberetning til Ole Worm om Sognets Antikviteter.

Høien laa paa et fra Øst mod Vest og delvis ogsaa fra Nord mod Syd skraanende Terræn. Dens Høide var godt 3 M., Tværmaalet henved 25 M. Over den østlige Halvdel havde Ploven gaaet i længere Tid; den vestlige var paa anden Vis overfladisk beskadiget og en større Del af Foden bortskaaren.

Ved Undersøgelsen viste det sig, at Høien ikke var opført under eet, men bleven til i hvert Fald af to Gange. Skjellet mellem den oprindelige Høi og den senere paaførte Jordmasse tegnede sig ganske tydelig paa Grund af Uensartethed i anvendt Materiale. Hin var opført væsentlig af gulbrun Sandjord, noget blandet med Grus og Smaasten; denne bestod derimod af mørk, grus- og stenblandet Jord. Undergrunden, hvorover Høien stod, var gulligt Sand og Grus.

Som sædvanlig blev Undersøgelsesfeltet kvadratisk afstukket; Tværmaal: 7 M. Paa Grund af de mange Grave maatte det imidlertid efterhaanden udvides, saa at det tilsidst blev rundagtigt, ca. 11,60 M. langt i Retn. N.—S., ca. 11 M. i Ø.—V. Saaledes blev en meget stor Del af Høien undersøgt.

Hosfølgende Tavle I gjengiver det til Udgravningsberetningen hørende Opmaalingsblad: Plan og Snit, i $^2/_3$ af Originalens Maal eller $^1/_{75}$ af Høiens naturlige Størrelse. Optegning, Farvelægning og Høidemaals-Angivelser vise det ved slige Undersøgelser brugelige System. Med sort Konturlinie og fuld Farvelægning er angivet samlede Lag, Dynger eller Grave af Sten. Rød Farve betegner Stenalder, grøn Bronze-

alder og graa en ikke sikkert bestemmelig Tid. Ved mørkere og lysere Tone af samme Farve adskilles høiere- og dybereliggende Grave eller Lægninger fra samme store Tidsperiode. De indskrevne Coter angive i Meter den forskjellige Høide over et fælles Nulpunkt for Nivelleringen — efter Sædvane valgt ved lavestliggende Høifod. Hvad der ligger under denne Nul-Linie, er opført med negative Tal. Parvis under hinanden skrevne Cotetal gjælde Nivellement til Over- og Underside paa et og samme Sted eller af et og samme Objekt. De fundne Oldsager ere mærkede med Tal; et Kryds angiver Pladsen. Kun Lerkar ere tegnede fuldt op, men skrafferede sort til Adskillelse fra runde Sten. Tilføies skal det dog, at Tavlen ikke meddeler alt, hvad det originale Opmaalingsblad indeholder, saaledes kun et lille Udvalg af Coterne. Dette er en naturlig Følge af den mindre Maalestok, hvori Tavlen er gjengiven.

Grave og Stenlægninger ere mærkede med Bogstaver i den delvis tilfældige Rækkeorden fra oven af, i hvilken de bleve trufne. I den følgende Redegjørelse skal der gaaes frem chronologisk, begyndende med de dybestliggende Grave.

Grav K. Fig. 1 gjengiver den Grav, over hvilken en oprindelig meget lavere Jordhøi først blev dynget. Det er en Stenalders Enkeltgrav, af Anlægsmaade og Indretning som de ældre Enkeltgrave og særdeles smuk og udpræget af sin Art. Den laa omtrent under Høicentrum, indtil ca. 0,45 M. dybt nedgravet i Undergrunden, der her øverst bestod af meget stridt Grus, længere nede af gult Sand. Til denne Maalsangivelse maa dog føies ca. 0,15—0,20 M. for den oprindelige Muldjords (Overjords) Tykkelse, om man vil vide den rette Dybde for det Hul, der dannedes til Graven. Stor har Nedsænkningen saaledes alligevel ikke været.

Graven var aflangt firsidet, i indvendigt Maal 1,85—2 M. lang med Retn. omtr. ØNØ.—VSV., 0,90 M. bred. Siderne vare helt rundt hegnede af en svær Ramme af ca. 115 tildels kløvede, større og mindre Sten, der gjennemgaaende

kun laa i et enkelt Lag, intetsteds dog i mere end to. Derimod vare Stenene stablede i to eller flere Rækker ved Siden af hinanden, navnlig imod Nord. Rammens Bredde vexlede saaledes mellem 0,30 og 0,55 M., dens Tykkelse mellem ca. 0,15 og 0,50 M. Ind mod Gravrummet laa Stenene efter noget nær lige Linie, og Hjørnerne vare nøiagtig udlagte. Selve Gravbunden var dækket af en regelmæssig Lægning af smaa Sten, af Størrelse som et Hønseæg eller lidt derover. De laa ganske tæt, overalt kun i et enkelt Lag; Over- og Underside vare næsten vandrette. Dette Bunddække var aflangt firsidet, med lige Sider og skarpe Hjørner som Stenrammen. Intetsteds naaede det dog ud til denne, men adskiltes derfra ved en Jordstrimmel paa 0,06—0,10 M. Saaledes er det iøvrigt altid Tilfældet ved slige Gravanlæg med Sten i Ramme og Bund.

Forstaaelsen af dette Træk og overhovedet af selve Gravens Indretning er ikke vanskelig. Det er forlængst rigtig erkjendt, at ved Stenalders Enkeltgrave af denne og iøvrigt ogsaa anden Art har det egentlige Liggjemme været en Trækiste: længere og kortere Fjæle stillede paa Kant for at danne Kistens Vægge, henholdsvis Sider og Ender — og derover Fjæle som Laag. Den svære Stenramme, der nu giver saadanne Grave et eget, monumentalt Præg, har oprindelig kun tjent til Afstivning af Fjælene i den sikkert ikke sammentømrede Kiste. Desuden tjente Stenene til at fylde den yderste Del af Hullet, som var gravet større end Kisten. Rammens indadtil snorlige Afslutning og skarpe Hjørner ere da en Følge af, at der stabledes mod den firsidede, retvæggede Kiste; og den stenfri Stribe i Gravbunden mellem Ramme og Bunddække fremkom, fordi her naaede Fjælene ned. Den repræsenterer altsaa saa nogenlunde Trætykkelsen. I Fald Kisten har haft Træbund, anbragt umiddelbart ovenpaa Stenbroen, maa Bundfjælene følgelig have passet ind imellem Side- og Endefjælene, ikke gaaet hen under dem. Dog stiller det sig i det Hele noget tvivlsomt, om der virkelig har været

Træbund. De Rester af Træ, som i andre tilsvarende Grave ere trufne ved Bunden, kunne i hvert Fald ligesaa naturlig forklares som hidrørende fra det i Tidens Løb opløste og nedstyrtede Laag. Derimod lod det sig vel tænke, at et Skind eller lign. havde været udbredt over Sten-Bundlaget, til Liget.



Fig. 1. Grav K seet fra ØNØ.

I Bobøl-Graven fandtes ikke Skeletrester. Derimod optoges paa Bunddækket 3 Oldsager, alle synlige i Fig. 1: nær det sydvestlige Hjørne og strax ved Sydranden en Stridsøxe af Sten (Nr. 17), med Eg i Syd, Skaftside i Øst; den er af Form som Aarb. f. nord. Oldk. 1891, S. 312, Fig. 26. Ved Midten af Sten-Brolægningens Nordrand laa en delvis sleben, tyknakket Flintøxe (Nr. 18), paa Flade, med Eg i NV., — og lidt derfra en Flintflække (Nr. 19). Dette er iøvrigt den

sædvanlige Plads for disse 3 Gjenstande, der danne et oftere forekommende Udstyr i den ældre Gruppe af Enkeltgrave med Mandslig. Herefter maa det antages, at den Døde har været nedlagt med Hovedet i Vest, med Stridsøxen skæftet og skuldret ved høire Side og med Flækken i Bæltet.

Grav J. Omtr. 0,50 M. over fast Bund var der midtinde og i Høide over Grav K's Sydside anlagt en anden Grav, ligeledes en Stenalders Enkeltgrav, men hørende til den yngre Gruppe af disse (Overgravene). Som det fremgaaer af Fig. 2, der viser Graven seet fra NV., tegner den sig noget i Lighed



Fig. 2. Grav J seet fra NV.

med Sten-Bunddækket i Grav K, som en aflangt firsidet Lægning af smaa Sten, gjennemgaaende af Størrelse som et Hønseæg eller lidt over eller under, og anbragte tæt sammen i et enkelt, plant og vandret Lag. Længde i Retn. omtr. NØ.—SV.: 2,10 M., Bredde 1,05—1,10 M. ved den sydvestre Ende, 0,85 M. ved den nordøstre. De allerfleste Sten vare af Granit, enkelte dog af Flint. I og ved Lagets Yderkanter var der spredtvis et mindre Antal haandstore Sten.

Paa Brolægningen fandtes strax ved Nordvestranden og noget til SV. for dennes Midte en Stridsøxe (Nr. 15), af den tarvelige, lidet udprægede Form, der betegner Overgravenes Tid; den laa paa Siden, med Eg i SØ., Skaftside i NØ. Inde paa Brolægningen, henimod dens sydlige Hjørne, optoges en ligeledes meget ringe, tyknakket Flintøxe (Nr. 16),



Fig. 3. Et Stykke af Overdelen af Grav E samt Grav B, et Stykke af Stenlægning F og Stenringen; seete fra Syd.

med Eggen i Nord. Begge Oldsager sees i Afbildningen, Stridsøxen i Forgrunden lidt til høire for Stenlagets Midte, Flintøxen et Stykke derfra, skraat tilhøire. Skeletrester sporedes ikke.

Hvad der her fremtræder af Graven, giver dog kun et ufuldstændigt Billede af den. Efter alt at dømme turde Stenlægningen nemlig blot være at opfatte som et Bunddække. Det egentlige Liggjemme maa have været en Fjælekiste, stillet derover. Mulig da, at de større Sten langs Yderkanten have tjent til at holde Kistens Sidefjæle i Leie. Den Nedskjæring i Høijorden, der er foretaget for at anbringe Graven, kunde ikke spores. Det vilde iøvrigt ogsaa — som oftere ved saadanne Overgrave — være vanskeligt at søge den i Form af et Fyldskifte. Thi Jorden nærmest udenom Graven er selvsagt hyppigst af samme Beskaffenhed som den, der efter Trækistens Opløsning styrtede ned i og fyldte Gravrummet.

End mere ørkesløst vilde det i dette Tilfælde have været at søge efter Fyldskifte, idet der umiddelbart over Graven, kun skilt fra den ved en omtr. 0,10 M. tyk Jordstribe, var bygget en ny Grav, E, atter en Stenalders Enkeltgrav.

Grav E. Dennes Top kom ved Undersøgelsen tilsyne som en oval, smal Stenkreds af ret anselig Udstrækning. Fig. 3 gjengiver dens større vestlige Halvdel; dens østlige Parti er endnu ikke afdækket, idet der, som det siden skal nævnes, umiddelbart herover var anbragt en Bronzealders Grav (B). Efterhaanden som Bortskaffelsen af Jorden skred frem, viste Kredsen sig imidlertid at blive stedse massivere. Fuldstændig blotlagt foroven og indadtil sees den i Fig. 4 (samt i Fig. 5, midt i Billedet). Som den tegner sig dér, kunde den beskrives som en svær, baade bred og høi, men tillige noget uordentlig Ramme af ret store Sten om en i Bunden smal, jorddækket Flade. Med Længderetning ØNØ.—VSV. var den i udvendigt Maal 3,80 M. lang; Bredden var ved den vestre Ende 2 M., ved den østre 1,80. Bredden af de enkelte Partier af Rammen vexlede mellem 0,40 og 0,90 M., idet

denne var svagere i Ender end i Sider. Høiden var ca. 0,35—0,50 M. Undersiden laa ca. 0,65 M. over Høibund.

Rammens Udside stod ikke lodret, men trak sig mod Bunden noget indad. Indsiden var overalt stærkt skraanende, som dette fremgaaer af Fig. 4. Men Billedet giver tillige et Indtryk af, at denne indvendige Skraaning ikke betegner et



Fig. 4. Grav E seet fra VSV. I Baggrunden Grav C og Stenringen.

oprindeligt Anlæg. Klarest sees det af Rammesiden tilvenstre i Billedet. Denne danner øverst en vandret Flade. Men efter en bestemt, lige Linie ved Gravrummet begynde Stenene at indtage en svagere eller stærkere skraa Stilling ind mod Midten; undertiden staa de endog omtrent lodret. Noget lignende var Tilfældet ved de 3 andre Sider; paa Grund af de dybe Slagskygger kommer dette i Billedet dog ikke ret frem.

Om Forklaringen heraf kan der ikke være Tvivl. Alle disse ind mod Gravrummet skraatstaaende Sten have oprin-

delig dannet et sammenhængende, vandret Lag, der i Høide med Stenrammens Overside udgjorde et Dække over en fjælebygget Trækiste. Efterhaanden som Kistelaaget raadnede op og styrtede ned, sank de dækkende Sten efter. Yderst ude ved Rammen bleve de hængende høiere oppe, idet de ligesom bandt sammen med den.

Det egentlige Gravrum har følgelig fra først af været større, end den stenfri Bundflade i Graven nu angiver, over dobbelt saa bred. Trækistens Bredde har saaledes været nogenlunde som i de foranbeskrevne Grave J og K. Men Længden har været større, en Del over Mandslængde. Dette er iøvrigt stundom Tilfældet ved de yngre Stenalders Enkeltgrave.

Saa forskjellig Grav E da ved første Øiekast synes fra Gravene J og K, har den altsaa i Virkeligheden været indrettet som disse: en Trækiste og der uden om en svær Stenpakning til at værne og afstive Fjælene. En lille Tilføielse ved Grav E er kun Stendækket over Kistelaaget.

Man forstaaer nu endvidere, hvorfor Stenrammens Udside — hvad foran nævntes — skraanede noget indad mod Bunden. Det Hul, der i Oldtiden dannedes i Høien til Optagelse af Fjælekisten, har staaet noget rundet i Bunden. Da Kisten var anbragt og Rummet uden om den fyldtes med Sten, fik denne Pakning derfor Skikkelse efter Hullet.

I Graven fandtes nu hverken Spor af Trækiste eller af Liget. Eneste Dødsgave var et lille, urtepotteformet Lerkar (Nr. 5) som Aarb. f. nord. Oldk. 1891, S. 310, Fig. 17 og prydet paa lignende Maade med et vandret Stregebaand og derunder et Zikzakbaand. Det stod paa Gravbunden, nær den østre Ende. I Fig. 4 sees det som en lys Plet i Slagskyggen bagest i Graven.

Grav E naaede lige op til Overfladen af den af gulbrun Sandjord byggede, oprindelige Høi. Denne har haft en Mægtighed af ca. 1,25 M.

Der skal i denne Forbindelse ogsaa gjøres Rede for en

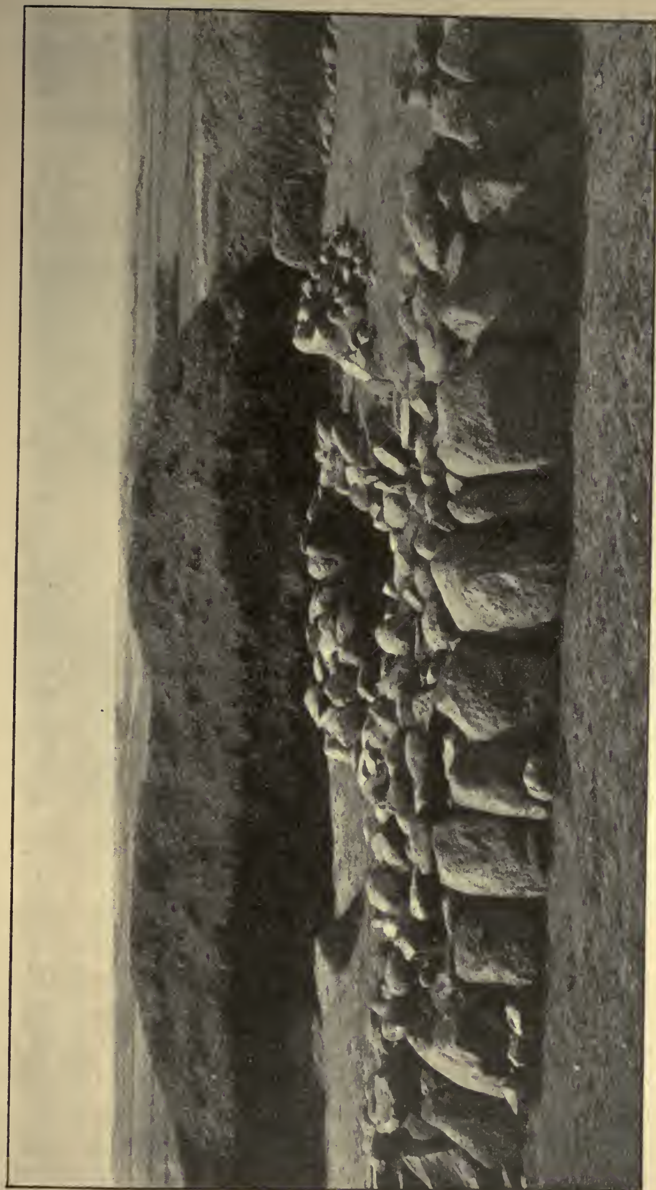


Fig. 5. Et Stykke af Stenringens Østside samt Grav E og Stenlægning F; seete fra ØNØ.

eiendommelig, svær *Stenring*, der var anbragt udenom Stenalders-Høien, dog ikke ved Foden, men ca. 0,20—0,40 M. oppe og i lignende skraa Stilling som Høibunden. Den senere i Oldtiden paaførte Jordmasse havde altsaa fuldstændig skjult Ringen. Denne var næsten kredsrund, omtr. 10 M. i udvendigt Tværmaal. Efter Plantegningen paa Tavle I kunde det se ud, som den ikke har gaaet helt rundt. Men dette er sikkert ikke saa. Den tilsyneladende Afbrydelse mod SV. betyder kun, at her blev Ringen ikke afdækket. Under Udgravningen af Høien var der nemlig blevet opdynget saa megen Jord paa dette Sted, at man af Besparelses Hensyn undlod at følge Ringens videre Forløb.

Stenringen var meget regelmæssig og smuk, af Udseende som et Gjærde, men noget vexlende i Bygning: sværest og mest anselig mod Ø., spinklere mod V. Fig. 5 og 6 gjengive noget af Østsiden — iøvrigt omtrent et og samme Stykke, seet dels udvendig fra, dels paalangs. Andre Partier af Ringen fremtræde i Fig. 3 (Nordside), Fig. 4 (ØNØ.-Side), Fig. 7—8 (NV.-Side) og Fig. 12 (ØSØ.-Side), alle seete indvendig fra. I sin mindre, østlige Halvdel indeholdt Ringen yderst og nederst en enkelt Række store Sten, 0,40—0,50 M. høie, stillede ganske tæt sammen paa Enden, men indskraanende opadtil. To af dem vare Slibesten. Undertiden var der ved Foden af disse Sten eller under dem lagt mindre Sten, og dette var ogsaa skeet hist og her i Mellemrummene mellem to og to af dem. Over en længere Strækning, navnlig mod Øst og Sydøst, var der endvidere paa Toppen af de store Sten eller lige bagved og i Høide dermed stablet mindre, for det meste langagtige og flade Sten i et enkelt Lag og ganske regelmæssig. Oftest laa de saaledes, at deres Længdelinie pegede ind mod Høicentret. Atter bagved disse Sten laa der, i Flugt med dem, haand- og hovedstore Sten, ligeledes kun i et enkelt Lag og snart flere, snart færre bag hinanden (se navnlig Fig. 6, hvor den lille tilsyneladende Udvidelse af Stenringens Overside indadtil betegner Toppen af en Grav

fra yngre Bronzealder, D). I lodret Høide maalte Stenringen her ca. 0,50—0,70 M. Bredden var foroven ca. 0,70—1,15 M.

Denne eiendommelige Bygning af Ringen, med opadtil indskraanende Udside og med en Fortsættelse bagud foroven er sikkert betinget af, at Ringen er sat som et Gjærde om en skraa Høiside.

Den vestlige Del af Stenringen var ikke slet saa høi og



Fig. 6. Et Stykke af Stenringens Østside samt Gravene D og G; seete fra Nord.

massiv og hellerikke saa pyntelig. Den var dannet af hovedstore eller noget større Sten, stablede i et Par Lag over hinanden, men sædvanlig kun i en enkelt Række. Høiden var gjennemgaaende 0,50 M., Bredden 0,30—0,45 M.

Fra hvilket Tidsafsnit denne Stenring hidrører, er ikke ganske sikkert. Det laa vel nær at antage den bygget samtidig med en af Stenalders Enkeltgravene, mulig Grav E. Men udelukket er det hellerikke, at den kunde stamme fra den ældre Bronzealder og være opført i Forbindelse med Grav B.

Til Vanskeligheden ved sikkert at tidfæste Ringen bidrager det ogsaa, at slige monumentale Stengjærder indenfor nuværende Høifod og saaledes jorddækkede endnu kun kjendes fra faa Gravhøie. Almindeligvis tilhøre de Bronzealderen. Efter deres hele Bygning skulde det snarest antages, at Udsiden engang har skullet sees som et pynteligt Hegn, og at



Fig. 7. Grav A og Overdel af Grav B; seete fra SØ.

Ringene derfor betegne Omkredsen af oprindelig mindre Høie. Stengjærdet i Bobøl-Høien er iøvrigt det første i sin Art, som i naturtro Billede indføres i Literaturen.

Grav B. Lange Tider vare hengaaede efter Anlæggelsen af Stenalders Enkeltgraven E, da der ovenpaa dens østre Ende blev i den ældre Bronzealder sat en Grav, B. Fig. 3 viser, hvor tæt disse to Oldtidsminder laa hinanden. Som foran nævnt, er det Stenalders Enkeltgraven, hvis Overside sees midt og tilvenstre i Billedet. Den fortsætter sig ind under Bronzealders Graven, som staaer tilhøire i Billedet,

fuldstændig blotlagt foroven og indvendig. Sidstnævnte Grav havde iøvrigt sin Plads i den mørke Jord, der udgjorde Paafyldningen over Stenalders Høien.

Hvorledes Grav B saa ud, strax da dens Overdel var afdækket, fremgaaer af Fig. 7. Den tegnede sig som en oval Stenramme om et jordfyldt Rum. Udvendig Længde 2,75 M.



Fig. 8. Grav B seet fra SØ. I Baggrunden Stenringen.

i Retn. NV.—SØ., Bredde 1,50 M. Da det indre Rum tømtes for Jorden, viste det sig imidlertid, at Stenrammen med omtr. samme Tykkelse overalt fortsatte sig skraat og jævnt buet over i et Stenbundlag, hvis Overflade var noget concav og hvis Underside var tilsvarende convex.

Befriet for Jord er Graven gjengivet i Fig. 8, der viser dens trugformede Indre. Dybeste Punkt af Bundlagets Overside laa ca. 0,30—0,45 M. under Rammens Overkant. Denne hældede iøvrigt — ligesom Graven som Helhed — noget fra NV. mod SØ. og fra SV. mod NØ. (jvfr. Fig. 3). Stenene,

hvoraf Graven var bygget, vare haand- eller hovedstore, og de vare stablede tæt og fast sammen i indtil et Par Lag.

Med denne Form hører Graven til den Gravgruppe, der tidligere ofte benævntes Stenleier. Man tænkte sig det trugdannede Rum udsparet for at give Plads for Liget, og at dette hvilede umiddelbart paa Stenene, mulig indhyllet i Skind eller Tøi. Nyere og heldige Undersøgelser have imidlertid godtgjort, at Sagen maa opfattes noget anderledes. Ogsaa her skal Stenlægning suppleres med en Trækiste som det virkelige Liggjemme. Stenene dannede kun en Afstivning og Indfatning derom. Betegnelsen: Stenleie maa saaledes helt udgaa. Hvad selve Kisten angaaer, har den dog langtfra altid været bygget af Fjæle som de Kister, der foran omtaltes under Stenalders Enkeltgravene. Snarere var den oftest dannet af en paalangs spaltet, udhulet Træstamme. Stammekiste kunde man kalde den i Modsætning til Fjælekisten.

Uagtet Grav B var mandslang, har den dog ikke indesluttet et ubrændt Lig. Paa Bunden, navnlig nær den sydøstre Ende, laa der en Del brændte Ben. Graven hidrører altsaa fra den senere Del af den ældre Bronzealder, da Ligbrænding havde faaet Indpas, men Graven efter gammel Sæd fremdeles dannedes mandslang. Hertil svarer ogsaa, at en lille Bronzekniv, der var medgivet den Døde som eneste Udstyr, saa vidt det sees, tilhører den saakaldte 5. Tidsgruppe indenfor den ældre Bronzealder. Den laa nær Gravens Sydøstende (Nr. 2), men var stærkt medtaget af Ir. En Kniv som eneste Dødsgave i den ældre Bronzealders senere Del har iøvrigt nu vist sig karakteristisk for en lille Række af Grave.

Stenlægning F. Hen under Nordvestenden af Grav B og videre mod Vest strakte sig i en Afstand af ca. 0,40 M. fra Grav E's Nordrand, men lidt høiere end denne, en aflang Stenlægning, 2,35 M. lang i Retn. Ø.—V., 0,50 M. bred mod Ø., 0,80 M. mod V. og ca. 0,15 M. tyk. Den var dannet af haandstore eller lidt større Sten, der laa ret tæt og fast sammen i et Par Lag over hinanden. Oversiden hældede

stærkt fra Syd mod Nord og endvidere noget fra Midten mod baade østre og vestre Ende. Undersiden havde et tilsvarende Forløb. Mellem Stenene fandtes hverken Ligrester eller Oldsager.

En Grav betegner Stendyngen saaledes ikke. Snarere er den en af den Slags Opstablinger, som af og til træffes i Høie ved Siden af Grave og mulig have spillet en Rolle ved Gravlæggelsen. Men om dette da har været ved Grav E eller Grav B, skal ikke afgjøres.

Stenlægning F sees i Fig. 5, tilhøire for Midtgraven E. Endvidere kommer i Fig. 3 dens Vestende tilsyne strax tilvenstre for Grav B's bageste Ende.

Grav G. Alle de i det foregaaende beskrevne Grave havde deres Plads noget nær centralt i Høien. Der skal nu omtales nogle secundære Grave, anlagte i dens Yderdel.

I Tid ikke meget forskjellig fra Grav B var en Grav, som afdækkedes i Høiens sydlige Parti, umiddelbart op til Indsiden af Stenringen, men med sin Top staaende noget lavere end denne. Graven var følgelig nedsænket i Stenalders Høien. Den nære Forbindelse mellem Grav og Stenring fremgaaer af Fig. 6, hvor hin skimtes foran denne, bagest tilhøire i Billedet i den dybe Slagskygge.

Atter her staa vi overfor en mandslang, træbygget Grav med Stenomfatning; Rester af selve Kisten kunde endnu spores.

Fig. 9 gjengiver Over- og Udside af Graven, renset for Jord. Den kunde herefter beskrives som hegnet af en firsidet, for Enderne dog noget afrundet, solid Ramme af haand- eller hovedstore Sten. Disse vare stablede op i adskillige Lag over hinanden og i en enkelt eller et Par Rækker, meget tæt og fast sammen, saa at der ikke var sønderlig Jord i Mellemrummene. Udsiden stod noget nær lodret op — undtagen mod Syd —, med en Høide af ca. 0,50—0,60 M. Længde: 2,50 M. i Retn. ØNØ.—VSV., Bredde 0,75 M. mod Ø., 1 M. mod V., alt regnet udvendig. Rammens Tykkelse var gjennemgaaende 0,25 M.

Tilsyneladende omsluttede denne Stenlægning et jordfyldt Rum i Midten. Men alt som Undersøgelsen skred frem, viste der sig fra Indsiden af Rammens Overdel at gaa Sten i et sammenhængende, indbuet Lag over hele Gravrummet. Disse



Fig. 9. Grav G seet fra ØNØ.

Sten stode for det meste i skraanende Stilling, som dette ogsaa tildels fremgaaer af Fig. 9, hvor bagest noget af det indbuede Lag kommer tilsyne. Midt inde naaede dette næsten ned til Gravbunden, der var dækket af en svagt rundet Lægning af fladagtige eller toppede, haandstore Sten. En smal, stærkt sandblandet Jordstribe skilte dog de to Stenlag fra

hinanden. Det var dels i denne Stribe, dels umiddelbart ovenpaa Bundstenene, at der sporedes Træ som Rester af Kisten. Sikkert har denne været en Stammekiste, omtr. 2 M. lang. Ved



Fig. 10. Grav G seet fra VSV.

dens Opraadnen og Sammenfald er da det Stenlag, der i Høide med Rammens Top havde skjærmet Kistens Overdel, sunket med ned i Gravrummet og har derved antaget den beskrevne, indbuede Skikkelse.

I Fig. 10 sees Gravens Indre med den stendækkede

Bund. Dog er den øverste Del af Rammen helt rundt fjernet, fordi Stenene nu ikke kunde staa.

Ligesom den samtidige Grav B indesluttede Grav G — sin Mandslængde tiltrods — brændte Ben. De laa især i en lille Bunke i den østre Halvdel af Graven, ovenpaa Bundstenene (se Fig. 10). Dels paa, dels ved Siden af Benbunken fandtes følgende Bronzesager: en Ragekniv i Læderskede (Nr. 6), af Hovedform som Soph. Müller: Ordning, Bronzealderen, 85; en Kniv som anf. St. 83, med Rest af Træskede (Nr. 7); en Syl med Træskaft dannet af en Pind vistnok af Ask (Nr. 8); en Dolk (Hovedform: Ordning, 90) med Skede af Træ overtrukket med Skind (Nr. 9); Skeden var afsluttet med en lille Dupsko (Nr. 10) som Ordning, 93; fremdeles to smaa Knapper (Nr. 11 og 13) som Ordning, 75; samt en korshovedet Bøilenaal (Nr. 12) som Ordning, 70. Efter dette rige Udstyr har Graven været en Mandsgrav, tilhørende den ældre Bronzealders senere Del, eller nøiagtigere angivet: 5. Tidsgruppe.

At Trækiste anvendtes i den ældre Bronzealder som Gjemme for brændte Ben, er i den senere Tid af og til konstateret. Men til Literaturen har dette endnu ikke ret fundet Vei. I det Hele have Høi-Undersøgelserne i de sidste to Aartier bragt saa mange Oplysninger om den ældre Bronzealders Gravformer, baade rettende og tilføiende, at meget nu sees anderledes og klarere end tidligere. Navnlig er dette en Følge af, at man først nu ret er bleven klar over den udstrakte Anvendelse af Liggjemmer af Træ (især Stammekister) i nævnte Kulturafsnit.

Fra den yngre Bronzealder indeholdt Bobøl-Høien 4 Grave. Umiddelbart op til Indsiden af Stenringens østre Del laa i Høide med dens Overflade een *Grav, D:* en oval Stenlægning, ca. 1,40 M. lang i Retn. N.—S., indtil 0,75 M. bred og 0,20—0,30 M. tyk. Den var dannet af omtr. 60 haandstore Sten, som vare stablede ret tæt og fast sammen i et Par Lag. Over- og Underside af Lægningen vare næsten plane. Dels nederst i den, dels og navnlig strax under den laa der

en stor Mængde brændte Ben. Som Gravgods fandtes, underst i Benbunken, en Bronzekniv (Nr. 4), vistnok dannet af et Fragment af et Armbaand, der er fladt udhamret.

Hvad denne Stenlægning angaaer, skulde det nærmest



Fig. 11. Grav C seet fra Nord.

formodes, at den kun har været et skjærmende Dække, idet de brændte Ben vel have været nedlagte i Høien indsvøbte i Skind eller Klæde eller samlede i en lille Trækasse.

Oversiden af Stenlægningen sees i Fig. 6 som en lille Udvidelse af Stenringen indadtil, midt i Billedet.

En god Meter nordvest herfor afdækkedes, ligeledes tæt

op til Stenringens Indside, en ny *Grav, C* — en Urnegrav. Om dens Plads i Forhold til Ringen fortæller Fig. 4, hvor Graven sees i Baggrunden helt tilvenstre. Dens nærmere Form fremgaaer af Fig. 11. Det var en firkantet, lille Stenkasse, dannet af 11 flade og noget tilkløvede Sidesten, der snart stode enkeltvis, snart to og to bag hinanden. Mod N. var der 2 Sten og ligesaa mod V. og Ø.; mod S.: 5. Bunden i Graven dannedes af een flad Sten, Dækket af 3, der laa Side om Side. Kassens udvendige Bredde var ca. 0,50 M., Høiden godt 0,40 M. Den omsluttede et Lerkar (Nr. 3), fyldt med brændte Ben og lukket med et Lerlaag; dettes Midtparti var nu revnet fra og sunket ned i Karret. Mellem de brændte Ben optoges en lille Ragekniv af Bronze med simpelt, tilbagebøiet, lille Greb, samt en Niptang af Bronze (Hovedform: Müller, Ordning, 195). Saaledes er Graven en Mandsgrav fra den yngre Bronzealders tidligere Del, iøvrigt særdeles smuk og karakteristisk i sin Art.

En anden *Urnegrav, H,* var indrettet i Høiens øsø. Del, ligeledes tæt op til Stenringens Indside og omtr. i Flugt med dens Overflade (se Fig. 12). Det er Ringens Top, der i Afbildningen tegner sig bag Karret. Graven var vistnok samtidig med den foregaaende, men simplere indrettet. Karret (Nr. 14) var nemlig ikke skjærmet af nogen Stenkasse; kun om Bundpartiet var der 6 haandstore Sten i et enkelt Lag, og disse naaede endda ikke helt rundt. Hellerikke var der Sten under eller over Karret. For at hindre Jords Indtrængen i det var det dækket med et Lerlaag, hvis Kant man havde tilkittet mod Karret med den sædvanlige Harpixmasse. Nu var Laaget imidlertid knust og Midtpartiet trykket ned i Karret, hvor det hvilede ovenpaa de brændte Ben. Nogen Dødsgave var ikke medgivet.

Den sidste *Urnegrav, A,* fandtes endelig nærmere Høicentret, anbragt tæt over Sydøstenden af Grav B. I Fig. 7 sees denne Urnegrav som en lille Knold hævende sig i Forgrunden over Stenrammens Midte. Den var af allersimpleste

Art: kun et Lerkar med brændte Ben, hensat i Høimulden uden Ompakning af Sten. Karret (Nr. 1) var nu stærkt revnet og trykket itu. Mellem de brændte Ben laa 3 Brudstykker af



Fig. 12. Grav II seet fra Nord. I Baggrunden Stenringen.

en Bennaal (Ordning, 216). Saaledes maa ogsaa denne Grav vistnok tilhøre den yngre Bronzealders tidligere Del.

Der er hermed gjort Rede for Høien ved Bobøl. Foruden en ikke nærmere tidfæstet Stenlægning indesluttede den altsaa 3 Grave fra den yngre Stenalder, 2 fra Bronzealderens ældre Del og 4 fra dens yngre Del. Af dem havde Stenaldersgravene alle deres Plads midt inde, den ene over den anden; Bronzealdersgravene laa derimod spredt i Høien

og snart høiere, snart dybere. Saaledes er det iøvrigt hyppig Tilfældet.

Omtalen heraf giver imidlertid Anledning til kort at berøre et enkelt lille Forhold, nemlig de peripherisk anbragte Bronzealdersgraves Plads i Høiene. Vel sandt, at disse Grave kunne træffes meget spredt, ligesom strøede rundt uden Lov eller Regel. Men ved nærmere Eftersyn viser det sig, at det dog egentlig kun er mod Vest, Syd og Øst, samt noget til NV. og NØ. i Høiene, at man træffer dem. Mod stik Nord findes de næsten aldrig. Dette er et Træk, der gjentager sig saa ofte, at man ikke kan undlade at tillægge det en vis Betydning. Mulig staaer det i Forbindelse med Sol og Solside, og det turde da være noget lignende, som mødes senere hen, i historisk Tid, at ved Kirkegaarde Partiet syd for Kirken var mere anseet og eftertragtet end Partiet nord for den.

Denne gjennemgaaende Manglen af secundære Bronzealdersgrave i Høienes Nordside vil enhver, der har foretaget Undersøgelser i større Antal, have bemærket. Iagttagelsen er iøvrigt af gammel Dato. Den er allerede gjort og nedskrevet i Slutningen af det 17. Aarh., men rigtignok udtrykt meget overdrevet. Det er en bekjendt, dalevende Oldsagsamler, Fyenboen Doctor P. Deichman, som fortæller derom. Han skriver, at en Murmester, der ofte havde været med til at grave efter Sten i Høie, havde sagt ham, »at alt hvad man skulde finde af Antiqviteter i Høie, maatte søges i den søndre Side, saasom der i de andre Sider ei noget var nedsat« (Suhms nye Saml. til dansk Hist., III, S. 107).

En Bekræftelse af Forholdet giver iøvrigt ogsaa den anden Høi, der her skal omtales.

Gravhøi ved Biersted.

I Somren 1900 meddeltes det Nationalmuseet, at en ved Biersted, nv. for Aalborg, beliggende Høi Aar efter Aar blev afgravet, og at man nu var naaet ind til en større Stensætning. I den Anledning henvendte Museet sig til Proprietær

Mentz, Nordkjærgaard. Ved velvillig Bistand fra hans Side opnaaedes det, at Bortskaffelsen af Jord standsedes, og at Museet fik Tilladelse til en Undersøgelse samme Efteraar.

Høien, som var ca. 2,85 M. høi, godt 20 M. i Tværm., laa tæt sydøst for Biersted Kirke, paa den Gaardmand Søren Mogensen tilhørende Eiendom, Matr.-Nr. 17 b af Biersted, Biersted Sogn, Kjær Herred, Aalborg Amt. Det viste sig, at et større Stykke af Nordsiden var bortkjørt, saa at Oldtidsmindet her stod med en lodret Væg af ca. 1,75 M.'s Høide. I denne Væg saaes nogle ret store Sten; de erkjendtes senere at være Side- og Dæksten i en Kiste fra ældre Jærnalder (beskreven nedenfor som Grav L). Den øvrige Del af Høien var saa temmelig urørt. Hist og her fandtes dog mindre Indgravninger.

Der undersøgtes af Høien et Felt paa 10 M.'s Længde i Ø.—V., 6 M.'s Bredde i N.—S., lagt saaledes, at dets Nordrand naaede ud til den forannævnte, lodretstaaende Væg. Saaledes repræsenterede det iøvrigt Midtpartiet af Høien.

Denne var opført af gulgraa Sandjord, næsten helt fri for tilfældig Indblanding af Smaasten. Ogsaa iagttoges det, at den ikke var bygget af een Gang, men bestod af en oprindelig Kjærne paa omtr. 1,90 M.'s Høide og et derover senere paadynget, tykt Jordlag. De mange Grave, der afdækkedes, laa dog tilsyneladende alle i den oprindelige Del af Høien, flere af dem ganske overligt heri, hvad der vel har foranlediget Paaførslen af Jordkappen.

Gravenes Art, Antal og Plads fremgaaer af medfølgende Tavle II, der er udført efter samme Principper som foran meddelte under Redegjørelsen for Tavlen til Bobøl-Høien. Det er en Plan- og en Snit-Tegning. Der gjenfindes her grøn og graa Farvelægning som Signatur for Grave og Stenlægninger henholdsvis fra Bronzealder og ikke nærmere bestemmelig Tid. Ny er gul Farve. Den angiver Grave fra Jærnalder. Tavlen er udført i omtr. $^4/_5$ af Original-Opmaalingens Størrelse eller noget nær $^1/_{62}$ naturligt Maal.

Grav M. Centralgraven i Biersted-Høien var en stor Stammekiste fra den ældre Bronzealders tidligere Del, stillet lidt til NNV. for Høiens Midte, paa Bunden. Naar man betragter Fig. 13, der gjengiver denne Grav, vil man i første



Fig. 13. Grav M seet fra Øst.

Øieblik næppe fatte Rigtigheden af Betegnelsen: Stammekiste. Graven viser sig tværtimod dér som en aflang, noget oval Stenlægning, ca. 3 M. lang i Retn. Ø.—V., indtil 1,50—1,60 M. bred, dannet af haand- og hovedstore Sten, der gjennemgaaende ligge i et enkelt Lag. Men ikke tæt sammen. Kun mod Vest udgjøre de over en mindre Flade et nogenlunde sammenhængende Parti; ellers danne Stenene egentlig kun

en uregelmæssig, smal Ramme, indenfor hvilken der i N.—S. gaaer et Par lige Rækker.

Videre beskrevet havde Stenlægningen Trugform, idet den var høiest for nordre og søndre Langside og vestre Ende, lavest i Midten. Overside af dybeste Punkt i Midten laa ca. 0,35 M. under Rammens Top. Med denne Form skiller Lægningen sig saaledes i Hovedsagen ikke meget fra det ganske vist noget mindre »Stenleie«, der omtaltes foran, S. 326, og som saaes blot at være Indfatning og Underlag for en Trækiste. Og at det ogsaa kun er dette, Stenlægning M i Biersted-Høien har været, er udenfor al Tvivl. Som haandgribeligt Bevis derfor sporedes der dels over Lægningen, dels i Jordskorpen mellem Stenene et ganske tyndt Trælag. Det var dog saa opløst, at det ved Berøring smuldrede hen; end ikke Strukturen i det kunde følges. Det repræsenterede de sidste svage Rester af Stammekisten. Denne har altsaa haft meget over Mandslængde.

Af Liget var der ikke Spor. Det maa have været nedlagt ubrændt. Som eneste Gravgods optoges en lille Bæltekrog af Bronze, af Form som fra den ældre Bronzealders tidligere Del: 3. Tidsgruppe. Den laa i Trælaget, noget VNV. for Gravens Midte (Nr. 8).

Saa tarvelig denne Grav altsaa end var, er den dog af ganske samme Art som de berømte Egekister fra den ældre Bronzealder, hvis rige Indhold af Klæder og Træsager høre til de mærkeligste og mest tiltrækkende Minder fra Danmarks Oldtid. Thi ret beseet er det kun den forskjellige Bevaringstilstand af Liggjemmet og dermed ogsaa af Oldsagerne, der skiller dem ad. Men ligesaa tarvelige som Fundet i Biersted-Høien eller dog kun noget større end dette ere mange Fund fra sammenfaldne og opløste Trækister, der i de seneste to Aartier ere fremdragne i Høie fra den ældre Bronzealders tidligere Del. Trækisten var i Virkeligheden en overmaade almindelig Gravform i nævnte Kulturafsnit, for ikke at sige den almindeligste. Naar man derfor tidligere udsondrede de berømte

Egekistefund som en egen Gruppe, er dette forsaavidt urigtigt. De skulle rettelig kun kaldes: rige Fund fra velbevarede Egekister. Thi der er ikke en Artsforskjel, kun en Gradsforskjel mellem dem og de samtidige Fund, der fremdrages i opløste eller helt forsvundne Egekister, og hvori Gravgodset nu kun repræsenteres af flere eller færre Metalgjenstande, idet Træsager og Tøier i Tidens Løb ere fortærede.

Grav K. Efter at Centralgraven i Biersted-Høien var



Fig. 14. Grav K seet fra NNV.

anlagt, hengik der rum Tid, før Høien atter blev tagen i Brug. Det skeete i den ældre Bronzealders Slutningsafsnit, idet der da indrettedes een ny Grav. I den yngre Bronzealder tilkom yderligere et Par Grave. Ved en af disse Leiligheder er det sikkert, at Høien gjordes større.

Fig. 14 viser Graven fra den ældre Bronzealders Slutningsperiode, seet udvendig fra: en lille Stenkiste af den omhyggelige Bygningsmaade, der ofte anvendtes i nævnte Kulturafsnit. Den stod sydøstlig i Høien, ca. 1,10 M. over fast Bund.

Kisten var aflangt firsidet, i indvendigt Maal 0,70 M. lang i ØNØ.—VSV., 0,40—0,50 M. bred og 0,25 M. høi. Væggene dannedes af 6 tynde, noget afkløvede Sten, der alle vendte en glat Flade ind mod Gravrummet; for hver Langside var

der 2 Sten, for hver Ende 1. Dækket udgjordes af een stor, flad Sten, og Bunden var belagt med en tæt Brolægning af smaa, delvis overkløvede Sten.

De nærmere Enkeltheder i Kistens Bygning fremgaaer



Fig. 15. Grav K seet fra ØNØ.

bedre af Fig. 15. Her er Dækstenen løftet af Plads — den staaer opreist i Baggrunden —, og Kisten selv er befriet for den fine, muldede Sandjord, som i Tidens Løb var sivet ind i den. Man seer, at kun i den nordre Langvæg stode de to Sidesten i Fortsættelse af hinanden. I den søndre spændte den vestlige Sidesten omtr. over hele Gravrummets Længde;

den østlige Sidesten var da stillet i en Vinkel imod den og saaledes, og en Del af den ragede forbi hin. Over Kistevæggens sydøstre Hjørne var der lagt en flad, kredsrund Sten, sikkert for at Dækstenen bedre kunde slutte til. Iøvrigt var der nogle Steder udenom Kisten anbragt tynde Stenfliser, formentlig til Støtte. Paa Bunden laa en stor Dynge brændte Ben — synlig i Fig. 15 — og atter der ovenpaa en Bronzekniv (Nr. 4) af den Form (Ordning, Bronzealderen, 84), som tilhører den ældre Bronzealders 6. og sidste Tidsgruppe.

Yngre end denne Grav — fra den yngre Bronzealders tidligere Del eller mulig fra dens senere Del — var en anden og tilsvarende Stenkiste, *Grav J*, der afdækkedes i Høiens Østside, ca. 1,20—1,25 M. over fast Bund. Den var indvendig 0,85 M. lang i Ø.—V., 0,45 M. bred og 0,15—0,22 M. høi. Væggene dannedes ligeledes af 6 tynde, afkløvede Sten: een for hver Ende og to for hver Langside; over det nordøstre Hjørne stod desuden en mindre Sten, og udenfor de vestligste Sidesten var der nedstukket et Par flade Fliser, vistnok til Støtte. Af Overliggere fandtes to; hvor de naaede sammen, var der ovenpaa lagt to smaa Sten. Kistens Bund var belagt med Smaasten, og herpaa hvilede en Mængde brændte Ben. Mellem disse optoges som eneste Dødsgave et Brudstykke af en Bronzesav (Nr. 3). Iøvrigt var Gravrummet nu helt fyldt med indsivet, fin Sandjord.

Af samme Art og fra lignende Tid var en tredie Stenkiste, *Grav H*; den afdækkedes lidt ønø. for Høicentret, omtr. 1,10 M. over fast Bund. Ogsaa den havde Længderetning Ø.—V., men var noget mindre, i indvendigt Maal kun 0,50 M. lang, 0,30 M. bred og 0,22 M. høi. Væggene dannedes af 5 Sten: to mod Ø., een for hver af de tre andre Sider; derover een Dæksten. Paa den brolagte Bund laa et tæt Lag brændte Ben og herimellem et lille Bronzeblad (Nr. 2). Til Afstivning af Kisten var der udenom dens Fod, især mod Ø., N. og V., stablet en Del Smaasten.

I et endnu høiere Niveau, nemlig ca. 1,55 M. over fast

Bund, stod omtr. midt i Høien en *Urnegrav*, *C*. Den var af allersimpleste Art: et med brændte Ben fyldt Lerkar (Nr. 1), henstillet uden nogen Stenompakning. Af det overliggende Jordlags Tryk var det helt knust. Mellem de brændte Ben fandtes ingen Oldsager. Efter Karrets Form synes Graven at tilhøre førromersk Jærnalders tidligere Del.

Fra et noget senere Afsnit af Oldtiden rummede Biersted-Høien 5 Grave, nemlig een stor, stensat Kiste og 4 Brand-



Fig. 16. Grav L seet fra Syd.

pletter. Hin skriver sig fra den romerske Jærnalder; disses Alder lader sig derimod ikke ganske nøie fastslaa, idet de ikke indeholdt sikkert tidsbestemmende Oldsager. Den ældre Jærnalder tilhøre de dog i hvert Fald.

Størst Interesse frembyder den stensatte Kiste, *Grav L*, idet den er af en Art, som ganske vist hyppig forekommer i Nordjylland, snart i Høie, snart og oftest under flad Mark, men som ikke desto mindre hidtil kun i ringe Omfang har været sagkyndig undersøgt.

Fig. 16 viser Gravens Ydre. I et og alt som den byggedes i Oldtiden, præsenterer den sig dog næppe her. Det er

nemlig denne Grav, Lodseieren, som foran nævnt, var stødt paa; ved hans Gravning bleve nogle af Dækstenene rokkede lidt af Plads, en enkelt vistnok ogsaa fjernet.

Kisten var aflangt firsidet, som sædvanlig med Længderetning omtr. Ø.—V. (lidt ØNØ.—VSV.). Indvendig var den 1,40 M. lang, 0,90 M. bred mod V., derimod kun 0,55 M. mod Ø. og ca. 0,60 M. høi. Væggene dannedes af 6 store Sten: 2 for hver Langside, 1 for hver Ende. De stode ret tæt sammen, svagt indskraanende foroven og med en glat Flade ind mod Gravrummet. For at tætte Mellemrummene var der hist og her mellem dem anbragt mindre Sten, og ligesaa var der ovenpaa et Par af dem lagt mindre Sten for at give Væggene helt rundt en nogenlunde plan Overkant. Dækket udgjordes af ikke mindre end 10 Sten. Af Overliggere at være vare disse noget klumpede og smaa: ikke een lang nok til at kunne spænde over Gravrummet. Stenene vare derfor lagte saaledes, at de begyndende over Sidestenenes Top skjøde sig terrasseformet ud over hinanden for at mødes i Midten. Saaledes lukkede de Graven, men ikke tæt. Da Dækstenene vare fjernede, viste det sig, at nedsivet Jord helt fyldte Rummet.

Af Oldsager optoges 3 Lerkar, alle i Gravens sydvestre Hjørne, paa dens Bund. De stode paa Række fra N.—S.; i Midten en Vase (Nr. 6), ved dens Nordside et Bæger (Nr. 5) af Hovedform som Müller: Ordning, Jærnalderen, 169, ved dens Sydside en Krukke (Nr. 7) som anf. St. 154. Skeletrester forefandtes ikke. At dømme fra andre romersk Jærnalders Lerkargrave har Liget været nedlagt ubrændt, sikkert med Hovedet i Vest. I Fig. 17 sees Gravens Indre og de 3 Lerkar.

Denne Lerkargrav stod lidt V. for Høiens Midte, ca. 0,60 M. over fast Bund, altsaa nedsænket til større Dybde end de betydelig ældre Grave C, H, J og K. Dette er et ganske karakteristisk Vidnesbyrd om, at man af Gravenes dybere eller høiere Plads i Høiene ikke altid med Sikkerhed

kan aflæse deres større eller mindre Ælde, undtagen naar den ene Grav staaer lige ovenover den anden.

Høiere oppe i Høien, øst og syd for Lerkargraven, fandtes de 4 Brandpletter. Den ene, *Grav B,* laa knap 1,50 M. over fast Bund. Den tegnede sig paa vanlig Vis som et kjedelformet Hul, 0,55—0,70 M. bredt foroven, ca. 0,40 M. dybt og fyldt med sort Jord; herimellem var foruden brændte Ben og



Fig. 17. Grav L seet fra Nord.

Trækul en Del stærkt forbrændte Skaar af et tyndvægget Lerkar, samt et enkelt Skaar af et andet, tykkere Kar. Midt oveni Pletten laa en stor Sten.

0,45 M. øst herfor afdækkedes i samme Høide over fast Bund en anden *Grav, D:* ligeledes en kjedelformet, kredsrund Fordybning, 0,65 M. vid og 0,30 M. dyb, fyldt med sort Jord, hvori Trækul, enkelte brændte Ben samt en Del Skaar af et eller to Lerkar. Over Pletten var der en uordentlig Lægning af haandstore Sten, 0,70 × 1,30 M. stor.

Atter i samme Høide over fast Bund fandtes den tredie Brandplet, *Grav G:* kredsrund, 0,60 M. vid og 0,40 M. dyb.

Oveni den laa en større Sten. I den kulblandede Jord optoges brændte Ben og nogle Skaar af et mindre Lerkar.

Endelig laa den fjerde Brandplet, *Grav F*, kun 0,70 M. over fast Bund. Den var af noget uregelmæssig, oval Form, 1,35 M. lang i N.—S., 0,65 M. bred, men kun ca. 0,10 M. dyb. I den var mørk, kulblandet Jord, hist og her brændte Ben samt to smaa Lerkarskaar.

En nøie Tidsbestemmelse af disse Brandpletter er, som nævnt, ikke mulig. I hvert Fald skrive de sig dog alle fra den ældre Jærnalder, men det kunde synes, at een af dem (Grav D) tilhører førromersk Jærnalder, en anden (Grav B) romersk Jærnalder eller Folkevandringstid. Iøvrigt ere Brandpletter først i de senere Aar trufne i større Antal i jydske Gravhøie.

Endelig skal det nævnes, at der omtr. midt i Høien, 1,85 M. oppe, fandtes et stærkt knust og defekt Lerkar, *Kar E*, frit i Jorden, uden Ompakning af Sten og uden mindste Indhold. En Grav betegner det næppe. Snarere kunde det tænkes at være nedsat af religiøse Grunde. I Tid tilhører det den ældre Jærnalders senere Del. Desuden afdækkedes noget vest for Høicentret, 1,80 M. oppe, en større, uregelmæssig firsidet *Stenlægning, A,* 1,60—2,40 M. lang i N.—S., 1,45—2,05 M. bred, men kun ca. 0,10 M. tyk, idet den nemlig blot var dannet af haandstore Sten i et enkelt Lag. En Grav betegnede dette Stentæppe sikkert ikke, ihvorvel der hist og her fandtes brændte Ben i det; de saa ud til at være indkomne tilfældig. Hellerikke dets Tidstilling kan nærmere fastslaaes.

Til denne Redegjørelse for Høiene ved Bobøl og Biersted skal der kun føies et Par ganske korte, afsluttende Bemærkninger.

Det vil fremgaa, at — bortseet fra Urner og Brandpletter — alle Liggjemmerne kunne henføres under to store Hovedgrupper: de stenbyggede og de træbyggede. I Enkelt-

hederne kunne de saa variere, baade med Hensyn til Form, Konstruktion, Størrelse osv.

Det er denne Erkjendelse, som særlig paakræver Interesse. Den betegner i Virkeligheden et Hovedresultat af Museets Høi-Undersøgelser i de sidste 20 Aar, idet den nemlig har Almen-Gyldighed for Oldtidsgrave. Tidligere kjendte man, afseet fra »Bronzealders Egekisterne«, kun meget lidt til Liggjemmer af Træ fra Oldtiden. Først ved senere Undersøgelser ere disse ret blevne fremdragne eller sporede. Og nu viser det sig, at de især i Bronze- og Jærnalder have været langt mere i Brug end de stenbyggede, været de almindeligste. Alt, hvad der i Bronzealders Høie tidligere kaldtes Stenleier, Stenlægninger eller store, kuplede Stendynger, har nemlig i Virkeligheden ikke været andet end Indramninger, Afstivninger eller skjærmende Hvælv over nu sammenfaldne og helt opløste eller forsvundne Trækister. Det var kun Tilsætninger til Liggjemmer, ikke Liggjemmer selv, som det før gjerne opfattedes.

Hvad dernæst selve Fænomenet: Høie med mange Grave angaaer, maa man vistnok ogsaa nu udtale sig noget anderledes end tidligere. I gamle Dage kaldte man stundom saadanne Oldtidsminder for Æt-Høie. Man tænkte sig, at her vare Medlemmer af en og samme Slægt gjennem Tider blevne jordede. Det skal selvfølgelig ikke nægtes, at mange saadanne Grave i fælles Høi virkelig ere Familiegrave — saaledes bl. a. Smaagrave fra yngre Bronzealder. Men en Hovedregel er det næppe. Mellem ældste og yngste Grav i een og samme Høi kan der ofte være et Tusinde Aar, halvandet Tusinde Aar eller mere; to og to Grave kunne ofte være adskilte ved over et Hundrede Aar. Snarere maa man derfor vistnok sige, at en Høi som Regel ikke blev benyttet til ny Gravlæggelse, før Mindet om dem var glemt, som tidligere vare jordede i den.

INDHOLD

af

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie

for Aarene 1886—1910.
